

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

OMAGIU PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU
TOVARAŞA ELENA CEAUȘESCU — EMINENTĂ PERSONALITATE A VIETII
NOASTRE POLITICE ȘI ȘTIINȚIFICE

OLIMPIU MATICHESCU

120 DE ANI DE LA UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

SEMNIFICAREA FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL ROMÂN

DAN BERINDEI

INDEPENDENȚA ȚĂRII ȘI IDEEA UNITĂȚII NAȚIONALE A POPORULUI ROMÂN ÎN OBIECTIVUL POLITICII EXTERNE A DOMNITORULUI ALEXANDRU IOAN CUZA

GHEORGHE CRISTEA

DESĂVIRȘIREA UNITĂȚII STATALE ÎN CONȘTIINȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI ÎNTRE UNIRE ȘI INDEPENDENȚĂ

APOSTOL STAN

MODERNIZAREA FORȚELOR ARMATE ROMÂNEȘTI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA

TEODOR POPESCU

REVISTA REVISTELOR

INSEMNAȚII

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

1

-3

TOMUL 32

1979

IANUARIE

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACTIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*) ; ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*) ; NICHITA ADĂNILOAIE ; LUDOVIC DEMÉNY ; GHEORGHE I. IONIȚĂ ; VASILE LIVEANU ; AUREL JOGHIN ; DAMASCHIN MIROC ȘTEFAN OLTEANU ; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresindu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P. O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, str. 13 Decembrie nr. 3, 70116.

Manuscisele cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei REVISTA DE ISTORIE". Apără de 12 ori pe an.

Adresa Redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
71261 București, tel. 50.72.41
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 32, nr. 1,
ianuarie 1979

SUMAR

Omagiu Președintelui Nicolae Ceaușescu	5
OLIMPIU MATICHESCU, Tovarășa Elena Ceaușescu — eminentă personalitate a vieții noastre politice și științifice	11
120 DE ANI DE LA UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE	
DAN BERINDEI, Semnificația formă'li statului național român	21
GHEORGHE CRISTEA, Independența țării și ideea unității naționale a poporului român în obiectivul politicii externe a domnitorului Alexandru Ioan Cuza . . .	31
APOSTOL STAN, Desăvârșirea unității statale în conștiința politică a României între Unire și Independență	57
TEODOR POPESCU, Modernizarea forțelor armate românești în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza	79
GHEORGHE SIBECHI, Un luptător pentru Unire: Dimitrie Ralet	103
★	
NICOLAE ISAR, Saint-Marc Girardin și contribuția sa la lupta de eliberare națională a românilor	111
★	
PAUL BARBU, Oltenia în perioada premergătoare revoluției de la 1848	129
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Sesiunea științifică a facultății de istorie-filosofie a Universității din București consacrată împlinirii a 60 de ani de la făurirea statului național unitar român (<i>Mircea Iosă</i>); Prima întâlnire a comisiei mixte a istoricilor din R. S. România și R. D. Germană (<i>Constantin Paraschiv</i>); A III-a sesiune a comisiei mixte româno-polone de istorie (<i>Florin Constantiniu</i>)	161
RECENZII	
MANOLE NEAGOE, <i>Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească</i> , Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1977, 273 p. (<i>Constantin Șerban</i>)	167
ION STĂVĂRUŞ, <i>Povestiri medievale despre Vlad Tepeş-Dracula. Studiu critic și antologie</i> , Edit. Univers, București, 1978, 201 p. + 17 pl. (<i>Nicolae Stoicescu</i>)	172
J. DEMEL, <i>Aleksander Jan Cuza kṣiążę Rumunii</i> (Alexandru Ioan Cuza, principe al României), Edit. Institutului Național „Ossolinski”, Wrocław, 1977, 244 p. (<i>Ilie Corfu</i>)	175

GA BRIEL ȘTREMPEL, <i>Catalogul manuscriselor românești. Biblioteca Academiei Române 1—1600</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 429 p. (Aurora Ilieș)	180
REVISTA REVISTELOR	
* * * „Apulum”, XV, Alba Iulia, 1977, 781 p. (Liviu Mărghitan)	183
ÎNSEMNĂRI	
ISTORIA ROMÂNIEI : COSTACHE NEGRI, <i>Scrieri social-politice</i> , Edit. politică, București, 1978, 278 p. (Andrei Busuiocanu); IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ, <i>Corespondența lui Alexandru Papu Ilarian</i> , Edit. Dacia, Cluj, 1972, vol. I, II, 316 + 495 p. (Victor A. Neumann); * * * <i>România revoluționară</i> (Revoluția de la 1848 și artele plastice), Edit. Meridiane, București, 1978, 24 p. + 76 pl. foto (Marian Stroia); LEONID BOICU, GHEORGHE PLATON, <i>La voie des Roumains vers l'indépendance</i> , Edit. științifică și enciclopedică, Bucarest, 1977, 103 p. (Mihai Oprîescu)	189

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, № 1,
janvier 1979

SOMMAIRE

Hommage au President Nicolae Ceaușescu	5
OLIMPIU MATICHESCU, Camarade Elena Ceaușescu — éminente personnalité de notre vie politique et scientifique	11
120-e ANNIVERSAIRE DE L'UNION DES PRINCIPAUTES ROUMAINES	
DAN BERINDEI, La signification de la formation de l'Etat national roumain	21
GHEORGHE CRISTEA, L'indépendance du pays et l'idée de l'unité nationale du peuple roumain — objectif de la politique extérieure du prince Alexandru Ioan Cuza	31
APOSTOL STAN, Le parachèvement de l'unité d'Etat dans la conscience politique de la Roumanie pendant la période comprise entre l'Union et l'Indépendance	57
TEODOR POPESCU, La modernisation des forces armées roumaines sous le règne d'Alexandru Ioan Cuza	79
GHEORGHE SIBECHI, Un combattant de l'union : Dimitrie Rallet	103
★	
NICOLAE ISAR, Saint-Marc Girardin et son apport à la lutte de libération nationale des Roumains	111
★	
PAUL BARBU, L'Olténie pendant la période précédant la révolution de 1848	129
LA VIE SCIENTIFIQUE	
La session scientifique de la Faculté d'histoire-philosophie de l'Université de Bucarest consacrée au 60-e anniversaire de la constitution de l'Etat national unitaire roumain (<i>Mircea Iosă</i>) ; La première réunion de la commission mixte des historiens de la R. S. de Roumanie et de la R. D. Allemande (<i>Constantin Paraschiv</i>) ; La III-e session de la commission mixte roumano-polonaise d'histoire (<i>Florin Constantiniu</i>)	161
COMPTES RENDUS	
VIANOLE NEAGOE, <i>Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Tara Românească</i> (Le problème de la centralisation des Etats féodaux roumains, la Moldavie et la Valachie), Editions Scrisul românesc, Craiova, 1977, 273 p. (<i>Constantin Serban</i>)	167
ION STĂVĂRUȘ, <i>Povestiri medievale despre Vlad Tepes-Draculea. Studiu critic și antologie</i> (Récits médiévaux sur Vlad l'Empaleur-Draculea. Etude critique et ethnologie), Editions Univers, Bucarest, 1978, 201 p. + 17 pl. (N. Stoicescu)	172
J. DEMEL, <i>Aleksander Jan Cuza ksiaże Rumunii</i> (Alexandru Ioan Cuza, prince de Roumanie), Editions de l'Institut National „Ossoliński”, Wrocław, 1977, 244 p. (<i>Ilie Corfus</i>)	175

GABRIEL STREMPEL, <i>Catalogul manuscriselor românești. Biblioteca Academiei Române 1—1600</i> (Le catalogue des manuscrits roumains. La Bibliothèque de l'Académie Roumaine 1—1600), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1978, 429 p. (<i>Aurora Ilieș</i>)	180
REVUE DES REVUES	
* * *, „Apulum”, XV, Alba Iulia, 1977, 781 p. (Liviu Mărghitan)	183
NOTES	
HISTOIRE DE ROUMANIE: COSTACHE NEGRI, <i>Scrisori social-politice</i> (Ecrits socio-politiques), Editions politiques, Bucarest, 1978, 278 p. (<i>Andrei Busuioceanu</i>); IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ, <i>Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian</i> (La correspondance d'Alexandre Papiu Ilarian), Editions Dacia, Cluj, 1972, vol. I — II, 316 + 495 p. (<i>Victor A. Neumann</i>); * * * <i>România revoluționară</i> (Revoluția de la 1848 și articole plastice) (La Roumanie révolutionnaire. La révolution de 1848 et les arts plastiques), Editions Meridiane, Bucarest, 1978, 24 p. + 76 pl. photo (<i>Marian Stroia</i>); LEONID BOICU, GHEORGHE PLATON, <i>La voie des Roumains vers l'indépendance</i> , Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1977, 103 p. (<i>Mihai Oprîtescu</i>)	189

OMAGIU PREŞEDINTELUI NICOLAE CEAUŞESCU

Cronica anului pe care l-am încheiat a înscris cu litere de aur manifestările prin care întregul popor a sărbătorit pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele Republicii, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață și peste 45 de ani de activitate revoluționară. Este știut că aniversarea de la 26 ianuarie a căpătat, prin amploarea și semnificațiile sale, caracterul unei grandioase și entuziaste manifestări politice, unei sărbători a unității partidului, poporului, țării. Poporul întreg a adus omagiul său fierbinte celui care, prin meritele excepționale și strălucita activitate desfășurată în fruntea partidului și statului, prin rolul hotărîtor și contribuția esențială la elaborarea și infăptuirea politiciei partidului și statului, a devenit simbolul viu al virtuților națiunii, al aspirațiilor generoase și împlinirilor fără precedent ale acestor ani de avint socialist.

Mărturie a conștiinței poporului. Asemenei fluviului care se împlinește din multitudinea izvoarelor și riurilor — din gîndurile pline de dragoste, din expresiile de înaltă prețuire, din urările calde de sănătate, viață lungă și rodnică spre binele țării, al partidului și poporului a fost alcătuit impresionantul volum „*Omagiu președintelui Nicolae Ceaușescu*”, apărut acum în Editura politică. Parcurgind volumul, în care sunt oglindite numeroasele manifestări prilejuite de aniversare în țară și peste hotare — mesaje, telegramme de felicitare, scrisori, articole, lucrări literare, creații artistice etc. — avem o imagine vie a gîndurilor și sentimentelor întregii țări și, totodată, a prestigiului deosebit de care se bucură președintele României în întreaga lume. Volumul se constituie într-un document vibrant, într-o mărturie de conștiință a poporului român față de conducătorul a căruia inimă bate mereu la unison cu inima poporului, într-o vie recunoaștere a meritelor sale excepționale pe plan intern și internațional, într-o puternică afirmare a bucuriei oamenilor muncii de a avea în frunte un partid și un conducător care n-au avut și nu au altă preocupare decât slujirea intereselor vitale ale națiunii, ale cauzei socialismului și comunismului, păcii și progresului.

O etapă de avint fără precedent în construcția socialistă. Ca un fir roșu străbate volumul aprecierea unanimă că alegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului și statului a marcat un moment crucial în desfășurarea operei de construcție socialistă în România, a inaugurat etapa unor grandioase infăptuiri în toate domeniile vieții sociale.

Din bogăția mesajelor se desprinde, ca un sentiment dominant, profunda mindrie patriotică pentru faptul că, în răstimpul acestor ani, poporul român s-a afirmat plenar ca stăpîn unic și deplin al propriilor

sale destine. Este realitatea majoră, definitorie a societății românești contemporane, înfăptuirea acestui drept sacru găsindu-și expresie în faptul că poporul român trăiește într-o patrie liberă, independentă și suverană, își orînduiește viața așa cum dorește, potrivit intereselor sale fundamentale, se conduce el însuși, beneficiază de o democrație reală, participînd nemijlocit, prin structuri tot mai perfecționate și mai cuprînătoare, la conducerea statului și a întregii vieți economico-sociale, într-un cuvînt își îndeplinește efectiv rolul de fauritor conștient al propriei sale istorii.

Grijă neslăbită, preocupare statormică pentru înflorirea economică a țării, pentru făurirea bunăstării poporului. Volumul pune în evidență meritele excepționale ce revin tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru situarea consecventă, în centrul activității partidului și statului a problemelor dezvoltării economiei naționale — ca domeniu hotărîtor al edificării noii orînduirii — pentru orientarea eforturilor întregii națiuni spre crearea unei puternice și moderne baze tehnico-materiale a societății, prin înfăptuirea neabătută a politicii de industrializare a țării, repartizarea rațională, armonioasă a forțelor de producție pe întreg teritoriul național, dezvoltarea cu prioritate a ramurilor de vîrf, purtătoare ale progresului tehnic, modernizarea radicală a structurii producției materiale, aplicarea largă a cuceririlor tehnico-științifice, folosirea intensă, cît mai judicioasă, a tuturor resurselor societății.

Este reliefată concepția secretarului general al partidului, pătrunsă de înaltă responsabilitate patriotică, în realizarea unei politici judicioase de investiții în măsură să asigure creșterea accelerată a forțelor de producție, preocuparea asiduă pentru obținerea unei eficiențe înalte — cerință primordială a oricărei economii avansate — pentru afirmarea puternică a factorilor calitativi ai creșterii economice, preocupare pregnant întruchipată în imperativul enunțat de Conferința Națională a partidului de a se transforma acumulările cantitative într-o calitate nouă, superioară.

Tocmai ca rezultat al transpunerii în viață a acestor orientări elaborate de secretarul general al partidului, industria românească realizează astăzi o producție de circa 43 de ori mai mare decât nivelul atins în cel mai prosper an al perioadei antebelice, înregistrînd constant ritmuri de creștere dintre cele mai înalte din lume.

Din bogatul cuprins al volumului se desprinde pregnant recunoștința fierbinte pentru grija neslăbită a tovarășului Nicolae Ceaușescu ca dezvoltarea economică a țării să slujească drept temelie trainică ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii — țelul suprem al politicii partidului. Sunt bine cunoscute stăruința cu care secretarul general al partidului urmărește acest obiectiv, rolul său direct în elaborarea programelor de creștere a bunăstării poporului, fermitatea cu care acționează pentru ca orice noi posibilități create prin sporirea producției să fie folosite în scopul îmbunătățirii mai accentuate a condițiilor de viață ale celor ce muncesc — după cum o dovedesc și măsurile recent adoptate de conducerea partidului și statului pentru sporirea suplimentară a veniturilor peste prevederile cincinalului.

Volumul pune puternic în evidență neobosită activitate a tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru întărirea partidului și a rolului său conducător în societatea noastră. Remarcabile contribuții au înscris în această privință — așa cum se relevă în numeroasele mesaje — vizionarea sa politică revolu-

ționară cu privire la creșterea acestui rol prin integrarea tot mai profundă a partidului în viața societății, preocuparea consecventă ca organizațiile de partid să acționeze mai eficient ca nucleu de unire și mobilizare a tuturor energiilor colectivelor în rîndurile cărora a ctivează.

Totodată, este viu oglindită în volum înaltă prețuire pentru opera științifică a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Gînditor revoluționar de larg orizont și promotor cutezător al noului, adversar neîmpăcat al oricărora formule rigide, închistate, străine cerințelor reale ale dezvoltării societății, secretarul general al partidului a elaborat, pe baza aplicării creațoare a adevărurilor universale ale materialismului dialectic și istoric, teze teoretice originale de mare valoare științifică, a înarmat partidul și poporul cu orientări clare în edificarea noii orînduri, în deschiderea marilor procese ale dezvoltării mondiale contemporane, aducînd o remarcabilă contribuție la îmbogățirea tezaurului universal al socialismului științific. Conferirea înaltelor titluri științifice de către foruri științifice românești și din numeroase țări ale lumii cu prilejul aniversării ilustrează pregnant personalitatea tovarășului Nicolae Ceaușescu ca eminent om de știință, recunoscut nu numai în țară, ci și pe plan mondial.

Volumul pune în evidență meritul tovarășului Nicolae Ceaușescu de a fi situat neabătut, în centrul întregii opere de construcție socialistă, omul, afirmarea multilaterală a personalității sale. Sunt reliefate în acest sens viziunea asupra comunistului, ca om de omenie, contribuția la definirea umanismului revoluționar, atenția excepțională acordată făuririi omului nou, caracterizat printr-o înaltă conștiință socialistă, un larg orizont cultural, un profil moral înaintat, scop căruia îi slujește Codul eticii și echității socialiste, elaborat sub nemijlocita sa conducere.

Recunoștință profundă, aleasă prețuire din partea tuturor categoriilor sociale. Sintetizînd simțăminte și gîndurile comune întregii noastre națiuni, volumul oglindește expresiv stima deosebită și dragostea de care se bucură secretarul general al partidului în rîndurile tuturor categoriilor sociale, ale întregului popor.

Muncitorii își exprimă profunda recunoștință pentru grija statonnică a secretarului general al partidului privind întărirea continuă a rolului conducător al clasei muncitoare, forța socială cea mai avansată a societății noastre, creșterea participării directe a muncitorilor la conducederea întregii vieții sociale, promovarea consecventă a spiritului muncitoresc, interesul viu purtat perfectionării sistematice a cadrului de desfășurare a producției materiale, condițiilor de viață ale muncitorilor, ridicării continue a nivelului de instruire tehnică și calificare al clasei noastre muncitoare, corespunzător sarcinilor actuale și de perspectivă ale edificării societății sociale multilateral dezvoltate.

În mesajele provenite din rîndurile țărănimii se exprimă mulțumirile și satisfacția pentru atenția deosebită acordată dezvoltării agriculturii noastre, ca ramură de bază a economiei naționale, pentru grija ce o arată înfloririi satului românesc, ridicării sale la un înalt standard de civilizație socialistă. Se arată, pe bună dreptate, că tovarășul Nicolae Ceaușescu a pus în plină lumină rolul istoric al țărănimii, care vreme îndelungată a dus pe umerii ei greul bătăliilor pentru păstrarea și afirmarea ființei naționale a poporului, pentru neatîrnare și o viață mai bună.

Se reflectă, în mesajele adresate de oamenii de artă și cultură, înaltele aprecieri pentru neobosită energie cu care a acționat și acționează secretarul general al partidului în scopul înfloririi unei culturi și arte cu un bogat conținut umanist și puternică forță educativă, inspirate din cele mai nobile aspirații și idealuri ale poporului nostru și ale întregii omeniri, slujind cauzei progresului, într-o diversitate de genuri și modalități de expresie.

La rîndul lor, oamenii de știință exprimă în mesajele lor profunda gratitudine pentru prețuirea rolului științei în progresul societății, pentru sprijinul excepțional acordat de tovarășul Nicolae Ceaușescu în acești ani afirmării puternice a creației științifice românești, originale, legării tot mai strînse a acesteia, prin integrarea cu producția și învățămîntul, de necesitățile majore ale dezvoltării sociale.

Se regăsesc în paginile volumului rînduri înflăcărate, pline de drăgoste și respect pentru secretarul general al partidului, din partea oamenilor muncii de toate naționalitățile. În cuvinte izvorite din inimă, ei dău glas satisfacției pentru egalitatea în drepturi de care se bucură toți fișii țării – români, maghiari, germani și de alte naționalități – pentru preocuparea ca această egalitate să se întemeieze pe cel mai puternic fundament – dezvoltarea economică a tuturor regiunilor țării, pentru posibilitățile asigurate oamenilor muncii de alte naționalități de a participa efectiv, deopotrivă cu oamenii muncii români, la conducerea vieții economico-sociale, de a învăța și a-și desfășura activitatea cultural-artistică în limba maternă. Volumul oglindește în mod viu realitatea că toți cetățenii patriei, fără deosebire de naționalitate, formează o unică familie, trainic sudată, strîns unită în eforturile pentru înflorirea patriei comune.

Militarii, omagiindu-l pe comandantul suprem al forțelor noastre armate pentru consecvență și fermitatea cu care acționează pentru cauza păcii, își exprimă adîncă recunoștință față de înalta răspundere cu care el se preocupă de pregătirea și dotarea modernă a armatei, încit, fără a se afecta creșterea nivelului de trai al poporului, infăptuirea programelor de construcție pașnică, forțele armate naționale ale României socialiste să dispună de tot ce le este necesar pentru apărarea independenței patriei și cuceririlor revoluționare, să fie oricind în măsură să respingă, în strînsă colaborare cu armatele celorlalte țări socialiste, orice atac al imperialismului. Totodată, se relevă contribuțiiile originale, cutezătoare aduse de secretarul general al partidului la dezvoltarea unei doctrine militare noi, revoluționare, pornind de la necesitatea pregătirii întregului popor pentru apărarea gliei strămoșești, a libertății, integrității teritoriale și suveranității naționale a României.

Multă căldură și sensibilitate degajă mesajele femeilor, în care se exprimă gratitudinea pentru condițiile create, din îndemnul personal al secretarului general, în vederea unei depline afirmări în întreaga viață politică, economică și socială a României, pentru o participare directă, cît mai largă, la activitățile de conducere, pentru posibilitățile superioare de a-și dezvolta aptitudinile creative în toate domeniile. La rîndul lor, mesajele tinerilor dau expresie profundei recunoștințe pentru grija părințească cu care secretarul general al partidului se preocupă de manifestarea plenară a energiilor tinerei generații, de realizarea celor mai bune condiții

de instruire și pregătire pentru viață, pentru a purta mai departe, cu cinstă, stafteta construirii socialismului și comunismului.

În numeroasele scrisori și telegramme, activiștii de partid dău glas adâncului respect și prețuirii pe care le nutresc pentru activitatea prodigioasă a secretarului general al partidului, pentru modelul înalt de militant revoluționar, animat de o desăvîrșită principialitate comunistă, de un profund umanism, legat indestructibil de mase, devotat fără limite intereselor supreme ale poporului român, cauzei socialismului în lumea întreagă.

O realitate fundamentală — unitatea de nezdruncinat a poporului în jurul secretarului general al partidului. În acest fel, în întregul lor ansamblu, mesajele cuprinse în volum pun în evidență acea realitate majoră care definește societatea noastră socialistă — unitatea și coeziunea de nezdruncinat a întregului popor în jurul partidului, al conducerii sale, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu. Se poate spune că volumul **Omagiu președintelui Nicolae Ceaușescu** reflectă, ca o concluzie fundamentală, faptul că întreaga suflare românească, toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, sunt strâns uniți și sunt hotărîți să-și strângă și mai puternic rîndurile în munca și lupta încinate edificării pe pămîntul României a înaltelor idealuri ale socialismului și comunismului pe care secretarul general al partidului nostru le slujește cu fermitate și neabătută credință.

Experiența construcției socialiste din țara noastră a dovedit că această unitate pe care oamenii muncii o prețuiesc ca lumina ochilor constituie cel mai puternic izvor de forță a progresului țării, chezășia trăinicii și orînduirii noastre, a unor noi și tot mai mari succese în edificarea noii societăți.

Ca noi și no expresii ale acestei hotărîri se înscriu nenumăratul angajamente concrete cuprinse în mai toate mesajele volumului -- de a munci mai bine, fiecare în domeniul propriu, de a acționa cu și mai multă energie și fermitate pentru realizarea exemplară a Programului partidului, a hotărîrilor Congresului al XI-lea și ale Conferinței Naționale.

Promotor ferm, consecvent și neabătut al cauzei păcii, independenței și prieteniei popoarelor. În mod firesc, manifestările de dragoste și stimă din partea poporului nostru față de conducătorul partidului și al țării îl se adaugă în volum mesajele din partea șefilor de state și guverne, a conducătorilor de partide comuniste și muncitorești, progresiste, democratice, a unui mare număr de organizații politice, economice și științifice internaționale, a unor marcante personalități ale vieții politice, economice și culturale de pe toate continentele.

Sunt tot atitea mărturii ale înaltei aprecieri pe care factorii de răspundere din țările lumii, opinia publică mondială o dau meritelor excepționale ale tovarășului Nicolae Ceaușescu în elaborarea și transpunerea în viață a politiciei externe a României socialiste, slujind consecvent aspirațiile fundamentale de pace, libertate, independență națională și progres social ale poporului român și ale tuturor popoarelor, ale întregii omeniri. Se relevă pregnant vasta activitate desfășurată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, în fruntea partidului și statului, pentru adâncirea relațiilor de prietenie și colaborare cu toate țările socialiste, cu statele în curs de dezvoltare, cu toate țările lumii, indiferent de orînduire socială; preocuparea sa constantă, neobosită pentru întărirea legăturilor de solidaritate militantă cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu mișcările de

eliberație națională, cu alte forțe democratice, progresiste, antiimperialiste în lupta pentru pace și progres. De această activitate prodigioasă este legat indisolubil faptul că România are astăzi relații internaționale atât de largi, are prieteni mai mulți ca oricând pe toate meridianele globului, ocupă un loc de cinste, apreciat și respectat, în concertul națiunilor lumii.

Mesajele și manifestările omagiale de peste hotare evocate în volum reflectă adinca prețuire de care se bucură în lume activitatea neobosită a tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru promovarea în viața internațională a unei politici noi, de înțelegere și colaborare între toate statele și popoarele, a unor relații interstatale democratice bazate pe principiile egalității și respectului reciproc, asigurării dreptului fiecărei națiuni de a fi deplin stăpină pe destinele sale, de a se dezvolta liber, de sine stătător, pe calea progresului. Își găsesc, de asemenea, expresie înaltă stimă și considerație față de președintele României pentru consecvența și stăruința cu care militează pentru soluționarea în deplină concordanță cu interesele majore ale popoarelor, ale cauzei păcii, a problemelor vitale ale lumii de azi— realizarea unei securități efective în Europa și în lume, stingerea focarelor de conflict și reglementarea diferendelor pe căi politice, prin tratative, lichidarea stării de subdezvoltare și edificarea unei noi ordini economice mondiale, reliefindu-se în mod deosebit contribuția amplă și preocuparea perseverentă pentru rezolvarea problemei dezarmării — problemă cardinală a contemporaneității — inițiativele și propunerile concrete, precise și raționale în direcția opririi cursei înarmărilor, micșorării poverii cheltuielilor militare, trecerii la măsuri efective de dezarmare generală, în primul rînd nucleară.

Sint, de asemenea, relevante eforturile neslăbite depuse de secretarul general al P.C.R. pentru promovarea solidarității partidelor comuniste și muncitorești, pentru înrădăcinarea trainică a principiilor noi de deplină egalitate și respect în relațiile dintre partide, pentru lichidarea divergențelor și făurirea unei unități noi în mișcarea comunistă, pentru dezvoltarea colaborării și realizarea unei conlucrări largi a tuturor forțelor progresiste, democratice, antiimperialiste, a tuturor popoarelor lumii — ca forță decisivă a preîntîmpinării unei noi conflagrații și făuririi unei lumi mai drepte și mai bune.

Înțreaga această activitate — principală, constructivă, de un remarcabil dinamism — este izvorul nescat al prestigiului înalt de care se bucură în lumea de azi personalitatea șefului statului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, promotor vajnic al cauzei libertății, independenței și progresului, „erou al păcii” — cum a fost denumit de expoziții iluștri ai opiniei publice mondiale.

Apariția volumului **Omagiu președintelui Nicolae Ceaușescu**, în prag de An nou, dobîndește o valoare de simbol : simbolul încrederii în viitorul luminos al patriei socialiste. Este un sentiment cu deplină acoperire — minunatul nostru popor avind drept călăuză un partid încercat, călit în lupte, iar în fruntea acestuia un vajnic și strălucit conducător, care întruchipează gîndurile și voința de pace și progres ale națiunii noastre, aspirațiile supreme ale întregii omeniri.

Unit ca un singur om în jurul partidului, al conducătorului iubit, poporul român înaintează și va înainta astfel, ferm și hotărît, spre împlinirea marelui ideal — victoria comunismului pe pămîntul României.

TOVARĂŞA ELENA CEAUŞESCU — EMINENTĂ PERSONALITATE A VIETII NOASTRE POLITICE ŞI ȘTIINȚIFICE

DE

OLIMPIU MATICHESCU

Partidul Comunist Român a crescut și a educat în rîndurile sale nenumărate cadre de militanți revoluționari și patrioți, a căror activitate se leagă indisolubil de națunile și lupta maselor populare împotriva exploatarii, pentru democrație și progres social, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a patriei. Militanții partidului nostru comunist sunt oamenii acestor pământuri, cu tot ce au avut mai bun, mai cutezător, mai de preț în gînduri și simțăminte. Ei au dat viitorului forță de descătușare, luînd din trecut ceea ce vremurile au adunat în ele pentru popor: răspundere și înțelepciune, tărie și învățăminte, spirit revoluționar și dăruire de sine pînă la sacrificiu.

Omagiu adus militanților revoluționari ai clasei muncitoare, ai poporului român, celor care au preluat și purtat cu vrednicie standardele de luptă pentru libertate și progres, ridicîndu-le pe culmile revoluției și ale edificării societății sociale și intrat în tradiția poporului nostru. În spiritul acestor tradiții, națiunea noastră socialistă a aniversat ziua de naștere a tovarășei Elena Ceaușescu, militant și conducător de seamă al partidului nostru comunist.

Fică de țărani din comuna Petrești, județul Dîmbovița, Elena Ceaușescu, pe atunci Elena Petrescu a împărtășit din fragedă copilărie viața grea, privațiunile materiale și social-politice hărăzite maselor populare de regimul burghez. În București, unde venise să muncească pentru a-și despovăra și ajuta familia, Elena Ceaușescu (Petrescu) se încadrează în marea familie a proletariatului român. Sunt anii efervescenti de după mareea criză economică (1929—1933), cînd în fața clasei noastre muncitoare, a întregului popor român, partidul comunist ridicase sarcina patriotică, de maximă însemnatate, de a combate prin toate mijloacele pericolul fascist și revizionist, de apărare a independenței și suveranității naționale, a integrității teritoriale a patriei. Pe aceste coordonate majore ale luptei revoluționare, înțelegînd și îmbrățișînd cu căldură chemările patriotice ale partidului revoluționar al clasei muncitoare, în tumultul marilor acțiuni de masă antifasciste și anticapitaliste, Elena Petrescu întilnește pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, tînăr militant al Partidului Comunist Român, afirmat plenar în activitatea revoluționară a partidului, în conducerea Comitetului Național Antifascist, organizație de masă creată și condusă de P.C.R.

Practica activității revoluționare, îmbinată cu studiul perseverent al literaturii marxiste, editate și difuzate de partid în condiții de strictă conspirativitate, o vor aduce în chip firesc pe utecista Elena Ceaușescu în rîndurile de onoare ale Partidului Comunist Român, rînduri în care se înregistrează în anul 1937, cu tot entuziasmul tineresc și capacitatea sa de muncă.

Documentele pe care timpul ni le-a lăsat ca emoționante dovezi ne-o înfățișează pe militantă partidului comunist Elena Ceaușescu angajată în lupta care jalonează drumul spre libertate și suveranitate națională, spre edificarea orînduirii noi, sociale. Sunt documente ce au semnificația unor veritabile certificate ale unei vieții care exprimă alese virtuți morale, politice și sociale. Ele ilustrează un destin împlinit în tumultul luptei de clasă, destin care s-a contopit organic, întotdeauna, cu destinul revoluționar, comunist al tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Anul 1939 constituie, pe firul istoriei, un moment deosebit în activitatea revoluționară și patriotică a militantei comuniste Elena Ceaușescu. Era cel de al doilea an al regimului de dictatură regală, regim reacționar a cărui instaurare, la 10 februarie 1938, a determinat repercușiuni negative pe planul vieții politice interne, prin restrîngerea drepturilor și libertăților democratice, cît și pentru poziția României în contextul internațional. Alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu, eliberat din cazematele Doftanei în decembrie 1938, tovarășa Elena Ceaușescu (Petrescu) se va încadra în marile acțiuni de masă revoluționare ale oamenilor muncii : demonstrații și întruniri de protest cu caracter politic, antifascist și antirăzboinic, pentru apărarea libertăților democratice, a intereselor naționale ale poporului român.

Pe planul activității organizatorice a mișcării muncitorești revoluționare, un rol important l-a avut în această epocă hotărîrea partidului comunist de refacere a organizației revoluționare de tineret. Reorganizarea Uniunii Tineretului Comunist, acțiune politică de mare însemnatate la a cărei transpunere în fapt o contribuție însemnată a adus-o tovarășa Elena Ceaușescu (Petrescu) a fost hotărâtă la Conferința P.C.R. din februarie 1939. Apreciind măsura dizolvării organizației revoluționare de tineret (la începutul anului 1937) drept o greșală politică, întrucît noua organizație înființată atunci : Frontul tinerei generații nu dăduse roadele scontate de partid în domeniul luptei contra pericolului fascist, Conferința a hotărît constituirea Comisiei Centrale de reorganizare, secundată de comisii de reorganizare locale (pe orașe) și raionale, în fabrici, întreprinderi, pe sectoare. Un rol important l-a avut în acest proces de reorganizare a Uniunii Tineretului Comunist Comisia locală de reorganizare din București, în fruntea căreia conducerea partidului l-a desemnat pe militantul comunist Nicolae Ceaușescu, care făcea parte din Comisia Centrală de reorganizare la nivelul întregii țări. Din Comisia de reorganizare din București făceau parte responsabilității Comisiilor de reorganizare create în sectoarele Capitalei. Apreciind devotamentul revoluționar, capacitatea organizatorică, partidul a încredințat conducerea Comisiei de reorganizare U.T.O. în unul dintre cele patru sectoare ale Capitalei tovarășei Elena Ceaușescu (Petrescu), lucrătoare la fabrică „Jaquard”.

Găsim, în documentele din epocă, prezența activă a tinerei militante a P.C.R. la ședințele conspirative din București ale Comisiei de reorgani-

zare a U.T.C., ședințe care au pregătit Conferința Națională de refacere a Uniunii Tineretului Comunist; participarea sa la discuții și recomandarea unor soluții practice în privința necesității lărgirii bazei legale de activitate a tineretului comunist, prin participarea uteciștilor la activitatea organizațiilor sportive și culturale de tineret care funcționau în Capitală.

În această privință, a îmbinării armonioase a muncii în condiții de conspirativitate cu posibilitățile de afirmare deschisă, legală în raport cu legislația burgeză reacționară, care ilegalizase partidul comunist, tovarășa Elena Ceaușescu (Petrescu) s-a constituit în exemplu personal și mobilizator — prin activitatea revoluționară și patriotică desfășurată cu precădere în cadrul cercurilor culturale pendinte de breslele profesionale muncitorești.

Obiectivele care au fost fixate în mod oficial acestor cercuri, de a organiza acțiuni cu caracter pur cultural (șezători, serbări, simpozioane) au fost depășite ca urmare a activității desfășurate de comuniști și membrii altor organizații de masă revoluționare. Sub conducerea comunistului Nicolae Ceaușescu, a viitoarei sale tovarășe de viață, Elena Ceaușescu, tineretul revoluționar din Capitală a reușit să imprime acestor acțiuni culturale un conținut revoluționar, de educație partinică și patriotică a tinerei generații, pe linia frontului unic muncitoresc, a luptei împotriva pericolului fascist, de apărare a independenței și integrității teritoriale a țării. Această orientare, partinică și patriotică pe care comuniștii au reușit să o imprime breslelor profesionale, și-a găsit o strălucită concretizare în manifestările revoluționare, antifasciste și antirăzboinice ale clasei muncitoare din România de la 1 Mai 1939, la a căror organizare și desfășurare tineretul revoluționar din Capitală a avut un rol deosebit de activ.

Alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu, desemnat de către conducerea partidului comunist în Comisia conspirativă de organizare a campaniei politice prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai în acest an, conducătorii comisiilor de reorganizare a Uniunii Tineretului Comunist din sectoarele Capitalei, între care tovarășa Elena Ceaușescu (Petrescu), și-au adus contribuția la desfășurarea întrunirilor de masă organizate în sălile „Aro”, „Tomis”, „Eintracht”, întruniri care au relevat, pe lîngă spiritul revoluționar, potrivnic regimului de dictatură regală care se manifesta în cadrul mișcării noastre muncitorești, atitudinea intransigentă cu care se afirma poporul român față de ascensiunea pericolului fascist și de război, hotărîrea să de a da consistență chemărilor partidului comunist la luptă pentru apărarea cu orice preț a libertății, integrității teritoriale și a independenței naționale a patriei amenințate de naziști și de partenerii lor revizionisti.

Glasul tineretului comunist s-a afirmat, de asemenea, pe traseul parcurs pe străzile Capitalei de impunătorul cortegiu al celor peste 20 000 de manifestanți, care au luat parte la sărbătorirea zilei de 1 Mai și care, depunind coroane de flori pe Mormântul Eroului Necunoscut, aduceau, printr-un impresionant gest, un călduros omagiu eroilor neamului, celor care, prin jertfa lor supremă, dăduseră expresie năzuințelor seculare de libertate, de unitate și de independență națională ale poporului român.

Experiența dobândită în organizarea acțiunilor cultural-patriotice din cadrul breslelor muncitorești a fost folosită plenar de către tineretul comunist din Capitală, sub conducerea tovarășilor Nicolae Ceaușescu și

Elena Ceaușescu, cu prilejul tradiționalelor serbări cîmpenești care au fost organizate în după amiaza zilei de 1 Mai 1939. Aceste noi manifestări antifasciste și patriotice aveau să amplifice ecoul internațional pe care l-au înregistrat peste granitele țării evenimentele revoluționare din România de la 1 Mai 1939, evenimente care, prin desfășurarea lor la scurtă vreme după cedarea rușinoasă de la München (septembrie 1938) și cotropirea Cehoslovaciei de către naziști (martie 1939), aveau să situeze poporul român în primele rînduri ale luptei împotriva pericolului fascist, de apărare a păcii și libertății popoarelor.

Evenimentele de la 1 Mai 1939 au mărit prestigiul partidului comunista, al membrilor săi care activau în bresle, au stimulat dezvoltarea acțiunilor revoluționare ulterioare ale clasei muncitoare. În pofida intensificării măsurilor represive, comuniștii au continuat să desfășoare o activitate politică susținută în cadrul breslelor profesionale. Ca urmare a consolidării pozițiilor și a prestigiului tot mai mare de care se bucura P.C.R. în mijlocul maselor muncitoare, în perioada ce a urmat s-au desfășurat un sir întreg de acțiuni greviste, revendicative sau de largă perspectivă politică în contextul confruntării permanente a partidului comunista, a forțelor sociale progresiste și patriotice din România cu pericolul fascist tot mai amenințător.

Intensă a fost activitatea desfășurată de comuniști în cadrul breslelor pentru ajutorarea materială, apărarea morală și juridică a militanților comuniști și antifasciști arestați și întemnițați în număr mare după evenimentele revoluționare de la 1 Mai. Serbarea cîmpenească din 13 august 1939 — organizată de cercurile culturale de pe lîngă breslele din industriile textilă, pielărie și încăltăminte din Capitală, pe stadionul Ministerului Muncii din Parcul Veseliei —, constituie una dintre cele mai reușite acțiuni politice de acest gen. Pregătită în amănunt — ca urmare a activității prealabile desfășurate în fabrici și întreprinderi de către o comisie de organizare special constituită, din care au făcut parte, alături de alți tineri militanți ai partidului comunista, tovarășii Nicolae Ceaușescu și Elena Ceaușescu, acțiunea a avut succes, atât sub raport artistic și sportiv, cât și din punctul de vedere al conținutului său politic, revoluționar. Participanților li s-au distribuit cărți poștale pentru alegerea „Reginei muncii”, acțiune care, în accepțiunea pe care proletariatul o atribuia acestui gest, avea o semnificație politică. Se aveau în vedere calitățile inoral-politice, activitatea revoluționară și patriotică desfășurată în cadrul mișcării muncitoarești din România de persoana aleasă. Textul acestor cărți poștale, cuprindând lozinci patriotice și antifasciste, a fost citit cu voce tare de către militantul comunista Nicolae Ceaușescu. Acest fapt, relata un document, „a fost folosit de comuniștii prezenți ca prilej pentru a manifesta și a lansa lozinci comuniste ca: *Vrem eliberarea deținuților politici! Vrem îmbunătățirea reaimului politic în închisori!* etc.”

Același document relatează, în continuare, că cei peste 1 000 de muncitori participanți la această întrunire politică au ales Regina muncii în persoana tovarășei Elena Ceaușescu, recunoscîndu-i, prin aceasta, calitățile moral-politice de militantă revoluționară a partidului de avant-gardă al clasei muncitoare. Într-adevăr, titlul se acorda celei ce demonstrease prin întreaga sa activitate de pînă atunci fidelitatea neclintită față de cauza muncitorimii, celei ce întrunea cele mai alese virtuți politice,

revoluționare și patriotice. În același fel, la aceeași înaltă vibrație patriotică, cum s-a auzit glasul comunistului Nicolae Ceaușescu, tînăra lucrătoare de la fabrica „Jaquard”, Elena Ceaușescu rostea înflăcărantele cuvinte : „*Mulțumesc proletariatului conștient de eforturile făcute pentru apărarea libertății și a martirilor clasei muncitoare. Cerem pînă și dreptate, intrarea în legalitate...*”. Era expresia concentrată a convingerilor sale, a militantismului comunist.

Acțiunile de organizare a unor manifestări revoluționare de masă, patriotice și antifasciste, s-au desfășurat concomitent cu cele de reconstituire organizatorică a Uniunii Tineretului Comunist. Ca urmare a acestor eforturi, în contextul cărora se înscrie activitatea principală, bogată în conținut, depusă de către comuniștii Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu, de alți tineri militanți comuniști și antifasciști, procesul de reorganizare a Uniunii Tineretului Comunist se va accentua, la nivelul întregii țări, în vara și toamna anului 1939, culminind cu Conferința din octombrie 1939 a Uniunii Tineretului Comunist. După ce a ascultat și dezbatut mai multe rapoarte, între care și un referat privind problemele organizatorice ale U.T.C., prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, Conferința a adoptat planul de acțiune, sarcinile imediate și a ales Comitetul Central al U.T.C. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost ales membru în secretariatul Comitetului Central al organizației.

Refacerea Uniunii Tineretului Comunist, prezența în conducerea organizației a unor cadre politice dintre cele mai competente care s-au ridicat din rîndurile tineretului revoluționar din România, constituia un cîstig prețios pentru activitatea partidului comunist. Acest moment organizatoric va avea repercusiuni dintre cele mai pozitive în ansamblul mișcării muncitorești, stimulînd lupta partidului comunist împotriva fascismului, pentru independență și suveranitatea națională a patriei.

În perioada grea a dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist, mare parte dintre cadrele de bază ale partidului comunist au fost arestate, internate în lagăre sau întemnițate în diverse închisori. În pofida tuturor încercărilor, a terorii, mizeriei și malnutriției, moralul comuniștilor, al militanților antifasciști nu a putut fi înfrînt, zidurile închisorilor, rețelele de sîrmă ghimpată ale lagărelor de concentrare nu i-au putut izola de mișcarea de rezistență antifascistă organizată și condusă de partidul comunist.

Alături de numeroase alte femei comuniște și antifasciste, conștientă de datoria patriotică pe care noile împrejurări istorice o ridicau în fața oricărui comunist, a oricărui cetățean cînstit, militanta partidului comunist Elena Ceaușescu se va încadra în acțiunile specifice organizate de Apărarea Patriotică, organizație de masă aflată sub conducerea partidului comunist, va contribui activ la ajutorarea materială și apărarea morală a luptătorilor revoluționari din lagăre și închisori.

Prezentă în nenumărate rînduri la porțile lagărului din Tg. Jiu, Elena Ceaușescu a ținut un contact permanent cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu alți militanți ai partidului, cărora le-a transmis, odată cu ajutoarele materiale destinate întregului colectiv, materiale documentare și de partid, importante mesaje din partea conducerii P.C.R. în privința normelor de organizare a mișcării de rezistență antihitleristă a colectivului de internați comuniști și antifasciști.

În pofida terorii, cu riscul libertății și chiar al vieții, tovarășa Elena Ceaușescu a contribuit astfel, efectiv, la stabilirea și dezvoltarea legăturilor conspirative ale partidului comunist cu militanții revoluționari internați sau întemnițați – element de mare însemnatate politică în contextul epocii respective. Unități combative de luptă antifascistă, colectivele de luptători revoluționari din lagăre și închisori nu au putut fi izolate, în pofida terorii, a tuturor încercărilor prin care au trecut. Datorită sistemului de legături conspirative, comuniștii și antifasciștii din lagăre și închisori s-au putut încadra efectiv în mișcarea generală de rezistență antifascistă și antihitleristă a poporului român, mișcare care, organizată și condusă de partidul comunist, în colaborare cu alte forțe politice anti-fasciste și patriotice își va găsi finalitatea în victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944.

După eliberarea țării de sub dominația hitleristă, în zilele ce au urmat actului epocal de la 23 August 1944, tovarășa Elena Ceaușescu s-a aflat mereu prezentă în tumultul marilor bătălii, organizate și conduse de partidul comunist, pentru transpunerea în fapt a obiectivelor social-economice și politice ale revoluției populare. Alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu, militantul de seamă al partidului comunist și tovarășul de viață, tovarășa Elena Ceaușescu va contribui, cu prestigiul și experiența bogată dobândită în activitatea revoluționară a partidului comunist din anii ilegalității, la infăptuirea marilor prefaceri revoluționare care au imprimat un nou curs dezvoltării istorice a României. Au fost atunci, după 23 August, ani de luptă și muncă fără preget, pentru mobilizarea tineretului muncitor, a femeilor antifasciste în acțiuni de masă și patriotice de susținere a frontului antihitlerist, pentru democratizarea țării, în marile mitinguri și demonstrații de stradă sub a căror presiune clasele exploatațioare au fost nevoite să cedeze, la cîrma țării fiind instaurat, la 6 martie 1945, primul guvern muncitorească-țărănesc și democratic din istoria țării.

Militant comunist și patriot înflăcărat, tovarășa Elena Ceaușescu și-a legat indisolubil numele de marile transformări revoluționare care au avut loc în societatea noastră. În rîndurile de frunte ale partidului comunist, ale organizațiilor revoluționare de tineret și femei a desfășurat o muncă politico-educativă și organizatorică neobosită, aducîndu-și contribuția la lupta partidului pentru cucerirea și consolidarea puterii politice, pentru devenirea istorică a poporului român pe căile de civilizație și de progres ale societății socialiste.

Apreciind devotamentul și abnegația remarcabilă cu care a slujit, în deceniile de activitate revoluționară, cauza partidului comunist, interesele majore ale poporului român, partidul i-a încredințat tovarășei Elena Ceaușescu sarcini politice și patriotice de mare responsabilitate în organele sale de conducere: a fost aleasă membru al C.C. al P.C.R. (la Conferința Națională din 1972), membru al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. (la Plenara din iunie 1973), membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. (la Congresul al XI-lea), membru al Biroului Permanent al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. (la ședința din ianuarie 1977 a acestui înalt organ de conducere a partidului), deputată în Marea Adunare Națională.

Alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu, de ceilalți comuniști cu munci de răspundere din conducerea partidului, tovarășa Elena Ceaușescu și-a manifestat prezența dinamică și clarviziunea politică în diverse domenii de activitate ale partidului nostru comunist, a adus o contribuție de inestimabilă valoare la fundamentarea și aplicarea în practică a politicii economice și sociale ale partidului comunist în etapa construcției socialiste, a luptei poporului român pentru edificarea societății sociale multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Membru marcant în conducerea Partidului Comunist Român, tovarășa Elena Ceaușescu a adus și aduce o contribuție de primă însemnatate la elaborarea și promovarea politicii externe a partidului și a României socialiste, politică principală și constructivă de colaborare cu toate statele lumii, fără deosebire de orinduire socială, pentru soluționarea pe cale pașnică a tuturor problemelor internaționale care confruntă azi colectivitatea umană și promovarea în viața internațională a unei politici noi, de înțelegere și cooperare între toate statele și popoarele, politică intemeiată pe principiile egalității și respectului reciproc, ale asigurării dreptului fiecărui popor de a fi stăpin pe destinele sale.

Însotindu-l pe președintele țării în marile sale acțiuni desfășurate pe plan internațional, cu prilejul vizitelor diplomatice și de prietenie efectuate în diverse țări, tovarășa Elena Ceaușescu, alături de eminentul său tovarăș de viață, a purtat cu sine solia de pace și cooperare a poporului român, dorința țării noastre de abolire a injustiției și conflictelor armate între națiuni, de instaurare pe pămînt a edificiului conștiinței și inteligenței umane.

Sintetizând contribuția multilaterală, de mare valoare teoretică și practică pe care tovarășa Elena Ceaușescu a adus-o și o aduce în calitate de conducător al partidului nostru comunist, contribuție recunoscută și apreciată de întregul nostru popor, în scrisoarea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., ocazionată de sărbătorirea zilei sale de naștere și arăta: „*Recunoașterea uriașei contribuții pe care ați adus-o și o aduceți neconținut la progresul multilateral pe care îl cunoaște astăzi țara noastră este reflectată de prezența dumneavoastră deosebit de activă la nivelul superior al conducerii partidului nostru, de înaltele funcții încredințate de partid și popor, pe care le îndepliniți cu strălucire. Împreună cu noi toți, comuniștii, întregul popor român dau o înaltă apreciere aportului deosebit de prețios pe care îl aduceți la elaborarea și infăptuirea politicii partidului și statului, la dezvoltarea în ritm înalt a economiei naționale, a științei, tehnicii și culturii, de creștere susținută a nivelului de trai material și spiritual al întregii națiuni, de întărire continuă a independenței și suveranității patriei noastre libere și demne, de înălțare a ei pe culmi tot mai înalte de civilizație și progres*”.

Distinsă pentru marile sale merite dobîndite în construcția de partid și de stat cu înaltul titlu de Erou al Muncii Socialiste, tovarășa Elena Ceaușescu este, totodată, un eminent om de știință. Specialitatea care a consacrat-o coincide cu unul dintre domeniile de vîrf ale revoluției tehnice și științifice contemporane — chimia.

Revoluția culturală infăptuită în țara noastră în anii construcției societății socialiste a deschis perspective nu numai pentru dezvoltarea impetuosa, fără precedent în istoria României, a științei și culturii dar și pentru procesul instructiv, de largă și aprofundată înșușire a cuceririlor

științei de către masele largi ale întregului nostru popor. A învăța, a te instrui și specializa pentru a deveni cît mai util societății, patriei în plină reconstrucție a constituit pentru comuniști nu numai o necesitate dar și o datorie de onoare, o obligație partinică de primă însemnatate. Drumul parcurs de tovarășa Elena Ceaușescu pe treptele afirmării științifice, de la inginer la doctor în științe și membru al Academiei Republicii Socialiste România reprezintă poate exemplul cel mai convingător nu numai în sensul perseverenței însnăririi științei și culturii dar și pentru ilustrarea posibilităților mari, fără termeni de comparație, pe care noua orinduire socială le oferă în această privință întregului nostru popor.

Conducind Institutul Central de Chimie, tovarășa Elena Ceaușescu a imprimat cercetări științifice în acest domeniu, ca de altfel și în alte ramuri ale științei și tehnologiei, un spirit viu, novator prin legarea ei mai eficientă a cercetării cu producția. Activitatea de îndrumare și coordonare științifică pe care o desfășoară, jalonată de o înaltă și exemplară competență și etică profesională, lucrările de prestigiu internațional pe care le-a elaborat în domeniu de specialitate reliefeară, totodată, preocuparea constantă a savantului Elena Ceaușescu de a contribui la progresul științei, de a face din aceasta o importantă pîrghie a dezvoltării și asigurării bunăstării oamenilor, a apropierei dintre popoare. „*Audem datoria să acționăm ca pretutindeni știință, cuceririle geniului uman să servească omului, bunăstării și fericirii sale, să servească păcii și progresului întregii umanități – sublinia tovarășa Elena Ceaușescu, cu prilejul conferirii titlului de membru al Institutului Regal de Chimie al Marii Britanii. Aceasta este astăzi cea mai înaltă și cea mai nobilă îndatorire și răspundere a oamenilor de știință de pretutindeni!*”

Ca eminent om de știință, tovarășa academician Elena Ceaușescu a întreprins cercetări fundamentale și a adus contribuții de seamă în domeniul chimiei polimerilor, compușilor de sinteză macroinoleculari, cineticii polimerizării și cauciucului sintetic. Lucrările și studiile sale referitoare la polimerizarea stereospecifică a izoprenului, sinteza unor plastifianti care intră în componența amestecurilor de policlorură de vinil, la caracterizarea structurală a polimerilor prin metode moderne de analiză și în alte domenii de avangardă ale cercetărilor chimiei se bucură de real și bine-meritat prestigiu în țară și pe plan internațional.

Roadele activității științifice prodigioase desfășurate de-a lungul anilor de tovarășa Elena Ceaușescu și-au evidențiat însă însemnatatea, în primul rînd, în cadrul economiei noastre naționale contribuind la impulsarea revoluției tehnico-științifice care are loc în societatea noastră, la dobândirea unor rezultate remarcabile în industria chimică și, prin aceasta, la creșterea prestigiului științei românești.

Îmbinind într-un tot armonios activitatea științifică cu cea desfășurată pe tărîm social, cu munca de mare responsabilitate politică pe care poporul i-a încredințat-o în conducerea partidului, tovarășa Elena Ceaușescu s-a preocupat în permanență de răspindirea cunoștințelor științifice în mase, văzind în aceasta un element esențial în procesul educațional, de formare a omului nou, eliberat de prejudecăți și constructor conștient al societății socialiste. „*Oamenii de știință au o înaltă datorie patriotică de a participa activ la răspindirea cunoștințelor științifice în masele largi, pentru lărgirea continuă a orizontului de cunoștințe și de pregătire a tuturor*

oamenilor muncii — arăta tovarășa Elena Ceaușescu la Congresul educației politice și al culturii socialiste. Această uriașă forță, pe care o reprezintă intelectualitatea noastră, trebuie să aducă o contribuție tot mai mare la formarea conștiinței socialiste, la educarea oamenilor, în primul rînd a tineretului, pe baza cunoașterii și însușirii a tot ce a creat mai bun omenirea în domeniul științei și tehnicii, al cunoașterii umane”.

Valoarea de excepție a activității desfășurată de tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu constituie temeiul marelui prestigiu de care se bucură în lumea întreagă personalitatea sa politică și științifică. Lucrările științifice ale tovarășei Elena Ceaușescu, spiritul său organizatoric, puterea de a privi în perspectivă, de a aprecia direcțiile de dezvoltare ale științei chimiei în contemporaneitate i-au asigurat o prestigioasă recunoaștere din partea unor înalte foruri științifice de peste hotare, a unor savanți de faimă mondială „*Sînteti un distins om de știință, atât prin activitatea de cercetare, cît și prin rolul determinant în orientarea politică științifică din România* — spunea în alocuțiunea sa, adresându-se tovarășei Elena Ceaușescu, profesorul Richard Horman, președintele Institutului Regal de Chimie din Marea Britanie. *Cunoaștem contribuția importantă adusă de dumneavoastră în domeniul chimiei macromolecularare, în special în polimerizarea izoprenilor, stabilizarea cauciucului sintetic și copolimerizare, lucrare care are meritul de a contribui la mai buna înțelegere a mecanismelor proceselor chimice, precum și la o eficiență sporită în ce privește folosirea chimiei în beneficiul omenirii*”. „*Doamna Ceausescu, spunea, la rîndul său, Lordul primar al Londrei, nu este numai un om de știință și o ingineră chimistă de reputație mondială, dar și o mare exponentă a drepturilor femeilor și un om politic de frunte în propria-i țară*”.

Dind strălucire unei remarcabile activități științifice, revoluționare și patriotice, calitățile omului politic, cît și cele proprii omului de știință, completindu-se în chipul cel mai armonios în persoana tovarășei academician doctor inginer Elena Ceaușescu, au fost și sînt apreciate, deopotrivă, de reprezentanți ai științei și oameni politici din diferite țări. „*Primîți, stimață doamnă academician, titlul onorific conferit de Academia de științe a statului Illinois ca pe o recunoaștere atât a meritelor științei românești, pe care o reprezentați, cît și a prestigiului internațional de care țara dumneavoastră se bucură în prezent, pentru politica sa independentă, pentru contribuția activă la promovarea păcii în lume*”, spunea, în alocuțiunea sa, profesorul Emanuel Meringer, reprezentant al Consiliului de conducere al Academiei de științe a statului Illinois din S.U.A., cu prilejul înmînării tovarășei Elena Ceaușescu a diplomei de membru de onoare al acestei Academii.

Stima și prețuirea profundă de care se bucură în lumea întreagă activitatea științifică a tovarășei academician doctor inginer Elena Ceaușescu și-a găsit, totodată, o strălucită concretizare în conferirea a numeroase titluri și distincții de prestigiu din partea unor instituții academice și universități străine. Astfel, pe lîngă titlurile deja menționate, tovarășa Elena Ceaușescu este membră de onoare a Societății internaționale pentru industria chimică, a Institutului american al chimistilor din Washington, a Asociației chimistilor și inginerilor chimisti din Costa Rica

și a Consiliului Universității Centrale a Ecuadorului, membră corespondentă a Academiei din Atena, „Doctor Honoris Causa” al Universității din Teheran, „Profesor Honoris Causa” al Institutului politehnic din Londra centrală, membră activă a Academiei Științelor din New York, precum și a altor academii și institute din Peru, Mexic, Argentina, Filipine, Ghana și.a. Pentru activitatea remarcabilă desfășurată în domeniile educației și cercetării științifice, tovarășei Elena Ceaușescu i-a fost conferit, de asemenea, Ordinul „Andreas Bella”, cl. I, cu eșarfa de onoare, înaltă distincție a Republiei Venezuela.

Poporul nostru aduce prinosul său de recunoștință eminentului om politic și ilustrului om de știință Elena Ceaușescu, urîndu-i viață lungă, sănătate, multă putere de muncă spre a contribui, alături de marea și încercatul conducător al partidului și poporului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la edificarea societății sociale multilateral dezvoltate, spre binele și fericirea poporului român.

120 DE ANI DE LA UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

SEMNIFICATIA FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL ROMÂN

DE
DAN BERINDEI

Unirea Principatelor se inscrie în istoria națiunii române ca unul din marile momente ale constituuirii statului modern, unitar și neatîrnat. Întemeindu-se pe premise milenare, realizarea unificării Moldovei și Țării Românești a marcat o cucerire ireversibilă a românilor, împlinind o unanimă și ardentă năzuință a poporului. Marile momente ale istoriei naționale rămîn ancorate în profunzimea conștiinței națiunii, fără a-și pierde vreodată însemnatatea și reprezentând totdeauna un înălțător îndemn dat urmașilor. Unirea Principatelor se afirmă prestigios în perspectiva a 120 de ani de la realizare ca un mare act, ca un mare moment de afirmare a românilor, ca inaugurind o etapă hotăritoare în procesul devenirii României moderne¹.

Rădăcinile zilei istorice de la 24 ianuarie 1859 sunt milenare. Nu întimplător imaginea Daciei antice a reprezentat exemplul însuflețitor, care a creat în mișcarea de eliberare a națiunii române ideea Dacoromaniei. De asemenea, deosebita importanță acordată de corifeii Școlii transilvane originii romane — mergind uneori pînă la exagerări, ce n-au mai putut fi ulterior acceptate, privind îndeosebi nimicioarea și dispariția dacilor — a marcat aceeași epocă de redeșteptare, sigiliul Romei, — atît de plastic invocat de Nicolae Iorga² — dind temei luptei pentru afirmarea rolului poporului român, singurul reprezentant al romanității orientale, în fața umanității. Mișcarea de eliberare a poporului român, străduințele pentru formarea statului național, s-au concretizat totodată într-o perioadă de mîndrie națională, a cărei cea dintîi afirmare într-un document politic modern au făcut-o intelectualii români transilvani prin *Supplex Libellus Valachorum*³. Deși tolerați, lipsiți de propriul lor stat, români transilvani s-au situat atunci, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, în fruntea mișcării de redeșteptare și ei au impulsionat pe români de pretutindeni în propria lor afirmare și în revindicarea legitimă a cadrului statal necesar națiunii moderne ce se găsea în plin proces de constituire pentru a se putea evidenția ca o entitate europeană. În mod firesc, formarea unui stat modern,

¹ Pentru Unirea Principatelor, vezi îndeosebi *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960 și Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, 1979.

² Sigiliul Romei este de altfel titlul celei de-a doua părți a celui dintîi volum din *Istoria românilor* (București, 1936).

³ Vezi David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967.

unitar și independent, al unui stat al națiunii⁴, s-a impus ca obiectiv fundamental al poporului român, ca o necesitate imperioasă ce se cerea neapărat concretizată într-o realitate indestructibilă. În aceste condiții, destrămarea structurilor feudale s-a îmbinat cu mișcarea națională de eliberare, deseori fiind greu de făcut o demarcație între lupta de eliberare socială și lupta de eliberare națională.

Cînd în 1812 a apărut *Istoria penitru începutul românilor în Dacia* a lui Petru Maior răsunetul lucrării a fost deosebit, lucrarea constituind nu numai un îndemn la mîndrie față de înaintași, ci și o carte mobilizatoare a energiilor naționale de pe întreg cuprinsul teritoriilor românești⁵. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1821, unul din lectorii ei asidui⁶ a declanșat prima revoluție a istoriei naționale. Dealtfel, Tudor Vladimirescu, deși s-a situat numai în fruntea „adunării norodului” muntene, a avut neîndoelnic — cum o avusese și Horea în forme mai primare cu patru decenii înainte⁷ — vizuirea unității românești. El a cerut conlucrarea politică cu Moldova⁸ și nu întîmplător evenimentele revoluționare din Țara Românească au avut un ecou atât de profund în Transilvania, stîrnind îngrijorările clasei dominante și ale autorităților habsburgice⁹. Anul 1821 a marcat o piatră de hotar, jertfa slugerului Tudor, ucis sălbatic, rodind nu numai în aceea că în urma revoluției domniile fanariote au încetat, dar și în stimularea, cu noi și mai puternice valențe, a întregii mișcări de eliberare. Nenumăratele memorii de reformă¹⁰, acțiunea cărvunarilor, efervescenta culturală următoare anului 1821 au grăbit evenimentele ce aveau să vină și, în primul rînd, în condițiile crizei feudalismului, au deschis mai larg porțile unei noi etape de modernizare, chiar și în limitele impuse de Regulamentul organic și de imixtiunile puterii protectoare și totodată au pregătit perioada de afirmare a generației pașoptiste, care, în bună măsură, va fi, apoi, și generația făuri-toare a Unirii Principatelor.

Din ce în ce mai accentuat realizarea statului național în forma integrală, cuprînzătoare a întregii națiuni, ori în cea mai restrînsă a unirii celor două state românești aflate amîndouă sub suzeranitatea Portii otomane și avînd, în linii generale, o organizație similară, s-a impus ca țel dominant. Unirea era menită să reprezinte condiția de bază a înnoirilor viitoare, ea trebuia să ofere cadrul de acțiune al națiunii pentru împlinirea năzuințelor.

⁴ Vezi Dan Berindei, *Le problème de l'édification d'un Etat national roumain jusqu'en 1848 et pendant les événements révolutionnaires*, în „Rumanian Studies”, Leiden, vol. I (1970), p. 45—68.

⁵ Detalii în capitolul „Cartea neamului”: *Istoria penitru începutul românilor în Dacia* din Maria Protase, *Petru Maior, un clitor de consiliințe*, București, 1973.

⁶ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediție critică Damaschin Mioc, București, 1969, p. 304.

⁷ Vezi I. Ranca, *Aspects de l'affirmation de la conscience nationale du peuple roumain pendant l'insurrection de Horea*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, VII (1968), nr. 6.

⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, București, 1959, p. 33.

⁹ Vezi *Documente Hurmuzaki*, seria nouă, vol. III; A. Oțetea, *Tărani români din Ardeal și mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, IX (1956) nr. 6; F. Sontag, *Informații despre ecoul în Transilvania al mișcării revoluționare condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Revista arhivelor”, X (1967) nr. 2.

¹⁰ Pentru acestea Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines 1769—1830. Réperoire et textes inédits*, București, 1970.

lor ei, ea trebuia să fie „corăbierul icsusit” care să salveze „corabia” neamului amenințată de pieire¹¹. Ideea era atât de puternică, încit pînă și în Regulamentele organice, de altfel în bună măsură identice ori asemănătoare, ea a pătruns într-o „secțiune”¹² și a „legalizat” pentru viitor străduințele ce aveau să fie făcute pentru materializarea acestui ideal. În orice caz, în 1834, diplomatul francez Bois le Comte considera „crearea unui mare ducat al Daciei, care ar uni cele două principate” drept „expresia dorinței celei mai generale a țării”¹³. Nu trebuie uitat că tot în acei ani, organizații cu caracter revoluționar din Banat sau Transilvania aveau în vedere realizarea unui stat național integral¹⁴, după cum trebuie evidențiată necontenita creștere a legăturilor dintre locuitorii de același neam de pe cele două versante carpatine. Este însă drept că în condițiile date, realizabilă apărea, într-o primă etapă, Unirea Principatelor, ceea ce însă nu însemna că gîndul arzător al deplinei unități statale lipsea din mintea și mai ales din inimă vreunui patriot¹⁵.

Tendința spre unitate statală a națiunii în forma integrală ori cel puțin în cea mai lesnicioasă realizabilă era înainte de toate rezultatul firesc al progresului și mutațiilor din domeniul economiei. Înlăturarea monopolului otoman asupra Principatelor începînd din 1829 a fost în această privință de evidentă însemnatate în privința nu numai a comerțului dar și a industriei și agriculturii. Este însă drept că încercarea făcută atât în Principate cit și în Transilvania de a „împăca” o orînduire vetustă cu nevoieștiile neapărătoare ale unei societăți pe drumul modernizării n-a putut reuși, mai ales cînd prin astfel de tentative se căuta a se ocroti interesele clasei dominante feudale în dauna maselor țărănești constrinse prin lege chiar – „codicele muncii de clacă” invocat de Marx¹⁶ – la o sporire a obligațiilor lor tocmai în momentul în care tendințele spre progres social se impuneau firesc și societății din țările române. Din pricina contradicțiilor sale fundamentale, cu tot rolul său parțial modernizator, Regulamentul organic, considerat totodată o „plantă străină”¹⁷, a fost condamnat și a devenit ţinta urei celor ce se vor ridica în 1848 la luptă revoluționară. Oricum, în mai puțin de două decenii, progrese economice s-au înregistrat și totodată, ceea ce era deosebit de însemnat, au devenit din ce în ce mai vizibile tendințele de formare a pieții naționale. Nu întimplător a fost încheiată o convenție economică moldo-munteană și apoi o uniune vamală intrată în vigoare la 1/13 ianuarie 1848 și de asemenea revendicarea „petiției naționale” a revoluționarilor transilvani din 1848 referitoare la desființarea vănilor cu țările vecine, deci în primul rînd cu Principatele, a fost edificatoare în a dezvălui nu numai o tendință ci și o arzătoare necesitate.

¹¹ I. C. Filitti, *Cîteva documente politice muntene de la 1822*, în „Arhivele Olteniei”, X (1931), p. 254–255.

¹² *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, București, 1911, p. 130–131, 341.

¹³ *Documente Hurmuzaki*, vol. XVII, București, 1913, p. 394.

¹⁴ Vezi I. Boroș, *Constituția, societate secretă română din Lugoj, 1830–1834*, Lugoj, 1928; Carol Göllner, *Conspirația emigrantului polon Adolf David (1834)*, în „Revista istorică”, XXIII (1937), p. 235–249.

¹⁵ Pentru această perioadă vezi Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834–1849*, București, 1967.

¹⁶ Karl Marx, *Capitalul*, ediția II-a, vol. I, București, 1948, p. 233.

¹⁷ Vezi aluzia indirectă a lui M. Kogălniceanu, în *Dorințele partidei naționale în Moldova, în Anul 1848 în Principalele Române*, vol. IV, București, 1903, p. 96–97.

Națiunea română, care se va afirma deplin maturizată în focurile revoluției din 1848, avea nevoie de statul *ei*, singurul cadru propice de propășire al oricărei națiuni. De aceea, ideea unității străbate într-o formă sau alta în programele și documentele mișcărilor prepașoptiste. „O patrie liberă și independentă a tuturor membrilor răspândiși ai nației” era revendicată de partida națională din Țara Românească condusă de Ioan Câmpineanu¹⁸, un martor străin al vremii — polonezul Woronicz — remarcind, de altfel, în 1838, că „ideea unirii tuturor populațiilor românești sub același sceptru ocupa toate mintile”¹⁹, în timp ce aşa-numita conjurație confederativă a comisului moldovean Leonte Radu urmărea infăptuirea unei confederații între Moldova și Țara Românească în asociere și cu Serbia²⁰. „Frăția” care a pregătit temeinic revoluția munteană din 1848 a avut neîndoelnic un caracter mai larg prin obiective și prin legăturile stabilită. De altfel, „Asociația literară a României”, care a dublat „Frăția” pe plan cultural, a arătat același interes marcant pentru toți românii chemându-i în rîndurile ei²¹.

Cultura națională s-a evidențiat în acești ani dinainte de revoluție atât printr-o productivitate remarcabilă, care căuta totodată și „modernă”, cît și prin faptul că a apărținut neîndoelnic întregii națiuni, că s-a dezvoltat sub semnul unității. Mai mult ca oricând, n-a mai fost vorba de o cultură moldoveană, transilvană sau munteană, ci doar de o cultură românească, răspunzând interesului și necesităților întregii națiuni. Crearea și dezvoltarea unei prese românești, inclusiv și un număr de periodice culturale — purtând titluri de rezonanță națională, din care nu lipsea denumirea de *Dacia* ori adjecтивul *românesc* —, cu răspândire largă îpe întreg teritoriul națiunii și cu tiraje uneori surprinzătoare, presă care a înregistrat încă în deceniul al patrulea un periodic intitulat mobilizator „România”²², a reprezentat un important element catalizator și unificator pe tărîmul culturii dar și al unor indisutabile legături naționale. Corespondența oamenilor de cultură din epocă este și ea relevantă în a dezvăluia măsura în care ei gîndeau și acționau *românește*. Istoriografia, afirmată prestigios prin istorici talentați și ardenți de talia unui Bălcescu ori a unui Kogălniceanu, a contribuit viguros nu numai la afirmarea culturală dar și la pregătirea spiritelor pentru infăptuirea marilor obiective naționale. În 1847, Bălcescu definea ideea unității statale a națiunii drept „ideie măreță și singură mintuitoare pentru noi, pe care din orbirea acestor veacuri, părinții noștri nu o putură realiza statoric și care singură trebuie să fie ținta românilor de astăzi”²³. Era un însuflețit îndemn la acțiune.

¹⁸ P. P. Panaitescu, *Planurile lui I. Câmpineanu pentru unitatea națională a românilor*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, III (1926), p. 87.

¹⁹ *Ibidem*, p. 95.

²⁰ Vezi Valerian Popovici, *Unele date despre conjurația confederativă din anul 1832*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, I (1950), fasc. 1.

²¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, București, 1902, p. 45.

²² Pentru „România”: Vasile Netea, „România”. *zîtarul cotidian al poporului român*, în „Studii”, XIX (1966), nr. 1, p. 47–58.

²³ N. Bălcescu, *Opere*, ediție critică G. și Elena Zane, vol. I, București, 1974, p. 212.

Problema unirii în ipostaza ei completă sau parțială a fost la ordinea zilei în timpul revoluției din 1848²⁴. Strigătul țărănimii transilvane „Noi vrem să ne unim cu Țara!” înregistrat de Nicolae Bălcescu²⁵, ori repetată inclusiv în planurile de viitor ale revoluționarilor munteni și moldoveni a realizării unității Principatelor dezvăluie limpede, ca și numeroase documente ale revoluției, arzătoarea dorință a românilor de a șterge granițele nefirești dintre ei. Este, de asemenea, limpede că, aşa cum arăta Bălcescu, numai „împrejurările politice”²⁶ i-au impiedicat pe revoluționari să concretizeze năzuința lor spre unitate, Ion Ghica dezvăluindu-ne despre ce „împrejurări politice” era vorba. „Deosebit de aceasta, scria el, ar fi fost poate primejdios pentru români de a proclama principiul de unire între dinșii, la o epocă cînd amîndouă imperiile <habzburgic și otoman> de care atîrna cea mai mare parte a lor erau încă puternice”²⁷. Poate cel mai bine a sintetizat gîndul arzător al revoluționarilor moldoveanul Alecu Russo, dezvăluindu-l lui Bălcescu. „O nație puternică — îi arătase el — cu o mare dreptă baricade, cu două rîuri drept cîngătoare, cu singe român în vine. Și nu va mai fi Moldova, nici Transilvania, nici Banatul, ci o Țară Românească, cu o capitală, care se va numi Roma dacă vrei, cu piețe mari, care se vor numi : Piața Poporului, Piața Traian, Piața Ștefan, Piața Mihai, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului. Apoi putere, fericire, măreție, glorie ! Fericiti nepoții noștri ! Și noi fericiti că am putut contribui la acest lucru, bine sau rău, mult sau puțin”²⁸.

Revoluția a fost înfrîntă, dar biruitoare în realitate prin urmările ei, programul revoluționar reprezentînd în etapa istorică următoare programul de constituire a României moderne, ea a lăsat moștenire spre concretizare problema unității statale. În anii grei ai contrarevoluției, ideea unității s-a afirmat cu o deosebită forță, fiind făclia în jurul căreia s-au strîns nădejdile națiunii²⁹. Nu întimplător Nicolae Bălcescu a cerut întregirea lozinciei pașoptiste *Dreptate. Frăție* prin cuvîntul *Unitate*³⁰. El a înțeles deosebită importanță pe care aceasta urma să o aibă în perioada istorică ce fusese inaugurate. Gîndul lui mai reflecta, poate, și profunda sa convingere asupra însușirii de către mase, într-o măsură și mai accentuată decit în perioada prepașoptistă, a ideii realizării unității statale a națiunii. Ca și mai înainte, unitatea integrală n-a fost nicicind abandonată, dar, totodată, a devenit evident acum că prima etapă a unui proces ce nu se anunță lesinos, ținind seama în primul rînd de circumstanțele externe, trebuia să fie ștergerea hotarului de la Milcov, realizarea unirii Principatelor, crearea statului național nucleu în jurul căruia avea să se stringă apoi întreaga națune. La <3>/15 decembrie Bălcescu îi scria răspicat lui Ghica : „Tinta

²⁴ Vezi Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 – în țările române*, în „Studii”, XXI (1968), nr. 5 ; Dan Berindei, *Les révolutionnaires roumains de 1848 et l'idée de l'unité*, în „Revue Roumaine d'histoire” VII (1968) nr. 6 ; N. Adâniloaie, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale*, în *Revoluția de la 1848 în țările române. Culegere de studii*, București, 1974, p. 59-93.

²⁵ N. Bălcescu, *Opere*, ediție critică G. Zane, vol. I, partea II-a, București, 1940, p. 131.

²⁶ *Ibidem*, p. 130.

²⁷ Cornelia Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 125.

²⁸ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anul 1848-49*, vol. V, Cluj (1946), p. 315.

²⁹ Vezi Cornelia Bodea, *op. cit.*, passim.

³⁰ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 107.

nățională cea mai principală ... chestie de viață și putere, atât înăuntru cît și din afară ... Unirea Principatelor deocamdată”³¹.

Împrejurările generate de războiul Crimeii au înlesnit desfășurarea luptei pentru Unirea Principatelor, dar, este în același timp perfect clar că realizarea acestui obiectiv național a fost înainte de toate rodul străduințelor românești. Faptul că problema Principatelor și cea a unirii lor a devenit o problemă europeană, pe care au dezbatut-o cabinetele marilor puteri, oamenii politici, diplomați și în primul rînd organele de opinie publică ale lumii din acea vreme a avut întreaga însemnatate, dar *hotărîtoare* au fost poziția și acțiunea poporului român, faptul că problema Unirii a devenit problema-cheie a existenței sau non-existenței unei națiuni ce-și cerea locul legitim printre popoarele și națiunile Europei³².

În jurul steagului Unirii s-a strîns națiunea, s-au adunat toate clasele și categoriile sociale. Separatismul a fost un fenomen neînsemnat, sprijinit din afară de două mari imperii, dar lipsit de rezonanță în interior. Chiar și în rîndurile boierimii conservatoare el n-a pătruns decît într-o măsură restrînsă și cu atît mai puțin a putut afecta celelalte clase și categorii sociale. De aci și forța de neînvins a ideii Unirii, care s-a putut afirma prestigios și solemn în fața întregii lumi. Unanimitatea, care n-a putut fi afectată de cîteva glasuri trădătoare și stînghere, reprezentă una din trăsăturile cele mai semnificative ale luptei pentru Unirea Principatelor. O întreagă națiune, căci firesc români din afară granițelor celor două principate au fost și ei antrenați, s-a pronunțat pentru făurirea statului național și mai mult decît atît s-a manifestat în această direcție pe cîmpul luptei politice. Mișcarea unionistă n-a fost o mișcare a cîtorva zeci sau a cîtorva sute, ci o mișcare a maselor, a poporului, a entuziasmului și mai ales dăruirii populare și aci rezidă în primul rînd secretul biruinței ei.

Unanimitatea în jurul steagului Unirii Principatelor nu trebuie însă să însele. Era vorba de o unanimitate națională, dar nu de una social-politică. Națiunea continua să fie împărțită în clase și categorii sociale cu interes deosebite, deseori divergente și opuse. Obiectivele și metodele nu erau aceleași atunci cînd se trecea dincolo de ștergerea hotarelor dintre români. Dacă obiectivul dobîndirii independenței se înscria și el firesc ca un tel primordial general, îmbrățișat de toți, atunci cînd se trecea la modalitățile de constituire a statului *nou*, divergențele apăreau acute, ducînd la înfruntări și conflicte. Este totuși important de remarcat că cea mai mare parte a națiunii se situa pe pozițiile constituirii unui stat modern, dorit și acceptat nu numai de mase, de burghezie dar și de partea din boierime care devenise conștientă de existența unui proces de înnoire ce nu putea fi stăvilit. În acei ani, mai ales după categorica infringere atît a tentativelor separatiste cît și a elementelor extrem conservatoare, boierimea ce înțelegea să rămînă credincioasă Regulamentului organic și regimului reaționar pe care el îl generase a fost practic înlăturată de pe scena politică. Apariția în acțiunile politice din acei ani a foștilor domni — Mihai Sturdza, Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei — este în această privință semnificativă³³. Lipsiți de populari-

³¹ *Ibidem*, vol. IV, p. 135.

³² Vezi și Dan Berindei, *Constituirea statului național român în contextul european*, în Cuza Vodă. *In memoriam*, Iași, 1973, p. 113 și urm.

³³ Se înregistra cu ironie de către martorii străini prezența în sala de dezbatere în preajma foștilor domni a deputaților reprezentind țărăniminea aservită.

tate, ei nu s-au putut impune bizuindu-se doar pe voturi partizane, chiar și atunci cînd acestea ar fi putut alcătui majorități. Acest lucru s-a datorat înainte de toate faptului că tot ce se întîmpla, chiar și atunci cînd puterile ar fi dorit acest lucru, nu avea loc izolat de popor, de mase, ci lupta politică a cuprins întreaga națiune și astfel masele și-au putut spune cuvîntul hotărîtor, să impună un anume sens de evoluție evenimentelor.

Desigur, problema Unirii Principatelor a fost o problemă europeană. Ea a fost dezbatută repetat și îndelung dincolo de granițele celor direct interesați, a constituit subiect de apropiere sau divergență, a ajutat la desfacerea sau la închegarea unor înțelegeri dintre puteri. Dar, totodată, încă din timpul discuțiilor din cadrul Congresului de la Paris din 1856 a devenit evident că puterile, legate prin necesitatea unui consens, nu erau în măsură de a da soluții necesare și așteptate. La Paris în 1856, cu prilejul Congresului și din nou la Paris în 1858, cu prilejul Conferinței de la Paris, puterile garante au căutat rezolvări, dar acestea s-au limitat la compromisuri, la măsuri incomplete avînd în vedere cerințele și dorințele exprimate de români. De aceea, dezbaterea europeană a oferit doar un cadru de acțiune, căci soluția a dat-o tot națiunea română.

Decisive au fost, înainte de toate pentru români însăși, alegerile și apoi dezbatările Adunărilor ad-hoc³⁴. Acestea au fost departe de a fi „divanurile” dorite de puterea suzerană și de alte puteri ce se arătau ostile infăptuirii României. Dimpotrivă, lucrările lor au dezvăluit unanimitatea năzuinței spre unitate statală și totodată opinia unei importante majorități favorabilă realizării acestei unități *în cadrul unui stat modern*, eliberat de cătușele feudale. Europa a fost pusă în fața unor manifestări care dezvăluiau patriotism și hotărîre, iar Unirea Principatelor a căpătat prin sancțiunea acestor adunări o forță de neînvins.

Neputincioase în problemele esențiale în 1858, ca și în 1856, puterile garante, chiar și cele binevoitoare, n-au putut înfringe inerții și institui ele înseși noul stat românesc. Convenția, rezultat al unui consens, a fost o operă de compromis, deși — este drept — prin stipulațiile ei a deschis drum mai departe românilor spre realizarea României moderne. Soluția finală trebuiau s-o găsească românilii. Lor li se cuvenea să infăptuiască, în condițiile create, cel dintii act istoric ireversibil în procesul de formare a statului național unitar. Dubla alegere a colonelului Cuza a reprezentat calea de rezolvare a impasului, soluție satisfăcătoare pentru națiune, dar, este de remarcat, și pentru puterile garante, ceea ce și explică relativ grabnica sancțiunire de către ele a faptului împlinit la Iași și la București. Dacă sancțiunea puterilor „unioniste” fusese de așteptat, aderarea Angliei grupului acestora și recunoașterea noii stări de fapt din Principatele Unite de către Imperiul otoman și de către cel habsburgic numai cîteva luni mai tîrziu³⁵ arăta că soluția românească fusese *acceptabilă*, că ea reprezentase deci un act politic înțelept. O intempestivă aducere a unui prinț străin ar fi provocat atunci, în 1859, neîndoielnic, o ripostă din partea unora dintre

³⁴ Pentru Adunările ad hoc : Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor ad hoc*, în „Studii”, XIX (1966) nr. 1, p. 23–31.

³⁵ În aprilie 1859 primele cinci puteri garante au recunoscut actul istoric împlinit în Principate, pe care apoi în septembrie, deci peste 5 luni, l-au acceptat și Imperiul otoman și cel habsburgic.

puterile garante, ceea ce ar fi compromis tot ce se realizase în anii precedenți, în timp ce dubla alegere n-a putut fi refuzată, ea necontravenind Convenției !

Dar deși sancționat de către toate puterile garante, actul istoric de la 24 ianuarie 1859, act de naștere al României moderne, venea în evidentă contradicție cu interesele unora dintre ele și în primul rînd cu cele ale imperiilor limitrofe. Așa cum Kogălniceanu a arătat-o la 5 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza urma să fie domnul cel *nou*, căruia avea să-i revină să pună capăt „trecutului” și să deschidă drum larg „viitorului”. El trebuia să fie *domnul Unirii*, dar totodată și *domnul reformelor*, al innoirii structurilor învechite, al modernizării. Rodnica sa domnie de șapte ani a confirmat rolul său istoric, concretizându-se într-un sir de multilaterale reforme care au grăbit pașii tinerii Români pe drumul propășirii și al afirmării ei³⁶. De altfel, dacă dubla alegere a dus la concretizarea primei etape a procesului făuririi statului național unitar desăvîrșit, ea a avut și meritul de a crea condițiile necesare realizării statului celui *nou*. N-a fost deci o unire conservatoare, limitată la stergerea unui hotar anacronic, cu menținerea structurilor regulamentare, ci actul istoric de la 24 ianuarie, ca și cel de la 5 ianuarie care l-a precedat, au deschis drum larg progresului, au dat o grea lovitură „vechiului regim”.

Dacă actul Unirii Principatelor a împlinit năzuințe spre unitate, el nu a desăvîrșit pe acest plan așteptările națiunii. Neîndoelnic, a fost un început de drum, dar, în același timp împlinirea sa a impus desăvîrșirea unificării statale într-o perspectivă istorică relativ apropiată. Ziua de 24 ianuarie arătase poporului român că el era în stare să realizeze marile sale obiective și prin aceasta ea a constituit și un punct de plecare. Pentru români devenise evident că visurile lor puteau deveni realități, deși totodată făurirea statului național mai dezvăluise că realizarea marilor obiective impunea sacrificii și luptă. Statul — nucleu se cerea a fi desăvîrșit și toate granițele nefirești care împărțeau națiunea se cereau a fi înălțurate. Din momentul realizării Unirii Principatelor, statul național care se formase a jucat rolul unui „adevărat magnet” pentru români din afara granițelor sale³⁷. Noul domitor s-a considerat, la rîndul său, mandatarul națiunii. Chiar în anul alegerii sale, el scria reprezentantului diplomatic piemontez la Constantinopol, declarîndu-i că urmărea a asigura „buna stare și libertatea a tot ce poartă numele de român”³⁸. De altfel, încă din 1857 diplomația habsburgică se arătase alarmată de consecințele unei uniri a Principatelor. „Români — remarcase atunci ambasadorul Prokesch-Osten — ar găsi țara lor prea mică, ar rîvni un stat independent, cuprinsind Bucovina, partea românească a Transilvaniei, Banatul... Frumoasă ispravă pentru Austria ! Frumos exemplu pentru Serbia !”³⁹.

³⁶ Vézi Dan Berindei, *Reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Studii si articole de istorie”, XVII (1972), p. 25–31.

³⁷ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 116.

³⁸ P. P. Panaitescu, *Cuza Vodă și unitatea națională a românilor*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, VIII (1929), p. 562.

³⁹ Thouvenel, *Trois années de la question d'Orient*, Paris, 1897, p. 6–7; Gh. Brățianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională*, în „Revista istorică Română”, vol. II (1932), p. 117.

După ce Cuza a fost ales domnitor al Principatelor Unite, îngrijorările diplomaților habsburgici s-au accentuat⁴⁰. De altfel, dubla alegere fusese primită cu nestăvilit entuziasm în provinciile românești supuse dominației Imperiului habsburgic. Tânărani transilvăneni încinau pentru „badea Ion”, care era însuși domnitorul Cuza⁴¹, iar Ioan Lapedatu a scris, ca și Alecsandri, o *Horă a Unirii*, în care arăta semnificativ că „Unirea și frăția / Dau putere, cresc tăria”⁴². Într-un memoriu adresat domnitorului, cărturarul transilvan Alexandru Papiu Ilarian îi dezvăluia entuziasmul conaționalilor săi pentru noul conducător al Principatelor Unite și-l îndemna să repete fapta lui Mihai Viteazul. „Un lucru — mai adăuga el — mi se pare a fi mai mult decit sigur că românii de peste Carpați, bărbați și femei, bătrâni și tineri, toți ar fi gata de a muri pentru Domnul Guza”⁴³. Unirea Principatelor dovedise că unitatea națională pe plan statal era realizabilă și prin aceasta fusese deschis procesul desăvîrșirii unificării națiunii. În aceste condiții, între 24 ianuarie 1859 și 1 decembrie 1918 succesiunea logică este evidentă, cel dintii act istoric reprezentând condiția *sine qua non* a celui de-al doilea, moment întregitor al unificării.

Dar ziua dublei alegeri a domnitorului Cuza nu poate fi desprinsă nici de consecințele majore pe care ea le-a avut în privința schimbării statutului internațional al statului. Între făurirea unui stat național și modern și menținerea unei dependențe devenită și ea cu totul anacronică, dat fiind și faptul că Imperiul otoman reprezenta nu numai o putere în declin, ci și un stat și o societate care vegeta în forme înapoiate, exista o incompatibilitate firească. „Dubla alegere — remarcă chiar în 1859 un diplomat belgian — echivalează cu Unirea Principatelor; Unirea Principatelor înseamnă independența lor”⁴⁴. Era limpede că noul stat nu putea dobândi reale condiții de propășire decât dacă statutul său internațional avea să fie schimbat și dacă făurirea statului național și modern avea să fie întregită prin dobândirea independenței. Prietenii și dușmani și-au dat seama în epocă de această realitate, de corelarea logică dintre cele două acte istorice. Diplomatul sard filoromân Benzi își exprima în 1859 urările „pentru fericirea și independența *întregii Români*”⁴⁵, iar Hübner, ambasadorul habsburgic la Paris, declară tot atunci că guvernul său „nu dorea independența Principatelor și că în consecință el se opunea unirii lor”⁴⁶. Cei șapte ani de domnie ai lui Cuza au fost tot atâtia ani de afirmare mindră a demnității naționale pe plan politic și diplomatic. Era evident că Principatele Unite refuzau să accepte, în etapa istorică următoare, menținerea lor într-o subordonare nefirească și umilitoare și care nu-și mai găsea, în starea de fapt, nici cea mai mică justificare. Dacă domnitorul

⁴⁰ Vezi R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, p. 164, 166, 167—168, 232—238, 288—289 etc.

⁴¹ Cornelia Bodea și Bujor Surdu, *Regimul absolutist și regimul „liberal” (1849—1867)*, în *Din istoria Transilvaniei*, ediția II-a, vol. II, București, 1965, p. 187.

⁴² Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 121.

⁴³ *Memoriul despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluționi în răsăritul Europei, prezentat principelui Cuza în 1860*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, I (1883), vol. I, p. 145—146.

⁴⁴ *Independența României. Documente*, vol. II, partea I-a, București, 1977, p. 16.

⁴⁵ Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dimitrie Brătianu*, vol. II, București, 1933, p. 230.

⁴⁶ R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 208.

Unirii n-a putut desăvîrși actul făuririi statului național prin acela al cuceririi independenței țării este totodată adevărat că în întreaga sa domnie a fost temeinic pregătită, pe toate planurile, schimbarea statutului internațional al statului român. Armata care a conștințit în 1877 prin eroice jertfe neatîrnarea României primise bazele ei în timpul domniei lui Cuza. Unirea din 1859 a fost deci prologul cuceririi neatîrnării și între ziua Unirii de la 24 ianuarie 1859 și cea a proclamării Independenței din 9 mai 1877 există aceeași nemijlocită legătură care există între „mica” și „marea” Unire.

Împlinind năzuințe sădite profund în conștiința poporului român, făurind statul național-nucleu, deschizînd drum larg reformelor înnoitoare, fiind prima etapă pe calea desăvîrșirii statului unitar și totodată preludiul neatîrnării, actul istoric de la 24 ianuarie 1859 se înscrie ca o dată memorabilă în istoria națională. Această zi reprezintă pentru români un neconenit indemn la unitate și patriotism. Totodată, se arată măsura în care națiunea română a fost și deci este capabilă de dăruire și de entuziasm. Departe de a fi o dată oarecare într-un calendar al trecutului, data de 24 ianuarie 1859 este un viu exemplu și un permanent temei de mîndrie patriotică.

LA SIGNIFICATION DE LA FORMATION DE L'ETAT NATIONAL ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'Union des Principautés Roumaines, première étape dans la voie du parachèvement de l'Etat unitaire roumain, s'impose comme un moment de faite de l'histoire de la Roumanie. Conscients de leur unité d'origine, de leur langue commune qui n'a jamais connu des dialectes, ayant une culture unitaire et des permanentes relations économiques, politiques et militaires, les Roumains étaient arrivés vers la fin du XVIIIe siècle et surtout pendant la première moitié du XIXe siècle, à la conviction de la nécessité de constituer un Etat national et indépendant. C'était l'effet de la décomposition des structures féodales et de la formation de la nation roumaine moderne. L'idée a été soutenue dans une mesure toujours plus accentuée par toute la nation, la révolution de 1848 surtout relevant l'intensité de l'aspiration des Roumains vers la constitution de l'Etat unitaire. Le 24 janvier 1859, par la double élection à Bucarest du colonel Alexandru Ioan Cuza, l'Union des Principautés de Moldavie et de Valachie devint un fait accompli. Les puissances européennes durent reconnaître l'acte historique de Bucarest et par conséquent la Roumanie devint une réalité européenne. L'Union des Principautés généra un riche ensemble de réformes modernisatrices et elle fut le prélude de la conquête de l'indépendance de l'Etat national (1877), ainsi que le prologue du parachèvement de l'Etat unitaire (1918).

INDEPENDENȚA ȚĂRII ȘI IDEEA
UNITĂȚII NAȚIONALE A POPORULUI ROMÂN
ÎN OBIECTIVUL POLITICII EXTERNE
A DOMNITORULUI ALEXANDRU IOAN CUZA*

DE
GHEORGHE CRISTEA

În circumstanțele noi, complexe, create anterior, dar mai ales în timpul și după războiul Crimeii, cele mai înaintate elemente ale poporului român au știut să examineze cu luciditate evoluția conjuncturii internaționale și, tocmai de aceea, să folosească printr-o acerbă și totodatăabilă luptă politică, pe plan intern și extern, contradicțiile sau adversitățile dintre marile puteri, pentru ca unirea celor două țări române să fie pusă în rîndul problemelor centrale ale echilibrului european, iar ulterior plămădită nu din mila puterilor sau pe la porțile împăraților, ci *prin strădania și jertfa proprie*. Profetia lui N. Bălcescu se va amplifica mai tîrziu în convingerea ce s-a dovedit mintuitoare: „Soluția chestiei românești era în miinile poporului românesc el însuși”¹, operă unanimă împotriva hotărîrilor formale ale Europei²; nu întîmplător Nicolae Iorga își va intitula unul din capitolele celui de-al IX-lea volum al cunoscutei sale istorii, *Unirea țărilor libere prin români*³.

Îngrădit de protecția colectivă a puterilor europene — deseori va avea de înfruntat hotărîrile negative ale acestora — în lupta pornită chiar a două zidupă îndoita alegere, pentru recunoașterea și desăvîrșirea Unirii, extinderea autonomiei și ridicarea autorității Principatelor Unite, domnitorul Al. I. Cuza, bazat pe sprijinul țării, va miza pe Franța napoleoniană care manifesta atitudinea cea mai favorabilă realizării dezideratelor politice ale națiunii române și al cărei prestigiu și influență ajunsese la apogeu; în același timp el va căuta să utilizeze diversitatea intereselor puterilor garante, în condițiile cînd în concertul european era imposibilă o acțiune unitară, să ducă o politică energetică și totodată realistă, deci prudentă, deoarece fiecare putere ce-și atribuia cu aroganță inexistente drepturi de tutelă reprezenta totuși un factor important de care trebuia să se țină seama.

* Fragment din lucrarea *Politica externă a României în timpul domniei lui Al. I. Cuza (1859–1866)*.

¹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX — *Unificatorii* —, București, 1938, p. 223, 302—303.

² A. D. Xenopol, *Răsboalele dintre Ruși și Turci și înriurarea lor asupra țărilor române*, vol. II, p. 249—254.

³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 282.

Unirea Principatelor Române a coincis cu evenimente importante pe plan european. În același an, 1859, a izbucnit războiul franco-sardo-austriac, ce va deschide drumul spre unitatea Italiei. Interesul strategic al Franței napoleoniene și al Piemontului (care, în ultimii ani, își reorganizase forțele interne și își făurise alianțele pe plan extern) era de a crea în regiunea Dunării și Carpaților un front oriental capabil să producă dificultăți cît mai mari puterii centrale a habsburgilor. Legăturile dintre Franța, Piemont și emigrația maghiară sint cunoscute — revoluționarii maghiari de la 1848 și 1849 vor lupta în rândurile armatelor italiene. Dar baza cea mai indicată de operațiuni în vederea acestui front oriental, pentru a susține viitoarea revoluție maghiară proiectată împotriva Austriei, o constituau Principatele Române Unite. Problema românilor de dincolo de Carpați s-a deschis, deci, pe planul diplomatic european aproape în același timp cu Unirea Principatelor. Doar cîteva luni trecuseră de la dubla alegere a lui Alexandru Cuza, și războiul între Franța, Piemont și Austria izbucnește în Lombardia. Noile circumstanțe internaționale ridică o serie de probleme de o deosebită însemnatate, a căror desfășurare ocupă, într-o foarte mare măsură, activitatea politică externă a domnitorului României și a misiunilor sale diplomatice speciale⁴.

Întrevederea de la Plombières (21 iulie 1858) pune bazele viitorului Tratat de alianță ofensivă și defensivă dintre Franța și Piemont : primul ministru al Sardiniei și Piemontului, „marele realist” Cavour, reușise, deocamdată, să-l determine pe Napoleon al III-lea, „oscilantul și enigmaticul original de la Tuilleries”, a sprijini unificarea Italiei : în mintea frămîntată a împăratului revenise „visul italian”, cu toată forța obsesiei și fascinației sale. Războiul imminent punea la ordinea zilei necesitatea strințătă ca puterea habsburgilor să fie dislocată pe malurile Dunării, în Ungaria, unde o insurecție maghiară era menită a împiedica Austria să susțină un mare efort militar la sudul Alpilor și, în condițiile cînd era atacată din spate, să mențină pe alte poziții trupele destinate frontului italian⁵.

La sfîrșitul lui septembrie 1858, Cavour cheamă la Torino pe generalul Klapka György, unul din conducătorii insurecției maghiare din 1848, emul și tovarăș al lui Kossuth (cu reprezentanții revoluției maghiare refugiați în Apus el intrase în tratative mai înainte), îl pune la curent cu cele discutate la Plombières și-i infățișează perspectivele viitorului conflict dintre Franța și Austria. S-au înțeles atunci în legătură cu o serie de chestiuni concrete : organizarea unor răscoale în orașe și sate, provocare a dezertării regimentelor maghiare, în sfîrșit, constituirea, în cadrul armatei piemonteze, a unei legiuni maghiare, a cărei comandă urma să ia Klapka însuși⁶ — bărbatul de stat italian n-avea încredere în talentele militare ale șefului emigrației maghiare, patriotul orgolios și intransigent care

⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Originile și formarea unității românești. Prelegeri finite la Școală superioară de razboi*, București, 1942, p. 95. Idem, *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională*, București, 1932, p. 117–118.

⁵ Maurice Paléologue, *Un grand réaliste, Cavour*, 2-e édition, Paris, 1926, p. 132, 156, 164–168, 191.

⁶ Ibidem, p. 189–190, 231; Marcel Emerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, București, 1931, p. 84–85; Dionisie Károlyi, *Războiul franco-italo-austriac din anul 1859 și leaărurile româno-maghiare*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XVIII (1975), p. 178–180.

era Kossuth (dealtfel, rezervele lui se datorau mai ales prieteniei acestuia cu Mazzini) ⁷.

În legătură cu proiectul său privind crearea unui front oriental anti-habsburgic, Cavour urmărise nu numai atragerea lui Garibaldi (împreună terminaseră planurile de operații la 19 octombrie 1858), dar și extinderea sferei de acțiune în Serbia și principatele dunărene. De aceea el îi indemnase pe maghiari să se înteleagă cu români, mai ales că numai tînărul stat român le putea înlesni trecerea spre Ungaria și, la nevoie, le putea da chiar ajutor; în același timp, așa cum s-a subliniat în atitea rînduri, Unirea Principatelor, încă nerecunoscută de Austria, oferea, la frontieră orientală a monarhiei, o excelentă bază de operaționi ⁸. Ministrul de Externe al guvernului Tării Românești, imediat după Unire, e numit Dumitru Brătianu, un „mazzinian”, care fusese primit în audiență de Napoleon al III-lea în urma intervenției contelui Nîgra și care era la moment cu planul franco-italian al mișcării insurecționale din Ungaria ⁹. Împrejurările erau destul de favorabile pentru ca generalul Klapka să poată pleca la Iași la începutul lui martie, cu scrisori de recomandație pentru Domnitorul Al. I. Cuza și consulul Franței la Iași, Victor Place. În documentele rămase de la acesta din urmă, în parte folosite de istoricul francez Marcel Emerit, există textul unei convenții din 29 martie 1859, prin care Cuza aproba „patrioților maghiari” să stabilească depozite de arme pe valea Siretului sau căt mai aproape de frontieră cu Transilvania — la Bacău, Roman, Tg. Ocna și Piatra. Din cele 30 000 de puști, trimise în Moldova de împăratul Franței, 10 000 erau destinate armatei române, iar 20 000 trebuiau puse la dispoziția șefilor insurecției ungare. Guvernul sărb urma să pună la dispoziție un anumit număr de tunuri — parte din ele vor fi cedate ungurilor. Pentru a asigura o legătură permanentă cu guvernele Principatelor, se prevedea trimiterea de agenți unguri la București, Iași, Galați. În schimbul tuturor acestora, maghiarii promit guvernului român sprijinul lor cel mai activ pentru recucerirea Bucovinei și pentru înlăturarea oricărora greutăți care se pot ivi din evenimentele și complicațiunile ce se pot aștepta ¹⁰.

Greutățile acestea nu vor întîrzie, într-adevăr, să se producă. Vasile Alecsandri, în misiune la Torino, insistă și pînă la urmă obține expedierea transportului de arme promis, dar sosirea lor la Galați e descoperită din cauza indiscreției lui Astengo, reprezentantul lui Cavour la Belgrad. La 2 mai, scrisoarea lui Alexandru Cuza către generalul Durando, agentul piemontez la Constantinopol, înseamnă o oprire hotărîtă în mersul acestor tratative: „Fără îndoială, evenimentele ce se pregătesc pot rezerva un viitor mai bun țării ce m-a așezat în fruntea ei și nu voi lăsa să-mi scape nici un

⁷ M. Emerit, *Victor Place et la politique française ...*, p. 85. ¶

⁸ *Ibidem*, p. 26—27.

⁹ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României. 1848—1877*, București, 1930, p. 143, 149; T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale. 1856—1866*, București, 1941, p. 280.

¹⁰ M. Emerit, *Victor Place et la politique française ...*, p. 87—88; textul convenției, cu unele deosebiri neesențiale și în L. Kossuth, *Souvenirs et écrits de mon exil. Période de la guerre d'Italie*, Paris, 1880, p. 236—237; de asemenea în Th. Codrescu, *Uricariul sau Colecțiune de documente care pot servi la istoria Românilor*, vol. XIII, Iași, 1889, p. 319—320; v. și V. A. Urechia, *L'Alliance des Roumains et des Hongrois en 1859 contre l'Autriche. Documents inédits*, Bucarest, 1891; cf. *Români și Unguri în 1849*, sic — probabil, greșeală, în loc de 1859 (*O dare de seamă*), Sibiu, 1894.

prilej favorabil de a-i consolida situația. Dar mă îngrijesc întotdeauna să n-o arunc în aventuri al căror scop nu-l văd atât de clar și de ale căror avantajii nu sunt destul de convins. În orice caz, și fără a înlătura perspectiva unei sporiri teritoriale, nu această speranță m-ar determina să dau ajutorul Moldo-Vlahiei unei acțiuni oarecare, cît certitudinea de a asigura soarta, buna stare și libertatea a tot ce poartă numele de Român”¹¹.

Așadar intervenise o neînțelegere datorită căreia nu mai era posibilă cooperarea imediată a românilor cu emigranții maghiari. Principalele rezerve priveau soarta viitoare a românilor din Transilvania — aceasta reiese limpede din finalul scrisorii lui Cuza. O altă convenție, a doua, încheiată cu Klapka la 20 mai de domnitorul României, care, se pare, fusese determinat de I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu (aceștia erau de părere că prima dată nu se ceruseră suficiente garanții) să impună un nou text, încerca să înlăture neînțelegerea ivită, prevăzind obligația de a se înscrie în viitoarea Constituție ungără clauze favorabile naționalităților :

„1. Uitarea vechilor neînțelegeri și împăcarea deplină între sârbi, unguri și români.

2. Aceleași drepturi, aceleași libertăți pentru toți locuitorii Ungariei, fără deosebire de rasă sau de religie.

3. Autonomia comunelor și comitatelor. Locuitorii comitatelor cu populație mixtă se vor înțelege prietenesc între ei în privința limbii oficiale ce trebuie adoptată (maghiară, sârbă sau română).

4. Independență deplină în domeniul cultelor și instrucției publice pentru diferitele religii și naționalități.

5. Trupele sârbești și române vor fi organizate separat și comandate în limba lor națională. Deplină egalitate pentru toți în toată armata, pentru a ajunge la orice funcție.

6. Odată războiul terminat, se va convoca o adunare în Transilvania, pentru a delibera asupra unirii administrative a acestei provincii cu Ungaria ; și dacă majoritatea decide ca vechea administrație autonomă a Transilvaniei să fie restabilită, maghiarii nu se vor opune.

7. Prințipiu care trebuie să ne călăuzească este acela al fraternității. (Numai el ne va putea conduce la scopul către care aspirăm — confederația celor trei state dunărene : Ungaria, Serbia, România)”¹².

Atitudinea prudentă a domnitorului Cuza provoacă chiar nemulțumiri, dar ea are la bază motive complexe. Diplomația franceză oscilează între cele două tendințe reprezentate pe de o parte de principalele Napoleon, vîr primar cu Împăratul, lăsat de acesta — spre a evita personal o răspundere care oricum i-ar fi scăzut prestigiul în fața intregii Europe — să se ocupe singur de problema conspirației antihabsburgice, pe de alta de ministrul de Externe, contele Walewski, ostil „carbonarismului” și „politicii de aventură”, ca și proiectelor de „aranjamente clandestine” ale lui Cavour ; împotrivindu-se declanșării unei conflagrații europene, va contribui la acreditarea opiniei că este și cel mai bun prieten al Austriei”.

¹¹ Biblioteca Acad. R.S.R. Arh. Cuza Vodă IV, f. 2 ; Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă* ..., p. 119 ; P. P. Panaiteanu, *Cuza Vodă și Unitatea Națională a Românilor*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, VIII (1929), nr. 4, p. 560.

¹² Al. Marcu, *op. cit.*, p. 226 ; M. Emerit, *Victor Place et la politique française* ..., p. 98 – 99 ; v. și textul, deosebit în unele formulări, din L. Kossuth, *Souvenirs et écrits* .... p. 237 – 238.

Neinițiat în toate secretele alianței franco-piemonteze privind diversiunea proiectată în Ungaria, ministrul Afacerilor Străine al Franței dezmințe, cu sau fără stirea Împăratului, orice fel de amestec al acestuia în „complotul maghiar”. Iar atunci cînd el dezavuează acest complot, consulul de la Iași, V. Piace, la rîndul său implicat, inițial (fără a avea asentimentul lui Walewski), în tratativele secrete duse în Principatele Unite de Klapka, va căuta să se dezvinovățească față de superiorul său acuzînd pe Cuza și denigrind România în rapoarte ce se caracterizează nu rareori prin reacredință și lipsă de obiectivitate¹³. În rapoartele lui Victor Place, tabăra de la Florești nu mai înseamnă acum decît pregătirea unei loviturî de stat personale a Domnitorului. Franța și Italia trebuiau informate de adevarata realitate în legătură cu aceste greutăți. Așa s-a ajuns, pare-se, la misiunea lui I. Bălăceanu și tot acesta ar fi fost unul din scopurile călătoriei lui Ion C. Brătianu la Genova, la începutul lui iulie. I. C. Brătianu a încercat însă zadarnic să pătrundă pînă la împăratul Franței, care se afla acum la Cartierul general al armatelor sale. În schimb, cele susținute în con vorbirea cu Cavour provoacă iritarea acestuia¹⁴. Într-adevăr, promotorul alianței româno-maghiare primește de la fruntașul liberal-radical român o notă — cuprinsul acesteia s-a păstrat în memoriile lui Kossuth : „... Noi nu ne-am putea înțelege niciodată cu Maghiarii în privința Transilvaniei, pe care cu nici un preț n-o putem ceda Ungariei. Români de dincolo de Carpați vor să se unească cu noi; noi le-am promis să-i ajutăm. A-i ceda Ungariei ar însemna să-i trădăm. Dreptul istoric, invocat de Unguri, este ridicol”. Nu întîmplător Kossuth îl numește pe I.C. Brătianu „dușmanul nostru inversunat, care a făcut totul pentru ca alianța să eșueze”¹⁵.

Dealtfel, acest lucru era pe deplin împărtășit și de emigrații maghiari. Îndoieți privind sinceritatea principelui Cuza sunt formulate, aproape în aceiași termeni, în raportul agentului ungur Ludvigh, de la Belgrad, cîteva săptămîni mai tîrziu : „m-am convins că generalul Klapka se înșelase, crezînd că a cîstigat cauzei noastre pe Prințipele Cuza și pe guvernul său”¹⁶.

Existența acestor greutăți între români și unguri reflectă în mod deosebit de clar conștiința unității naționale a românilor, precum și amintirea dureroasă a evenimentelor de la 1848, care nu putea fi înlăturată doar printr-un simplu (chiar dacă patetic) apel, așa cum încercase, în 1858, Kossuth : „să îngropăm în mormîntul trecutului vechile ofense”¹⁷.

Pe lîngă toate acestea, domnitorul Principatelor Unite trebuia să țină seamă de rezervele lui Napoleon al III-lea însuși. Încă înainte de a pleca în Italia, Împăratul primise la Paris pe Vasile Alecsandri, ministrul de

¹³ M. Paléologue, *op. cit.*, p. 135, 171–172, 195–197; Al. Marcu, *op. cit.*, p. 156, 170, 176, 183–186, 203–204, 215–219, 222, 227, 273; în dispozițiile Ministerului Afacerilor Străine al Franței către Victor Place (13 mai 1859) se precizează foarte clar : „Le go(uvernement de l'Empereur ne pourrait voir sans déplaisir se produire des complications en Orient” (Microfilm France, rola 43, vol. 9, C. 110).

¹⁴ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 213, 230; cf. T. W. Riker, *op. cit.*, p. 300.

¹⁵ L. Kossuth, *op. cit.*, p. 248–250. Kossuth recunoaște însă că I. C. Brătianu este „un des hommes d'Etat les plus éminents et les plus influents de la Valachie, qui avait conservé, de l'époque de son exil, beaucoup de relations à l'étranger ...” (*ibidem*).

¹⁶ *Ibidem*, p. 269–270.

¹⁷ Louis Kossuth, *La question des nationalités. L'Europe, l'Autriche et la Hongrie*, Bruxelles, 1859, p. 26–27. Discursuri pronunțate în zilele de 18 și 19 noiembrie 1858, la Glasgow, în Scoția.

Externe al Moldovei, și păstrase față de aluziile destul de directe ale acestuia o tăcere semnificativă¹⁸. Dacă italienii urmăreau prin toate mijloacele diversiunea unui conflict în Orient, care, unit cu lupta lor la sudul Alpilor, să contribuie pînă la urmă la dezmembrarea imperiului habsburgic, împăratul Franței, tocmai pentru a evita complicațiile, dorea să mărginească războiul la cucerirea Lombardiei¹⁹.

Armistițiul neașteptat de la Villafranca²⁰ spulberă, cel puțin pentru moment, iluziile revoluționarilor unguri și face inutilă coordonarea acțiunii iridentiste româno-maghiare împotriva Austriei.

Evenimentele au confirmat prevederile lui Alexandru Cuza și au justificat în totul prudența și rezervele sale, dictate nu numai de teama unui risc în condițiile cînd armata română nu era încă organizată și nici dotată cu armamentul necesar, dar și de considerente politico-diplomactice : în planurile lor privind frontul din Orient, italienii contau în primul rînd pe Ungaria pentru declanșarea atacului împotriva Austriei, și doar în al doilea rînd pe Principatele Unite. În contrast cu această atitudine a domitorului României, reiese și mai clar imprudența revoluționarilor maghiari de a-i crede așa de naivi pe români, îndeosebi pe naționaliștii din Transilvania, încît să se lase seduși de promisiuni atit de vagi, fără nici o acoperire reală, pentru a-l ajuta pe Kossuth să reintroducă starea de lucruri din 1849²¹.

În același timp însă, deși tratativele au eşuat, ele au avut o deosebită însemnatate politică în ceea ce privește România : pentru prima oară se adusese în mod concret la cunoștința factorilor răspunzători din Europa problema elementului românesc din Transilvania ; preocuparea de a nu compromite, printr-o alianță precipitată cu revoluționarii maghiari, soarta românilor din Ardeal, va constitui de acum înainte o permanentă a politicii lui Alexandru Cuza — ea tîne seamă de ambele curente ce au stăpinit pe revoluționarii români din 1848, pe acei din Tara Românească, adversari ai despotismului habsburgic, dar și pe cei din Ardeal, apărători în primul rînd ai drepturilor naționale²². Semnificativ că Al. Papu Ilarian — el e acela care a dat glas adevăratei stări de spirit a românilor din Transilvania — putea invoca, în memoriu său din 1860, amintirea lui Mihai Viteazul, urind Domnitorului să-i răzbune moartea și să fie „executorul fericit al planului celui mai mare Domn și Român, ce a avut vreodată Dacia lui Traian”²³.

Prin anexarea Lombardiei, rezolvarea chestiunii italiene fusese doar aminată, de asemenea vor continua să fie la ordinea zilei proiectele (care nu incetează definitiv după Villafranca) privind emanciparea Ungariei — speranța în reluarea ostilităților și într-o reușită a reeditării conspirației

¹⁸ V. Alecsandri, *Napoleon III. Trei audiențe la palatul Tuileriilor. 1859* (Extract din Istoria misiilor mele politice), în „Converbirile literare”, XII (1878), nr. 2, p. 47.

¹⁹ V. I. Lupaș, *Epopie principale în istoria Românilor*, Cluj, 1928, p. 135.

²⁰ Sugestiv ecoul la șeful revoluției maghiare : „Dans le ciel serein de nos espérances éclata alors le coup de foudre de Villafranca ! Nos espérances étaient anéanties, la formation de notre armée était rendue impossible et inutile. Tout était fini. Habent mortalia casum” (L. Kossuth, *Souvenirs et écrits de mon exil* ..., p. 235).

²¹ P. P. Panaiteescu, op. cit., p. 560; Al. Marcu, op. cit., p. 234.

²² Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă* ..., p. 122.

²³ Cf. P. P. Panaiteescu, op. cit., p. 561, cf. T. W. Riker, op. cit., p. 337; I. Lupaș, *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, București, 1946, p. 89.

din 1859 se reflectă și în faptul că după desființarea legiunii maghiare o parte dintre soldații și subofițerii maghiari declaraseră că doresc să se stabilească în Principate (altă parte rămîne în Italia — înrolați în armata lui Garibaldi, revoluționarii unguri așteptau o întorsătură mai favorabilă în desfășurarea evenimentelor)²⁴.

Tratativele cu domnitorul României sunt reluate chiar în anul 1860 — Cavour avea în vedere noi planuri de conpirație în Dalmatia, Croația, Ungaria și Principatele Unite, coordonate cu acțiunea „anexionistă” din Italia centrală (Umbria și Marche); de aceea, atât el, cât și regele Victor Emmanuel reiau legătura cu Kossuth și cu Klapka pentru a stabili un acord definitiv, care să prevadă, printre altele, o înțelegere secretă cu principalele Serbiei, Mihail Obrenovici și cu Alexandru I. Cuza în vederea pregătirii insurecției maghiare. Desigur, Franța nu era străină de aceste planuri — principalele Napoleon, în primul rînd. Emisarul francez De Lalande sosește în Principate la 30 august 1860, pentru ca, sub protecția lui Place, să pregătească agitațiile în Transilvania (el era în corespondență secretă cu emisarii din Ungaria și din Apus), iar Klapka, se pare, va veni la Iași (9 ianuarie 1861) spre a propune o nouă convenție²⁵.

Întrega atenție a diplomației habsburgice, era, de data aceasta, axată asupra acestei chestiuni : reprezentanții monarhiei în Principatele Unite se găseau într-o continuă tensiune de teamă unor conpirații și uneltiri războinice. Lui Alexandru Cuza i-a fost relativ ușor să dezmință zvonul prezenței lui Klapka în Moldova și al trecerii sale enigmatische în răsăritul Transilvaniei. Dar, în același timp, o nouă convenție militară între români și piemontezi care s-ar fi încheiat de Bălăceanu la Torino pentru a ataca Ungaria în timpul iernii și în care se regăseau unele elemente ale convenției reale din 1859, ar fi fost numai produsul imaginației infierbintate a reprezentanților Austriei din Principate și din Turcia. N-ar fi exclus, după unele opinii, să avem de-a face cu un ecou întîrziat, în cucerile austriace, al evenimentelor din anul precedent²⁶.

Atitudinea lui Cuza se va caracteriza acum numai printr-o neutralitate binevoitoare față de emigrații maghiari : permisiunea de a trece în Italia, libertate pentru pregătirile clandestine în Moldova, promisiunea a 20 000 de arme și cartușele necesare pentru eventuala înarmare a legiunii ungurești, dar în afară de asta, nici bani, nici soldați. Klapka își dădea seama de această rezervă și o atribuia, nu fără dreptate, întăririi situației Domnitorului, atât în interior cât și pe plan extern. „Primul succes al întăririi puterii sale, sublinia el într-o scrisoare la sfîrșitul lui septembrie 1860, îi va da o și mai mare ambīție. Dorințele sale vor crește și mai mult, ideea unei Daco-României îi va intra în cap și poate va avea şanse de reușită”. Așa se explică interesul revoluționarilor maghiari ca să-și realizeze proiectele fără ajutorul efectiv al lui Cuza, în orice caz înainte ca acesta să-și consolideze temeinic dominia²⁷.

²⁴ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 233, 236—237.

²⁵ *Ibidem*, p. 252—253 ; cf. M. Emerit, *Victor Place et la politique française . . .*, p. 93—95 ; R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris, și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, București, 1931, p. 48.

²⁶ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 339—340 ; Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă . . .*, p. 123.

²⁷ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 258—259.

În vederea pregătirii viitoarelor evenimente — ea trebuia terminată pînă în primăvara următoare — Cavour dăruiește (septembrie 1860) lui Klapka 50 000 de puști din arsenalul de la Genova și hotărăște imbarcarea lor pe cinci vase cu destinația Galați, cavalerul Strambio, noul consul la București, urmînd să le predea emigranților maghiari din România. Primele două vase, „Unione” și „Matilda”, sub pavilion sard, care ajung și sunt ancorate la Galați, încep debarcarea lăzilor încărcate cu arme și muniții de război — Cuza, prin mijlocirea lui V. Place, căzuse de acord cu Klapka, fiind dispus a trece armele în Transilvania²⁸.

„Trebuie însă că s-a petrecut o trădare sau o indiscreție”, deoarece consulii Austriei la Galați și la Iași au fost anunțați înainte chiar decit domnitorul Cuza. Si mai neobișnuit era că ambasadorul Austriei la Constantinopol, Prokesch-Osten, cunoștea numele vaselor sarde chiar în ordinăea în care ele erau indicate în scrisoarea de expediere din Genova. Impotriva debarcării armelor, consulul Austriei la Iași protestează în două rînduri (3 și 5 decembrie 1860), mai mult, un vapor austriac (staționarul de la gurile Dunării) primește dispoziția să supravegheze vasele sarde²⁹. Iar intervenția consulului Eder, pentru imediata confiscare și reexpediere a armelor, va avea o notă aproape cominatorie. Deși indiscrețiile maghiare și italiene erau de natură a-l compromite, prima reacție a Domnitorului a fost inspirată de un sentiment de demnitate³⁰: „Nu uitați însă — îi răspunde el lui Eder — că nu sunt un organ al guvernului imperial și că trebuie să țin seama și de interesele altor puteri; acestea nu vor ca să preiau funcțiile unui caporal austriac”³¹. Presiunile se intensifică și la Constantinopol, mai întîi din partea lui Prokesch-Osten, apoi și din partea ambasadorului Angliei, Sir Henry Bulwer³².

Indiscreția emisarilor unguri și italieni compromiseseră într-adevăr, din nou, întreaga acțiune, punîndu-l pe Alexandru Cuza într-o incomodă alternativă — de a trece drept complotist în ochii Austriei, și de a îndispune cercurile diplomatice de la Paris și Torino³³.

Față de desfășurarea acestor evenimente Domnitorul nu mai ezită și ordonă sechestrarea armelor considerate marfă de contrabandă (celelalte trei vase, cu o încărcătură analoagă, vor fi oprite la gurile Selinei de către autoritățile turcești)³⁴, — în prealabil, Cuza se consultase și cu reprezentanții Franței la București și Iași, consulii H. Tillos și V. Place, dar

²⁸ Ministère des Affaires Etrangères. Archives diplomatiques. Correspondence Politique Consulaire Turquie, Iassi. Documente microfilmate aflate la Arhivele statului București, colecția Microfilme Franța, rola 43, vol. 10, c. 128 (Victor Place către Thouvenel, 10 decembrie 1860); v. și c. 136—138 (raportul viceconsulatului de la Tulcea către Thouvenel, 13 decembrie 1860); R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris ...*, p. 37—38.

²⁹ Arhivele Statului Microfilme Franța, rola 43, vol. 10, c. 128—129 (V. Place către Thouvenel, 10 decembrie 1860); ibidem, rola 9, vol. 21, c. 159 (Tilos către Thouvenel, 24 decembrie 1860).

³⁰ Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă* p. 124.

³¹ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 348.

³² Al. Marcu, *op. cit.*, p. 268; R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 38.

³³ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 269.

³⁴ Microfilme Franța, rola 43, vol. 10, c. 129 (V. Place către Thouvenel, 10 decembrie 1860); ibidem, rola 9, vol. 21, c. 159—160 (Tilos către același, 24 decembrie 1860).

aceștia n-aveau nici un fel de instrucțiuni și ignorau cu totul chestiunea³⁵; în ce privește supravegherea vaselor sarde de vaporul „Contele Schlick”, consulul Austriei la Iași primește o întăințare în care se arată că dacă guvernul austriac continuă a face poliția apelor române, se va trage asupra bastimentelor sale³⁶.

Dar, între timp, chestiunea ia amploare, consulii puterilor la București se reunesc cu toții la consulul Austriei, baronul von Eder, pentru consultări în vederea unui demers colectiv, intervin pe lîngă Cuza prin reprezentantul Angliei, Green, însă atât de inabil — acesta îi citește pasajele dintr-o scrisoare a lui Sir Henry Bulwer, în care se insista că armele să fie trimise la Constantinopol pentru a fi predate Turciei, subliniind, totodată, că și consulii Franței, Rusiei, Austriei, Prusiei, s-au asociat la sfatul ambasadorului englez — încît provoacă minia Domnitorului; intervin apoi, de asemenea fără succes, von Eder și Tillos: Cuza le răspunde că armele îi aparțin de drept (cazul e prevăzut chiar de legea vamală), că are de partea sa opinia publică ce vede în această confiscare nu numai „o bună achiziție, dar și un act de autoritate a guvernului” și că el nu va consimți niciodată la nici un fel de restituire³⁷. Lui Tillos — afirmă însuși consulul francez — i-ar fi spus în mod clar că voia să păstreze armele de care țara are nevoie pentru dotarea oștirii române³⁸; de altfel, în aceste împrejurări, agentul Franței la București a dat dovadă de o atitudine destul de dubioasă, asociindu-se aproape permanent demersurilor colegului său englez și ale celui austriac și căutând, în rapoartele sale, să-l prezinte pe domnitorul României în culori cît mai negre³⁹.

Lucrurile se complică și mai mult în urma sosirii în orașul Bacău a unor „refugiați unguri” care se stăcătorile munților — agentul Austriei la Iași comunică guvernului moldovean o telegramă trimisă de ministrul de Externe, contele Rechberg, prin care ministrul de Externe austriac cere predarea refugiaților maghiari, ceea ce autoritățile române refuză, mai mult, credincios principiilor sale de ospitalitate și de neutralitate, guvernul a înminat pașapoartele celor care au vrut să se ducă în Italia (în număr de 80), le-a dat bani de drum și le-a închiriat un bastiment care să-i transporte de la Galați la Constantinopol⁴⁰.

La presiunile Austriei se adaugă și cele ale Rusiei — iritată că la asediul Gaetei (frotăreață împresurată de generalul Cialdinii) luase parte (noiembrie 1860) și o misiune militară din Principatele Unite, ofițerii români fiind chiar citați printr-un ordin de zi⁴¹ — : agentul rus la București,

³⁵ Cind domnitorul Cuza a primit știrea despre sosirea vaselor încărcate cu arme, el l-a întrebat pe V. Place dacă guvernul imperial „Était pour quelque chose dans cette entreprise, parce qu'alors il lui donnerait tout son appui. J'ai du nécessairement lui répondre que j'étais dans la plus profonde ignorance à ce sujet” (vezi nota anterioară — rola 43, vol. 10 c. 130); cf. dispozițiile date lui Tillos de Ministerul Afacerilor Străine al Franței, prin telegramme din 18 și 22 decembrie 1860 (Microfilme Franța, rola 9, vol. 21, c. 157 și, respectiv, 158).

³⁶ Ibidem. c. 171.

³⁷ Microfilme Franța, rola 9, vol. 21, c. 164—167 (Tillos către Thouvenel, 27 decembrie 1860).

³⁸ Ibidem, c. 169.

³⁹ Ibidem, c. 164—171; v. și c. 178—182 (Tillos către Thouvenel, 1 ianuarie 1861)

⁴⁰ Microfilme Franța, rola 43, vol. 10. c. 143—144 (V. Place către Thouvenel, 30 decembrie 1860).

⁴¹ Al. Marcu, op. cit., p. 270.

Giers, citește Domnitorului o telegramă a ministrului său de externe, principalele Gorceakov, în care se spune că țarul urmărește cu regret ceea ce se petrece în Principate; deși telegrama era redactată în termeni de o deosebită curtenie și chiar de simpatie, totuși ea lăsa în același timp să se întrevadă „necessitatea” unei ocupări în condițiile cînd evenimentele ar fi luat o întorsătură amenințătoare pentru liniștea Europei⁴².

Pentru a nu se mai tărăgăna lucrurile, ambasadorul britanic la Constantinopol, Sir Henry Bulwer propune colegului său francez de a se da ordin staționarelor franceze și engleze de la gurile Dunării să încarce armele și să le transporte în Italia⁴³ — dar marchizul de Lavalette respinge această propunere, deși atît secretarul Domnitorului, Baligot de Beyne, cît și agentul diplomatic român, Costache Negri, încearcă să-i atragă atenția asupra impresiei nefavorabile pe care ar provoca-o în țară și în străinătate ridicarea armelor numai de către marina engleză, și stăruie ca operația să fie efectuată de vase ale ambelor puteri⁴⁴. Ambasadorul francez a refuzat din nou să se asocieze demersului, și, spre marea sa indignare, doar vasele britanice („Bath-sea” și „Psyche British”) procedează la transportarea lăzilor cu arme potrivit înțelegerii dintre Cuza și Bulwer — Domnitorul pusește condiția ca armele să fie înapoiate la Genova pe adresa expeditorului lor (deci să nu fie predate Turciei)⁴⁵.

Ca să atenueze nemulțumirile guvernului francez privind îmbarcațiunea armelor italiene pe vasele engleze, Domnitorul îi scrie marchizului de Lavalette în două rînduri (19 și 26 martie 1861), precum și printului Napoleon (25 martie), iar prin agentul diplomatic al României la Paris (I. Alecsandri) intervine pe lingă Thouvenel, ministru de Externe al Franței; el încearcă să le explice circumstanțele reale în care a fost nevoie să accepte propunerea ambasadorului britanic pentru a scăpa de lăzile cu arme compromițătoare ce făceau obiectul protestelor repetate anglo-austriace, și, totodată, să-i convingă de corectitudinea sa politică și de adevăratele sentimente ale românilor pentru Franța și pentru împăratul Napoleon al III-lea⁴⁶.

Dintr-un raport al lui V. Place trimis lui Thouvenel la 2 aprilie 1861 reies însă și reproșurile Domnitorului Cuza față de atitudinea diplomației franceze și a guvernului imperial, ale căror intenții, cu toate insistențele sale, nu le-a putut cunoaște pînă la urmă ca să știe cum să procedeze în problema „armelor atît de imprudent trimise și care i-au pricinuit numai încurcături”⁴⁷. Dealtfel, intervenind o înțelegere între

⁴² Microfilme Franța, rola 9, vol. 21, c. 161 (Tilos către Thouvenel, 24 decembrie 1860).

⁴³ Nu rareori inițiativile lui Sir Henry Bulwer stîrnesc îndreptățite nedumeriri: spre sfîrșitul lui decembrie 1860 el îi scrie agentului britanic la București că Domnitorul Cuza nu va putea păstra armele decît cu condiția ca să-l lase pe consiliu Angliei și Austriei și pe un agent turc să se asigure, oricind vor voi, dacă armele mai există; acestia ar fi devenit astfel „inspectori ai depozitelor statului moldo-valah” (ibidem, c. 168 — Tilos către Thouvenel, 27 decembrie 1860).

⁴⁴ Agenția diplomatică a României în Paris ..., anexa XXXII.

⁴⁵ Arh. Cuza, XIV, f. 261 (Baligot de Beyne către Domnitorul Cuza, 16 martie 1861); Agenția diplomatică a României în Paris ..., anexa XXXIII; Al. Marcu, op. cit., p. 269—271; 290—293.

⁴⁶ Arh. Cuza, XIV, f. 269 (Baligot de Beyne către Domnitorul Cuza, 25 martie 1861); Agenția diplomatică a României în Paris ..., anexele XXXIV — XXXVII, XXXIX.

⁴⁷ Microfilme Franța, rola 43, v. 10, c. 174—177.

reprezentantul britanic la Constantinopol și cel sard, marchizul de Lavallette a considerat și el închisă „cheстиunea armelor”, deși va mai trece vreme pînă cînd aceste arme (care, totuși, fuseseră aduse în capitala Turciei, în ciuda condiției puse de Cuza) vor ajunge la Genova.⁴⁸

„În definitiv, se poate spune, conchide istoricul T. W. Riker, că Domnitorul Cuza ieșise destul de bine din această neplăcută încurcătură [...]. Dacă Vodă-Cuza își menținuse intactă demnitatea față de Austria și de Turcia, tot asemenea refuzase a fi unealta martirizată a lui Cavour”⁴⁹.

Incidentele privind sechestrarea lăzilor cu arme și trimiterea acestora de la Galați la Constantinopol nu vor dăuna bunelor relații dintre Principatele Unite și noul regat al Italiei. Dovadă — scrisorile lui Alexandru Cuza către regale Victor Emmanuel. Astfel, în ianuarie 1861, cînd îi mulțumește pentru decorarea sa cu ordinul „Sf. Mauriciu și Lazăr”, Domnitorul subliniază: „România, care, în marea mișcare politică din ultimul timp, a fost cea dintîi care a putut să-și manifeste liber dorințele sale, urmărește cu mai mult interes decît oricine marea luptă în care Italia e acum angajată. Majestatea Voastră a devenit drapelul și spada unei cauze nobile, menită să-i atragă toate popoarele ce au suferit”⁵⁰. Două luni mai tîrziu, în martie, după proclamarea oficială a regatului, aluzia și mai străvezie: „Italienii, care sunt frații noștri mai mari, și-au atins scopul înaintea noastră. De departe însă de a-i invidia, salutăm dimpotrivă succesul lor ca o garanție a speranței pentru viitorul nostru”⁵¹.

Așadar, nu se renunță la ideea „Daco-României”, ce atât de mult îl timora pe generalul Klapka, în același timp era de neconcepțut riscul unor primejdii pe care România ar fi trebuit să le înfrunte spre folosul numai al maghiarilor. Astfel se explică de ce, într-o nouă întrevedere cu Klapka (8 ianuarie 1861), — la care se pare a asistat și V. Place cu care acesta era prieten — Domnitorul își menține în mod cosecent îndrepătășita sa atitudine prudentă⁵². Relațiile cu emigrații unguri intră de acum într-o fază semnificativ caracterizată, prin *Înarmări tardive pentru o cauză pierdută*⁵³.

Noi încercări de a relua tratativele directe, pe baze mai serioase, și, implicit, noi proiecte privind pregătirea unei mișcări insurecționale, sunt concretizate în propunerile înfățișate Domnitorului în primăvara anului 1863 de generalul Tûrr (fost voluntar în trupele lui Garibaldi, înrolat apoi în armata sardă), care vine la București în calitatea sa oficială de general de divizie italian și de adjutant al regelui Victor Emmanuel. În audiența pe care Alexandru Cuza i-o acordă, la 16/28 mai 1863, generalul Tûrr s-a crezut obligat mai întîi a da „explicații retrospective” în legătură cu vechea problemă a armelor sechestrante la Galați, pentru „a șterge din mintea Alteței Sale orice urmă de nemulțumire sau de

⁴⁸ Arh. Cuza, XIV, f. 297 (Baligot de Beyne către Cuza, 28 aprilie 1861) : v. și T. W. Riker, *op. cit.*, p. 358—359; M. Emerit, *Victor Place et la politique française...*, p. 129—131; Dionisie Károlyi, *op. cit.*, p. 188—189.

⁴⁹ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 359—361.

⁵⁰ Arh. Cuza, IV, f. 35.

⁵¹ P. P. Panaitescu, *Cuza Vodă și unitatea națională*, p. 562.

⁵² M. Emerit, *op. cit.*, p. 125—128; C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. II, Edit. științifică, București, 1970, p. 129.

⁵³ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 239; v. Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă...*, p. 125.

ranchiuñă împotriva ungurilor" — maghiarii și italienii fuseseră ei înșiși nemulțumiți la început, mai tîrziu însă, informați mai bine, renunțaseră la prima impresie recunoscind că expediția se organizase cu mare neseriozitate, în timp ce evoluția evenimentelor schimbaseră radical situația; pînă la urmă, și contele Cavour, și generalul Klapka, au apreciat la justă ei valoare prudența Domnitorului, iar „întelepciunea de care Alteța Sa a dat dovedă a fost considerată ca o garanție pentru orice altă operație serioasă în viitor”⁵⁴.

După care, generalul Tûrr a expus Domnitorului Cuza adevărul scop al călătoriei sale: „Italia, Monseniore, Italia nu poate trăi aşa cum este constituită. Ea are nevoie, din mai multe motive, să stăpînească Venetia, și pentru a ajunge acolo, trebuie să atace cadrilaterul. Acest proiect a fost studiat, definitivat, și e verosimil că ar fi fost executat în primăvară, de n-ar fi intervenit răscoala intempestivă a Poloniei (...). Proiectul este deci amînat, dar nu este decit amînat. Cînd vom ataca Austria? Lucrul acesta nu e decit o chestiune de timp. Dar Italia singură nu poate s-o atace. Cum însă Austria a văzut cu ochi răi deșteptarea României, cum ea nu iubește Principatele Unite, nici pe Alteța Voastră, ne-am gîndit să găsim aci un ajutor pe care il socotim indispensabil. Acest ajutor ar fi subordonat, bineînțeles, vederilor și intențiilor Alteței Voastre și, în nici un caz, nu ar fi de natură a o compromite (...). N-ar trebui nimic mai mult decit a favoriza o diversiune care ar fi foarte utilă Italiei în ipoteza unei lupte contra Austriei”.

Așadar, se revine la vechiul plan al generalului Klapka : provocarea unei insurecții în Ungaria, primul nucleu al armatei revoluționare (cei șapte-opt sute de unguri înregimentați) înarmîndu-se în ascuns pe teritoriul Principatelor, fără ca Domnitorul să-și ia altă răspundere. „Totul s-ar mărgini deci, subliniază din nou Stefan Tûrr, la predarea a o mie de puști micului nostru corp de armată”. Domnitorul îl intrerupe : „Pentru Ungaria ?” — „Pentru Italia, Monseniore, reia generalul surîzind. Ora chestiunii ungare nu a sunat încă. Înțeleg foarte bine gîndul ce determină această întrebare a Alteței Voastre. În această privință, voi fi tot atît de sincer ca și în tot ce am spus. Eu nu contest naționalitatea Românilor din Transilvania și nu voi oferi Bucovina Alteței Voastre, aşa cum a făcut-o generalul Klapka. Să lăsăm viitorului soluția acestor probleme”.

Răspunsul Domnitorului Cuza este foarte clar, hotărît :

„... Cît privește ajutorul pe care ar trebui să-l dau proiectului ce mi-l dezvăluîți, aceasta este o chestiune foarte gravă. Că Austria a văzut cu ochi răi stabilirea ordinei actuale în România, aceasta este indiscutabil ; că ea nu ne dorește mult bine, aceasta e tot atît de sigur. Pe de altă parte, Dumneavoastră știți că Românii au prea puține simpatii pentru Austria. Dar voi consulta, înainte de toate, interesele țării mele. Să dăm cărțile pe față, nu-i aşa ? Eu am — nu pot să nu am — o deosebită simpatie pentru chestiunile de naționalitate. Ei bine, vă declar totuși

⁵⁴ V. Entretien du général Tûrr, aide de camp du Roi d'Italie, avec le Prince-Régnant, le 28 Mai 1863 (Arh. Cuza, XVI, f. 304—309) — dare de seamă redactată de Baligot de Beyne, șeful Cabinetului domnesc, semnalată pentru prima dată de P. P. Panaiteanu, în Cuza Vodă și unitatea națională..., p. 565—566; v. și Al. Marcu, op. cit., p. 324—328; Gheorghe I. Brătianu, Politica externă a lui Cuza Vodă..., p. 126—127; C. C. Giurescu, op. cit., p. 130—131.

că în eventualitatea pe care o prevădești, n-aș vrea să contribui la ridicarea Ungariei înainte de a ști cu deplină siguranță că Maghiarii s-au înțeles în sfîrșit cu Români de dincolo de Câmpai".

Încercările emigranților maghiari, care tratind în numele Italiei, încercaseră să forțeze mâna lui Cuza, pentru a face jocul lor, eșuaseră. Domnitorul va rămâne și de acum înainte consecvent hotărîrii sale : el nu va ajuta mișcarea maghiară „eît timp nu se va ține seamă de drepturile Românilor din Transilvania”.

Întrevederea accordată generalului Tür de domnitorul Cuza stîrnise oarecare iritare în cercurile diplomatice franceze — la începutul anului 1863, chestiunea ungării nu mai era actuală pentru activitatea oficială a guvernului francez (dimpotrivă, Drouyn de Lhuys căuta să-l convingă pe Împărat că Austria era singura aliată posibilă), străduințele lui Ioan Alecsandri la Paris, care încearcă, fără succes, să fie primit în audiență de Napoleon al III-lea, dovedesc acest lucru îndeajuns⁵⁵; cu atât mai puțin avea interes guvernul imperial să intre în sfera agitațiilor revoluționare mult mai periculoase pentru siguranță țării.

În consecință, cuvîntul de ordine nu mai pleacă acum nici de la Paris, nici de la Torino, ci mai degrabă de la Caprera, de unde Garibaldi, „eternal insurgent”, dirijează mișcările revoluționare din orientul Europei. Uneltirile conspiratorilor maghiari adăpostiți în țara noastră se confundă cu acțiunile comitetelor polone, care, la rîndul lor, folosesc teritoriul României pentru a-și ajuta tovarășii de luptă din Polonia. Încă în aprilie 1864, buletinul de informații al revoluționarilor poloni arată fără rezerve aceste legături : „Scopul este eliberarea Poloniei și restaurarea acestei trinități a popoarelor revoluționare (Poloni — Unguri — Italieni). Mijlocul : unirea împotriva vrăjmașului secular al tuturor puterilor celor trei națiuni aliate : Polonia, Ungaria și Italia ; condotierul, în fine : generalul Garibaldi”⁵⁶.

Guvernul din Viena, însă, nu putea ignora ecoul acestei puternice agitații lîngă frontierele sale. O dovedesc și „măsurile de prevedere” în care se încadrează restrîngerea vechilor privilegii precum și acel început de viață constituțională în Transilvania menită să-i atragă pe români. Prin rescriptul împăratesc din 21 aprilie 1863 a fost convocată (pentru 1 iulie) dieta marelui principat Transilvania, cu un bogat program legislativ atât sub raportul problemei naționale, cit și al celei constituționale ; urmău să fie discutate 11 proiecte de legi între care primul, prezentat de guvern, *Despre efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei*. Textul acestei legi (cunoscut sub titlul *Articol de lege despre...*, așa cum a fost votat), arată astfel în traducere românească :

„§ 1. Națiunea română, religiunea greco-catolică ca atare și religiunea greco-orientală se recunosc prin lege întru înțelesul constituțiunii transilvane în tocmai ca și celelalte trei națiuni și patru confesiuni recunoscute ale Transilvaniei.

⁵⁵ *Agenția diplomatică a României în Paris ...*, p. 51—56, 58; Marcel Emerit, *Les complots polonais et hongrois en Roumanie en 1863—1864*, Vălenii de Munte, 1935 [Extrait de la „Revue Historique du Sud-Est Européen”, n-os 7—9, 1935], p. 5.

⁵⁶ Arh. Cuza, VIII, f. 274; Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă ...*, p. 127.

§ 2. Biserica greco-catolică ca atare și biserica greco-orientală au tot acea situație de drept de sine stătătoare în stat și întreaga libertate de a se organiza în afacerile lor interne pe care le aveau celelalte biserici [...].

§ 3. Națiunile recunoscute prin lege și adeca: națiunea Maghiarilor, Secuilor, Sașilor și Românilor față una cu alta sunt pe deplin egal îndreptățite și ca atare se folosesc, în sensul constituțiunii transilvane, de asemenea drepturi politice [...].

§ 4. Numirile diferite ale părților țării nu intemeiază și nu dau pe seama naționalităților sigurătice nici un fel de drepturi politice.

§ 5. În marca Marelui Principat al Transilvaniei se va suscepe una emblemă proprie pentru națiunea română.

§ 6. Toate legile țării [...] cari stau în contrazicere cu determinațiunile legii acesteia, sint desființate și fără putere de lege.

§ 7. Puterea obligatorie a legii acesteia intră în activitate fără amînare⁵⁷.

Dieta Transilvaniei întrunită la Sibiu (fuseseră aleși 46 români, 43 unguri și secui și 32 sași) a votat această lege fără participarea ungurilor, care (ceea ce e deosebit de semnificativ) refuzaseră să ia parte la lucrări. În „epoca, scurtă dar înălțătoare” a acestei diete, români au demonstrat o emoționantă solidaritate națională; deși au debutat pe un teren cu desăvîrșire nou pentru ei (fără un trecut politic constituțional, cum aveau, de exemplu, maghiarii și sașii), și-au apărăt cu îndrăzneață și pricere drepturile. Legea privind *egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei* a fost sanctionată de împărat la 26 noiembrie 1863, deci la numai cîteva luni după audiența acordată de domnitorul Cuza generalului Türr; dar dispozițiile ei n-au fost puse în aplicare. Prin rescriptul din 1 septembrie 1865, Francisc Iosif anunță dizolvarea dietei de la Sibiu și convocarea noii diete a Transilvaniei ce urma să se întrunească la Cluj în ziua de 19 noiembrie 1865; odată cu convocarea acestei diete se anula întreaga legislație votată de dieta din Sibiu.⁵⁸

La 27 mai/8 iunie 1867, împăratul Francisc Iosif se încorona rege al Ungariei și sanctiona legea privind încorporarea principatului Transilvaniei la Ungaria; odată constituită, monarhia dualistă lasă la discreția maghiarilor, pînă la prăbușirea imperiului habsburgic (în 1918), toate naționalitățile din cuprinsul Coroanei Sfîntului Ștefan⁵⁹.

⁵⁷ Teodor V. Păcăian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. III, Sibiu, 1905, p. 252–253; Valeriu Moldovan, *Dieta Ardealului din 1863–1864. Studiu istoric-juridic*, Cluj, 1932, p. 40–42, 72–74.

⁵⁸ G. Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 167–168, 194–195, 215–218, 252; Valeriu Moldovan, *op. cit.*, p. 6–7, 104, 108; I. Moga, *Luttes des roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale, în La Transylvanie*, ouvrage publié par l'Institut d'histoire nationale de Cluj, Bucharest, 1938, p. 406, 414–423; Gheorghe I. Brățianu, *Originile și formarea unității românești*, p. 99–100; idem, *Politica externă a lui Cuza Vodă*, p. 127–128; idem, *O lege votată în dieta Transilvaniei din 1863*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”. Seria III, tom. XXV (1943), Mem. 17, p. 1–2, 5–6, 9–11. I. Lupaș, *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, p. 12–13; *Istoria Românelor*, IV, p. 437–439.

⁵⁹ G. Barițiu, *op. cit.*, p. 453–454. Gheorghe I. Brățianu, *Originile și formarea unității românești*, p. 100; idem, *O lege votată în dieta Transilvaniei din 1863*, p. 12–13; *Istoria României*, IV, p. 438–439.

Nerezolvată, și nici măcar pusă, în complicatele împrejurări internaționale din timpul și după războiul Crimeii, chestiunea polonă revine la ordinea zilei datorită insurecției poloneze ce izbucnește la 22 ianuarie 1863 și se extinde, cel puțin la început, foarte repede, orientată într-o singură direcție: contra dominației ruse, provocând modificarea raporturilor dintre marile puteri: de o parte solidaritatea, renăscută, a celor două copărtașe la stăpînirea provinciilor polone — Prusia și Rusia — în detrimentul relațiilor ce existau atunci între Petersburg și Paris, de cealaltă, solidaritatea Franței și Angliei, mai mult aparentă decât reală, la care se adaugă și Austria. Așa se explică, în mare măsură, rezerva, uneori chiar adversitatea, pe care Franța o arată de acum înainte fată de orice acțiune menită a crea dificultăți Austriei, și, în primul rînd, fată de proiectele conspirației maghiare ⁶⁰.

Dar atitudinea oscilantă, deloc clară, a lui Napoleon al III-lea, fantezismul planurilor sale, divergențele din anturajul lui imediat, simpatiile pentru insurecția polonă ale opiniei publice franceze, acum în stare de alarmă, imprimă actelor guvernului un caracter instabil, incoerent — exagerind în acel moment influența personală a Împăratului și prestigiul Franței, Parisul sugerează ideea independenței Poloniei (ca rege: un Habsburg sau un mare duce rus), se reia, se pare, și proiectul, deja vechi, al cedării Principatelor Române, de data asta în schimbul Galitiei, care ar urma să fie alipită statului polon reconstituit. Anglia, dimpotrivă, caută să evite un conflict cu Prusia, să împiedice o alianță franco-austriacă, să înlăture pentru totdeauna înțelegerea dintre Paris și Petersburg, și, credincioasă principiilor lui Palmerston, speră că guvernul va reuși să restabilească în Polonia, implicit în Europa, pacea zdruncinată de răscoala poloneză, datorită căreia acțiunea solidară a marilor puteri devenise o iluzie ⁶¹.

Inexistența unui consens al puterilor europene — demersurile diplomatice prin notele din 17 aprilie (mai ales) și din 17 iunie 1863, concretizate abia după prelungite tratative între cabinetele francez, englez și austriac și respinsă cu arogență de Gorceakov, reflectau mai curind lipsa lor de acord în ce privește mijloacele de acțiune — constituie o încurajare pentru guvernul țarist. Nemaitemindu-se de nici o ingerință în „treburile sale”, acesta înăbușă insurecția polonezilor, care, la un moment dat, crezuseră în mod ferm că trebuie rezistat cu orice preț, deoarece frontierele Poloniei urmău să fie — după cum ii asigurase Napoleon al III-lea — acolo unde va curge sînge polonez. Lipsa unui ajutor din afară, disensiunile interne și egoismul claselor dominante au fost cauzele înfrîngerii insurecției polone din 1863 ⁶².

⁶⁰ *La Pologne, son histoire, son organisation et sa vie*, Lausanne-Paris, 1918, p. 211—212; în legătură cu izbucnirea insurecției polone și cu evoluția evenimentelor din primele luni ale acesteia, v. și *La Pologne et la diplomatie. Recueil des documents officiels distribués au Parlement anglais, suivi des Notes des trois puissances, de la réponse russe, de la dépêche de lord Napier à lord Russel et de la dépêche du Gouvernement polonais au prince Czartoryski*, Paris, 1863.

⁶¹ *La Pologne* ..., p. 213—214.

⁶² *Ibidem*, p. 214—217, 235—238; *Historia Polski*, Varșovia, ed. 1957, II, p. 710—720, apud. P. P. Panaiteescu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și poloni*, în „Romanoslavica”, V (1962), p. 78; Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă*, p. 129.

În momentul izbucnirii și în cursul desfășurării acesteia, România se găsea într-o situație deosebit de delicată pe plan internațional : domnitorul Cuza urmărea consolidarea tinărului stat prin mari reforme economico-sociale și politice — unele din ele anunțate încă din decembrie 1859 — ce vor avea drept consecință opoziția furibundă a claselor privilegiate, și în același timp trebuia să evite orice conflict extern cu marile puteri vecine (Turcia, Austria, Rusia). Imperiul habsburgic și cel țarist, interesate în a nu lăsa să se dezvolte la frontieră lor focare revoluționare, abia așteptau un pretext pentru intervenția armată⁶³. De aceea guvernul român era hotărît să păstreze o strictă neutralitate, care însă nu excludea nici îngăduința pentru polonezi de-a traversa Moldova spre Polonia, în grupuri mici, neînarmate (aimele îi ajungeau din urmă, pe drum)⁶⁴, nici tratativele duse la Paris de agentul diplomatic al României, I. Alecsandri, cu șefii emigranților, în primul rînd cu Wladislav Czartoryski (conducător al grupului monahist, după ce tatăl său, Adam Czartoryski, murise în 1861) ; demersurile aveau în vedere tocmai trecerea prin țara noastră a voluntarilor poloni și a transporturilor de arme⁶⁵.

În aceste împrejurări are loc ciocnirea armată de la Costangalia cu detașamentul polon. Detașamentul de 213 voluntari, înarmați și organizați, cu concursul autorităților otomane, pe teritoriul turcesc, sub comanda colonelului Z. Milkowski, trece Dunărea pe un vas sub pavilion englez — după ultimele pregătiri făcute în Dobrogea, la Tulcea⁶⁶ — și se îndreaptă, prin Basarabia de miază-zi și Moldova, spre Polonia. Unități ale armatei române, comandate de colonelul Călinescu, se opun fără succes înaintării detașamentului, iar la Costangalia sunt respinse cu pierderi grele (22 morți și 53 răniți), datorită incapacității unor ofițeri superiori, dar și faptului că voluntarii poloni erau mai ușor echipați și înzestrăți cu armament modern. Urmărirea va continua în urma sosirii unor noi întăriri — polonii se văd atunci siliți să se predea fără luptă, la 17 iunie, lîngă Rînzești⁶⁷.

Domnitorul Cuza se temea la început de o conspirație a fostului candidat la domnie, Grigore Sturdza, de care nici C.A. Rosetti nu părea a fi

⁶³ M. Emerit, *Les complots polonais et hongrois*, p. 3—4.

⁶⁴ Archives historiques du Ministère de la Guerre. Service historique de l'Armée à Vincennes. Série Mémoires et Reconnaissances. Documente microfilmate aflate la Arhivele Statului București, colecția Microfilme Franța, rolă 78, c. 335 (cpt. E. Lamy către mareșalul conte de Randon); M. Emerit, *op. cit.*, p. 8.

⁶⁵ P. P. Panaiteanu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și polonii*, p. 78; cf. R. V. Bossy, *Agenția României în Paris*..., p. 60—61.

⁶⁶ V. rapoartele trimise din Tulcea (la 12 martie, 4 aprilie, 15 mai, 26 iunie, 10 și 11 iulie 1863) de viceconsulul Louvières către ministrul Afacerilor Străine al Franței, Drouyn de Lhuys (Microfilme Franța, rolă 44, vol. 11, c. 13—14, 17—19, 43—45, 87—94). Numărul polonilor este exagerat uneori : 400 și chiar 600 de oameni.

⁶⁷ O analiză detaliată a conflictului armat de la Costangalia, în rapoartele căpitanului E. Lamy, din 17 și 20 iulie și 13 septembrie 1863, către ministrul de Război al Franței, mareșalul conte de Randon (Microfilme Franța, rolă 78, c. 335—341, 345—356); cf. rapoartele consulului din Iași, Ch. Tissot, trimise la 16 și 17 iulie 1863 lui Drouyn de Lhuys (Microfilme Franța, rolă 44, vol. 11, c. 95—97). Vezi și versiunea oficială — *Raportul colonelului Călinescu, șeful regimentului nr. 3 de linie* — în „M. Oficial”, nr. 134 din 15 iulie 1863, p. 545—546; de asemenea și ziarul „Buciumul” din 4, 6, 9, 13, 16, 20, 22, 27 iulie 1863.

străin⁶⁸. De fapt, opoziția n-a știut de pregătirile expediției lui Milkowski, dar ea va folosi ciocnirea armată cu polonii pentru a-l acuza pe Cuza de-a fi voit să dea o garanție Rusiei privind devotamentul său și de a-i fi lăsat pe voluntarii polonezi să treacă doar pentru a-i atrage în capcană; el singur e făcut răspunzător de singele vârsat la Costangalia și de eșecul suferit de companiile române la prima angajare susținută⁶⁹.

Interpretarea privind pretinsa rusofilie a Domnitorului și-o insușește Tillos, consulul general al Franței la București, care, incapabil să înțeleagă adevărata realitate ale țării în care își exercită funcțiile, deseori dă dovadă de rea-credință în rapoartele sale trimise ministrului Afacerilor Străine, iar Drouyn de Lhuys, la rîndul său, face legătura între aceste rapoarte și trecrea prin România a transportului de arme pentru sirbi, expediat de Rusia, și consideră verosimile versiunile transmise de reprezentantul său din București. Intrigile care fac din Cuza aliatul țarului se răspindesc și în alte capitale europene. Numai cu mare greutate, după o serie întreagă de demersuri, diplomația română a reușit, deși numai în parte, să spulbere aceste acuzații⁷⁰.

Dealtfel, atitudinea autorităților române față de voluntarii poloni contribuia să clarifice pe deplin situația. Ofițerii și trupa au fost considerați pe același picior de egalitate cu gradele corespunzătoare din armata română, răniții îngrijiți în spitale⁷¹. Pentru felul cum au fost tratați atât el, cât și camarazii săi, Z. Milkowski exprimă mulțumiri atât prefectului de Covurlui⁷², cât și domnitorului Cuza. În memorile sale, șeful detașamentului polon destăinuise adevăratale sale intenții cu prilejul expediției, pentru care nu primise nici o încurajare sau aprobare din partea guvernului român, iar în ce privește con vorbirea avută cu Alexandru Cuza, relevă sentimentele deosebit de favorabile cauzei Poloniei ale Domnitorului român, „partizan al principiului naționalităților”⁷³.

Atitudinea favorabilă a Domnitorului și a guvernului român se vădește și după eșuarea expediției detașamentului condus de Milkowski: toți voluntarii poloni sunt puși, pe rînd, în libertate, cu condiția, mai mult sau mai puțin controlabilă, de-a se întoarce „la punctul de plecare”, în realitate sint lăsați să treacă pe ascuns, cu armele, în grupuri mici, în Polonia — Milkowski însă se va întoarce la Constantinopol⁷⁴; aceeași atitudine se va reflecta și în tratativele duse cu Wladislaw Czartoryski, recunoscut din mai 1863 de către Guvernul național revoluționar din Polonia ca reprezentantul său diplomatic pe lingă guvernele din Franța, Anglia, Italia, Suedia și Turcia — în această calitate, conducătorul emigraților

⁶⁸ Microfilme Franța, rola 41, vol. 11, c. 100—101 (Ch. Tissot către Drouyn de Lhuys); N. Iorga, *Polona și Roumains, Relations politiques, économiques et culturelles*, Bucarest, 1921, p. 93; P. P. Panaiteșcu, *Cuza Vodă și unitatea națională*, p. 561; cf. Gheorghe Duzinchevici, *Cuza Vodă și revoluția polonă din 1863*, p. 36, 39—10, 79—80, 86, 88, 92.

⁶⁹ Microfilme Franța, loc. cit.

⁷⁰ R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 65; M. Emerit, *Les complots polona și hongrois ...*, p. 13—14; P. P. Panaiteșcu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și Poloni*, p. 78—79.

⁷¹ Microfilme Franța, rola 78, c. 350 (E. Lamy către mareșalul conte de Randon, 13 septembrie 1863).

⁷² „M. Oficial”, nr. 160 din 19 august 1863, p. 657.

⁷³ Microfilme Franța, loc. cit.; P. P. Panaiteșcu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și Poloni*, p. 79, 80.

⁷⁴ Microfilme Franța, vol. 78, c. 350; M. Emerit, *Les complots polona și hongrois ...*, p. 12; P. P. Panaiteșcu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și Poloni*, p. 78.

monarhiști dezavuează expediția lui Milkowski și stăruie pentru acreditarea ca agent al Guvernului național pe lîngă Alexandru Cuza a doctorului Teofil Gluck, care era și medicul particular al Domnitorului, dar mai ales ia inițiativa unor propuneri de alianță polono-române⁷⁵.

Așadar politica externă a României aşază din nou în rîndul preocupărilor sale centrale problema independenței și unității naționale, iar punctul esențial al tratativelor privind alianța militară între români și emigrații poloni este același ca în cazul convențiilor și con vorbirilor cu conspiratorii unguri: poziția geografică a României oferă de astădată împotriva Rusiei cea mai potrivită bază de operațiuni⁷⁶.

Wladislaw Czartoryski se adresează (septembrie 1863) agentului diplomatic al României în Paris, aducînd mulțumiri Domnitorului pentru grija arătată față de compatrioții săi și pentru simpatiile personale arătate față de cauza polonă — con vorbirea e consemnată în raportul din 24 septembrie, trimis de I. Alecsandri lui Alexandru Cuza. Determinate prin aplicarea principiilor înseși, invocate de poloni în sprijinul naționalității lor, avantajele dobîndite într-o viitoare campanie victorioasă ar însemna pentru Principatele Unite cîștigul unor vechi teritorii românești⁷⁷. (Se prevede, prin urmare, revizuirea, într-o anumită măsură, a unor frontiere stabilite prin tratatul de la Paris)⁷⁸.

În același timp, conducătorul emigraților poloni respinge cu hotărîre combinațiile diplomatice puse în circulație în Occident ca România să servească drept obiect de compensație pentru Austria, în schimbul restabilirii unei Polonii independente⁷⁹.

Desigur, propunerile transmise de Ioan Alecsandri erau ademenitoare, dar Alexandru Cuza va da și acum do vadă de maximă prudență, deoarece trebuie să țină seamă de situația internațională și de atitudinea Franței. „Domnitorul — comunică la 14 octombrie șeful cabinetului domnesc — n-ar putea lua singur angajamentele pe care ar veni să i le ceară la București un delegat oarecare al guvernului național din Varșovia. V-am mai spus-o și v-o repet: busola noastră e la Paris ... Principele (Czartoryski — n.ns., Gh. C.) va înțelege că interesele României nu pot fi puse în joc fără o serioasă garanție, iar această garanție împăratul singur o poate da; de altfel, guvernul M.S.I. știe ce poate aștepta, în acest caz, de la Principatele Unite...”⁸⁰.

Deci Cuza avea neapărat nevoie să cunoască proiectele lui Napoleon al III-lea — de aceea l-a și trimis într-o nouă misiune pe Vasile Alecsandri cu o scrisoare ce constituie unul din documentele cele mai semnificative ale politiciei externe duse de Alexandru Cuza⁸¹.

„De la început — arată Cuza în scrisoarea sa din 11 noiembrie 1863 către Napoleon — am înțeles că sprijinul moral dat de Guvernul M.V.I.

⁷⁵ R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 66—67 (e vorba, însă, de Wladislaw, și nu de Adam, mort în 1861 — v. P. P. Panaiteescu, *op. cit.*, p. 79); P. P. Panaiteescu, *op. cit.*, p. 81.

⁷⁶ Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă ...*, p. 131; P. P. Panaiteescu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și polonii*, p. 81.

⁷⁷ *Agenția diplomatică a României în Paris ...*, anexa CXXXIX.

⁷⁸ Gheorghe I. Brătianu, *loc. cit.*

⁷⁹ P. P. Panaiteescu, *Cuza Vodă și unitatea națională ...*, p. 565; idem, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și polonii*, p. 81—82; Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 132.

⁸⁰ *Agenția României în Paris ...*, anexa CXL.

⁸¹ P. P. Panaiteescu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și polonii*, p. 82.

acestei mari cauze (cauza Poloniei — n. ns., *Gh. C.*) nu putea rămine fără rezultat și m-am întrebat dacă România n-ar putea găsi, în eventualitatea unei lupte generale, fericitul prilej de a-și dovedi în același timp vitalitatea, simpatiile și adinca ei recunoștință către Suveranul care a contribuit mai temeinic la invierea sa. Acest gînd, această speranță, trebuie să-o spun, să-a dezvoltat zi de zi în mintea mea și am văzut fără surprindere că unele organe ale presei franceze, anticipînd asupra evenimentelor, enumerau avantajele considerabile pe care Principatele Unite, alese ca bază de operațiuni, le-ar oferi unei armate franceze. Am constatat cu satisfacție că această eventualitate era privită în toată țara cu o bucurie generală [...].

România, resursele sale, armata sa, Domnitorul său sunt la ordinele M.V.I. [...]. Resursele noastre sunt inepuizabile în ce privește hrana și transporturile. Armata mea poate da 25 000 de oameni, nu lipsesc decit ofițerii cu experiență. În afară de rare excepții, toți ofițerii mei vorbesc franțuzește. Un apel către țară ar putea dubla acest contingent, dacă aș avea arme în cantitate suficientă. O manufactură de arme în curs de organizare, ateliere, o turnătorie pe care le-am improvizat cu slabele posibilități de care dispun, pot asigura reparațiile unui important material de război. Cât despre mine, Sire, mă voi considera onorat de-a fi, în fruntea Românilor, locotenentul devotat al Majestății Voastre Imperiale. Voi fi mîndru să merg alături de ea, în mijlocul eroicilor soldați din Crimeea, de la Magenta și de la Solferino”⁸².

Prin chiar reticențele sale, răspunsul adresat domnitorului Cuza (20 decembrie 1863) însemna o luare de poziție clară din partea lui Napoleon al III-lea : „eventualitățile la care faceți aluzie, în patriotica voastră solitudine, sunt un secret al Providenței, și veți înțelege de ce mă abțin de-a insista asupra unor evenimente sau complicații, a căror previziune scapă atât de ușor prudenței omenești”⁸³.

Dealtfel, scopul lui Alexandru Cuza nu era atât de-a culege laurii unei gloriei militare, alături de armatele împăratului Franței, cit de-a juca rolul Sardiniei într-o reeditare a războiului Crimeii și de-a folosi condițiile generate de un viitor conflict european pentru a desăvîrși unirea provinciilor locuite de români. În același timp, deși se aștepta la un răspuns negativ, Domnitorul voia, totuși, să aibă părerea lui Napoleon al III-lea, scrisă negru pe alb, ca să știe pînă unde se puteau continua tratativele cu revoluționarii poloni, fără a compromite situația României. Formulele evazive din scrierea Împăratului îi demonstrează că acesta ori nu avea nici un plan, ori inițiașe astfel de planuri ce acum erau premature, și-l conving să pună capăt proiectatei alianțe militare. Această hotărîre are repercusiuni asupra întregii sale acțiuni diplomatice ulterioare și, în cursul anului 1864, chiar asupra unor măsuri de ordin administrativ⁸⁴.

⁸² Conceptul scrisorii în Arh. Cuza, IV, f. 166—169; textul folosit de P. P. Panaiteanu, *Cuza Vodă și unitatea națională*, p. 567—569; v. și *Agenția României în Paris ...*, anexa CXLII.

⁸³ *Agenția României în Paris ...*, anexa CLVI.

⁸⁴ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 539—540; P. P. Panaiteanu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și Polonii*, p. 82.

N-ar fi exclus că la adoptarea unei asemenea atitudini, menite să asigure neutralitatea țării și a preveni noi incidente și conflicte, să fi contribuit și amenințarea primejdiei externe. Chiar la începutul anului următor (10/22 ianuarie 1864), N. Bordeanu îl înștiințea pe Domnitor că reprezentantul Austriei (Prokesch-Osten) și cel al Rusiei (Novikov) ar fi propus Perșii, în cel mai mare secret, ocuparea Principatelor Unite de către cele trei mari puteri⁸⁵. La aproximativ o lună (19 februarie/2 martie) se semnalează existența unui proiect de alianță între Rusia și Turcia, întocmit la inspirația ambasadei rusești din Constantinopol, scurt timp după con vorbirea lui Alexandru al II-lea cu generalul de brigadă Osman pașa, trimis la Odessa pentru a-l complimenta pe țar. „Principalul motiv pe care se intemeia proiectul privind această alianță o constituia tendința din ce în ce mai pronunțată a Domnitorului (Cuza) nu numai de-a se sustrage suzeranității Sultanului, dar și de-a atrage după el Serbia, Muntenegrul, Bulgaria și Polonia”⁸⁶. Importanța celor două proiecte constă și în faptul că ele reflectau îngrijorarea și bănuiala imperiilor ostile în legătură cu atitudinea lui Alexandru Cuza față de „conspirațiile” și de mișcările de eliberare națională ale popoarelor vecine României⁸⁷.

Intr-adevăr, agitațiile revoluționare se intensifică mai ales după măsurile luate în Galicia de monarhia habsburgică, ce siliseră un mare număr de polonezi să treacă în Moldova; acești refugiați, cărora li s-au alăturat și cițiva unguri, au rămas în apropierea frontierelor austriace și ruse, precum și în unele orașe — organizațiile revoluționare de la Roman, Piatra, Bacău numărau aproape 500 de oameni și, abuzând de generozitatea guvernului român, creau serioase greutăți păstrării neutralității⁸⁸. Agitațiile vor servi drept pretext pentru Austria și Rusia să concentreze importante efective militare pe linia Carpaților (la trecători mai ales), respectiv între Prut și Nistru; zvonuri alarmante — exagerate, desigur, uneori — circulau în legătură cu ordinul pe care l-ar fi primit, în două rânduri, generalul Kotzebue de a intra cu trupele în România⁸⁹.

Intr-o notă circulară din 29 aprilie/11 mai 1864, expediată la 1/13 mai lui Ali pașa⁹⁰, iar la 5/17 mai ministrilor de Externe ai Franței (Drouyn de Lhuys), Angliei (lord John Russell), Prusiei (contele de Bismarck-Schoenhausen) și Italiei (Visconti-Venosta)⁹¹, domnitorul Cuza, cu deosebită energie și curaj, atrage atenția asupra pericolului unei intervenții armate

⁸⁵ Arh. Cuza, III, f. 176.

⁸⁶ Ibidem, f. 198—199; v. și P. P. Panaitescu, *Unirea Principatelor Române. Cuza Vodă și Polonii*, p. 82.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Microfilme Franța, rola 44, vol. 11, c. 148—149 (Ch. Tissot către Drouyn de Lhuys, 22 aprilie 1864); *Agenția României în Paris*..., anexa CLXXXVI (Baligot de Beyne către I. Alecsandri, 15 aprilie 1864).

⁸⁹ Microfilme Franța, rola 44, vol. 11, c. 150, 154—156, 161—165 (Ch. Tissot către Drouyn de Lhuys, 25 aprilie 3, 4, 16 mai 1864); ibidem, c. 167—168 (Le Castaing către Drouyn de Lhuys, 21 mai 1864); v. în „M. Oficial”, nr. 90 din 22 aprilie/4 mai 1864, p. 481, dezmințirea stiri publicate în „Românul”, potrivit căreia generalul rus Kotzebue ar fi primit ordin să intre cu armata în România.

⁹⁰ Arh. Cuza, IV, f. 246—249.

⁹¹ Ibidem, f. 255—258; *Agenția României în Paris*..., anexa CXCIII; v. și Gheorghe I. Brătianu, op. cit., p. 134. Aceeași dată, 29 aprilie/11 mai 1864, poartă și notele (foarte scurte) privind concentrările de trupe austriace și rusești la frontierele Principatelor Unite — note expediate lui Fuad pașa (ibidem, f. 252) și lordului Palmerston (f. 254).

din partea celor două imperii — habsburgic și țarist. Dar, în același timp, el relevă și ajutorul pe care l-a dat și e hotărît să-l dea în continuare refugiaților străini : „Prin eforturile mele și prin vigilența mea, am reușit să preintămpin, în repetate rânduri, uneltri dăunătoare pentru liniștea statelor vecine. Alteța Voastră știe că, într-o imprejurare încă recentă, n-am ezitat să-mi aşez datoria deasupra sentimentelor de umanitate și să fac a se respecta, cu prețul unor dureroase jertfe, neutralitatea pământului românesc și, odată cu ea, autonomia și independența interioară a Principatelor Unite (...). Totuși îndeplinirea acestei datorii de ordine și bună vecinătate nu-mi permitea să rămîn indiferent la mizeria unui mare număr de refugiați, pe care soarta războiului sau asprumile politice îi aruncau peste frontierele noastre. Tradițiile noastre de ospitalitate le deschideau un azil sigur : m-am îngrijit de nevoie lor cu toată mărinimia ce o îngăduiau slabele noastre resurse. Dacă aceasta e cauza pregătirilor militare făcute de cele două mari puteri limitrofe, trebuie să declar că nu voi putea ceda unor măsuri cominatorii, care violentează conștiința publică”.

În același timp, însă, Domnitorul Cuza se vede silit să ia măsuri energetice de ordine în interiorul țării, împotriva „intrigilor și manevrelor” conspiratorilor ce acționau în virtutea a tot felul de însărcinări și misiuni. Unul din aceștia, Gustav Frigyesi, agent activ al propagandei revoluționare în Orient, maior, apoi locotenent-colonel „d'Aspromonte” (în armata lui Garibaldi), rămăsese în România pentru a coordona mișcarea emigației maghiare cu aceea a refugiaților poloni, ale căror forțe speră să și le subordoneze ; dealtminteri, i se încredințase, de către comisarii plenipotențiari ai Guvernului național, și organizarea unei legiuni de emigrați unguri în serviciul revoluției polone ⁹².

Agitațiile refugiaților poloni și maghiari, care aveau în vedere folosirea teritoriului țării noastre ca bază de atac împotriva Austriei și Rusiei, iar prin aceasta și atragerea României în conflict, vor alarma guvernele celor două imperii. Domnitorul Cuza și guvernul său nu puteau pune în primejdie securitatea țării. Din ordinul lui Kogălniceanu, Frigyesi, precum și „cei mai suspecți refugiați poloni și unguri sunt arestați în noaptea de 23 spre 24 iunie și hîrtiile lor confiscate. După trei interogatorii luate de judecătorul de instrucție, cercetarea chestiunii a fost încredințată secretarului Domnitorului — s-a ținut seama de caracterul delicat al acesteia mai ales privind relațiile cu agentul rus de la Galați” ⁹³.

Decretul domnesc din 19 iulie acordă „o amnistie generală pentru toate delictele politice”, dar „cu condiția, pentru străinii în aceste delictă”, ca, odată cu amnistierea lor, să părăsească Principatele Române ⁹⁴. Instrucțiunile lui Kogălniceanu trimise prefectilor de județe, dezvăluind planul lui Frigyesi, „care nu ținea mai puțin decât a organiza pe pământul României o îndoită expedițiune armată în contra statelor vecine”, explică totodată și de ce s-a hotărît „espulzarea acelor ce, abuzînd de ospitalitatea

⁹² Arh. Cuza, VIII, f. 67, 75 ; M. Emerit, *Les complots polonais et hongrois . . .*, p. 14—15 ; Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza Vodă . . .*, p. 134—135 ; *ibidem*, anexa XV.

⁹³ Arh. Cuza, VIII, f. 95 și 109 (168 și 240) ; M. Emerit, *op. cit.*, p. 15—16 ; Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 135 ; C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 326—327.

⁹⁴ „M. Oficial”, nr. 160 din 20 iulie/1 august 1864, p. 719.

noastră, se pregăteau a ne compromite neutralitatea noastră, baza existenței noastre politice, și aşa a ne plăti binele prin rău”⁹⁵.

Istoricul sprijinului acordat de români refugiaților poloni în urma insurecției din 1863, precum și pregătirile acestora pe teritoriul țării noastre se află într-un documentat memoriu⁹⁶, alcătuit la 8/20 septembrie 1864 de șeful cabinetului domnesc, Baligot de Beyne, pentru a fi înaintat împăratului Napoleon al III-lea⁹⁷ — se detășează mai ales o serie de fapte interesante privind legăturile lui Frigyesi cu C.A. Rosetti și cu fostul candidat la dominie, Grigore Sturdza; planul de campanie întocmit de Garibaldi pentru o acțiune în Galitia; agitația în unele sate din Moldova; justificarea măsurilor luate de guvernul român împotriva „incorrigibililor conspiratori”, a căror acțiune putea provoca grave complicații europene.

Deși vara anului 1864 a însemnat, după înăbușirea insurecției din Polonia, însetarea agitațiilor revoluționare ale maghiarilor și polonilor pe teritoriul român, aceștia nu vor renunța totuși la planurile și iluziile lor — de aceea și vor fi considerați, în lunile următoare, drept „oaspeți primejdioși”⁹⁸.

În relațiile sale cu revoluționarii poloni, Domnitorul Cuza a rămas credincios acelorași principii ce-l călăuziseră în tratativele cu emigranții maghiari din 1859: el a căutat să nu piardă nici un prilej pentru a obține recunoașterea drepturilor națiunii sale asupra unui teritoriu ce îi putea reveni în cazul unui război european, dar, în același timp, a ținut seamă de realitățile existente, spre a nu compromite, printr-o acțiune precipitată, soarta României, abia consolidată după Unire⁹⁹.

*

Chiar de la urcarea pe tronul Principatelor Unite, Alexandru Cuza consideră problema apărării naționale drept o latură fundamentală a domniei sale; de aceea și preocuparea permanentă pentru înzestrarea cu armament modern și pentru pregătirea temeinică a armatei, mijlocul cel mai important menit să contribuie la împlinirea năzuințelor poporului român. Concepții și preocupări identice avea și unul din vecinii săi, Mihail al III-lea Obrenovici, principele Serbiei, ale cărui vaste planuri politice vizau întemeierea unui puternic stat sîrb, complet emancipat (acestui țel îi erau consacrate lupta pentru însetarea intrigilor interne, crearea unui corp de armată permanent și trupe de milicie). Amândouă popoarele, român și sîrb, aspirau la scuturarea jugului otoman și la eliberarea conaționalilor supuși dominației imperiului habsburgic. Așadar, coordonarea politicii externe a celor două tinere state se impunea în mod imperios¹⁰⁰.

⁹⁵ „Circulară către prefecture”, din 7 august, a Ministerului de Interne, Agricultură și Lucrări publice (ibidem, nr. 174 din 7/19 august 1864, p. 778); cu o lună înainte se publicase un comunicat oficial privind dezmințirea știrilor false apărute în „Românul”, despre o pretinsă izgonire a emigraților poloni (ibidem, nr. 95, din 29 aprilie/11 mai 1864, p. 435).

⁹⁶ Arh. Cuza, VIII, f. 474—510.

⁹⁷ Ibidem, f. 467—472 (Baligot de Beyne către I. Alecsandri, 20 septembrie 1864); v. și Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, anexa V.

⁹⁸ Arh. Cuza, VI, f. 114, 122, 139, 144; v. și C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 327.

⁹⁹ Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 136.

¹⁰⁰ Ibidem, p. 137; pentru istoricul legăturilor politice dintre Principatele Române Unite și Serbia, v. R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-sîrbe sub Cuza Vodă*, în A.R. — „Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria III, Tom XV (1934), Mem. 1, p. 3 și urm.

Primele con vorbiri secrete incepute in capitala imperiului otoman (7/19 aprilie 1861), intre ministrul Greciei, Marc Renieris, pe de o parte, si Garașanin, trimisul principelui Obrenovici, și Petronievici, agentul sîrb la Constantinopol, pe de altă parte, aveau în vedere rezolvarea chestiunii Orientului prin propriile forțe ale celor patru state ortodoxe ale peninsulei—Grecia (incorsetată in granițele sale strîmte și preocupată de conflictele interne, cu momentele anarhice de după izgonirea regelui Otto, și de rivalitățile diplomației Europei), Serbia, România și Muntenegru — unite printr-o alianță generală, protejate de principiul neintervenției și ajutate, eventual, de o insurecție generală a creștinilor din Turcia¹⁰¹. Desigur, nu se putea face abstracție de bulgari care aveau, poate, situația cea mai grea : datorită și opresiunii otomane foarte dure, ei nu se bucurau de nici una din libertățile relative de care beneficiau sîrbii și români, dar se spera, totuși, că vor urma „în mod fatal” exemplul cclorlalți in momentul izbucnirii marii insurecții¹⁰².

Dominitorul Cuza întimpină cu bunăvoieță încercările de apropiere ale principelui Obrenovici. La 24 august 1862, maiorul de artillerie Herckt este trimis de Cuza în misiune confidențială să studieze turnătoria de tunuri din Belgrad, pentru a obține modele pentru Principatele Unite și eventual să cumpere șase baterii¹⁰³; la rîndul său, Mihail Obrenovici a trimis în anul următor doi reprezentanți la manevrele din România, pe colonelul de artillerie Milivoie Petrovici Blaznavat, director al așezămintelor militare de de Kraguievaț, și pe căpitanul de stat-major Nichifor Iovanovici, care, primiți de Cuza, i-au înminat o scrisoare autografă din partea principelui Serbiei¹⁰⁴.

Cea mai elocventă dovadă a strinselor legături de prietenie dintre cele două țări vecine s-a vădit în noiembrie-decembrie 1862, cu prilejul trecerii unei importante cantități de arme ruse, expediate din Tula pentru Serbia, prin teritoriul Principatelor Unite (aproape 500 de căruțe), convoiul pornind din vecinătatea Bolgradului, de pe malul sting al Prutului, urmînd apoi direcția Rîmnicu Sărat, Buzău, Ploiești, Tîrgoviște, Craiova, pînă la țărmul Dunării, cam 620 km. în linie dreaptă. Pentru a proteja trecerea armelor pe malul sîrb și pentru a impiedica violarea teritoriului de către turci, unități ale armatei române (infanterie, cavalerie și artillerie) au fost concentrate într-o serie de localități de-a lungul Dunării (Tigănești, Pătule, Gruia, Pistol, Gîrla Mare și Mică, Cujmir, Punghina, Salcia); același lucru l-au făcut și sîrbii pe malul drept¹⁰⁵.

Protestelete Turciei, Austriei și Angliei siliseră guvernul român să se chestreze transportul, dar imediat ce domnitorul Cuza a primit o tele-

¹⁰¹ I. Th. Lascaris, *Le première alliance entre la Grèce et la Serbie (Le traité de Voeslav du 14/26 août 1867)*, în „Le Monde Slave”, III (1926), nr. 9, p. 392–394.

¹⁰² Ibidem, p. 395.

¹⁰³ Arh. Cuza, IV, f. 80–81, v. și f. 138; v. și Gheorghe I. Brătiann, *op. cit.*, anexa I; R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Belgrad ...*, p. 14–15.

¹⁰⁴ „M. Oficial”, nr. 176 din 9 septembrie 1863, p. 734.

¹⁰⁵ Descrierea detallată a trecerii armelor în Serbia, în raportul căpitanului E. Lamy trimis mareșalului Randon, ministrul de Război al Franței, la 26 martie/7 aprilie 1863 (Microfilm Franța, rola 78, c. 305–319. Pentru cele ce urmează v. R. V. Bossy, *Agenția Română în Belgrad ...*, p. 10; C. Giurescu, *Tranzitul armelor sîrbești prin România sub Cuza Vodă (1862)*, în „Romanoslavica”, XI, (1965), p. 33–65; v. și T. W. Riker, *op. cit.*, p. 477 și urm.

gramă a principelui Serbiei, în care acesta confirma că armele îi aparțineau și erau destinate milițiilor sale, sechestrul a fost ridicat. În această imprejurare Alexandru Cuza a fost ajutat de diplomația Franței (în special de ambasadorul la Constantinopol, marchizul de Moustier), care sprijinea și organizarea statului sârb (misiuni militare franceze funcționau în ambele țări). Demersurile consulilor, ce vor culmina cu un ultimatum la 19 decembrie 1862, n-au dus, de fapt, la nici un rezultat, Cuza adoptând, ca de obicei, o atitudine demnă și plină de curaj. În sfîrșit, în ianuarie 1863, s-a ajuns la soluția, nu prea izbutită, de-a convinge pe domnitorul român să trimită un emisar la Constantinopol, care să dea Înaltei Porți explicații și asigurări satisfăcătoare — tranzitul armelor a pus însă din nou Europa în fața unui fapt împlinit, constituind o strălucită victorie diplomatică a României și Serbiei și mărind în primul rînd prestigiul domnitorului Cuza, care se va bucura și de o imensă popularitate în Orient, datorită atitudinii sale demne, dar și abilității diplomatice în toate diferențele sale cu Poarta otomană¹⁰⁶.

De acum înainte, legăturile politice și militare între conducătorii celor două țări prietene vor fi și mai puternice și de durată — imediat după episodul trecerii armelor au luat ființă reprezentanțele diplomatice: la 28 februarie 1863 aceea a Serbiei la București, iar la 24 martie, același an, a României la Belgrad¹⁰⁷.

De altfel, la București, dar și la Constantinopol, se considera că sigură existența unei alianțe româno-sârbe, rezultat al unor tratative conduse direct de Domnitor. Se vorbea chiar de un proiect de tratat de alianță ofensivă și defensivă, încheiat, pe o perioadă de zece ani, de senatorul Garașanin cu ministrul de Externe, N. Rosetti-Bălănescu. Nu există deocamdată nici o dovadă dacă acest act a rămas în stadiul de proiect. Rămîne însă clar că în timpul domniei lui Alexandru Cuza prind cînstență germenii alianței balcanice, prevîstind premisele viitoarei cuceriri a independenței celor două popoare¹⁰⁸.

Politica externă a României între 1859—1866, deși la începuturile sale, cînd statul român modern abia luase ființă și, neconsolidat pe deplin, își continua existența în imprejurări internaționale excepționale, s-a caracterizat printr-un orizont larg, european; așa se și explică, într-o mare măsură, sprijinirea popoarelor subjugate (maghiari, poloni) în lupta lor pentru libertate, fără însă a se pierde din vedere interesele generale ale țării: consolidarea Unirii, iar în perspectivă — cucerirea independenței și unitatea statală a întregului popor român.

¹⁰⁶ R. V. Bossy, *Agenția României în Paris ...*, p. 40—41; idem, *Agenția României în Belgrad ...*, p. 10—11, 17; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 495; C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 145—147; idem, *Tranzitul armelor sîrbești*, p. 42—45.

¹⁰⁷ C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, p. 148.

¹⁰⁸ S. Th. Lascaris, *op. cit.*, p. 402—404; Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 141; R. V. Bossy, *Agenția României în Belgrad ...*, p. 19.

**L'INDÉPENDANCE DU PAYS ET L'IDÉE
DE L'UNITÉ NATIONALE DU PEUPLE ROUMAIN —
OBJECTIF DE LA POLITIQUE EXTÉRIEURE
DU PRINCE ALEXANDRU IOAN CUZA**

RÉSUMÉ

Bien que la Roumanie ait été un petit Etat, encore jeune, non consolidé dans son ensemble et entouré de trois grands empires ennemis, sa politique extérieure s'est caractérisée non seulement par le courage, la dignité et la fierté nationale, mais aussi par un horizon large, européen.

Parmi ses principaux objectifs mentionnons l'indépendance du pays et l'idée de l'unité nationale du peuple roumain, ainsi que l'appui aux peuples subjugués (Serbes, Hongrois, Polonais) dans leur lutte pour la liberté sans que soient perdus de vue cependant les intérêts généraux de la nation roumaine. Les négociations avec l'émigration hongroise, initiées à Jassy en 1859 et soldées par un accord qui ne fut pas appliqué, négociations reprises en 1861 et 1863, ont échoué du fait de la question des Roumains de Transylvanie : le prince Cuza ne voulait pas aider le mouvement hongrois tant que les droits des Roumains d'au-delà des Carpates étaient ignorés ; la coordination de l'action roumano-hongroise contre l'Autriche était conditionnée de la *certitude d'assurer le sort, le bien-être et la liberté de tous les Roumains*. Les négociations avec les chefs de l'émigration polonoise visaient également, dans les conditions du déclenchement d'une nouvelle guerre, le retour à la Roumanie des territoires demeurés encore sous la domination de l'empire des tsars. Dans le même temps, l'alliance conclue par Cuza avec le prince de Serbie, Michel Obrenovitch, relevée par le transit des armes serbes sur le territoire roumain, contenait les germes de l'alliance balkanique en vue de l'écartement de la suzeraineté turque.

Bien qu'à peine à ses débuts et en des circonstances internationales particulièrement critiques, la politique extérieure de la Roumanie durant la période 1859—1866 constitue l'une des pages les plus éclatantes de l'histoire diplomatique roumaine, le prince Al. I. Cuza étant le précurseur de l'indépendance et du parachèvement de notre unité nationale.

www.dacoromanica.ro

DESĂVÎRSIREA UNITĂȚII STATALE ÎN CONȘTIINȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI ÎNTRE UNIRE ȘI INDEPENDENȚĂ

DE
APOSTOL STAN

Unirea Moldovei cu Tara Românească era considerată de cei mai mulți dintre fruntașii vieții politice românești doar o primă etapă în lupta pentru constituirea statului național. Deși o realizare de însemnatate excepțională, ea părea totuși în mintea spiritelor politice radicale incomplete. Încă din primele momente de după indoita alegere a lui Cuza, privirile unora dintre fruntașii politici sănt aținute spre celelalte provincii, rămase în afara statului național, sub dominație străină. Idealul unei „Români mari” era puternic imprimat nu numai în conștiința politică a epocii, ci și în mintea unor largi categorii sociale.

Mișcarea politică condusă de Ion Câmpineanu¹ și revoluția de la 1848 îndeosebi au avut un rol esențial în dezvoltarea sentimentului de solidaritate națională și în accentuarea spiritului de unitate statală printre românii din toate provinciile istorice. Referindu-se la tineretul din Moldova celui de-al cincilea deceniu al secolului trecut, Radu Rosetti își amintea că o bună parte a acestuia era preocupat de a infăptui într-o perspectivă mai mult sau mai puțin îndepărtată „unirea cea mare a întregului neam românesc”². În mintea aceleiași generații, conturul viitoarei României era precis delimitat, urmând a cuprinde întregul spațiu geografico-etic locuit de o populație omogenă prin limbă, datini, obiceiuri, tradiții și aspirații, fără inițiată în provincii distințe și obligată de imperiile înconjurătoare să viețuiască separat³.

În deceniul premergător Unirii Principatelor, fruntași ai poporului român elaborau proiecte de acțiune în vederea realizării unității statale în funcție nu numai de realitățile politico-militare din țările române, ci și de necesitățile reluării luptei revoluționare înalianță cu alte popoare din centrul și sud-estul continentului european, aflate sub dominație străină. N. Bălcescu mai ales era adeptul infăptuirii unității statale în cadrul unei confederații dunărene, în care popoarele asuprите urmau să-și dezvolte indi-

¹ Vezi Constantin Vlăduț, *Ion Câmpineanu*, Edit. științifică, București, 1973, p. 139—143.

² Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*, București, 1927, p. 102.

³ *Ibidem*.

vidualitatea națională pe baza unei depline egalități în drepturi⁴. Proiectul acesta, propus emigației maghiare, în februarie 1851, era o reactualizare a intențiilor sale din timpul revoluției de la 1848 și concorda cu vederile italianului Mazzini, cel care întemeiașe la Londra Comitetul democratic european, spre a coordona activitatea și lupta națiunilor asuprute în cadrul unei revoluții sinfone și sincrone. Obstacloul principal în infăptuirea acestui obiectiv îl reprezenta poziția emigației maghiare care, sub diferite pre-texte, refuza să recunoască dreptul la autodeterminare a românilor din Transilvania.

Izbucnind războiul Crimeii, prin intermediul aceluiasi Mazzini, între Dumitru Brătianu și L. Kossuth intervenea totuși o înțelegere, conform căreia — după mărturia fruntașului politic român — în cazul unei mișcări a ungurilor și românilor din Imperiul habsburgic, li se vor adresa de cei doi reprezentanți manifeste în limbile naționale, chemându-i la cooperare, cu condiția ca fiecare națiune să lupte sub standard propriu și, după victorie, printr-un plebiscit, românii să-și decidă propria soartă⁵.

Dar războiul Crimeii n-a facilitat o nouă revoluție în sud-estul și centrul Europei, ci coalizarea Angliei și Franței în lupta pentru stăvilirea expansiunii țarismului. În ciuda acestor imprejurări, fruntași ai poporului român sperau totuși că, prin intervenția Franței, o mișcare de eliberare națională în rîndul popoarelor asuprute nu numai de țarism, ci și de habsburgi va fi posibilă. Exponentul acestui curent era Ion C. Brătianu. Într-un memoriu către Napoleon al III-lea din 1855 susținea necesitatea disoluției sau slabirii celor două imperii absolutiste și formării pe ruinele lor, în temeiul principiului naționalităților, a unor noi formațiuni statale⁶.

O altă tendință în rîndul fruntașilor politici români, atât în timpul războiului Crimeii, cât și, mai ales, în anii luptei efective pentru Unirea Principatelor, era de a infățișa opiniei publice europene, diplomaților și reprezentanților diferitelor puteri că națiunea română nu se reducea doar la populația Moldovei și Munteniei — căreia i se recunoscuse dreptul de a se organiza într-un stat unitar și autonom — ci locuia și alte provincii, ținute în stăpînire de imperiile habsburgic și țarist⁷. Prin afirmarea unor trăsături comune întregii națiuni române, precum și a unor aspirații spre unitate statală se pleda indirect pentru dreptul poporului român de a-și organiza viața statală în temeiul principiului naționalităților.

Concepțiile acestea se regăsesc în conștiința politică românească îndată după formarea statului național. Dacă în timpul războiului Crimeii speranța spiritelor politice radicale în dobîndirea concursului mai ales al Franței în vederea disoluției Imperiului habsburgic și realizării unității integrale a națiunii române s-a dovedit iluzorie, în vara anului 1859 se părea că avea sortă de izbindă. În adevăr, în faza inițială a conflictului cu Austria pentru unificarea Italiei, Napoleon al III-lea lăsa impresia că era dispus să diminueze însemnatatea politică a Austriei prin favorizarea luptei de

⁴ Vasile Maciu, *La Roumanie et le pact dualiste austro-hongrois de 1867*, în *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siècle*, Editions de l'Academie, București, 1971, p. 106—107.

⁵ Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, tom. II, București, 1934, p. 285.

⁶ Din scriserile și cuvintările lui Ion C. Brătianu, București, 1921, p. 153, 163, 171.

⁷ Apostol Stan, *Vasile Boerescu*, Edit. științifică, București, 1974, p. 16, 84.

emancipare a popoarelor asuprile de ea. El cerea lui Cuza, prin intermediul consulului Victor Place, să permită emigranților maghiari să treacă în Transilvania, spre a acționa în spatele arimatei austriece⁸. Nerealizindu-se cooperarea româno-maghiară, Cuza constituia, în schimb, o tabără militară la Florești, în județul Prahova. Dispunerea ei în acea zonă dezvăluia intenția domnitorului român de a pătrunde în Transilvania și, cu ajutorul conaționalilor de pește munți, să alunge stăpînirea habsburgică, desăvîrșind astfel unitatea statală⁹. O acțiune militară în Transilvania părea cu atât mai posibilă cu cât aproape întreaga armată austriacă fusese evacuată și expediată spre Italia¹⁰.

Planul domnitorului Unirii concorda cu cele mai profunde aspirații ale spiritelor politice radicale. Liberalii radicali, mai ales, considerau conjunctura politică externă din vara anului 1859 deosebit de favorabilă pentru realizarea unității integrale. De altfel, încă din faza pregătirii războiului franco-sardo-austriac, prin intermediul lui C.A. Rosetti, ei ajunseseră la o înțelegere secretă cu fruntașii politici italieni, conform căreia declansarea războiului contra Austriei trebuia să reprezinte semnalul unei acțiuni românești pește Carpați¹¹.

Cunoscind nerăbdarea liberalilor radicali de a se angaja într-o acțiune antihabsburgică, precum și influența lor în mijlocul maselor populare, Cuza făcă apel la Ion C. Brătianu cerîndu-i nu numai părerea în legătură cu oportunitatea organizării taberei de la Florești, ci și concursul grupării politice în fruntea căreia se afla. Asigurîndu-l de sprijin în cazul unei intervenții în Transilvania¹², fruntașul radical a propus șefului statului, spre a dă o bază populară acțiunii proiectate, să facă „apel la țară”, adică să inițieze o campanie pentru susținerea materială a eliberării Transilvaniei¹³.

Liberalii radicali manifestau un interes deosebit pentru concentrarea tuturor energiilor naționale în direcția infăptuirii scopului menționat, preocupăți de a face din el opera întregului popor¹⁴. Ei inițiază îndeosebi în presă o serie campanie propagandistică, beneficiind și de concursul italianului Marco Antonio Canini, care edita la București „Buletinul resbelului în Italia” și chema pe români la lupta pentru desăvîrșirea unității lor statale¹⁵. C.A. Rosetti prin ziarul „Românul” publica frumoase articole de îmbărbătare națională demonstrînd că era momentul unei acțiuni de desătușare a fraților asupriți¹⁶.

⁸ Bibl. Academiei, Ion Bălăceanu, *Souvenirs politiques et diplomatiques 1848—1903*, ms. p. 76. În privința negocierilor româno-maghiare în vederea unei cooperări antihabsburgice vezi Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României 1848—1878*, București, 1930, p. 183—187. Despre eşuarea tratărilor de colaborare vezi Vasile Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste*..., p. 108.

⁹ General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, București, vol. I, 1941, p. 60.

¹⁰ D. A. Sturdza și I. J. Skupiewski, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. IX, București, 1901, p. 313.

¹¹ V. Maciu și T. Bugnariu, *Lupta poporului român pentru unitate și unitatea Italiei*, în „Studii”, an. XIV, 1961, nr. 1, p. 139.

¹² „Românul”, an XIV, 1870, p. 431.

¹³ M. Theodorian-Carada, *Efemeridele*, vol. I, București, 1930, p. 54.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ V. Maciu și T. Bugnariu, *op. cit.*, p. 140.

¹⁶ *Ibidem*, p. 141.

O atitudine similară era împărtășită chiar și de elemente moderate, printre care A.G. Golescu și Christian Tell¹⁷. Deși circumspect și totdeauna ponderat în acțiunile sale politice, în conjunctura războiului pentru unificarea Italiei, însuși Vasile Boerescu considera că momentul acela nu trebuia scăpat, convins fiind că Napoleon al III-lea era decis să nimicească Imperiul habsburgic. De aceea, în ziarul „Naționalul” pleda pentru o politică concordantă cu aceea a Franței, care să permită descătușarea românilor aflați sub stăpînirea habsburgică și regăsirea lor în cadrul statului național român¹⁸.

Drept consecință, în România se crease o puternică stare de spirit, favorabilă unei acțiuni militare antihabsburgice. În acest sens, „Revista Carpaților” menționa că ecoul războiului Piemontului și Franței contra Austriei, precum și „sprijinul ce Napoleon părea a arăta naționalității italiene, electriza speranțele naționale ale românilor”¹⁹. Întreaga presă liberală lansa chemări de înarmare a țării și de participare la războiul antibabsburgic²⁰.

Tergiversarea dovedită de Cuza, precum și subita schimbare de atitudine a împăratului francez au provocat profunde dezamăgiri în rîndul a numeroși fruntași politici liberali. Este semnificativă scrisoarea lui A. G. Golescu către Christian Tell din 16/28 iulie 1859 în care se arăta că armistițiul dintre Franța și Austria „a produs mare mirare între toți. Eu am cam presimțit-o din minutul ce m-am incredințat că întru adevăr împăratul Napoleon nu doresce o complicație politică în Principatele noastre. Adio acum unirea precum o doream noi”²¹.

Liberalii radicali, cei care acționaseră cu toată energia în vederea organizării unei acțiuni peste Carpați, condamnau pe Cuza socrind că prin atitudinea lui șovăitoare pierduse una din rarele ocazii de desăvîrsire a unității statale²². Acuzația aceasta nu era îndreptățită. Cuza nu se putea hazarda într-o campanie militară împotriva unuia dintre marile imperii europene cît timp n-avea garanția șefului statului francez că era decis să lupte pînă la capăt pentru disoluția lui. De fapt, prin stimularea unei acțiuni în Transilvania Napoleon al III-lea urmărea o simplă diversiune, spre a-și ușura efortul militar pe frontul italian.

Speranțele în desăvîrsirea unității statale, se reaprind, stimulate fiind de lupta poporului italian, pentru eliberarea provinciilor deținute de habsburgi, precum și de frămîntările politice din însăși Austria obligată în urma înfrangerii militare să treacă de la formula de guvernare absolutistă la aceea liberală. Într-o astfel de conjunctură, apelurile lui Mazzini la o revoluție sinfonă și sincronă nu numai în Imperiul habsburgic, ci și în cel otoman, găseau profunde ecouri în rîndul liberalilor radicali²³.

¹⁷ Biblioteca Academiei, Secția de Corespondență, Fond Chr. Tell, S 22(3) C.

¹⁸ Gr. Chirîță, *Periodicul „Naționalul” (1857–1861) și problemele Transilvaniei*, în „Studii”, tom. XXV, 1972, nr. 1, p. 91–92.

¹⁹ „Revista Carpaților”, an I, 1860, p. 89.

²⁰ Ibidem.

²¹ Biblioteca Academiei, Secția de Corespondență, Fond Chr. Tell, S 22(3) C.

²² M. Theodorian-Carada, *Esempridele*, vol. I, p. 54.

²³ V. Maciu și T. Bugnariu, *op. cit.*, p. 142.

O mișcare de emancipare a popoarelor din centrul și sud-estul Europei părea prevestită și de afluxul de emigranți maghiari din Imperiul habsburgic spre Moldova²⁴, de unde, — cu concursul tacit al guvernului Kogălniceanu²⁵ — erau îmbarcați spre Italia, în vederea înrolării lor în formațiunile militare organizate de Kossuth. Vase italiene care debarcau îndeosebi în portul Galați arme²⁶, menite să fi strecurate peste Carpați spre a servi la o mișcare antiburgică, păreau în mintea fruntașilor politici radicali un alt indiciu prevestitor de schimbări serioase în soarta națiunilor asuprile.

Devenit șef al guvernului moldovean, în 1861, într-o scrisoare către Cuza, Anastase Panu considera că inițiativa de transformare politică a Europei — abandonată de Napoleon al III-lea — trebuia să fie preluată de înseși națiunile oprimate²⁷. Constatind o asemănare identică între obiectivele politice ale românilor și italienilor, el cerea șefului statului să acționeze pentru desăvîrșirea unității statale. Panu pornea de la premissa eronată că puterile Europei au acceptat tacit nu numai principiul autodeterminării popoarelor, ci și pe acela al neintervenției. „Revista Carpaților”, prin pana lui Gh. Missail, demonstra și ea că era momentul, în 1861, de a urmări infăptuirea proiectelor de eliberare a românilor de peste munți, susținind — referindu-se la exemplul italian — că marile puteri adoptaseră principiul neintervenției. Apărut la Iași, la 9 martie 1861, sub influența liberalului Anastase Panu și redacția lui Gheorghe Petrescu și Vasile Alexandrescu (Urechia), ziarul „Dacia”, simbolic prin însăși titulatura lui, făcea următoarea profesiune de credință: „Noi nu ne vom credea fericiți pînă cînd trîmbă Carpaților nu se va netezi dinaintea noastră, pînă cînd vîrfurile lor cele mărețe nu vor subzista decit ca să ne recheme faptele nemuritoare ale strămoșilor noștri”²⁸.

Speranța într-o mișcare de emancipare a popoarelor din sud-estul și centrul continentului european se menținea vie și în anii 1862—1863. Revoluționarii italieni, îndeosebi Garibaldi, prin proclamații către popoarele din Europa orientală întrețineau credința în reizbucnirea unei mișcări revoluționare²⁹. Într-o astfel de stare de spirit, în ianuarie 1862, după infăptuirea integrării administrative, Ion C. Brătianu arăta că gruparea sa politică nu va renunța la luptă pînă nu se va realiza „unirea tuturor românilor”³⁰. Numai intenția liberalilor radicali de a se angaja într-o acțiune antiburgică explică reapariția la București a unor reprezentanți ai emigrației maghiare, printre care generalul Klapka, în aprilie 1862 — privit cu neîncredere de conservatorul Barbu Catargiu³¹ — și a lui Ștefan Tûr, în iulie 1863³². Într-o asemenea conjunctură, în ciuda poziției sale prudente, însuși principalele Cuza — după mărturia consulului austriac Eder — lăsa

²⁴ Vezi Dan Berindei, *Mihail Kogălniceanu, prim-ministrul Moldovei și emigrația maghiară (1860—1861)*, în „Studii și mat. ist. mod.” vol. III, Edit. Academiei, București, 1963, p. 230—231.

²⁵ *Ibidem*, p. 235—236.

²⁶ *Ibidem*, p. 230.

²⁷ V. Maciu și T. Bugnariu, *op. cit.* p. 145.

²⁸ „Dacia”, an I, 1861, nr. 1 din 9 martie.

²⁹ Alexandru Marcu, *op. cit.*, p. 305.

³⁰ „Românul”, an VI, 1862, nr. 11, p. 26.

³¹ B.A., S.C., Fond Cuza Vodă, S LXXIV.

³² V. Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste*..., p. 113.

să se înțeleagă că proiectele sale de reconstituire a „regatului dacoromân” erau reactualizate.

În tot timpul anului 1863, C.A. Rossetti crezuse în posibilitatea creării unei conjuncturi externe, care să permită emanciparea tuturor națiunilor aflate sub dominație străină³³. Considera că din cauza „gravelor evenimente ce s-au întîmplat în Italia” — printre care și capturarea lui Garibaldi — „resbelul Orientului” a fost amînat „de către puterile ce-l susțineau pe supt mină pentru anul viitor”. În lumina acestei aprecieri, lui Eugeniu Carada, cel ce avea un rol important în redactarea „Românu-lui”, îi cerea de la Florica — unde se afla, la proprietatea lui Ion C. Brătianu — să continue activitatea politică în presă, cultivînd speranța în ivirea unei conjuncturi europene care să faciliteze înplinirea planurilor de desăvîrșire a unității statale.

Colaborarea liberalilor radicali cu cercurile revoluționare europene în vederea coordonării luptei de emancipare a românilor din monarchia habsburgică continuă și în anii următori. Eugeniu Carada, apropiat de C.A. Rosetti și Ion C. Brătianu, acționa chiar în statul major al lui Giuseppe Mazzini, care-l însărcinase să provoace mișcări naționale în Austria. În amintirile sale, Carada remarcă faptul că a fost trimis la Veneția să organizeze „o revoltă contra regimului austriac”³⁴. Ceva mai tîrziu, tot din dispozițiile lui Mazzini, a fost la Viena cu scopul de a organiza „o răscoală a tuturor naționalităților din Austria”.

★

Proiectele acestea de emancipare a provinciilor românești, formulate și reactivate în contextul mișcării popoarelor din centrul și sud-estul Europei împotriva dominației străine, sănt secondeate de o susținută activitate de propagandă politică, desfășurată de unele grupări liberale. În timp ce românii din Transilvania erau confruntați cu tendințele cercurilor conducătoare maghiare de lichidare a existenței lor politice, presa liberală demonstra apartenența acestei provincii la comunitatea românească. În iunie 1860, în „Naționalul” lui V. Boerescu se susținea că Transilvania era indisolubil legată de statul național român, nu numai prin identitatea populației cu aceea de la sudul și estul arcului carpic, ci și prin faptul că ea era depozitarul tradițiilor, datinilor, adevărului, științei și naționalității române³⁵. Într-o astfel de viziune, provinciile românești din Austria erau numite „părți ale țării noastre”, care în temeiul comunității de origine, limbă, factură spirituală și aspirații au dreptul la „simpatiile și ajutorul fraților din toate colțurile țării”³⁶.

Ziarele „Românul” și „Naționalul” mai ales făceau cunoscut opiniei publice din țară năzuințele profunde ale românilor de peste munți³⁷. Erau reproduse articole din presa transilvăneană, alocuțiuni și memorii politice, dar mai ales petiții prin care se revendica dreptul provinciilor românești la o viață autonomă. Înii dintre colaboratorii lui V. Boerescu, români din monarhia habsburgică, intervin direct în aceste dezbatere, susținînd

³³ B.A., S.C., Fond C.A. Rosetti, S ⁷⁽⁵⁾
LXII :

³⁴ Mariu Theodorian-Carada, *Efemeridele*, vol. I, p. 65—66.

³⁵ Gr. Chiriță, *op. cit.*, p. 91.

³⁶ *Ibidem*, p. 87.

³⁷ *Ibidem*, p. 85 și urm.

legitimitatea năzuințelor de emancipare politică a românilor de peste munți. În decembrie 1860, I. Bălășescu, combătind intențiile maghiari de a realiza alipirea Transilvaniei la Ungaria, demonstra că această incercare era artificială, forțată și nefirească³⁸. Era posibilă doar „unificarea între două națiuni surori” de aceeași origine, nume, limbă, religie, tradiții și suveniri, cum se uniseră Moldova cu Muntenia. Concluzia logică ce se desprindea din pledoaria menționată era că Transilvania nu se putea uni în chip legitim decât cu statul român. Tot astfel, Vasile Maniu, revoluționarul bănățean de la 1848, în martie 1861, susținea în coloanele „Naționalului” că români nu pot renunța la îndreptățitele lor „speranțe și drepturi”³⁹. Indiferent de calculele politice ale imperiilor vecine, animați de „viața de unitate națională sub cerul patriilor străbune”, români nu puteau ceda nici „o palmă de loc din eritagul străbun”. Cercurile conducătoare maghiare care se străduiau să reinvie stăpînirea asupra posesiunilor Sf. Ștefan se amăgeau crezind că prin alipirea forțată a Transilvaniei la Ungaria vor reuși să adoarmă conștiința politică românească și să tranșeze astfel definitiv o asemenea chestiune în scopurile lor de dominație.

Liberalii radicali, prin intermediul „Românului” afirmau că în aşa-numitul secol al naționalităților firească era lupta popoarelor asuprile pentru dobândirea identității lor politice, iar nu aceea de perpetuare a diviziunii. În martie 1861, oficiosul liberal radical publica articolul semnificativ „Dacia” în care, printre altele, sublinia rolul conștiinței naționale în auto-determinarea unui popor⁴⁰. Aprecia că misiunea românilor pe planul luptei de emancipare națională nu era împlinită cit timp provincii locuite de ei se aflau încă sub dominația străină. Părerea unor oameni politici, îndeosebi a conservatorilor cum că nu venise încă momentul de a se vorbi „despre o Dacie română” era respinsă. Se menționa necesitatea revendicării neconținute a idealului politic menționat, mai ales că era fundamentat pe „drepturi neprescrise de timp și de evenimente”. Năzuința românilor de a se regăsi cu toții în cuprinsul aceluiași stat național era un drept inscris „în istoria Orientului, în nenumăratele cîmpii ale Ardealului, la Brașov, Sibiu, la Bistrița, la Balta, la Ciceu”.

Deși se formula cu atită claritate idealul politic al desăvîrșirii unității statale, liberalii radicali țineau să arate că erau animați de intenții pașnice și că nu înțelegeau să se lanseze într-o acțiune precipitată împotriva imperiilor inconjurătoare. Afirmau, în schimb, că „ardicind standardele Daciei, noi nu avem ridicula pretenție de a face, de a declara resboi neamățului, rusului, ungurului”, ci de a ridica „standardele principiului”. În perspectiva devenirii istorice, înfăptuirea acestuia era prezentată ca inevitabilă „sub suflarea misterioasă a timpului”.

Propagarea în opinia publică a dacoromânismului era efectuată și de grupul liberal din jurul ziarului „Reforma” al lui I. G. Valentineanu. La 31 august 1861, în articolul „O privire peste Carpați” sublinia datoria românilor de a nu uita niciodată scopul lor politic suprem⁴¹. Adeptați ai principiului emancipării tuturor națiunilor subjugate, a căror luptă o susțineau și o justificau în diferite modalități, români, mai ales personalități

³⁸ Ibidem, p. 94.

³⁹ Ibidem. p. 92 – 93.

⁴⁰ „Românul”, an V. 1861, nr. 77, p. 251.

⁴¹ „Reforma”, an III, 1861, nr. 35, p. 137 – 138.

politice, erau datori să-și manifeste simpatia și sprijinul „pentru acea parte din naționalitatea noastră care zace încă sub jugul despotismului și nu se bucură de dulcele soare al libertății”. Considera că dintr-o toate părțile „marei României” dominate de străini, cea care merită mai multă atenție, în virtutea faptului că ideea de naționalitate și libertate se manifestau cu mai multă putere, era „România de peste Carpați”. În interesul întregii comunități românești și al tînărului stat național recent creat „cugetul nostru trebuie pironit aici”. Se impunea deci ca orice demers politic și activitate culturală să nu scăde din vedere pe românii din monarhia habsburgică, care într-o perspectivă mai mult sau mai puțin îndepărtată trebuiau să se regăsească în cuprinsul aceluiași stat național cu frații de la sudul și estul Carpaților.

La finele anului 1863, redactorul „Reformei”, I. G. Valentineanu, publica un articol intitulat „Români de peste Carpați” în care, printre altele, remarcă conștiința lor națională avansată⁴². Sentimentul național al românilor din monarhia habsburgică „transpiră în toate lucrările lor: în dietă, în presă și pînă chiar în reuniunea de dame”. Nu era deci permis fruntașilor politici de a scăpa din vedere această realitate. Ceea ce se impunea cu necesitate în activitatea politică a acestora era amplificarea preocupațiilor și interesului pentru sprijinirea mișcării naționale a românilor din Transilvania. Desigur că această activitate trebuia dusă în interesul „marelui nostru viitor”⁴³ care era o Românie mare în cuprinsul căreia să se afle întregul popor care vorbea aceeași limbă și era aninat de aceleași aspirații.

Intensificarea propagandei în favoarea drepturilor naționale ale românilor din Transilvania, în timpul dezbatelor pentru reorganizarea politică a monarhiei habsburgice, era consecința unor apeluri venite de la fruntași de peste munți⁴⁴. Aceștia voiau mai ales ca, prin intervenția diferenților oameni politici, nu numai presa românească, ci și cea occidentală, îndeosebi franceză, să combată tendințele de deznaționalizare din Imperiul habsburgic. Era inadmisibil — susține V. Babes într-o scrisoare din Viena din 24 iulie 1861 către Titu Maiorescu — ca „jurnalistica franceză” să treacă sub tăcere „înfricoșatele noastre opintiri naționale din Dieta ungurească din Pesta”. Lui Titu Maiorescu și altor români aflați la studii în străinătate li se cerea să se alăture eforturilor întreprinse de personalități politice din România, spre a determina presa franceză „a ne încuragia întreprinderile spre dezvoltarea românilor în Orient”. Maiorescu, precum și ceilalți oameni politici trebuia să cunoască faptul că poporul român din Transilvania era plin de revoltă contra autorităților maghiare. Acestea erau atacate doar „cu armele morali, armele argumentelor logice și sănătoase, pentru ca să nu credă lumea că noi suntem uneltele despotismului ori ale intrigiei austriece”⁴⁵.

Apelurile românilor din monarhia habsburgică la susținerea activității lor politice găseau în conștiința politică a liberalilor radicali mai

⁴² Ibidem, an V, 1863, nr. 42, p. 151.

⁴³ Ibidem, an III, 1861, nr. 35, p. 138.

⁴⁴ B. A., S.C., Fond Titu Maiorescu, S ^{23 (2)} XI

⁴⁵ Ibidem.

ales, cu care stabiliseră o înțelegere în acest sens⁴⁶. Printre preocupările importante ale acestora era și explicarea atitudinii politice a fruntașilor mișcării naționale românești din Transilvania, care și găsea o interpretare tendențioasă și eronată în cercuri politice mai ales străine. Tot liberalii radicali, într-un articol din „Românul” din 4/16 august 1861, semnat de E. Winterhalder, demonstrau că frământările politice din cuprinsul Imperiului habsburgic, dar mai ales aceleia din Ungaria și Transilvania, erau o expresie a „principiului naționalității”⁴⁷. Dacă români din Transilvania resping „pretențiunile Dietei de la Pesta d-a maghiariza toate țările mărginiane, nu o fac dintr-un simțămînt ostil tendințelor liberale ale ungurilor, ci ca să-și mențină naționalitatea lor, dreptul lor la autonomie”. Era deci absurd să se pretindă — cum se făcea în unele cercuri politice — că români din monarhia habsburgică ar fi antiliberali, întrucât respingeau tendințele de deznaționalizare!

La finele aceluiasi an 1861, tot E. Winterhalder explica și cauzele insuccesului atitor lupte purtate de „bravul popor al maghiarilor” de atîtea secole pentru libertate și independență⁴⁸. El ar fi dobîndit aceste obiective „dacă n-ar fi căzut în greșeala subjugătorilor săi, dacă n-ar fi voit să impună jugul său altor popoare vecine”⁴⁹. Români, împreună cu alte popoare asuprute din monarhia habsburgică, luptau firește pentru disoluția acestui imperiu, dar nu-și vor vîrsa singele „spre a se maghiariza”. Însuși consulul Austriei, în octombrie 1861⁵⁰, spre a determina guvernul de la București să expulzeze pe unii dintre emigranții maghiari beneficiari ai azilului acordat de România încerca să speculeze intoleranța lor față de aspirațiile legitime ale altor naționalități. A. Arsaki, ministrul de externe muntean, era informat că în cazul unei revoluții triumfătoare, români nu vor beneficia de o soartă mai bună, întrucât conducătorii maghiari refuzau să recunoască celorlalte naționalități drepturile reven-decate de ei.

În timp ce provincii românești din Imperiul habsburgic erau reven-decate de clasele dominante maghiare, la București toți deputații, indiferent de orientarea politică, decideau să acorde cetățenie română — în schimbul unei simple formalități — tuturor conaționalilor emigranți din Transilvania⁵¹.

*

Conjunctura politică externă creată de războiul austro-prusian din vara anului 1866 era considerată îndeosebi de liberalii radicali drept un moment favorabil, asemănător întrucîntva cu acela din vara lui 1859, pentru o acțiune de eliberare a provinciilor românești din Imperiul habsburgic. O astfel de acțiune părea în conștiința politică posibilă, deoarece — cum

⁴⁶ Ibidem, S ²³⁽¹⁾
XI.

⁴⁷ „Românul”, an V, 1861, nr. 215, p. 682.

⁴⁸ Ibidem, nr. 341—342, p. 1070.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ B. A., S.C., Fond Cuza, S ^{4 (20)}
LXXIV.

⁵¹ Protoocoalele ședințelor Adunării legislative a Țării Românești, 1860, p. 283; „M.O.”, nr. 12, 1863, p. 86.

mărturisea Radu Rosetti — războiul cu Prusia constrînsese Austria să-și retragă armata din Transilvania și Bucovina⁵². În opinia publică își făcuse loc convingerea că, în acel moment, se deschisese una dintre rarele ocazii favorabile, cind era posibilă realizarea unirii provinciilor românești din Austria cu România.

Dintre formațiunile politice existente la acea dată în România, tot liberalii radicali au fost aceia care au readus la ordinea zilei lupta pentru desăvîrșirea unității statale. Domnitorul Carol, deși proaspăt instalat pe tronul statului național, „era învoit la acest pas”⁵³. Proiectele acestei grupări politice prevedeau desăvîrșirea unității statale prin intermediul a două acțiuni concomitente și coordonate. O mișcare revoluționară a românilor din Transilvania trebuia să fie însotită de o pătrundere a armatei statului român peste arcul Carpațic⁵⁴. În vederea concretizării acestui proiect, liberalul radical Eugeniu Carada a trimis pe transilvăneanul Constantin Olteanu — aflat în România — peste munți „ca să ridice pe ardeleni”. Tot Eugeniu Carada împreună cu alți fruntași liberali-radicali adunaseră în munți „arme și munițiuni”, spre a le trece în Transilvania⁵⁵. O stare de spirit întrucîtva similară se afla și în Moldova. Grigore Cozadini, prefect fiind, ceruse în iulie 1866 autorităților de la București permisiunea de a trece în Bucovina și a ocupa Cernăuții, în oraș nemaiafindu-se nici un soldat austriac⁵⁶.

Pregătirea acțiunii de emancipare a provinciilor românești s-a desfășurat concomitent cu negocierea la București a unei cooperări cu oameni politici maghiari, animați și ei de aceleași intenții antihabsburgice. În fond, era vorba de reluarea unor proiecte mai vechi care eșuaseră tocmai din incapacitatea de a se realiza o platformă acceptabilă pentru ambele națiuni. Din Paris, la 15 iunie 1866, Ion Bălăceanu, agentul român în capitala Franței, recomanda lui Carol pe generalul Türr, considerat printre emigranții maghiari cel mai receptiv față de năzuințele celorlalte popoare asuprite din Imperiul habsburgic⁵⁷. Ion Bălăceanu spera că acesta va servi drept intermediar pentru negocierea unei colaborări româno-maghiare într-o acțiune contra Austriei. Tot în același scop mai sosiseră în București generalii Eber⁵⁸ și Klapka⁵⁹, precum și Gyula Andrassy.

Reprezentanții emigației maghiare poartă convorbirile îndeosebi cu fruntașii liberali radicali, printre care Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti⁶⁰, dar și cu domnitorul Carol⁶¹. Problema spinoasă abordată și de această dată a fost, firește, aceea a principiilor ce trebuiau așezate la baza cooperării româno-maghiare în lupta antihabsburgică. Liberalii radicali, în temeiul principiului naționalităților, militând pentru detașarea de Austria a provinciilor românești și integrarea lor într-o Românie mare, nu reu-

⁵² Radu Rosetti, *Amintiri* ..., p. 29.

⁵³ M. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada*, p. 162.

⁵⁴ Idem, *Esemereidele*, vol. I, p. 64.

⁵⁵ Idem, *Eugeniu Carada*, p. 102.

⁵⁶ Radu Rosetti, *Amintiri* ..., p. 29.

⁵⁷ A.S.B., Casa Regală, nr. 41, 1866, f. 1.

⁵⁸ *Notes sur la vie du roi Charles* ..., tom. I, p. 37.

⁵⁹ *Discursurile d.d. Ioan Brătianu și Mihail Kogălniceanu*, București, 1868, p. 49.

⁶⁰ *Notes sur la vie du roi Charles* ..., tom. I, p. 35.

⁶¹ *Ibidem*, p. 35, 37.

șesc să ajungă la un acord cu fruntașii maghiari, care erau animați de intenții diametral opuse.

În raporturile cu șefii emigației maghiare o notă discordantă făcea Ion Bălăceanu, agent al României la Paris și unul dintre cei mai activi partizani ai unei cooperări româno-maghiare. Într-o scrisoare din Paris din 15 iulie 1866, anunțind pe Carol despre un pretins acord între Prusia și „partidul național maghiar” — care ar prevedea lichidarea Austriei⁶² — Bălăceanu sfătuia pe proaspătul șef al statului român să ajungă la o înțelegere cu reprezentanții emigației maghiare sosiți la București. Bazele acesteia — propunea el — nu trebuiau să fie revendicarea unirii provinciilor românești din Austria cu România, ci, deocamdată, asigurarea pentru acestea a unei existențe autonome. Considera soluția provizorie, pornind de la premisa că, în perspectiva apropiată, va veni o vreme cînd orice națiune, mare sau mică, va putea dispune în mod liber de soarta ei, atunci cînd „votul universal singur va cîștiga bătălia și va decide naționalitatea unui popor”⁶³. În acea zi Transilvania se va atașa fără nici o dificultate României. Pină atunci însă — mai sfătuia el pe Carol — cea mai indicată politică față de români din Austria constă în a obține de la conducătorii maghiari garanții de autonomie, împiedicîndu-se transformarea teritoriului locuit de ei într-o provincie maghiară⁶⁴.

Deși moderată, poziția menționată n-a trezit interes în rîndul emigației maghiare. Conducătorii mișcării naționale maghiare erau inconveniți chiar cu principiile în numele cărora se ridicaseră la luptă. Ca și în alte ocazii, îndeosebi în anii emigației, la Paris, ei refuzau — cum arăta Ion C. Brățianu — „să dea și românilor aceleași drepturi cari le dau și celorlalte națiuni”⁶⁵.

Precipitarea evenimentelor internaționale, dar mai ales fulgerătoarea victorie a Prusiei la Sadova, provocară abandonarea nu numai a proiectelor de pătrundere a armatei naționale peste munți, ci și a intenției de declanșare a unei mișcări antihabsburgice în Transilvania⁶⁶.

Constituirea monarhiei dualiste a fost marcată pe planul vieții politice din România de o acțiune hotărîtă a grupărilor liberale împotriva noului regim, desfășurată timp de cîțiva ani în forme dintre cele mai variate. Scopul ei constă în denunțarea caracterului opresiv al acordului dintre clasele conducătoare maghiare și austriecă și reafirmarea refuzului conștiinței politice românești de a accepta suprimarea identității românești din acest conglomerat politic⁶⁷. Ei își reafirmă concepția încă din noiembrie 1866 — cînd tratativele în vederea acordului dualist erau în curs de desfășurare — că statele trebuiau reconstituite „după naționalități, dupe dreptul natural, iar nu dupe dreptul

⁶² A.S.B Casa Regală, nr. 11, 1866, f. 27—28.

⁶³ Ibid. m.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Discursurile d.d. Ioan Brățianu și M. Kogălniceanu, p. 49.

⁶⁶ V. Theodorian-Carada, Eugeniu Carada, p. 102; Idem, Efemeridele, p. 64.

⁶⁷ Despre poziția ostilă a românilor din monarhia habsburgică față de regimul dualist vezi Cornelia Bodea și Iosif Kovacs, *Les roumains de la monarchie des habsbourg et les compromis de 1867*, în „Revue roumaine d'Histoire”, tom VII (1968), nr. 3, p. 359—370; Vezi și V. Russu, *Din lupta opiniei publice românești împotriva constituiri dualismului austro-ungar (1866—1868)*, în „Analele științifice ale Universității A. Cuza din Iași” (seria nouă), secțiunea III, Istorie, tom. XIV, 1968, p. 47—70.

celui mai tare”⁶⁸. Radu Rosetti își amintea că după înfăptuirea acordului austro-ungar C. A. Rosetti „începu o violentă campanie împotriva Austro-Ungariei”⁶⁹. Drept răspuns la formula politică de suprimare a națiunilor mici, liberalii radicali relansară planul reconstituirii Daciei⁷⁰. I. C. Brătianu exprima în mod public îngrijorarea față de frați de-a noștri aflați încă „supt cătușe”⁷¹, strivîți de o stăpînire străină opresivă.

Campania în favoarea românilor din Monarhia habsburgică este inițiată într-o conjunctură politică internă deosebit de agitată, care reflectă nu numai dezbinarea dintre cele două curente fundamentale, liberal și conservator, ci și disensiuni serioase în înseși rîndurile liberale. În timp ce la Viena se perfectase pactul dualist, în fruntea guvernului român se afla Ion Ghica. Ca prim ministru refuza să ia vreo atitudine față de acest compromis⁷² și să se identifice astfel cu opinile antihabsburgice atât de categoric exprimate de liberalii radicali, fraționisti, liberalii lui M. Kogălniceanu, cei din jurul „Reformei” etc. Ceea ce a iritat îndeosebi conștiința politică românească n-a fost atitudinea rezervată a șefului guvernului — firească, într-o anumită măsură, datorită funcției deținute — cit mai ales gestul necugetat (izvorit, poate, dintr-o pornire cavalerescă) de a-l felicita pe Gyula Andrassy, unul dintre prietenii săi din exil, cu ocazia numirii lui în funcția de șef al guvernului maghiar⁷³. Cercurile reacționare maghiare au interpretat acest gest drept o atitudine oficială a statului român de recunoaștere a dualismului, ceea ce a provocat nu numai iritatea și dezamăgirea conaționalilor de peste munți, cît și profunda nemulțumire a opiniei publice din România. Ion Ghica își atrăgea ostilitatea acesteia și prin tergiversarea convocării Societății Academice, acesti parlament cultural al tuturor românilor, de teamă de a nu supără Imperiul habsburgic⁷⁴. Conduita grupului liberal moderat, Ion Ghica, se afirmă întocmai și în anii următori⁷⁵.

Atitudinea lui Ion Ghica a oferit lui M. Kogălniceanu și grupului liberal din jurul său un pretext pentru denunțarea acordului dualist, în ciuda preocupării de a nu irita cercurile guvernante din Austro-Ungaria prin revendicări naționale, după el inopertune. Telegrama de felicitare expediată de șeful guvernului român către Andrassy oferă lui Kogălniceanu ocazia unui viu protest în corpul legiuitor al statului împotriva politiciei de negare a existenței naționale a românilor de peste Carpați⁷⁶. Omul politic român aplauda că, în sfîrșit, Ungaria devenise o națiune recunoscută de Austria, dar condamna atitudinea ei de nesocotire a drept-

⁶⁸ „Românul”, an X (1866), p. 805.

⁶⁹ Radu Rosetti, *Amintiri* ..., p. 35.

⁷⁰ V. Maciu, *B. P. Hasdeu et l'unité nationale des roumains*, în *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siècle*, Editions de l'Académie, Bucarest, 1971, p. 144.

⁷¹ „Românul” an XIV, 1870, p. 431.

⁷² V. Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste* ..., p. 116.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 114.

⁷⁵ B. A., Arhiva Ion Ghica, ms. 14, f. 114—115. Vezi și Victor Slăvescu, *Corespondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza 1860—1880*, București, 1943, p. 22.

⁷⁶ V. Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste* ..., p. 118.

turilor celoralte popoare⁷⁷. Proiectele de reconstituire a Ungariei moderne pe temeiul aşa-ziselor drepturi istorice erau respinse și considerate în contradicție cu principiul de naționalitate, singurul legitim a fi așezat la baza formațiunilor statale. În plus, mai adăuga Kogălniceanu, chiar aşa-zisele drepturi istorice recomandau mai curind unirea provinciilor românești din Austro-Ungaria cu România, spre a reconstitui astfel regatul dacic.

Deși afirma răspicat această opinie, Kogălniceanu excludea „⁷⁸ politică de aventură”, o acțiune pripită împotriva Imperiului habsburgic⁷⁹, considerată periculoasă pentru existența statului național român. Cît privește felicitarea lui Ion Ghica adresată lui Andrassy, fruntașul liberal moderat afirma că aceasta trebuia privită drept un gest personal, nu oficial, asigurîndu-i pe români din monarchia habsburgică — deruatați și iritați de atitudinea lui Ion Ghica — de sentimentele de fraternitate și conaționalitate ale României.

Lui Kogălniceanu i se oferă iarăși ocazia de a blama pactul dualist, dar mai ales atitudinea intolerantă față de celelalte naționalități manifestată de guvernul de la Pesta, în 1868. Ministrul de interne în guvernul presidat de conservatorul moderat Dimitrie Ghica, bărbatul de stat român, de această dată și de pe poziția omului politic investit cu funcție oficială, respingea pretențiile absurde ale cercurilor conducătoare maghiare, anume ca fruntașii vieții politice din România să fie indiferenți față de vitregiile rezervate românilor din monarchia habsburgică. Cu această ocazie, el evoca contribuția Principatelor române la Renașterea națională a Ungariei și demonstra că el însuși în diferite ocazii, s-a arătat a nu fi inamicul ungurilor⁸⁰. Ca șef al guvernului moldovean, în 1860, mai amintea el, a dat ospitalitate „la mii de emigrați unguri”, mulți dintre aceștia, în ciuda pretențiilor Austriei, fiind salvați de însuși Kogălniceanu „de spinzurătoare”. Drept consecință, guvernul maghiar — printre membri și susținătorii căruia aflindu-se chiar personalități beneficiare ale protecției și azilului de atunci — nu poate pretinde ca „pentru români de peste Carpați să am mai puțină simpatie” decît aceea arătată emigranților unguri.

Denunțarea acordului dualist drept o înțelegere dintre clase conducătoare austriacă și maghiară în scopul oprimării altor națiuni era unul din obiectivele principale ale activității politice a liberalilor radicali. Încă din octombrie 1866, ziarul „Românul” demonstra atrăgînd atenția asupra „României de peste Carpați”, că aici se desfășura o luptă acerbă între două tendințe diametral opuse: una maghiară de suprematie, alta românească de păstrare a autonomiei, a existenței naționale⁸¹.

Împăcarea dintre Austria și Ungaria era prezentată drept o concesie a habsburgilor, care au dat Ungariei „din nou în sclavie pe români”, precum și „dreptul de-a se sili să stîrpească pe această gintă latină atât de cerbicioasă, încît, cu toate loviturile, strivirile și uciderile nu voește să moară”⁸². Căci deși lovita în numeroase rînduri în decursul existenței ei seculare, națiunea română reînvia de fiecare dată, și încă „cu puteri noi și din ce în ce mai mari”. Pretențiile guvernului de la Pesta cum că

⁷⁷ Ibidem, p. 119.

⁷⁸ Ibidem, p. 120.

⁷⁹ Discursurile d.d. Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu, p. 72.

⁸⁰ „Românul” an X, 1866, p. 709.

⁸¹ Ibidem, an XI, 1867, p. 601.

după formarea statului dualist „nu mai exista o națiune română dincolo de Carpați”, și nici o limbă română erau considerate absurdură⁸². Astfel de aserțiuni măscau, în fond, o bine calculată politică de deznaționalizare a poporului român⁸³.

Aceeași opinie era impărtășită și de alte grupări liberale. I. G. Valentineanu, redactorul „Reformeji”, ataca și el cu vigoare regimul dualist. În ianuarie 1867, demonstra că putredul colos al despotismului cuceritor credea că va putea supraviețui prin zdrobirea identității națiunilor opriamate. Tot astfel, liberalii moldoveni din jurul lui Nicolae Ionescu, prin „Tribuna română”, denunțau caracterul retrograd al pactului dualist, considerindu-l un instrument al claselor conduceătoare maghiară și austriacă pentru oprimarea românilor și slavilor.

Liberalii radicali arătau că sub raportul organizării statale sistemul dualist era un serios regres față de situația anterioară, întrucât se nimicea autonomia unei provincii garantată în trecut prin tratate încheiate „cu regii Ungariei și împărații Austriei”⁸⁴.

Un alt obiectiv al activității liberal radicale contra statului dualist îl reprezenta afirmarea caracterului românesc al Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. Se încercau chiar aprecieri statistice cu privire la structura lor etnică. S. Periețeanu-Buzău, în articolul „Transilvania și unirea sa silnică cu Ungaria” arăta că numericește români reprezentau aproape un milion și patru sute de mii, în timp ce maghiarii, secuii și sașii nu depășeau șapte sute de mii⁸⁵. Provinciile românești, scria B. P. Hasdeu învoind o recentă călătorie peste munți, sint „o frumoasă față de masă românească”, pe care ici-colo se zăreau cîteva „pete teutonice sau finesc”⁸⁶. Tot oficiosul liberal radical demonstra că români de peste Carpați formau „o naționalitate foarte compactă și numeroasă”⁸⁷, încît aserțiunile cercurilor guvernante maghiare cum era vorba de o populație amestecata și imposibil de delimitat etnic erau tendențioase și false.

Liberalii radicali mai arătau că deși li se contesta naționalitatea, români din monarhia habsburgică aveau o existență seculară, posedând proprietăți și drepturi pe care niciodată „nu le-au lăsat să fi prescrise”. Pentru apărarea acestora ei au luptat „necontenti și cu virtoșie”. „Revoluția” lui Horea și Cloșca era prea recentă spre a fi negate idealurile pentru care se jertfiseră cei doi eroi, numele lor fiind încă neșterse „din inimile poporului”. Tot astfel, evenimentele de la 1848 erau o altă dovdă corespondentă despre voința românilor de peste munți de a-și asigura o existență de sine.

Solidaritatea românească era în concepția acelorași oameni politici legitimă. Demonstra că ea era generată de o comunitate de interese și aspirații profunde. C. A. Rosetti arăta că sentimentul de solidaritate dintre români era firesc, încît a vedea în manifestarea lui o uneltire politică — cum lăsau să se înțeleagă cercurile politice maghiare — era absurd. „Cînd este o adevărată afinitate între două corpuri, cînd este o atracție

⁸² Ibidem, an XIV, 1870, p. 14.

⁸³ Ibidem, p. 70.

⁸⁴ „Românul”, an XIV, 1870, p. 14.

⁸⁵ Ibidem, p. 314. Vezi și nr. 318–319, 322–323, 326.

⁸⁶ Ibidem, an XI, 1867, p. 685.

⁸⁷ Ibidem, p. 201.

naturală, acea putere este atât de mare încât de sineși, prin ea însăși, va învinge obstacolele și moleculele corpului se vor arăta singure unele pe altele, se vor atrage și se vor lipi între ele, conform legilor naturei”⁸⁸.

Ion Brătianu arăta și el că separația politică n-a stinjenit pe români de pe ambele versante ale Carpaților de a constitui o națiune și de a aspira, deci, în chip îndreptățit spre o unică comunitate statală. Într-un discurs electoral publicat în „Românul” la 18—19 mai 1870 remarcă faptul că „unitatea românească totdeauna a existat”⁸⁹ printr-o comunitate de simțiri, de aspirații și, mai ales, de cultură. „Cind literile, ideile și simțămintecele mari erau în România, toată tinerimea din Transilvania venea în Muntenia și Moldova de se lumina și trăia viața românească generală”, Apoi, mai tîrziu, cind „litterele au renăscut dincolo de Carpați, cu Maior, Șincai și alții, am trăit astfel acolo peste o sută cincizeci de ani”. Și — mai arăta Brătianu — deși „n-a fost unitate materială între români” și ei „au fost sfârîmați în mai multe bucăți” au trăit totdeauna „aceeași viață literară, morală și religioasă”.

Legitimitatea regăsirii tuturor provinciilor românești în hotarele aceluiași stat era ideea dominantă mai ales a conștiinței politice a liberalilor radicali. Încă din mai 1866 se puse în circulație publică o hartă a „României mari”, care cuprindea, în afară de cele două provincii ale statului național, toate celelalte regiuni aflate sub dominație străină, precum și o serie de date statistice cu privire la structura demografică și etnică a poporului român⁹⁰. În august 1867, sub auspiciile liberalilor radicali, Societatea Academică își inaugura lucrările în sala Ateneului ornată cu „harta României astfel cum a vrut Dumnezeu s-o însemne pe pămînt: Moldova, Valahia, Transilvania”⁹¹ încît toate privirile erau „ațintite asupra acelei harte”⁹².

Inaugurînd campania de combatere a pactului dualist, liberalii radicali denumeau provinciile românești din Imperiul habsburgic „România de peste Carpați”. Legitimitatea dreptului românilor de a trăi laolaltă era subiectul unei activități propagandistice desfășurată pe multiple planuri. Plasat pe poziția luptei active împotriva monarhiei dualiste, alături de liberalii radicali, B. P. Hasdeu arăta în „Românul” că în spațiul carpato-danubian trebuia să existe o singură Românie⁹³. Tot el, în ziarul de orientare liberal-radicală „Perseverența” publica studiul istoric „Unirea”, relevînd că principalul obiectiv politic al statului național trebuia să fie stringerea tuturor pîraielor în „oceanul român”⁹⁴, care urma să reconstituie Dacia.

Cauza unității naționale era demonstrată și apărata și prin intermediul unor reunii științifice sau politice. În septembrie 1866, B. P. Hasdeu deschidea un curs public, în incinta Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, intitulat „Fraternitate și unitate”, în care printre altele pleda pentru solidaritatea dintre toți membrii națiunii române, unirea tuturor

⁸⁸ Ibidem, an. XI, 1869, p. 573.

⁸⁹ Ibidem, an. XIV, 1870, p. 431.

⁹⁰ B.C.S., Fond Brătianu, P. LI, D. 12.

⁹¹ „Românul”, an. XI, 1867, p. 655.

⁹² Ibidem, p. 597.

⁹³ Ibidem, p. 658.

⁹⁴ V. Maciu, B. P. Hasdeu . . . , p. 150—151.

provinciilor românești și o confederație ofensivă și defensivă cu toate popoarele asuprите⁹⁵. Hasdeu se bucura de concursul liberalului V. Alexandrescu (Urechea), care, în calitate de director al departamentului menționat, ii publica expunerile în scopul difuzării ideilor.

Adunările politice, mai ales, erau un mijloc de afirmare a idealului dacoromân. În septembrie 1866, cu ocazia unei adunări electorale, bănățeanul Vasile Maniu releva datoria deputaților din corporile legiuitoroare ale statului român de a combate cu toată energia politică de asuprire națională din Austro-Ungaria. În ziua „cind Banatul și Transilvania nu vor mai fi române — sublinia același om politic — vor fi maghiarizate, existența chiar a României este în pericol”⁹⁶. În concepția sa politică pornea de la „suverana necesitate care reclama constituirea unităților etnice în sensul principiului de naționalitate”⁹⁷. El propunea ca obiectiv nemijlocit lupta pentru „o Românie mare, liberă și independentă”⁹⁸.

Al. Papiu-Ilarian, alăturate și el liberalilor radicali în campania contra statului dualist, reafirma în cadrul unor reuniuni politice necesitatea luptei pentru împlinirea idealului dacoromân. În ianuarie 1869, la un banchet, în toastul său Papiu-Ilarian „conchise că România dacă nu poate prospera pînă ce românii de peste Carpați nu vor dobîndi drepturile lor și egala îndreptățire”⁹⁹.

Tot ca un semn de solidarizare cu lupta românilor de peste munti, dar și din motive de afinitate doctrinală, liberalii fraționiști conduși de N. Ionescu tipăreau în 1867 unele lucrări fundamentale ale lui Simion Bărnuțiu, printre care și cîteva documente legate de revoluția română de la 1848¹⁰⁰. Aceste lucrări circulau atât în România, cât și peste Carpați¹⁰¹, constituind un îndemn în lupta pentru înfăptuirea idealului dacoromân.

O modalitate de afirmare a solidarității, cooperării și spiritului de unitate dintre toate provinciile românești, în conjunctura politică în care se elabora pactul dualist, era în concepția liberal-radicală asocierea tuturor valorilor culturale și științifice ale poporului nostru într-un corp unitar. Se urmărea să se demonstreze mai ales monarhiei austro-ungare că, în ciuda dominației politice, românii aflați sub stăpînirea străină se conșiderau membrii cu drepturi depline ai României.

Fondată în martie 1866 din inițiativa liberalului radical C. A. Rosetti¹⁰², „Societatea Literară”, denumită un an mai tîrziu „Societatea Academică”, era, în concepția acestei grupări politice, un parlament cultural al întregului popor român. Lucrările ei sunt inaugurate însă deabia

⁹⁵ *Ibidem*, p. 144.

⁹⁶ „Românul”, an. X, 1866, p. 678.

⁹⁷ Vasile Maniu, *Misiunea Occidentului latin în Oriente Europei*, București, 1869, p. 39.

⁹⁸ „Românul”, an. XI, 1867, p. 1005.

⁹⁹ *Ibidem*, an. XIII, 1869, p. 17.

¹⁰⁰ B. A., S.C., Fond Ioan Maniu, S 22 (1)
CXXII

¹⁰¹ *Ibidem*, S 22(2)
CXXII

¹⁰² V. Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste ...*, p. 114.

în august 1867 — Ion Ghica, ca șef al guvernului, ezitind în anul anterior să provoace astfel monarhia habsburgică — după venirea la putere a unei coaliții liberale în care elementele radicale dețineau un rol preponderent. Comentînd reunioanea sub cupola academică a celor mai ilustre figuri ale culturii românești de pe ambele versante ale Carpaților, oficiosul liberal radical aprecia că deși separați pe planul organizării statale, „românii au fost totdeauna întruniți în cuget, căci nu poate cugeta într-alt fel același suflet”¹⁰³. O asemenea reunioane încheiată pentru întîia oară părea „un spectacol mareț ce făcea să tresalte inimile și nobila fruntele tuturor asistenților prin felurile cugetări ce el provoacă în fiecare inimă, în fiecare frunte”.

Societatea Academică este în continuare folosită în scopul afirmării unității dacoromâne. În septembrie 1869, comentînd discursul de recepție pronunțat de Al. Papiu-Ilarian și răspunsul lui G. Barițiu — două dintre ilustrele personalități ale vieții culturale și politice românești de peste Carpați — „Românul” aprecia că „oricât de ulcerată de decepțiuni ar fi inima unui român, cînd a intrat în sala Academiei, desigur ea s-a vindecat... și a eșit iubind și crezind cu stăruință în destinările cele mari ale națiunii române”¹⁰⁴.

Reacția față de pactul dualist se exprima în rîndul radicalilor și printr-o activitate de pregătire a unei mișcări de eliberare a provinciilor românești. Despre aceste pregătiri informează și Radu Rosetti în amintirile sale¹⁰⁵. Unii dintre radicali cum sunt, de pildă, Candiano-Popescu, B. P. Hasdeu și medicul Carol Davila întreprind călătorii de informare în Transilvania¹⁰⁶. Candiano-Popescu mai ales credea cu fervore în posibilitatea organizării și desfășurării unei acțiuni de eliberare în provincia menționată. În ziarul „Perseverență”¹⁰⁷ lansa apeluri la o campanie antihabsburgică. La Sinaia adunase și depozitase arme, cu care „vroiام să atacăm Imperiul habsburgilor și să luăm Transilvania”. I. C. Brătianu, mai prudent datorită funcției de ministru deținută, încuraja totuși pornirile antihabsburgice ale tineretului. Simțind că Al. Candiano-Popescu era decis la o acțiune în Transilvania, îi permite să treacă munții. Ajuns la Brașov, Candiano-Popescu a luat contact cu Diamandi Manole și cu G. Barițiu. Continuîndu-și călătoria de „recunoaștere” a ajuns la Pesta, în mediul studenților români, care i-au dedicat o poezie. Deplasindu-se apoi în zona Munților Apuseni, i-a întîlnit, printre alții, pe Simion Balint și Avram Iancu. A fost însă arestat „ca agitator dacoromân”.

Radicalii, după instalarea la cîrma țării a guvernului în care aveau un rol preponderent, în martie 1867, afirmău necesitatea stimulării de către România a luptei de emancipare a conaționalilor aflați sub dominație străină¹⁰⁸. Poziția aceasta era pe placul românilor de peste munți,

¹⁰³ „Românul”, an XI, 1867, p. 637.

¹⁰⁴ Ibidem, an. XIII, 1869, p. 713.

¹⁰⁵ R. Rosetti, *Amintiri* ..., p. 35.

¹⁰⁶ V. Maciu, B. P. Hasdeu ..., p. 152—153.

¹⁰⁷ Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, vol. I, București, p. 137—139.

¹⁰⁸ „Românul”, an XI, 1867, p. 173.

care vedeaau în ziarul „Românul” o tribună de afirmare a voinței lor de existență națională¹⁰⁹.

Deși precizau că nu urmăreau planuri războinice pentru desăvîrșirea unității statale, în forul lor interior radicalii erau dominați de intenția eliberării românilor asupriți, tinzind — împreună cu Garibaldi și Mazzini — la provocarea unei revoluții în imperiile otoman și habsburgic¹¹⁰. Frămîntările naționale din statul dualist prevădeau — după radicali — schimbări pe plan politic. De aceea, într-o scrisoare din Viena din 20 februarie 1868, D. Brătianu considera necesară prezența în capitala austriacă a unui reprezentant român, fiind convins că mișcarea națională din monarhie va provoca o inevitabilă criză, care interesa deopotrivă și România¹¹¹. Planurile acestea secrete, mascate de declarații oficiale privitoare la intențiile pașnice ale guvernului, sînt sesizate de diplomația habsburgică. Încă de la începutul anului 1868, Beust comunica lui Bismarck că guvernul român favoriza lupta pentru făurirea unei Românie mari¹¹².

Activitatea liberalilor radicali în vederea pregătirii unei revoluții în cele două imperii limitrofe, prin care să se realizeze desăvîrșirea unității statale și cucerirea independenței politice, este atestată și de Ion Ghica. Acesta considera însă că radicalii „excitau pe români din Transilvania fără timp”¹¹³ și chemau chiar masele populare la o acțiune de eliberare a provinciilor românești de sub habsburgi¹¹⁴.

Răstimpul dintre 1871—1876 se caracterizează printr-o diminuare a activității politice în jurul idealului dacoromân. Îndepărtate de la putere o vreme relativ îndelungată, elementele liberale în frunte cu radicalii constatau că înfrîngerea Franței asigura nu numai constituirea celui de al doilea imperiu german, ci și triumful principiilor conservatoare în raporturile interstatale. Alăturîndu-se Germaniei și Rusiei și alcătuind împreună așa-numitul front al puterilor nordului, Austro-Ungaria își asigura astfel protecția celor două imperii reacționare împotriva mișcărilor naționale care o submina din interior. Conjectura aceasta externă îndepărta perspectiva concretizării proiectelor de desăvîrșire a unității statale. Totuși, curile politice liberale mai ales au acționat tot timpul pentru a menține treaz idealul dacoromân în conștiința publică românească.

Și în anii menționați radicalii reafirmă caracterul românesc al unora dintre provinciile monarhiei habsburgice. În acest sens aminteam că români din Transilvania și Banat „formează marea majoritate a populațiunilor din acele țări”¹¹⁵. Erau repăroduse date și comentarii statistice provenite din surse străine prin care se demonstra caracterul românesc al celor două provincii¹¹⁶. În acest chip, radicalii cultivau speranța în unirea tuturor

¹⁰⁹ Ibidem, p. 601.

¹¹⁰ V. Maciu, *La Roumanie et le pacte dualiste* ..., p. 117.

¹¹¹ A.S.B., Casa Reyală, nr. 36, 1868, f. 1.

¹¹² N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles Ier (1866—1880)*, Bucarest, p. XII — XIII.

¹¹³ B. A., Arh. Ion Ghica, ms. 14, f. 114—115.

¹¹⁴ V. Slăvescu, *Corespondență lui Ion Ghica cu D. A. Sturdza, 1860—1880*, p. 22.

¹¹⁵ „Românul”, an XVI, 1872, p. 415.

¹¹⁶ Ibidem, an. XVII, 1873, p. 761.

provinciilor românești într-un „trup și-un suflet, supt scutul sîntei republike”¹¹⁷.

Intensificarea politicii de persecutare a națiunilor din monarchia habsburgică găsea în radicali un adversar redutabil. Erau astfel denunțate metodele utilizate în acțiunea sistematică de deznaționalizare, îndeosebi în domeniul limbii și culturii naționale¹¹⁸. Din aceste motive, liberalii radicali cereau măsuri speciale de sprijinire a Societății Academice Române, apreciind că această instituție „întrunea pe tărîmul limbei și al culturiei pe români din toate provinciile Dacoromâniei”¹¹⁹. În condițiile intensificării politicii de deznaționalizare în Austro-Ungaria, Societatea Academică era chemată să strîngă toate operele risipite „în orașele și satele tuturor provinciilor românești”, spre a realiza o unitate „pe base nestrămatabile” în limbă, cuget și simțire.

Conduita aceasta găsea printre români de peste Carpați aflați la București susținătorii și propagandistii ei cei mai ardenti. V. Maniu, în iunie 1875, propunea să se adopte în politica externă deviza „salvarea românismului, cu prețul singelui nostru și al copiilor noștri”¹²⁰. Oamenii politici, arăta el, în iulie 1876 — nu trebuiau să uite niciodată că existau provincii românești aflate sub dominație străină, menite a deveni părți componente ale unei Români reîntregite¹²¹. Se impunea deci o susținută activitate dacormână, inspirată de „tribunii vechi”, printre care enumera pe Petru Maior, Țichindeal, Bărnuțiu, Bălcescu, Heliade, Asachi, Marțian etc.¹²²

Propunindu-și cultivarea unor tradiții naționale în spirit dacoromân, la 8 iulie 1871 radicalii publicau în „Românul” o corespondență particulară din Graz, primită din partea societății „Românismul”, recent constituită, prin care anunțau inițiativa românilor din monarchia habsburgică de a organiza o festivitate la Putna, la 15/27 august, în memoria lui Ștefan cel Mare¹²³. Inițiativa aceasta „salutarie” era luată „în interesul românismului”, care anual avea nevoie de organizarea unor asemenea festivități „preste tot locul și cu deosebire pe unde e mai tare pronunțat elementul român”¹²⁴, în scopul promovării ideilor „frățietății și unității naționale, fără de care drapelul românismului niciodată nu va triunfa”.

Dumitru Brătianu intervine direct în susținerea inițiativei menționate¹²⁵, precum și V. Boerescu¹²⁶. Reuniunea a reprezentat un moment deosebit pe planul luptei pentru adîncirea solidarității și spiritului de unitate națională dintre români. Sunt remarcabile, printre altele, cuvintele pronunțate de A. D. Xenopol la mormîntul lui Ștefan cel Mare, mai ales pentru ecoul stîrnit în opinia și conștiința politică românească. Acestea atrageau atenția că marea voievod înceta din acel moment „de a mai fi

¹¹⁷ Ibidem, p. 305.

¹¹⁸ Ibidem, an. XVIII, 1874, p. 687.

¹¹⁹ Ibidem, an. XV, 1871, p. 549.

¹²⁰ Ibidem, an. XIX, 1875, p. 501.

¹²¹ „M.O.”, nr. 163, 1876, p. 4063.

¹²² „Românul”, an. XIX, 1875, p. 501.

¹²³ Ibidem, an. XV, 1871, p. 572.

¹²⁴ Ibidem, p. 575.

¹²⁵ Ibidem, p. 621.

¹²⁶ „Pressa”, an. IV, 1871, nr. 158, p. 641.

eroul unei părți a țărilor locuite de români”, devenind un simbol „pentru toți de același neam”¹²⁷.

★

Cultivînd dacoromânismul și denunțînd politica de deznaționalizare a românilor din monarhia dualistă, liberalii radicali continuau să preocupe autoritățile maghiare. Oficiosul lor „Românul”, care se bucura de o mare popularitate printre români de peste Carpați tocmai datorită consecvenței cu care apăra drepturile noastre naționale, era interzis în monarhia habsburgică¹²⁸. Supraveghind activitatea politică din România, exprimau comisarului regal din Cluj îngrijorarea în legătură cu popularitatea în țară a „partidului roșu”¹²⁹.

Circumspecte față de manifestările politice din România, autoritățile maghiare urmăreau cu atenție orice gest care ar fi fost împotriva cursului politicii externe imprimat de guvernul L. Catargiu, anume apropierea de Austro-Ungaria și Germania. La 24 februarie 1872, primul ministru maghiar era avertizat că foaia „L'alliance latino-russe” apăruse la București¹³⁰. Propunîndu-și să lupte pentru a crea un curent de opinie capabil să schimbe orientarea politicii externe românești, să provoace o deplasare dinspre Germania și Austro-Ungaria spre țările lăutine, în frunte cu Franța, dar și spre Rusia, ziarul menționat era privit cu neliniște la Buda-pesta. De inspirație liberală radicală, poziția aceasta era socotită periculoasă.

Obsesia liberalismului radical stăruia puternic în mintea celor mai clarvăzători oameni politici ai monarhiei habsburgice. Gyula Andrássy exprimase îngrijorarea față de acest curent politic datorită nu atât programului său de politică internă, cît mai ales tendințelor dacoromâne¹³¹. De aceea, Austro-Ungaria formula drept condiție prealabilă a unei reglementări a raporturilor ei cu România diminuarea, dacă nu era posibilă lichidarea, locului și rolului liberalilor radicali în viața politică a statului român. Deosebit de sensibile față de idealul dacoromân, cabinetele de la Viena și Budapesta se arătau neliniștiți chiar și de intenția de a se grava pe medalia militară instituită, sub chipul lui Carol, cuvintele „domnitorul românilor”¹³².

Activitatea aceasta dacoromână era suspectată și blamată de monarhia dualistă¹³³. Combătînd pe aceia care denatura sensul luptei de emancipare a românilor aflați sub dominație străină, liberalii respingeau propaganda străină care-i prezenta drept „inamici fanatici ai maghiarilor”¹³⁴. Demonstrînd că nu urau nici o națiune „care voiește a trăi”, afirmau că nu puteau să nu lupte împotriva tendințelor politice care vor să se impună „în paguba noastră”. Căci în loc de a se alia cu popoarele oprimate spre a acționa împotriva oprimatorilor, cercurile conducătoare maghiare

¹²⁷ Ibidem, nr. 190, p. 766.

¹²⁸ „Românul”, an. XVII, 1873, p. 543.

¹²⁹ Arh. St. Budapesta, Fond. Președ. Cons. Min., K 26, dosar 453, 1871, f. 10, 13.

¹³⁰ Ibidem, dos. 148, 1872, f. 19–22.

¹³¹ Apostol Stan, Vasile Boerescu, p. 58.

¹³² Notes sur la vie du roi Charles .... tom. II, p. 128, 156–157.

¹³³ „Românul”, an. XVIII, 1874, p. 707.

¹³⁴ „Românul”, an. XVI, 1872, p. 405.

sacrificau adevărații prieteni cu scopul de a-și asigura o poziție momentană „pe care imaginația lor le-o arată măreață”.

★

Idealul dacoromân este deci o prezență vie în conștiința politică a României moderne. Gruparea care s-a remarcat printr-o activitate neconținută în propagarea, cultivarea și chiar încercarea de concretizare a lui, în circumstanțele considerate favorabile, a fost cea liberal radicală. Această activitate politică desfășurată în sinul curentului liberal, mai susținută sau mai ponderată, în funcție de momentul în care se desfășura, a avut o importanță deosebită pe planul luptei pentru dezvoltarea conștiinței naționale, a spiritului de solidaritate și unitate dacoromână.

**LE PARACHEVEMENT DE L'UNITÉ D'ETAT
DANS LA CONSCIENCE POLITIQUE DE LA ROUMANIE PENDANT
LA PÉRIODE COMPRISE ENTRE L'UNION ET LA CONQUÊTE
DE L'INDÉPENDANCE**

RÉSUMÉ

L'union de la Moldavie à la Valachie et la constitution de l'Etat national roumain était considérée par la plupart des leaders de la vie politique roumaine comme une première étape dans le processus du regroupement de tout le bloc ethnique roumain. Bien qu'une réalisation de portée exceptionnelle, elle semblait encore incomplète aux esprits politiques radicaux. À l'été 1859, dans la conjoncture de la guerre franco-sardo-autrichienne, le prince Cuza constituait un camp militaire à Florești, département de Prahova, manifestant son intention de pénétrer en Transylvanie avec l'appui des conationaux d'au-delà des montagnes, pour parachever l'unité étatique. Dans le pays avait été créé un puissant état d'esprit contre les Habsbourg, les éléments de la politique radicale agissant en coopération avec les leaders du mouvement de libération nationale surtout du centre de l'Europe. La presse, par de nombreux articles et commentaires, allait entretenir une intense campagne politique tout au long du règne de Cuza, par laquelle étaient exprimés les sentiments de solidarité avec les provinces roumaines se trouvant encore sous la domination étrangère. Dans ce contexte, les projets de parachèvement de l'unité d'Etat étaient adoptés en fonction de diverses circonstances d'ordre extérieur.

Pendant la décennie qui précédait l'indépendance, inaugurée par la puissante protestation de l'opinion publique et des milieux politiques contre l'organisation de l'Empire des Habsbourg sur des bases dualistes, l'idéal daco-roumain a constitué une présence vivante dans la conscience politique. Le regroupement qui s'est fait remarquer par une constante activité de propagation et même d'essai de la concrétiser, dans les circonstances considérées comme favorables, a été celui libéral-radical. Cette activité politique déployée au sein du courant liberal, plus soutenue ou plus pondérée, en fonction du moment où elle se déroulait, a eu une importance capitale sur le plan de la lutte pour le développement de la conscience nationale, de l'esprit de solidarité et d'unité daco-roumaine.

www.dacoromanica.ro

MODERNIZAREA FORȚELOR ARMATE ROMÂNEȘTI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA

DE

TEODOR POPESCU

Realizarea statului național român prin unirea Moldovei cu Țara Românească a constituit un eveniment de o importanță capitală pentru dezvoltarea viitoare a poporului român. Așa cum aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, la Congresul educației politice și culturii socialiste, „înfăptuirea în anul 1859 a statului național a constituit un moment crucial în destinele poporului nostru marcând intrarea României într-o etapă nouă a evoluției sale istorice. Lupta pentru libertate și independență națională se ridică pe o treaptă superioară, astfel că la mai puțin de două decenii după Unire, este cucerită cu arma în mînă, prin mari sacrificii și jertfe de sînge, suveranitatea de stat a patriei noastre”¹.

Odată cu crearea statului național român se punea, în fața societății românești, problema unui vast program de modernizare din punct de vedere economic, social și politic. Scopul era de a transforma Principatele, din țări cu economie înapoiată, cu relații sociale anacronice, cu o administrație caracterizată prin abuzuri și incompetență, într-un stat modern, comparabil cu statele dezvoltate din apusul Europei.

Pentru realizarea acestui deziderat au fost necesare o serie de reforme social-politice, care să cuprindă toate sferele de activitate. În anii ce au urmat unirii, Alexandru Ioan Cuza și colaboratorii săi au acționat pentru realizarea reformei agrare, pentru o lege electorală democratică menită să asigure un acces mai larg maselor populare la viața politică a țării, secularizarea averilor mănăstirești, înnoirea sistemului administrativ și modernizarea armatei naționale, dând astfel un impuls dezvoltării orînduirii burgheze în plină ascensiune pe teritoriul patriei noastre.

Modernizarea forțelor armate ale Principatelor a fost una din marile probleme care au concentrat preocupările și atenția cercurilor politice conduceătoare și ale opiniei publice în perioada ce a urmat imediat dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza. Cîrmuitarii, gînditorii înaintați din cele două principate vedeau în soluționarea rapidă și judicioasă a acestei probleme o condiție de bază a consolidării ținărilor stat și a realizării în perspectivă a dezideratului național — cucerirea independenței și

¹ Nicolae Ceaușescu, *Exponere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă, de formare a omului nou, construcțor conscienț și devotat al societății sociale multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, Editura politică, București, 1976, p. 16.

desăvîrșirea unității statale. În acest scop specialiștii militari ai vremii au folosit atât tradițiile noastre militare cât și realizările în acest domeniu pe plan european.

La mijlocul secolului al XIX-lea forțele armate ale principalelor state din Europa se caracterizau prin faptul că majoritatea lor erau organizate pe principiul serviciului militar obligatoriu, fiind formate din armată permanentă și unități militare neregulate (de genul gărzii naționale, landwehrului și cazacilor). Cu alte cuvinte, tipul de armată creat de Revoluția franceză din 1789 s-a impus în întreaga Europă, constituind tipul care a servit ca model armatelor europene moderne.

Armata constituind principalul instrument de purtare a războiului, comandanții, șinditorii militari de la mijlocul secolului al XIX-lea au făcut încercări de a continua și a dezvolta doctrina militară, creată de Napoleon și dezvoltată de Clausewitz și Jomini.

Modificările mai însemnate survenite în această perioadă au fost determinate de perfecționarea armamentului ceea ce a dus la importante modificări și în găndirea tactică a armatelor europene. Toate acestea, desigur, au stat la baza strategiei aplicate de forțele militare ale principalelor state europene în cele mai importante conflicte din acești ani.

Acest proces de modernizare a forțelor armate pe plan european a influențat direct și modernizarea forțelor armate românești, ca urmare a încadrării Principatelor române, în procesul mondial de dezvoltare a forțelor de producție capitaliste. În această situație, era și normal ca — în urma actului de la 24 ianuarie 1859, — alături de alte reforme social-politice, să aibă loc și un profund proces de modernizare a forțelor armate, proces început încă din perioada Regulamentului Organic, dar care capătă acum o amploare deosebită.

Importanța și implicațiile pe care le-a avut — pe plan politic, economic și social — procesul de modernizare a forțelor armate românești în anii 1859—1866, au făcut ca numeroși istorici să acorde o atenție deosebită acestui fenomen. Deși nu există o lucrare specială care să se refere la procesul de modernizare, din acești ani sau dintr-o perioadă mai largă, a armatei române, se găsește totuși o istoriografie destul de bogată, care a surprins numeroase aspecte ale modernizării în timpul lui Alexandru Ioan Cuza *.

* Una din primele lucrări care se ocupă mai pe larg de armata noastră modernă este cartea lui Ulysse de Marsillac, publicată la București în 1871, sub titlul *Histoire de l'armée roumaine* în care se acordă un spațiu destul de întins perioadei 1859—1866 subliniindu-se realizările făcute pe calea modernizării armatei.

Între lucrările care și-au adus o contribuție importantă la studierea modernizării armatei române între anii 1859—1866 a fost lucrarea în două volume *Organizarea Armatei Române*, apărută la Roman între 1900—1902, a maiorului Ioan Popovici. Primul volum, intitulat *Schîză istorică a organizării de la 1830—1877*, face, pe mai bine de 100 de pagini, un larg istoric al organizării armatei române și a instituțiilor ei în perioada 1859—1866. În elaborarea lucrării autorul mărturisește că s-a folosit de legiuiriile în vigoare și un merit al acesteia este faptul că pentru prima oară se acordă măsurilor întreprinse în timpul domniei lui Cuza un loc proporțional cu importanța lor.

Tot în același an — 1902 — generalul Herkt, colaborator apropiat al domnitorului Cuza, în domeniul artilleriei și stabilităților afectate acesteia, a publicat *Cîteva pagini din istoria armatei române*, în care face un istoric al dezvoltării trupelor de artillerie în România, începând cu Regulamentul Organic.

Chiar din primele zile ale domniei, Alexandru Ioan Cuza a luat măsuri pentru a se trece la reorganizarea armatei. Astfel încă din 25 fe-

În 1903, A. D. Xenopol tipărește lucrarea în două volume *Domnia lui Cuza Vodă*. Lucrarea este consacrată în cea mai mare parte istoriei politice, cu toate implicațiile ei interne și externe. Problema armatei nu-l-a interesat pe Xenopol decât ocazional, numai în măsura în care organizarea armatei pe baze moderne a constituit o preocupare pentru viața politică a Principatelor Unite.

În 1906, „Revista artilleriei” publică pe parcursul mai multor numere și apoi, în 1907, în formă de lucrare de sine stătătoare, studiul generalului P. V. Năsturel: *Contribuționi la istoria artilleriei române*, care conține numeroase informații despre crearea primului regiment de artillerie, a stabilimentelor artilleriei, a formării cadrelor ofițeresti și a rolului lor în modernizarea artilleriei românești.

Tot în anul 1906 vede lumina tiparului la Constanța cartea lt. comandorului C. Ciuchi *Istoria marinei române în decurs de 18 secole*. Lucrarea dă unele informații interesante despre organizarea flotilei în vremea lui Cuza și despre încercările de a-i se da acesteia o organizare modernă.

Cîțiva ani mai tîrziu căpitanul N. Uică publică la București, în 1911, *Istoricul școlii militare de infanterie 1847–1911*, în care se acordă atenție învățămîntului militar din timpul domniei lui Cuza.

Căpitanul Gh. I. Voiculescu, la Tr. Severin, tipărește în 1911 cartea *Armamentul puterii armatei române*, în care dă informații asupra armelor de foc, de la apariția lor la români și pînă în ajunul apariției lucrării.

Nicolae Iorga, în 1919 și apoi în 1930, tipărește prima și a doua ediție a lucrării *Istoria armatei românești*, în două volume. Iorga face și cîteva aprecieri asupra armatei din timpul domniei lui Cuza, fără a face o analiză mai profundă a procesului de modernizare din această perioadă.

Col. D. I. Georgescu scrie, în 1929, *Istoria armatei române și războiului poporului românesc*, apărută în ediția a II-a în 1936, la tipografia ziarului „Universul”, lucrare în care autorul prezintă într-o formă succintă principalele date despre organizarea și realizările din cadrul armatei române, în perioada 1859–1866. Lucrarea este interesantă pentru cei ce studiază această problemă, deși nu urmărește decât cantitativ realizările, fără a face vreo analiză a caracterului lor și a scopurilor urmărite prin ele.

O lucrare interesantă, care – după părerea noastră – prezintă cea mai bună sinteză privind istoria armatei moderne la noi, este aceea a lt.col. V. Nădejde, apărută în 1930 la Jasi, sub titlul *Centenarul renașterii armatei românești*. Cartea se ocupă și de aspecte ale modernizării armatei între 1859–1866. Ea prezintă critic atât activitatea desfășurată în această perioadă de misiunea militară franceză, cit și modul cum au înțeles contemporanii lui Cuza să transforme armata română într-o armată modernă.

În 1934, un grup de ofițeri format din gen. Gr. Cornicioiu, lt. col. Opris Ștefan și maior Dumitrescu A. publică *Contribuționi la istoricul grănicerilor 1834–1904*. Lucrarea prezintă istoria grănicerilor de la crearea lor, în 1834, pînă la începutul secolului XX. Autorii au rezervat un capitol epocii lui Cuza, în care vorbesc de organizarea batalioanelor de grăniceri înființate acum.

Un an mai tîrziu, un alt grup de ofițeri, compus din colonelul Gh. Pohrib, lt. colonelul N. Lupășcu și căpitanul P. V. Petoleanu publică, în București, *Istoricul pompierilor militari. 1835–1933*. Autorii au rezervat un capitol și perioadei 1859–1866, în care tratează despre înnoirile de instrucție și de tehnică aduse unităților de pompieri.

După 23 august 1944 istoriografia românească a analizat după pozițiile materialist dialectice dezvoltarea armatei române, analizând și unele aspecte ale modernizării armatei în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

În anul 1958, Gh. Barbu publică monografia *Carol Davila și timpul său*, în care face referiri la activitatea cunoscutului doctor pentru organizarea serviciului sanitar militar, în tabăra de la Florești, și apoi în anii următori ai domniei lui Cuza.

În 1966, prof. Constantin C. Giurescu tipărește monografia *Viața și opera lui Cuza Vodă*, reeditată, revăzută și adăugită în 1970, în care sunt arătate și unele aspecte legate de modernizarea armatei. Ca și în lucrarea lui Xenopol, armata este prezentată mai mult ocazional, neexistând o preocupare specială din partea autorului.

Problema modernizării armatei în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza a interesat și pe Marcel Emeric, care publică în 1966 articolul *Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie*, în „Revue Roumaine d'histoire” nr. 4/1966, în care prezintă prin prisma

bruarie 1859, Vasile Alecsandri aflat în misiune la Paris avusese însărcinarea de a cere sprijinul lui Napoleon al III-lea pentru modernizarea forțelor armate ale Principatelor. El i-a sugerat împăratului că în cazul unui conflict internațional aceste forțe ar putea sprijini Franța cu peste 50 000 de combatați². Măsurile luate de domnitor corespundeau dealul dezideratelor opiniei publice românești care vedea în noua armată ce se organizează mijlocul cel mai eficace de a se asigura securitatea granițelor și suveranitatea statului, și un scut al ordinii interne împotriva oricăror tendințe reacționare. Iată ce scria, în acest sens, ziarul „Dîmbovița” : „Un stat oricare ar fi și cît de bine ar fi organizat nu poate să spere cu incredere la un viitor, pe cît timp nu va fi asigurat contra intervențiilor străine cu mină armată”, iar mai departe : „Partidele de nemulțumiți și ambițioși, nasc, se înmulțesc și se hrănesc din speranțele intervențiilor străine și partidele națiunii se micșorează, suveranitatea unui asemenea stat devine iluzorie. Un stat în această tristă condiție este și statul nostru”³. Singura soluție pentru ieșirea din acest impas era înarmarea țării cu orice sacrificiu, conchidea ziarul. Problema înarmării în scopul apărării nouului regim instaurat la 24 ianuarie 1859, atât împotriva intervenției străine cît și a reacțiunii interne este comentată de același ziar și la 27 mai 1859 : „Armare cu orice preț ! Iată strigătele ce vom răspândi pe tot timpul cît Franța va fi ocupată în răsbelul Italiei, pe cît două puteri vecine vor sta cu armele sub brațe... ; pe cît înăuntrul țărilor se vor afla partide politice să întinză măinile străinului de la nord sau de la sud, celuie ce se va

dosarului aflat în arhiva Ministerului de război al Franței, activitatea acestei misiuni militare în România. Lucrarea aduce o interesantă contribuție la rolul jucat de misiunea militară franceză în timpul domniei lui Cuza.

În 1969, sub egida Academiei Militare, apare un *Curs de istoria artei militare*, elaborat de un colectiv de ofițeri format din : Cupșa Ion, Tudor Gheorghe și Gogorici Alexandru, în care se face și o scurtă privire asupra armatei și a progreselor înregistrate de ea în anii 1859 – 1866.

În același an, G. Barbu tipărește carteia *File dintr-o istorie necunoscută* care prezintă istoria Serviciului sanitar militar în Țara Românească, de la Regulamentul Organic pînă la Unire. Cu toate acestea, lucrarea furnizează date interesante asupra modului de organizare a asistenței sanitare în tabăra de la Florești și în perioada imediat următoare.

Deosebit de interesante pentru istoriografia problemei sunt articolele apărute în culegera de studii *Oastea cea mare*, apărută în 1972 în Editura militară din care remarcăm studiul *Ideea înarmării poporului și a războiului popular în gindirea românească de la mijlocul secolului al XIX-lea*, de l. col. C. Căzănișteanu și *Problema cuprinderii maselor populare în sistemul de apărare a țării reflectată în programele revoluționare, unele proiecte și legislația anilor 1840 – 1877*, de Maria Georgescu sau în culegerea, *File din istoria militară a poporului român* vol. I, apărută în Editura militară în 1973 ; dintre acestea semnalăm : *Tabăra militară de la Florești din vara anului 1859 – începuturile contopirii oștirilor Principatelor Unite Române* de l. col. C. Toderașcu, *Gindirea social politică despre înarmarea maselor oglindită în presa civilă, dezbatările parlamentare și legislația militară din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza* de Teodor Popescu.

Interesantă este și monografia *Garda civică din România* de Maria Totu apărută în Editura militară în 1976 care dedică un întreg capitol acestei instituții, a cărei reinvenire se încerca în anii 1859 – 1866.

Desigur lista bibliografică poate fi mult largită dar lipsa de spațiu ne face să renunțăm exprimindu-ne speranța că aparatul critic al studiului va suplini această lipsă.

² R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă*, București, 1931, p. 165.

³ „Dîmbovița”, I, nr. 66, 3 iunie 1859, p. 263.

rezenta înainte... să stingă noua lumină a drepturilor și libertăților noastre, pe căt timp acești oameni vor căuta să ucidă, să paralizeze orice faptă patriotică, pe căt timp vor căuta să împiedice armarea țării”⁴. În continuare, periodicul amintit sublinia că fără o armată puternică nu se putea vorbi, în condițiile de atunci, de drepturi și libertăți democratice.

Însuși Alexandru Ioan Cuza, în mesajul princiar către deputați, rostit la 6 decembrie 1859, afirma necesitatea organizării pe baze moderne a forțelor armate, astfel încât armata Principatelor să se poată compara, din punct de vedere al personalului de comandă, al trupei și al materialului de război, cu orice armată aflată la „înălțimea științei moderne”⁵.

Un an mai tîrziu, ziarul „Românul” arată în coloanele sale că de starea armatei depinde viitorul țării. „Numai cînd țara noastră nu va mai fi la discreția primului ocupant, ca o casă deschisă, numai atunci vom putea dezvolta toate resorgințile nesfîrșite ale pămîntului nostru și fonda industria nouă și întinde resorgințele noastre comerciale”⁶.

Contemporanii lui Cuza atribuau oștirii calitatea de scut al dezvoltării economice și politice a Principatelor, vedea în ea un instrument eficace cu care să apere orînduirea burgheză și integritatea teritorială a țării. Trebuie subliniat însă faptul că acestea n-au constituit singurele obiective ale preocupării lor. Principatele urmăreau cu o atenție deosebită evoluția evenimentelor politice din Europa, cu scopul de a sesiza momentul oportun pentru ca, prin acțiuni politice sprijinate de către armată, să obțină independentă ținărilui stat și chiar realizarea desăvîrșirii unității lui naționale. Aceste intenții au determinat politica externă românească să se apropie de Franța, care în acea perioadă părea mai interesantă în satisfacerea năzuințelor românești, ea urmărind să se creeze la Dunăre un stat tampon suficient de puternic și care să constituie un avanpost al politiciei franceze în răsăritul Europei.

Apropierea de Franța rezultă cu limpezime și din discuțiile purtate de către Vasile Alecsandri cu Napoleon al III-lea în 1859, cînd războiul austro-franco-piemontez părea iminent, cu care prilej oștirea principatelor putea să constituie o amenințare împotriva Austriei. În aceste convorbiri, în afara ajutorului militar solicitat de Alecsandri împăratului Franței (armament și instructori-ofițeri), poetul diplomat nu a omis problema celorlalte provincii istorice locuite de români, care rămăseseră în afara granițelor Principatelor Unite. Iată ce spunea Alecsandri: „...Ce regat important ar constitui cu ale sale 9 000 000 de români dacă providența ar realiza visul și aspirațiile lor. Pus de o mînă puternică, ar hotărî pentru totdeauna soluția atît de grea a chestiei Orientului”⁷. Bineînteles că pentru îndeplinirea acestor speranțe, oricît de abilă ar fi fost diplomația Principatelor, fără existența unei forțe militare naționale nu ar fi avut mulți sorti de izbîndă.

În 1863, cînd se profila ideea cedării către Austria a Principatelor Române în schimbul Galăției, este semnificativă scrisoarea lui Cuza din 30 octombrie/11 noiembrie 1863, adresată împăratului Franței, în care

⁴ „Dimbovița”, I, nr. 64, 27 mai 1859, p. 255.

⁵ „Românul”, III, nr. 138, 10/22 decembrie 1859, p. 2.

⁶ Ibidem IV, nr. 262, 18 septembrie 1860, p. 790.

⁷ „Convorbiri literare”, XII, nr. 2, mai 1878, p. 46.

se menționa că români se vor opune cu toate forțele unei ocupații ruse sau austriece, dar că în același timp ei erau dispuși să lupte alături de Franța, pentru a da o rezolvare problemei poloneze⁸. Românii sesizaseră just situația politică internațională și intențiile marilor puteri de a se folosi de Principate ca mijloc de compensație în atingerea scopurilor lor. De aici și interesul pe care îl manifestă Napoleon al III-lea în discuția cu V. Alecsandri din 18/30 noiembrie 1863 pentru Principate și mai ales pentru capacitatea lor de apărare. Desigur, dacă români voiau că, în situația unui conflict european să se folosească de contradicțiile marilor puteri pentru realizarea aspirațiilor de independență și de desăvîrșire a unității statale, pentru ca principatele să nu mai constituie un obiect de compensație al marilor puteri europene, trebuia acordată o permanentă grija întăririi capacitatei de apărare. Pentru realizarea acestui important și acut deziderat colaboratorii militari ai lui Alexandru Ioan Cuza s-au folosit de Convenția de la Paris din 7/19 august 1858 care stabilea statutul juridic intern și internațional al Principatelor Unite, în articolele 42 la 45 hotără viitoarea lor organizare militară. Aceste articole conțineau o serie de măsuri pozitive, ca : organizarea identică a oștirilor, instituirea inspectorilor generali care trebuiau să se îngrijească de menținerea caracterului unitar al celor două armate, concentrarea celor două armate pentru apărarea ordinei interne și în special pentru asigurarea integrității teritoriale sau pentru manevre și reviste, mărirea efectivelor armatelor permanente cu 1/3 față de cifrele stabilite de Regulamentul Organic⁹.

Aceste dispoziții, menite să ridice capacitatea de luptă a forțelor militare din Principate, erau contracaricate de măsuri ca numirea alternativă, de către fiecare domnitor, a inspectorilor generali și a comandanților supremi ai trupelor unite. Acest lucru ar fi dus la lipsa unei continuități în conducerea trupelor, la imposibilitatea stabilirii și cunoașterii temeinice a cerințelor procesului de pregătire a armatei, în condiții moderne, pentru ca aceasta să-și poată indeplini cu succes misiunea de apărare a patriei. Faptul că acțiuni cu caracter militar, ca mărirea efectivelor armatei permanente și concentrarea acestora, erau condiționate de asentimentul ambilor domni și de cel al Porții, constituau o piedică în calea dezvoltării moderne a armatei române. Aceste măsuri, luate în ansamblu, în condițiile existenței a două armate și a doi domni, erau mai degrabă menite să creeze un climat de discordie între cele două țări surori, care putea să devină un teren propice forțelor reaționare și puteau să impiedice dezvoltarea militară a Principatelor Unite. Era o formă meșteșugită a marilor puteri de a face imposibilă crearea la gurile Dunării a unei adevărate armate naționale.

Singura prevedere care reprezenta în adevăr un progres și nu era contracarată prin alta, era faptul că, atât Tratatul de pace de la Paris (1856), cit și convenția (1858), recunoșteau menirea acestor oștiri de a apăra hotarele amenințate de inamic. Acum, armatele Principatelor nu mai aveau acel caracter polițienesc și de jandarmerie, consacrat de Regulamentul Organic.

⁸ Biblioteca Academiei R. S. România. Arhiva Cuza, mapa IV. f. 166 – 169 ; R. V. Bossy, *op. cit.*, București 1931, p. 294 – 296.

⁹ D. A. Sturdza, Ghenadie Petrescu, D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VII, București, 1892. p. 312 – 313.

Dubla alegere a lui Cuza a înlăturat o parte din aceste neajunsuri și a permis dezvoltarea forțelor armate. Nu o dată, domnul a fost nevoie să facă față opoziției imperiilor înconjurătoare care nu doreau ca la gurile Dunării să se creeze o armată puternică. O dovedă a acestei opoziții o constituie scrisoarea din 11 februarie 1864, a lui Aali Pașa, ministrul de interne al Porții, către Cuza, în care arată îngrijorarea Turciei față de înarmarea excesivă a Principatelor, înarmare ce ar încalcă în acest fel tratatele¹⁰. Desigur, a crea și a dezvolta în condițiile descrise mai sus, o armată care să răspundă cerințelor statului național român unitar era o operă foarte grea. Cuza și colaboratorii săi au găsit totuși, mijloacele necesare modernizării și sporirii necontenite a efectivelor militare.

★

Condițiile locale ale țărilor române, precum și experiența altor popoare dovediseră limpede, după cum arăta de altfel și Fr. Engels, că : „Un popor care vrea să-și cucerească independența nu trebuie să se rezume la mijloacele obișnuite de ducere a războiului. Răscoala de masă, război revoluționar, guerilă pretutindeni – iată singurul mod în care un popor mic poate s-o scoată la capăt cu un popor mai mare și o armată mai slabă este în stare să țină piept unei armate mai puternice și mai bine organizată”¹¹. Acest lucru presupune, crearea unui sistem național de recrutare, de instruire și de mobilizare care să se poată lărgi, mergind pînă la înrolarea întregii populații apte de a purta armele.

Condițiile specifice de dezvoltare a țărilor române au făcut ca principiile înarmării întregului popor, precum și cele ale războiului popular de eliberare națională, să constituie unul din principalele puncte programatice ale revoluției române de la 1848. Faptul acesta decurgea din experiența trecutului nostru militar medieval, din epoca în care întreaga populație capabilă să lupte – participa cu armele, folosind toate procedeele posibile, în luptele cu invadatorul. Izbînzile strălucite obținute de forțele armate medievale românești, în condiții de inferioritate numerică și tehnică, oferă generației de la 1848 fundamentalul teoretizării înarmării maselor largi în scopul purtării războiului popular de eliberare națională, ca singura soluție realizată în condițiile amenințării directe din partea unor imperii expansioniste.

În anii premergători unirii, dar în special între anii 1859 – 1866 sunt elaborate de către specialiștii militari o serie de planuri de organizare modernă a forțelor armate românești care urmău să aibă ca principală menire apărarea integrității teritoriale și, în condiții prielnice, chiar cucerirea independenței și desăvîrșirea unității statale.

Între aceste planuri remarcăm studiul intitulat *Mémoire sur l'organisation de la force armée des deux Principautés Roumaine reunies*, redactat de George Adrian în 1858 pentru comisia de informare a puterilor europene având a hotărî viitoarea organizare a Principatelor.

G. Adrian a căutat să facă un proiect de organizare militară care să corespundă necesităților sociale, politice, economice și militare de atunci ale Principatelor. Pornind de la premisa că românilor le trebuia o orga-

¹⁰ Ulysses de Marsillac, *Histoire de l'armée roumaine*, București, 1871, p. 85–87.

¹¹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. VI, Edit. politică, București, 1959, p. 429.

nizare militară puțin costisitoare și care, în caz de război, să asigure o dublare sau o triplare a efectivelor, prin chemarea sub armă a unor contingente instruite, autorul ajunge la concluzia că sistemul prusac este cel mai apropiat atât de necesitățile noastre, cît și de tradiția noastră istorică.¹²

Conform planului preconizat de G. Adrian, forțele armate urmău să înglobeze întreaga populație a țării cuprinsă între 20—56 de ani, capabilă să poarte armele. Forțele armate erau compuse din trei elemente: armata permanentă și rezerva ei (20—27 ani), miliția (20—34 ani) și gloatele (34—56 ani), care nu aveau o organizare specială, în unități. Acest sistem de organizare ar fi putut da țării posibilitatea să ridice o armată de 100 000 — 120 000 de oameni.¹³

Aplicarea în practică a proiectului ar fi dus la o mărire considerabilă a forțelor militare, față de numărul celor existente. El urmărea deprinderea unui număr mare de oameni cu minuirea armelor, lucru progresist, căci aceasta însemna, în ultimă instanță, înarmarea poporului. Acest proiect reprezenta o rezolvare concretă a modului de organizare a forțelor militare românești din ajunul Unirii.

Proiectul lui Adrian, continuare logică a doctrinei militare ale cărei baze le pusește, în 1844, Bălcescu, a constituit unul din punctele de plecare în vederea viitoarei organizări militare a Principatelor Unite. Proiectul de lege dezbatut în Adunarea legislativă a Principatelor în ianuarie-februarie 1864 și legea de organizare a armatei din 27 noiembrie 1864 vor purta amprenta acestui proiect.

Ofițerii români au căutat să folosească în mod creator concepțiile moderne militare din acea vreme, să dea forțelor noastre armate o organizare rațională, care să se armonizeze cu condițiile și cu tradițiile noastre militare.

În cadrul acestor preocupări se înscrie și proiectul din mai 1859 de reorganizare a grănicerilor.¹⁴ Acesta voia să creeze, din formațiunile de grăniceri, o forță armată puternică, bine instruită și echipată, care să răspundă atât sarcinilor legate de paza granițelor, cît și necesităților de a acționa alături de armata permanentă, ca unități combatante. Deși acest proiect nu s-a aplicat, el a servit în 1864, ca model pentru legea de organizare a grănicerilor.

Un plan, probabil de proveniență franceză, elaborat în 1859 și intitulat „Notes sur un projet d'organisation d'une armée Moldo-Valaque” propunea organizarea unei armate de 50 000 de oameni care urma să fie comandanță și instruită, în primii ani de la formare, de către o misiune militară formată din ofițeri francezi.¹⁵

Planul preconiza o armată bine instruită care, cu o rezervă tot de 40 — 50 000 de oameni, să poată respinge orice atac din afară, răspunzând în acest fel sarcinilor impuse de dezvoltarea istorică a Principatelor și, în primul rînd, necesității de a apăra drepturile, suveranitatea și libertatea națională ale poporului român.

¹² G. Adrian, *Mémoire sur l'organisation de la force armée des deux Principautés Roumaines réunies*, București, 1858, p. 4—5.

¹³ *Ibidem*, p. 85.

¹⁴ Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Cuza, mapa X, f. 21—34.

¹⁵ *Ibidem* f. 57 — 62.

Dintre proiectele apărute în perioada domniei lui Cuza, datind probabil din 1861 menționăm : *Proiect de reorganizare a armatei din Moldova* precum și *Proiectul de reorganizare a armatei în Tara Românească*¹⁶, în care se prevedea mărirea proporțională a efectivelor existente prin înființarea unor unități noi, pe măsura cerințelor unei armate moderne.

Revista „România militară” care își făcea apariția în anul 1864 publica o serie de studii și articole care dau soluții pentru crearea unui sistem militar capabil să asigure apărarea țării. În acest context se înscria articolele : *Necesitatea unei armate*¹⁷ de Cpt. G. Borănescu, *Despre un sistem militar la noi*¹⁸ de Cpt. E. Boteanu, *Organizarea militară a României*¹⁹ de Cpt. Gh. Anghelescu, *Despre organizarea unui corp de armată*²⁰ de Cpt. A. Gramont, precum și *Reflecții asupra organizării forței publice în România*²¹ de Cpt. E. Pencovici.

Alt proiect, a apărut în 1866, *Puterea armată în România, dezvoltarea unui sistem militar apropiat, cu tradiția și temperamentul poporului român*²² de col. Petre Scheletti, proiect care prin concepția sa despre modul de organizare a forțelor armate românești se caracterizează printr-un progresism moderat. Autorul apare ca adversar al înarmării maselor și ca adept al acelor pături sociale românești al căror exponent a devenit Titu Maiorescu care spunea că poporul nostru nu este încă pregătit pentru a îmbrățișa instituțiile din Apus. Planul său nu reprezintă o realizare de valoare a găndirii noastre militare, el fiind net inferior proiectelor apărute în perioada anterioară.

Alături de specialiștii militari, un interes deosebit l-au arătat pentru înarmarea țării și pregătirea unei armate moderne, presa și personalitățile politice ale vremii.

Începînd chiar în anul 1859, în presa vremii apar articole ca : *Armare înainte de toate*²³ de Cezar Bolliac, *Despre trupele întrebunțate în războiul cel mic*²⁴ de V. Obedeanu, *O idee despre armarea țării*²⁵, materiale care învederează preocuparea opiniei publice progresiste pentru organizarea modernă a armatei Principatelor. Aceasta era cu atît mai necesară datorită situației internaționale existente atunci, cînd Rusia și Turcia, profitind de războiul franco-sardo-austriac, ar fi putut „să stingă noua lumină a drepturilor noastre”; înarmarea țării era necesară pentru înlăturarea acestui pericol, deci în scopuri de legitimă apărare. „Țările odată ocupate de străini ori ca enemici, ori ca amici, drepturile și libertățile consacrate de conferință vor pieri ; existența lor va rămîne un vis, legile vor amuți, arbitrariul va lúa sceptrul său și privilegiul vechi va ridica fruntea cu insolentă”²⁶. Iată

¹⁶ Ibidem, mapa X, f. 229–232.

¹⁷ „România militară”, vol. I, an I, ianuarie-februarie 1864, p. 5 – 20.

¹⁸ Ibidem, p. 25 – 32.

¹⁹ Ibidem, p. 13 – 60, 171 – 179.

²⁰ Ibidem, martie-aprilie 1861, p. 131 – 162.

²¹ Ibidem, vol. III, an III, ianuarie februarie 1866.

²² Proiectul este rodul unor studii publicate de autor între 1855–1860 vezi și lt. col. C. Cărănișteanu, *Ideea înarmării poporului și a războiului popular în gîndirea română ască la mijlocul secolului al XIX-lea. în Oastea cea Mare*. Edit. militară, Bucuresti, 1972, p. 125.

²³ „Naționalul”, II, nr. 32, 5 aprilie 1859, p. 133–134.

²⁴ „Dimbovița”, I, nr. 53, 30 aprilie 1859, p. 207.

²⁵ Ibidem, I, nr. 69, 13 iunie 1859, p. 277.

²⁶ Ibidem, an. I, nr. 64, 27 mai 1859, p. 255.

deci că înarmarea era necesară pentru apărarea libertăților care se nășteau în țara noastră, armata trebuia să fie, în concepția contemporanilor, un scut al drepturilor democratice, pe de o parte și pe de altă parte împotriva imperiilor oligarhice inconjurătoare.

În același spirit, dar și căutind să dea soluții privind modul de înarmare a țării, sînt scrise și articolele : *Ai armată...* *Ai țară*²⁷, *Armarea*²⁸, de Cezar Bolliac, *O idee despre înarmarea țării*²⁹, *Armarea*³⁰. În toate aceste articole, autorii se pronunță pentru o organizare modernă la nivel european a forțelor noastre armate și pentru înarmarea întregului popor. Toate acestea se făceau, după cum aprecia ziarul „Românul”, deoarece „Nouă ne trebuie o armată apărătoare a țării ca să poată respinge orice cercare venită din afară, spre a nu mai găsi țara deschisă la verioine se scoală și ca să nu mai devie ea vatra răsbelului străinilor, prin care am devenit prada capriciilor lor și care să chezășuiască totodată siguranța dinăuntru a țării”³¹.

Problemele sociale și politice ale Principatelor au apărut și mai pregnant cu ocazia discutării *Legii pentru organizarea puterii armate*, din ianuarie-februarie 1864. Amendamentul privind Garda națională și înarmarea gloatelor adus de opoziție, a stîrnit vii dezbatere atât în Adunarea legislativă cît și în presă³².

Comisia militară a adunării, însărcinată cu studierea proiectului de lege prezentat de guvern, a declarat, la 18/30 ianuarie 1864, că era de acord cu proiectul, dar i-a adus unele amendamente cu privire la rolul guvernului și al domnitorului la instrucția și organizarea milițiilor, la organizarea batalioanelor (pe patru companii în loc de opt, pentru a face o economie de cadre ofițeresci) și a regimentelor de artillerie (propunând un regiment cu 14 baterii în loc de trei regimenter, cît prevedea proiectul – număr socotit de comisie prea mare pentru bugetul țării și necesitățile ei)³³.

Răspunzînd expunerii de motive a comisiei, M. Kogălniceanu arăta că în fapt aceasta prezintase, în locul proiectului de lege întocmit de guvern, un contraproiect, care-l lipsea pe domnitor de unele prerogative importante, cum era comanda supremă a armatei – trecută ministrului de război. La aceasta se adăuga lipsirea puterii executive de dreptul de a mobiliza rezervele, fără aprobarea Adunării legislative. Aceste măsuri – sublinia M. Kogălniceanu – ar fi supus comandamentul armatei influenței fluctuațiilor politice și ar fi impiedicat instruirea rezervelor³⁴.

Trecerea la discutarea proiectului de lege pe articole, precum și a amendamentului la primul articol, propus de Gr. Arghiropol, prin care se cerea înființarea – alături de armata activă, de milicia activă (grănicerii și dorbaniții), de milicia neactivă și de gloată – a gărzii naționale în mediul urban, sub denumirea de gardă orășenească a stîrnit vii confruntări. Elemen-

²⁷ Reforma, II (supliment), nr. 20, 20 martie 1860, p. 1.

²⁸ „Românul”, IV, nr. 310, 5 noiembrie 1860, p. 946.

²⁹ Ibidem, V, nr. 93–94, 3–4 aprilie 1861, p. 306–307.

³⁰ Ibidem, V, nr. 105, 15 noiembrie 1861, p. 347.

³¹ Ibidem, V, nr. 93–94, 3–4 aprilie 1861, p. 307.

³² Maria Totu, *Garda civică în România, 1848 – 1884*, Edit. militară, București, 1976, p. 70–86.

³³ Dezbaterile Adunării legislative a României. Sesiunea 1863–1864.

Ședința din 18 ianuarie 1864, p. 549–552.

³⁴ Ibidem, p. 562–563.

tele liberale din Adunarea legislativă au fost acuzate că urmăreau folosirea gărzii ca instrument de presiune asupra domnitorului și guvernului. Împotriva înființării gărzii s-au pronunțat, încă de la început, generalul Em. Florescu și G. Grădișteanu, care au arătat că nici în Franță gărzile naționale nu reușiseră să apere libertățile națiunii. Polemizând cu exponentii guvernului, D. Ghica a susținut teza că menirea armatei permanente era apărarea fruntariilor țării, iar a gărzilor naționale — menținerea ordinii și liniștii în țară³⁵. Garda ar fi urmat să fie subordonată nemijlocit Adunării legislative, dominată în vremea aceea de Partidul Conservator³⁶. În schimb, revenind asupra concepțiilor anterioare, V. Boerescu s-a alăturat poziției guvernului, criticând ideea înființării gărzii orășenești pe motiv că aceasta ar fi determinat o diferențiere între organizarea militară de la oraș și cea de la sat.

Dezbaterile în jurul problemei gărzii orășenești au relevat pregnant faptul că în timp ce guvernul și adeptii lui voiau să pună bazele unui sistem militar cuprinzător destinat apărării țării, opoziția urmărea să-și creeze în orașe o forță armată proprie, pentru a o opune armatei permanente și, în acest fel, pentru a dispune de un mijloc de presiune asupra guvernului; la nevoie garda putea fi folosită și ca instrument de reprimare a maselor țărănești care cereau improprietărirea. Planurile opoziției au fost impede formulează într-o declarație a lui C.A. Rosetti : „Noi lăsăm armata permanentă guvernului pentru că suntem pentru respectul puterii executive și al drepturilor ei dar tot asemenea să nu-i fie nici o echipă de gardă națională, de națiune, dacă voi să respectați constituțiunea și libertățile țării, dacă vă e frică de dinsa, atunci este dovedit că aveți intenții ascunse, că vă trebuie o forță pasivă, o forță numai pentru dumneavoastră și atunci protestez”³⁷. Au fost elemente care s-au opus atât gărzii naționale, cât și milițiilor. În discursurile și intervențiile exponentilor aripii celei mai reacționare a opoziției a apărut, ca un laitmotiv, teama de înarmarea maselor. Astfel, G. Costaforou declară în Adunare : „Eu nu pot să votez cîtuși de puțin nici milițiile, nici garda națională, nici gloatele. Eu nu pot să înțeleg de a vota cestiuile cele mari ce avem a dezbaté, cînd știu că țărani pot fi înarmați și mai cu seamă astăzi pînă a nu dezbaté cestiuinea proprietății, și să vă spun curat, cît se va dezbaté această cestiuine voi să votez fără a fi sub presiunea gardei naționale, nici a țăraniilor/.../. Așadar, pînă ce nu se va dezbaté cestiuinea proprietății, cestiuinea comunelor, eu unul [nu] voi lăsa parte la votarea unui proiect de lege pentru organizarea armatei, niciodată însă nu voi înținde acest proiect pînă la armarea gloatei, nici pînă la garda națională/.../”³⁸, și a propus să se respingă proiectul comisiei și al guvernului, făcîndu-se un alt proiect, care să cuprindă numai ostrea permanentă.

³⁵ Ibidem, p. 573.

³⁶ Ibidem, p. 576—577.

³⁷ Ibidem, p. 606.

³⁸ Ibidem. Ședință din 20 ianuarie 1864, p. 614.

Discuțiile din Adunarea legislativă scoțeau în evidență teama marilor proprietari funciari că înarmarea poporului ar fi dus în mod sigur la rezolvarea problemei agrare și aceasta într-un mod mai radical decât ar fi dorit-o clasele dominante. Garda Orășenească odată creată, prin compoziția ei socială ar fi fost ușor dirijată și împotriva maselor țărănești. Iată cum, înarmarea țării și organizarea sistemului nostru militar, pe sistemul înarmării maselor, cerea rezolvarea imediată a problemei agrare. Aceasta era cauza împotrivirii acerbe a marilor proprietari funciari la luarea acestor măsuri.

Datorită adoptării de către Adunarea legislativă a amendamentului privind „Garda Națională” care, datorită compoziției sale sociale, putea să devină un instrument militar al opoziției, Alexandru Ioan Cuza a refuzat să sanctioneze legea votată la 7 februarie 1864.

Dezbaterile din adunare au avut un larg ecou și în presă. Astfel „Buciumul” critica poziția ziarului „Românul” (care susținea formarea gărzii orășenești), subliniind că tîrgoveștii nu prea aveau înclinații militare, și că ei ar forma o gardă cu puține calități războinice³⁹. Același ziar pe parcursul a mai multor numere, în zilele ce au urmat votării Legii pentru organizarea puterii armate, a publicat articolul lui C.D. Aricescu intitulat *Garda orășenească și milițiile*, în care demasca pe marii proprietari funciari ca dușmani ai înarmării poporului⁴⁰.

Din dezbatările ce au avut loc în sinul opiniei publice românești se desprinde ideea că reprezentanții păturilor progresiste, fără excepție, s-au declarat pentru realizarea principiului „poporului înarmat”, unele deosebiri fiind numai în legătură cu adoptarea sistemului „milițiilor” sau al „Gărzii Orășenești”, acestea fiind legate de interese politice de moment. Toți specialiștii militari au arătat că Principatele au nevoie de o armată modern organizată și dotată, ale cărei efective să se ridice în caz de război, la 200 000 oameni.

★

În acest climat politic, în care opinia publică românească se pronunță tot mai hotărît pentru crearea unor forțe militare puternice, situate la nivelul de organizare, de instruire și de dotare al armatelor din statele europene avansate, Alexandru Ioan Cuza și colaboratorii săi militari – au desfășurat o intensă activitate pentru întărirea capacității de luptă a oștirii române.

Între primele măsuri luate în vederea ridicării capacității de luptă a forțelor militare a fost concentrarea celor două armate la 14/26 aprilie 1859 în tabăra de la Florești. Această concentrare, făcută în condițiile în care Turcia mobiliza trupe la Varna și Şumla și a războiului sardo-franco-austriac, arăta intenția Principatelor de a-și apăra singure interesele.

Tabăra de la Florești a constituit primul pas spre unificarea și organizarea modernă a armatei Principatelor Unite. Ea a contribuit la ridicarea spiritului militar și de disciplină al ostașilor, lucru pe care îl sublinia domitorul la 11 octombrie 1859 : „Cînd am fost între voi în tabăra de la Florești ne-am încredințat de spiritul de disciplină și de simțire a onorului militar

³⁹ „Buciumul” II, nr. 180, 26 ianuarie 1864, p. 717.

⁴⁰ *Ibidem*, II, nr. 196, 20 februarie 1864, p. 790–791.

ce vă insuflă. Prin asemenea virtute a armiei se face tare, respectată și folosită de țările”⁴¹.

Măsurile de unificare a armatei au fost continuat prin crearea la 12 noiembrie 1859 a unui Stat Major General al cărui șef a fost numit la 30 mai 1860 col.I.Em.Florescu⁴², precum și adoptarea pentru ambele armate la 20 februarie 1860 a condiciei penale ostășești din Țara Românească și regulamentul de serviciu interior din Moldova⁴³.

Prin legea din 13 mai 1860 s-a hotărât uniformizarea instrucției, a disciplinei, a statelor majore, a administrației și contabilității, precum și aducerea în țară de instructori militari francezi⁴⁴.

În vara anului 1860, I. Em. Florescu preia conducerea Ministerului de Război atât al Țării Românești, cât și al Moldovei, unificindu-se, în acest fel, conducerea celor două armate. La 30 august 1860 se hotărăște ca administrația și intendența celor două armate să se unească și să treacă sub controlul Ministerului de Război din București⁴⁵. Pentru a se completa măsurile de unificare la nivelul administrațiilor centrale, la 26 septembrie 1860 s-a hotărât ca ordinele și regulamentele apărute în „Monitorul oastei” să devină obligatorii atât pentru trupele din Țara Românească cât și pentru cele din Moldova⁴⁶.

În cadrul procesului de unificare a forțelor armate ale Principatelor, în 1859 s-au luat măsuri de trimisire a regimentului nr. 3 din Muntenia la Iași și a regimentului de muscatiri din Moldova la București, urmat curând și de o baterie de artilerie⁴⁷.

Serviciul sanitar a fost și el unificat prin numirea doctorului Carol Davila, la 3 decembrie 1860, ca inspector general al serviciului sanitar, cu dreptul de a inspecta serviciile sanitare ale ambelor oștiri și cu atribuția de a asigura unitatea acestui serviciu⁴⁸.

Flotila a fost reorganizată la 6 octombrie 1860 într-un corp unic, sub comanda colonelului Nicolae Steriadi.

De asemenea trupele de artilerie sunt organizate, la data de 21 decembrie 1860, într-un regiment format din două divizioane⁴⁹.

Măsurile de unificare a celor două armate au fost completate prin contopirea celor două școli militare, de la București și Iași hotărâtă prin Înalți Ordini de zi nr. 204, din 22 iulie 1861⁵⁰. Cu ocazia deschiderii cursurilor la București, domnitorul Alexandru Ioan Cuza spunea la 20 septembrie 1862 : „Sunt fericit de a prezida astăzi inaugurarea unei singure școli militare a României unde pentru întîia oară se găsesc împreună elevi de din-

⁴¹ Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Cuza, mapa X, f. 146; Arh. St. București, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dos. 175/1859, f. 373.

⁴² „Monitorul oastei”, vol. I, an. I, nr. 21, 3 iunie 1860, p. 321 – 325.

⁴³ I. Em. Florescu, *Espunere de îmbunătățirile cele mai însemnatore în armata Principatelor Unite de la 24 ianuarie 1859 – iunie 1861*, București, 1861, p. 5.

⁴⁴ „Monitorul oastei”, vol. I, an. I, nr. 8, 26 mai 1860, p. 273 – 277.

⁴⁵ I. Em. Florescu, *Op. cit.*, București, 1861, p. 12

⁴⁶ „Monitorul oastei”, Vol. II, an I, nr. 36, 30 septembrie 1860, p. 564.

⁴⁷ Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Cuza, mapa X, f. 4.

⁴⁸ Mr. I. Popovici, *Organizarea armatei române*, vol. I, Roman, 1900 – 1902, p. 180.

⁴⁹ „Monitorul oastei”, vol. II, an I, nr. 37, 8 octombrie 1860, p. 583; nr. 42, 26 octombrie 1860, p. 713 – 714; nr. 53, 31 decembrie 1860, p. 947 – 948.

⁵⁰ *Ibidem*, vol. II, an II, nr. 42, 28 iulie 1861, p. 621.

coace și de dincolo de Milcov. Acest lucru consacră odată mai mult unirea nedespărțită a Românilor”⁵¹.

Trebuie subliniat că prin Ordinul de zi nr. 2 din 3 ianuarie 1861 s-a stabilit ca ziua de 24 ianuarie să fie serbată în armata Principatelor Unite ca zi cînd s-a consacrat marele principiu al Unirii⁵². Deși nu era o măsură militară, acest ordin punea o trăsătură de unire între cele două armate, arăta că ele aparțineau aceleiași țări și națiuni.

Unificarea armatei, încă o consecință a dublei alegeri a lui Cuza, a necesitat mult tact. Domnitorul a urmărit cu consecvență realizarea unui singur Minister de Război și a unei singure armate încălcind în acest fel în mod sistematic prevederile Convenției de la Paris. Unificarea armatei a fost un proces care a premers realizării unirii depline a statului din punct de vedere administrativ. În decembrie 1861, cînd se recunoștea acest lucru, unificarea forțelor armate era deja realizată.

În paralel cu acțiunea de unificare a armatelor Principatelor Unite, care constituie un proces distinct al modernizării forțelor armate, s-au luat măsuri ca innoiriile în oștire să cuprindă și alte direcții.

În cursul anului 1860 a fost adoptată o nouă lege de recrutare, elaborată după legea franceză. Potrivit prevederilor acestei legi, toți cetățenii români care implineau 20 de ani aveau obligația satisfacerii serviciului militar. Aceasta a reprezentat o egalizare în fața legii a tuturor claselor sociale. Acum, contingentul anual al oștirii se recruta prin sistemul tragerii la sorti, în felul acesta limitîndu-se abuzurile săvîrșite în trecut. Datorită slabei evidențe, mai aveau loc unele abuzuri, care favorizau sustragerea unor fii ai familiilor bogate, astfel încît greul recrutării cădea tot pe umerii țăranilor⁵³.

Cu toate acestea, legea recrutării, din anul 1860, a constituit un real progres : recrutarea se făcea mai ușor, iar recrutiile devineau tot mai conștienți că serviciul militar este o sacră datorie față de țară. Sistemul de recrutare adoptat a avut ca rezultat organizarea cu mai multă ușurință a unor unități noi, insuflînd soldatului o atitudine nouă față de serviciul militar, ridicînd în același timp spiritul patriotic al oștirii.

Forțele militare ale Principatelor Unite se compuneau, în anii 1859—1866, din armata permanentă și din trupele cu schimbul, formate din grăniceri și din dorobanți. Un aspect al creșterii capacitatei de luptă a armatei se caracterizează prin mărirea efectivelor și prin crearea de noi unități.

Infanteria a cunoscut între anii 1859 — 1866 o dezvoltare continuă. Celor 5 regimete de linie existente la începutul domniei lui Cuza li se mai adaugă 2 regimete de linie, ajungîndu-se la 7 regimete, constituîte fiecare din 2 batalioane a cîte 4 companii. În anul 1865, regimetele sunt completate cu cîte o grupă de pionieri⁵⁴.

⁵¹ Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Cuza, mapa X, f. 288; „Monitorul oastei”, vol. II, an III, nr. 51, 26 septembrie 1862, p. 889.

⁵² „Monitorul oastei”, vol. I, an. II, nr. 2, 7 ianuarie 1861, p. 27.

⁵³ Gustave Le Cler, *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourra être*, Paris, 1866, p. 230—240.

⁵⁴ Mr. I. Popovici, *Op. cit.*, vol. I, Roman, 1900—1902, p. 175; Lt. col. V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române*, Iași, 1930, p. 119.

Alături de regimetele de linie, în 1860 se formează batalionul de vînători, compus din 8 companii. Aceasta datorită armamentului superior și instrucției deosebite era considerat unitate de elită⁵⁵.

Cavaleria era formată în anul 1859 dintr-un regiment de 4 escadroane și un divizion de lăncieri compus din 2 escadroane. Ca urmare a creșterii efectivelor ei, în 1866 ea era compusă din 2 regimete organizate și 4 escadroane, 1 escadron de depozit și un pluton afară din rînduri⁵⁶.

Artileria se compunea, în 1859, din 2 baterii de artillerie, una pedestră și una călăreată, care aveau 14 guri de foc, precum și din 12 tunuri organizate și acestea mai tîrziu în baterii.

La sfîrșitul anului 1860, bateriile existente se unesc formînd un regiment din 2 divizioane⁵⁷. În 1864 regimentul avea 4 baterii pedestre și 2 călărete. În anul următor, regimentul mai primește 2 baterii de cîmp formîndu-se 8 baterii de 6 tunuri, toate pedestre⁵⁸.

Geniul — potrivit legii organizării regimentului de geniu, din 1860, s-a înființat al doilea batalion în oștirea munteană, după modelul celui creat în Moldova în 1859. Inițial fiecare din batalioanele de geniu dispuneau de un efectiv de 1000 oameni⁵⁹.

La 1 ianuarie 1862, batalionul nr. 1, de geniu, din Moldova se desființează.

Batalionul de geniu era organizat, în anul 1864, pe 4 companii, din care una de mineri, iar celelalte 3 de sapeuri⁶⁰.

Trupe de tren. În contextul general al măsurilor întreprinse pentru reorganizarea și modernizarea oștirii se înscrie și înzestrarea acesteia cu unități speciale, numite „trupe de teren”, care asigurau transporturile. În anul 1864, trupele de tren sunt trecute în buget sub denumirea de trenul echipajelor, avînd un efectiv de două companii⁶¹.

Trupe de jandarmi. În urma infăptuirii unirii, regimentul de jandarmi și-a continuat existența în Moldova, avînd un efectiv de 1710 oameni, din care 703 erau călări și 801 pedestri, restul fiind cadre de comandă. Trupa avea sarcini administrative. În fiecare district era cîte o companie. În anul 1863, regimentului s-a dat denumirea de „Legionul jandarmilor”, în compunerea lui intrînd 17 escadroane cu 1755 oameni și 803 cai. De subliniat faptul că tot în acest an dorobanții Capitalei Principatelor Unite au fost înlocuiți cu un escadron de jandarmi călări și o companie pedestră⁶², iar în 1864 au fost și la Iași înființate un escadron și o companie de jandarmi⁶³.

Ca urmare a aplicării prevederilor legii din 27 noiembrie 1864, și a bugetului din 1865 trebuiau să ia ființă un regiment de vînători-călări prin transformarea regimului de jandarmi, fapt care nu s-a realizat, astfel că

⁵⁵ „Monitorul oastei”, vol. II, an I, nr. 33, 17 septembrie 1860, p. 521—522.

⁵⁶ Lt. col. V. Nădejde, *Op. cit.*, Iași, 1930, p. 119.

⁵⁷ „Monitorul oastei”, vol. II, an I, nr. 53, 31 decembrie 1860, p. 947—948.

⁵⁸ Gen. P. V. Năsturel, *Contribuțuni la istoria artileriei române*, București, 1907, p. 41—42.

⁵⁹ I. Em. Florescu, *Op. cit.*, București, 1861, p. 13—14.

⁶⁰ „Monitorul oastei”, vol. I, an V, nr. 19, 5 august 1864, p. 359.

⁶¹ *Ibidem*, p. 359.

⁶² Maior I. Popovici, *Op. cit.*, vol. I, Roman, 1900—1902, p. 195—196.

⁶³ „Monitorul oastei”, vol. II, an V, nr. 36, 3 octombrie 1864, p. 569.

acesta a continuat să existe pînă în ianuarie 1866, cînd efectivele sale au fost transferate la unitățile armatei permanente⁶⁴.

Trupe de administrație. În scopul bunei funcționări a atelierelor oștirii, în anul 1860 meseriașii existenți la bateriile de artilerie au fost întruniți în două unități care formau „companii de meseriași”. Doi ani mai tîrziu aceste companii se contopesc formînd o singură unitate⁶⁵. În trupele de administrație erau încadrați militari în termen, de meserie leninari, croitori, cismari, curelari etc.

În anul 1864, trupele de meseriași apăreau în buget sub titlul „Corp uvrieri de administrație”⁶⁶, efectivul acestei unități, datorită necesităților în creștere ale oștirii, sporea necontenit.

Pompierii. În anii 1859—1866 s-a acordat o atenție deosebită trupelor de pompieri, acestea fiind organizate în 1861 într-un batalion cu 4 companii⁶⁷. La Iași compania de pompieri creată de Mihail Sturdza se dezvoltă continuu, ea formînd în 1864 un divizion cu 2 companii. În anul 1865, la București, trupele de pompieri erau organizate într-un batalion cu 6 companii, fiind la dispoziția Prefecturii Capitalei⁶⁸.

Flotila. În anul 1860, flotila Principatelor Unite dispunea de șalupe canoniere cu vele și de șalupe cu vele și rame. Doi ani mai tîrziu, vasul cu aburi „Prințul Vogoride” este trimis la Linz, pentru a fi transformat în vas de război, și este complet echipat în 1864, devenind primul bastiment de război, cu vapor, al Principatelor, sub numele de ROMÂNIA⁶⁹.

În 1864, flotila dispunea, după datele din buget, de un vas cu vapor și de 3 șalupe canoniere⁷⁰.

Serviciul sanitar și serviciile anexe. Alexandru Ioan Cuza s-a folosit, pentru organizarea modernă a serviciului sanitar militar, de medicul Carol Davila. În anul 1859 serviciile sanitare militare dispuneau de un număr restrins de medici, în total de 35 cadre medicale⁷¹.

În anii 1859 — 1866 cadrele serviciului militar sanitar au cunoscut o creștere continuă numărul lor ajungînd la 434 medici, farmaciști, cadre medii și trupă în anul 1865. Armata a mai dispus în anii 1859 — 1866, de cîte un spital militar la București, Iași, Galați și Craiova⁷². Începînd cu 24 octombrie 1862 ia ființă pe lingă spitalul militar din București Stabilimentul de invalizi cu o capacitate de 60 de locuri destinat ofițerilor și soldaților grav răniți în timpul serviciului⁷³.

În 1861, se creează o companie de infirmieri cu un efectiv de 120 oameni⁷⁴ ea fiind menită să asigure cadrele necesare pentru acordarea primului ajutor în companie pînă la intervenția calificată a medicilor.

⁶⁴ Ibidem, vol. I, an VI, nr. 8, 30 martie 1865, p. 165—166.

⁶⁵ Vr. I. Popovici, *Op. cit.*, vol. I, Roman, 1900—1902, p. 194—195.

⁶⁶ „Monitorul oastei”, vol. I, an V, nr. 19, 5 august 1864, p. 359.

⁶⁷ Ibidem, vol. I, an. II, nr. 10, 14 februarie 1861, p. 151.

⁶⁸ Ibidem, vol. I, an V, nr. 19, 5 august 1864, p. 359; an VI, nr. 2, 29 ianuarie 1865, p. 23.

⁶⁹ I.t. comandor C. Ciuchi, *Istoria marinei românești în decurs de 18 secole*, Constanța, 1906, p. 104—105, 111—114.

⁷⁰ „Monitorul oastei”, vol. I, an V, nr. 19, 5 august 1864, p. 359.

⁷¹ G. Barbu, *Carol Davila și timpul său*. Edit. științifică, București, 1958, p. 159—161.

⁷² „Monitorul oastei”, vol. I, an. VI nr. 2, 29 ianuarie, 1865, p. 22, 60—63.

⁷³ Ibidem, vol. I, an. III, nr. 2, 29 octombrie 1862, p. 17—23.

⁷⁴ I. Em. Florescu, *Op. cit.*, București, 1861, p. 22—23.

Stabilimente de artillerie. Alexandru Ioan Cuza și colaboratorii săi militari au înțeles că, pentru întărirea și modernizarea armatei, erau necesare o serie de întreprinderi care să asigure nevoile de echipare, întreținere și înarmare a trupelor.

În 1860 s-a hotărât organizarea unor ateliere care să asigure munițiile, armamentul și echipamentul necesar trupelor. Căpitanul E. Herkt este trimis în străinătate, unde proiectează împreună cu Lt. Le Boulangé, un atelier pentru fabricarea munițiilor de infanterie și artillerie.

În vederea organizării stabilimentelor, atit existente cit și proiectate, se hotărăște la 26 august 1861 înființarea Direcției Stabilimentelor de artillerie, cu trei secții : pirotehnia, arsenalul de construcții și fabrica de pulbere de la Tîrgșor⁷⁵.

Consecvent măsurilor luate pe această linie, Cuza a pus la 8 iulie 1863, piatra fundamentală la construirea unor ateliere ce urmău să producă arme de foc portative. Ca urmare a acestor măsuri, în 1865 se produceau primele arme românești⁷⁶.

Este meritul contemporanilor de a fi remarcat importanța unor astfel de stabilimente, pentru o armată modernă și de a fi produs, pentru prima oară armament și muniție în atelierele afectate armatei.

Instrucția armatei. Specialiștii militari au înțeles că întărirea capacitatii de luptă a forțelor armate ale Principatelor nu se va putea realiza fără o organizare serioasă a școlilor militare. Plecind de la această nevoie, în primii ani de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza s-a trecut la reorganizarea învățământului militar. Ca urmare, la 22 iulie 1861, cele 2 școli militare, de la București și Iași, s-au unificat. Un an mai tîrziu școala militară din București își deschidea cursurile în prezența Domnitorului, sub conducerea lt. col. Lamy, ofițer din misiunea militară franceză⁷⁷.

Școala militară din București, în urma măsurilor organizatorice din această perioadă, avea 150 elevi, iar durata studiilor era prevăzută a fi de 5 ani. De remarcat că absolvenții merituoși ai școlii erau trimiși de guvern în străinătate, în special în Franța pentru desăvîrșirea studiilor. Numărul celor care au studiat din 1860 pînă în 1864 — în temeiul legii 13 mai 1860 — la școlile din Franța sau din alte țări depășește cifra de 60⁷⁸.

Pentru a se crea o armată modernă nu era suficientă asigurarea unei instrucții serioase exclusiv ofițerilor. De aceea, în 1860, s-au creat școli de I-ul grad, care aveau ca scop deprinderea soldaților cu cîtitul, scrisul și socotitul⁷⁹.

Între școlile militare înființate în această perioadă mai amintim, *Școala copiilor de trupă* și *Școala normală de scrimă, gimnastică, tragere în fintă și instrucția copiilor de trupă*⁸⁰. Pentru a se asigura armatei cadre tehnice bune se hotărăște la 12 martie 1863, ca *Școala de arte*, care pregătește maîstri, să fie trecută sub regim militar, iar elevii ei să sint obligați

⁷⁵ „Monitorul oastei”, vol. II, nr. 50, 2 septembrie 1861, p. 745 – 748.

⁷⁶ Gen. P. V. Năsturel, *Op. cit.*, București 1907, p. 61 – 62.

⁷⁷ Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Cuza, mapa X. f. 288.

⁷⁸ „România militară”, vol. I, an. I, Ianurie-februarie 1864, p. 105 – 106.

⁷⁹ „Monitorul oastei”, vol. I, an I, nr. 10, 1 aprilie 1860 p. 149 – 150.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. I, an. V, nr. 24, 22 octombrie 1864, p. 426 – 427.

a lucra după terminarea cursurilor teoretice, încă doi ani în atelierele statului, după care primeau diploma de maîstri⁸¹.

Un rol important în modernizarea forțelor armate a jucat trimiterea unor misiuni militare, în timpul războiului de unificare a Italiei, (1860—1861), în Maroc, la manevrele militare din Franța, în tabăra de la Châlon⁸², și în Statele Unite ale Americii⁸³, cu scopul de a studia operațiunile militare și modul de organizare a armatelor din aceste state.

Un rol de asemenea important în opera de modernizare a armatei l-a avut Misiunea militară franceză care a venit în Principate la invitația guvernului român ca urmare a Legii din 13 mai 1860 de unificare a instrucției armatei.

Misiunea militară franceză a introdus sistemul de contabilitate francez, a organizat intendența armatei, a participat la organizarea taberelor de instrucție, precum și la organizarea stabilimentelor de artillerie⁸⁴.

Luată în ansamblu, activitatea misiunii franceze a avut un rol pozitiv în organizarea militară a țării. Trebuie totuși reținută ideea că s-a încercat, sub egida misiunii militare franceze, aplicarea unor legi și regulamente care nu se potriveau întru totul oștirii române. Cu toate acestea, măsurile întreprinse au reprezentat un progres incontestabil, comparativ cu situația în care se găseau oștirile celor două principate române înainte de unirea acestora.

Tabere de instrucție. În vederea organizării moderne a armatei și a instruirii trupelor în condiții cît mai apropiate de cele de campanie s-au organizat între anii 1859—1866 o serie de tabere ca : Tabăra de la Florești, din 1859, Tabăra de la Colentina, din anii 1861 și 1862, Lagărul de instrucție de la Cotroceni, din 1863, cu care prilej s-au împărtit noi drapele oștirii.

Taberele de instrucție și manevrele efectuate în acești ani la care participau și ofițeri străini în calitate de observatori au contribuit la întărirea disciplinei și la pregătirea armatei pentru menirea ei, și anume, pentru purtarea războiului în vederea apărării țării⁸⁵.

Modernizarea armatei nu a constat, în această perioadă, numai în creșterea efectivelor ei, în îmbunătățirea serviciilor și a instruirii, ci s-a pus un accent deosebit pe dotarea ei cu armament modern.

În anii 1859 — 1866 s-a acordat o atenție deosebită achiziționării de material artilleristic. Astfel, în 1862 se cumpărau din Serbia 24 tunuri lise, iar în Belgia 24 piese de artillerie de câmp, cal. 4 livre. În 1864 se comandau în Franță 8 baterii, de cal. 4 livre și 12 livre, care în anul următor intrau în dotarea regimentului de artillerie⁸⁶.

În vederea asigurării armamentului necesar armatei, la 15 noiembrie 1863 se deschidea un credit de 7 980 000 lei, pentru achiziționarea a 48 tunuri, proiectile, 40 000 puști, precum și plumb, fontă și praf de pușcă⁸⁷.

⁸¹ *Ibidem*, an. VI, nr. 13, 18 martie 1863, p. 111—144.

⁸² Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Cuza, mapa X, f. 121, 133.

⁸³ „Monitorul oastei”, vol. II, an. V, nr. 38, 15 octombrie 1864, p. 603—604.

⁸⁴ Marcel Emerit, *Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, nr. 4/1966, p. 582.

⁸⁵ Ulysse de Marsillac, *Op. cit.* București, 1871, p. 122—126.

⁸⁶ P. V. Năsturel, *Op. cit.*, în „Revista artilleriei”, an. XX, martie-aprilie 1906, p. 230—231.

⁸⁷ Arh. St. București, fondul Ministerul de Război, Departamentul oștășesc, dos. 84/1863, f. 20, 22.

Achiziționările de armament din străinătate, în special din Franța prin intermediul lui Alexis Godillot au fost destul de însemnate. Astfel între anii 1863 – 1865 au fost cumpărate din Franța 47 600 puști, 10 000 puști spahis, 700 pistolete, 5 300 carabine, 4 000 muschetoane, 12 001 săbii, 200 carabine Enfield și 48 de tunuri ⁸⁸.

Efortul finanțier făcut pentru dotarea cu armament modern a fost sprijinit de opinia publică românească, cetățenii au donat bani pentru procurarea armamentului necesar. Ilustrative sunt liste de subscripție făcute în diverse unități ale armatei Principatelor Unite pentru dotarea cu armament modern a oștirii. Astfel, în cursul anului 1861, numai la batalionul de pompieri din București, de la trupele de grăniceri, regimentul 3 infanterie și bateria călăreață se strînsese suma de 6527 lei și 58 parale ⁸⁹.

În luna ianuarie a anului 1864, cînd a avut loc secularizarea averilor mănăstirești, spre nemulțumirea celor trei mari imperii vecine care propuneau chiar o ocupare a țării, s-a făcut o vastă colectă de fonduri, pentru cumpărarea de tunuri. Cu acest prilej a fost strînsă suma de 1 121 386 lei, din care 1 041 062 lei s-au trimis lui Godillot, furnizorul armatei române la Paris, în vederea achiziționării armelor comandate ⁹⁰.

Alături de armata permanentă, în Țara Românească, au existat unele formațiuni teritoriale numite dorobanți și grăniceri. Aceste formațiuni, după Unire, s-au bucurat de atenția specialiștilor militari, care au urmărit să le dea o organizare și o instrucție modernă, încercind să le apropie, ca valoare militară, de armata de linie.

Dorobanții, forțe militare care făceau serviciul de poliție în districtele din Țara Românească cu schimbul, cîte 10 zile pe lună, în ajunul Unirii, aveau un efectiv de 4 699 de oameni, organizați în 17 escadroane. Acestea erau împărtășite în 2 inspectorii, una cu sediul la Craiova și alta cu sediul la București.

În anul 1864 se iau măsuri de îmbunătățirea organizării dorobanților decretindu-se la 24 iulie, înființarea lor și în Moldova. Acum, dorobanții erau organizați în 3 inspectorii, cu sediile la București, Iași și Craiova, avind în subordine 33 de escadroane ⁹¹. Cu toate acestea înființarea dorobanților în Moldova a fost amînată prin Legea din 23 martie 1865 pînă în 1866, cînd s-a trecut la organizarea lor ⁹².

Pentru îmbunătățirea organizării dorobanților se redactează, în februarie 1865, *Regulamentul asupra serviciului și instrucției dorobanților, în serviciul activ al statului*, precum și un nou regulament de recrutare a acestora ⁹³.

Grănicerii au constituit al doilea element al trupelor teritoriale, ei fiind organizați în 1859 în 5 batalioane a 4 companii al căror efectiv total în preajma Unirii se ridică la 8 000 de oameni. Aceste trupe erau grupate în

⁸⁸ Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva Cuza, mapa X, f. 349.

⁸⁹ Arh. St. București, fond Ministerul de război, Departamentul ostășesc, dosar 85/1861, fila 1 – 26.

⁹⁰ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, Edit. științifică, București, 1970, p. 226 – 228.

⁹¹ „Monitorul oastei”, vol. I, an V, nr. 18, 27 iulie 1864, p. 351 – 352.

⁹² *Ibidem*, vol. II, an. VI, nr. 28, 30 martie 1865, p. 165 – 166; an. VII, nr. 3, 5 februarie 1866, p. 41 – 42.

⁹³ *Ibidem*, vol I, an. VI, nr. 4, 19 februarie 1865, p. 116 – 117.

2 inspectorii. Două batalioane formau Cordonul Munților și 3 batalioane formau Cordonul Dunării⁹⁴.

În Moldova, în 1860, existau, pentru paza frontierelor 2 inspectori, unul pentru granița cu Rusia și altul pentru cea cu Austria⁹⁵.

În 1864, la 24 iulie, se înființează grăniceri și în Moldova, după sistemul de organizare și de administrare din Țara Românească. În urma acestei hotăriri, grănicerii au fost organizați în 4 inspectorii cu sediile la Giurgiu, Iași, Piatra (Piatra Neamț) și Pitești, avind în subordine 10 batalioane⁹⁶.

Aceste trupe teritoriale (dorobanți și grănicerii) ale căror efective se ridicau la sfîrșitul domniei lui Cuza la 24 548 oameni și 7 930 cai⁹⁷, reprezentau o forță importantă pe care ofițerul francez Le Cler, în carteasă o aprecia astfel: „După părerea noastră dorobanții și grănicerii, oameni viguroși, obișnuiați cu greutățile unei vieți foarte active sunt adeverata forță militară a țării”⁹⁸.

Trupele cu schimbul, dorobanții și grănicerii serveau sub arme timp de șase ani, din care doi în activitate și patru ani în rezervă, adică făcind serviciul militar zece zile pe lună. Trupele teritoriale erau avantajoase și datorită faptului că ele asigurau o forță armată mai numeroasă chiar decât armata de linie, iar întreținerea lor costa mult mai puțin, lucru de mare însemnatate în condițiile în care Principatele nu aveau o situație financiară bună.

Alexandru Ioan Cuza și colaboratorii săi militari au căutat să dea Principatelor Unite o serie de legi care să asigure forțe suficiente pentru apărarea țării. *Legea din 27 noiembrie 1864**, privind organizarea forțelor armate, corespundeacestei cerințe. Conform acestei legi, puterea armată a Principatelor era formată din armata permanentă și din miliții (grăniceri și dorobanți). Legea prevedea obligativitatea serviciului militar pentru persoanele între 20 – 50 ani. Conform legii forțele armate active urmău să fie formate din tinerii de la 20 – 26 ani. Serviciul în armata permanentă era de 6 ani, din care 4 în activitate și 2 în rezervă. La dorobanți și grăniceri era același stagiu, însă se considera, datorită serviciului cu schimbul, 2 ani în activitate și 4 în rezervă.

Comanda supremă a armatei o deținea domnitorul, iar ministrul de război era intermediarul acestuia pentru administrarea ostirii. Statul Major General era format din generali de divizie și brigadă. Teritoriul țării era împărțit în 3 divizii teritoriale ale căror sedii erau la București, Iași și Craiova.

Legea prevedea, ca arme pentru armata permanentă: infanteria, cavaleria, artleria, geniul, flotila, trupe de administrație, trupe auxiliare pentru fiecare armă, iar acolo unde era necesar, trupe de tren.

⁹⁴ Gen. Gr. Corniciu, lt. col. St. Opris, mr. A. Dumitrescu, *Contribuționi la Istoricul grănicerilor*, București, 1934, p. 78–79.

⁹⁵ Mr. I. Popovici, *Op. cit.*, vol. I Roman, 1900–1902, p. 202.

⁹⁶ „Monitorul oastei”, vol. I an. V, nr. 18, 27 iulie 1864, p. 353–354.

⁹⁷ Col. D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războiului poporului românesc*, ed. II, București, 1936, p. 126.

⁹⁸ Gustave Le Cler, *Op. cit.*, Paris, 1866, p. 242.

* Legea de organizare a armatei din 1868, modificată în 1872, nu este decât o dezvoltare a legii din 1864, ale cărei esențiale sunt păstrate, dezvoltându-se numai partea relativă la formarea marilor unități și cea privind forțele neregulate: dorobanții și grănicerii devenind călărași și dorobanți.

Tot prin lege era stabilit de asemenea, sistemul de organizare al grănicerilor și dorobanților, hotărind pentru fiecare corp în parte state majore și obligația de a participa la manevre o dată pe an. Se mai prevedea, ca dorobanții să fie călări și pedestri, fiind organizați în escadroane și batalioane în fiecare district, care la rîndul lor aveau atitea companii și plutoane cîte subprefecturi sint în județ.⁹⁹

Legea de recrutare din 5 decembrie 1864, Regulamentul pentru chemările periodice ale rezervelor și Regulamentul pentru chemarea și instrucția gloatelor, din 1865, au făcut din legea din 27 noiembrie 1864 un instrument viabil și de un real progres, putind asigura o dezvoltare modernă a forțelor armate.

În anii 1859–1866 s-au depus eforturi pentru a se crea un corp de comandă format din ofițeri cu studii temeinice, făcute la școlile din țară și străinătate, cu solide cunoștințe tactice și strategice, familiarizați cu condițiile și sistemele cele mai moderne de purtare a războiului ca urmare a misiunilor militare la care participaseră în Italia, Franța, Maroc, Algeria, S.U.A. În același timp, Cuza s-a înconjurat de o serie de ofițeri capabili, ca generalii I. Em. Florescu, Savel Manu, Al. Iacovache și alții pe care i-a folosit pentru modernizarea armatei.

La sfîrșitul domniei, Cuza a lăsat o armată a cărei efective erau, conform bugetului din 1865, de 19 635 oameni și 3 459 cai pentru armata permanentă și 24 548 oameni și 7 930 cai pentru trupele teritoriale. Totalul general al acestor efective se ridică la 43 913 oameni și 11 389 cai¹⁰⁰, cifră ce reprezintă aproape dublul armatei găsite de domnitor în 1859.

Efectivele menționate mai sus le găsim organizate în 3 divizii teritoriale ce cuprindeau următoarele unități: 7 regimenter de infanterie, 1 batalion de vinători, 1 companie de disciplină, 2 regimenter de cavalerie, 1 regiment de artillerie, 1 batalion de geniu, 1 batalion de pompieri a 6 companii la București, 1 divizion de pompieri din 2 companii la Iași, trupe de jandarmi (5 escadroane și 2 companii pedestre), flotilă, trupe de administrație, 10 batalioane grăniceri, 31 escadroane de dorobanți.

Trupele dispuneau de un serviciu sanitar, de stabilimente militare, pirotehnice și manufactură de arnăment, de o școală de ofițeri, o școală pentru pregătirea de sergenți contabili și instructori de gimnastică, scrimă și tir.

Pentru pregătirea de luptă, coordonarea și controlul unităților existau un stat major general, state majore speciale, de artillerie și de geniu, un serviciu de intendență etc. Într-un cuvînt, armata dispunea de principalele instituții de care avea nevoie în procesul de pregătire pentru purtarea războiului de apărare a granițelor și, de ce nu, de cucerire a independenței deși, în vederea acestui ultim lucru mai erau multe de făcut. Principalul se infăptuise însă, prin începutul făcut de Cuza.

Armata dispunea acum de arme noi, pe care nu le avea în ajunul Unirii. Existau trupe cu o pregătire de luptă specială, cu armament superior, cum era batalionul de vinători considerat unitate de elită, batalionul de geniu, trupele de tren și trupele de administrație, unități noi create în perioada 1859–1866.

⁹⁹ „Monitorul oastei”, vol. I, an. V, nr. 27, 19 decembrie 1865, p. 456–464.

¹⁰⁰ *Ibidem*, vol. I, an VI, nr. 2, 29 ianuarie 1865, p. 23.

Pentru a ne edifica în privința ritmului de dezvoltare al armatei în anii de domnie a lui Cuza, am întocmit tabelul de mai jos¹⁰¹:

Anul	Armata permanentă efective.	Trupe teritoriale efective	Total	B u g e t
1859	12.055	12.893	24.948	16.606.971
1860	15.267	12.965	28.232	26.000.000
1861	14.070	12.958	27.028	—
1862	17.059	14.258	31.317	—
1863	17.089	15.021	32.110	29.412.302
1864	18.875	25.887	44.762	55.192.424
1865	19.365	21.548	43.913	39.713.394

Armata era încadrată în 1866, cu peste 1000 de ofițeri, dintre care un număr însemnat absolvise școala militară de la București sau Iași, sau studiase în străinătate.

Acum, armata depășise cu mult stadiul de simplă forță de represiune polițienească. Taberele militare și operațiunile efectuate între anii 1859–1866 o făcuseră conștientă de capacitatea ei de luptă. Spiritul militar se dezvoltase în rândurile ei.

Datorită participării la tabere și în special, îmbunătățirii instrucției lor militare, valoarea combativă le crescuse chiar și trupelor de dorobanți și grăniceri — care aveau și rosturi polițienești și nu era mult inferioară armatei de linie.

În sinul armatei spiritul patriotic făcuse progrese incontestabile. Ofițerii gindeau în această perioadă ca armata să fie pregătită în vederea cuceririi independenței.

Idea că, în condiții favorabile, armata ar trebui să contribuie la cucerirea independenței și chiar să asigure unitatea națională este fixată ca mobil al organizării moderne a armatei noastre naționale. Astfel, căpitanul Boteanu, în articolul *Despre un sistem militar la noi*, spunea în introducere, că dacă România ar fi dispus în 1854 de 10 000 de oameni care să lupte în Crimeea, ar fi fost posibil ca Principatele pe lîngă unire să fi obținut independența, iar în 1859, cu 40 – 50 000 de oameni operind peste Carpați să ar fi putut asigura desăvîrșirea unității statale¹⁰². Iată deci că ofițerii noștri vedeau în armată instrumentul apt să asigure obținerea independenței și desăvîrșirea unității statale. La întărirea acestor convingeri a contribuit și faptul că, în această perioadă, Italia își făurise, prin fier și singe unitatea națională și că ofițerii români, participanți la război, nu puteau rămâne indiferenți față de acest lucru și voiau ca și la noi să se ajungă la desăvîrșirea unirii.

¹⁰¹ Pentru redactarea tabelului am folosit următoarele surse: Biblioteca Academiei R. S. România Arhiva Cuza, mapa X. f. 145; 151; 239; „Monitorul oastei” vol II, an. I, nr. 40, 22 octombrie 1860 p. 643–644; nr. 47, 28 noiembrie 1860, p. 799–851; vol. I, an. IV, nr. 15, 29 martie 1863, p. 191–196; vol. I, an. V, nr. 19, 5 august 1861, p. 400–403; vol. I an VI, nr. 2, 29 ianuarie 1865, p. 22–23.

¹⁰² „România militară”, an. I, vol. I, nr. 1 ianuarie-februarie, 1861, p. 25–26.

Ideile de care erau animați ofițerii au fost transmise treptat și trupelor, lucru care a făcut ca, în 1877, masele de militari să fie convinse de necesitatea războiului de independentă, văzind în cucerirea independenței țării posibilitatea imbunătățirii situației poporului.

Poporul a privit cu simpatie și dragoste oștirea națională în plină dezvoltare. Elocvent în această direcție este simpatia cu care se privea concentrarea trupelor la Florești, donațiile făcute în 1864 pentru cumpărarea de tunuri.

Acum începea să pătrundă în mase și să se cimenteze ideea că independentă națională și chiar desăvîrșirea unității statale trebuia cucerite prin forța armelor, fapt care explică vitejia și disprețul de moarte de care au dat doavadă ostașii și ofițerii noștri în 1877 și 1917.

Cadrele ofițeresti create în această perioadă ca Gh. Slănicianu, Gh. Borănescu, Gr. Cantili, A. Anghelescu, A. Gramont, E. Herkt și mulți alții, au format elementele de comandă ale armatei, caie, având la bază pregătirea și progresele făcute în acești ani și în cei care au urmat, a cucerit independentă României.

În concluzie, la sfîrșitul domniei lui Cuza, armata era într-o situație mult mai bună din punct de vedere numeric, organizatoric și al stării de spirit, decât în anul 1859. Armata națională, care avea să cucerească independentă în 1877, luase în cursul anilor 1859—1866 contururi tot mai precise.

LA MODERNISATION DES FORCES ARMÉES ROUMAINES SOUS LE RÈGNE D'ALEXANDRU IOAN CUZA

RÉSUMÉ

La modernisation des forces armées des Principautés roumaines a constitué l'un des problèmes importants qui ont concentré les préoccupations et l'attention des milieux politiques dirigeants et de l'opinion publique pendant la période qui a suivi la double élection d'Alexandru Ioan Cuza. Le peuple roumain et ses dirigeants voyaient dans la solution rapide et judicieuse de ce problème une condition essentielle de la consolidation du jeune Etat et de la réalisation en perspective du desideratum national — la conquête de l'indépendance et le parachèvement de l'unité d'Etat.

Durant la période 1859—1866, Cuza et ses collaborateurs militaires ont pris des mesures d'unification des forces armées des Principautés en vue d'assurer l'unité du commandement et de l'instruction. Dans le même temps, on a pris des mesures visant à l'accroissement de l'effectif des troupes, à l'organisation de nouvelles unités spécialisées, notamment de chasseurs, de génie etc.

Dans le cadre du processus de modernisation, une attention spéciale a été accordée aussi à l'acquisition d'armement moderne.

Alexandru Ioan Cuza et ses collaborateurs militaires ont essayé de doter les Principautés unies d'une série de lois susceptibles d'assurer

des forces suffisantes pour la défense du pays. Ainsi, en 1860 l'on adopte une nouvelle loi de recrutement, qui sera modifiée en décembre 1864 par suite de l'adoption le 27 novembre de la même année de la Loi pour l'organisation de l'armée. Le système législatif militaire adopté constituera pour une longue période le cadre de développement de l'armée nationale roumaine.

Vers la fin du règne de Cuza, l'armée roumaine avait fait de réels progrès quand aux effectifs, à l'organisation, à l'équipement et à l'état d'esprit, de sorte que l'on peut affirmer que l'armée qui allait conquérir l'indépendance en 1877 avait pris au long des années 1859—1866 des contours toujours plus précis.

UN LUPTĂTOR PENTRU UNIRE: DIMITRIE RALET

DE

GHEORGHE SIBECHI

Literat și om politic totodată, Dimitrie Ralet n-a fost uitat complet de posteritate. Parte din serierile sale, risipite prin diferite periodice, au fost incluse în unele culegeri¹, Alecsandri i-a dedicat o evocare² iar o revistă ieșană i-a publicat fotografia în mai multe rînduri³. În ultimele decenii, viața și îndeosebi creația sa au constituit obiectul unor cercetări finalizate în cîteva articole de specialitate⁴. Au fost puse astfel la îndemâna cititorului diferite informații cu privire la opera scriitorului, dar în mai mică măsură date asupra vieții și activității celui care a fost în epocă un important om politic, membru al grupării progresiste din Iași. Acest lucru nu e întîmplător; știrile despre biografia scriitorului sunt puține, dispersate și deci dificil de depistat. Ne propunem în cele ce urmează să oferim cîteva reperă biografice ale pașoptistului și unionistului botosănean.

Cert e că familia Ralet e de origine greacă⁵. Sondajele întreprinse de Octav George Lecca l-au condus la concluzia că, prin sec. XIII-XIV, unii membri ai familiei italiene Rali s-au stabilit la Constantinopol, grecizindu-se treptat. La începutul secolului al XIX-lea, descendenții ai acestei familii s-au stabilit în Țările Române, luindu-și numele de Ralet⁶. În realitate, avem a face cu familii distințe. Astfel, un Nicolachi Ralli era mare stelnic în Moldova la 1618⁷, la 1691 e menționat un Constantin Rali⁸, un logofăt Rali și amintit la 1786⁹, iar la 1822 era membru în divanul

¹ G. S. Petrini, *Colecțiune de fabule române*, ed. II, Iași, 1880, p. 178–182; Th. D. speranția, *Fabula în genere și fabuiliștilor români în specie*, București, 1892, p. 149–150.

² D. Ralet, în „Convorbiri literare”, XVI (1882), nr. 9, p. 331.

³ În „Arhiva”, 1894, nr. 1–2, p. 15; 1905, nr. 7–8, p. 374; 1909, nr. 1, p. 40.

⁴ Maria Frunză, *Un scriitor moldovean de la 1848: Dimitrie Ralet*, în „Studii și cercetări științifice” (Filologie), XII (1961), fasc. 2, p. 171–202; idem, *Dimitrie Ralet*, în *Istoria literaturii române*, II, București, 1968, p. 597–599; Florin Faifer, *Dimitrie Ralet*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXIII (1972), p. 137–140; Mircea Anghelescu, *Necunoscutul D. Ralet*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXIV (1975), nr. 4, p. 561–564 etc.

⁵ Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, București, 1975, p. 241.

⁶ Octav George Lecca, *Familiiile boierești române. Istoric și genealogie*, București, 1899, p. 568–569.

⁷ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 422.

⁸ M. Gubloglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, nr. 674, p. 203.

⁹ Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzachi, serie nouă, vol. I, București, 1962, p. 404.

Tării Românești vornicul Grigore Rali¹⁰. Cît privește familia Ralet, membrii ei sunt consemnați la noi în sec. XVIII¹¹, în Tara Românească la 1777 fiind vel postelnic Constantin Ralet, iar la 1793 trăia vel clucerul Isaac Ralet¹². Deocamdată nu s-a putut preciza dacă există vreun grad de înrudire între Raleții din Tara Românească și cei din Moldova.

Despre unchiul scriitorului, tot un Dimitrie Ralet, știm că era deja în Moldova la începutul secolului al XIX-lea întrucât la 1804, vornic fiind, făcea parte din divanul lui Moruzi¹³; mai apoi între 1822–1828, ajunsese logofăt și dispunea de o proprietate la Dorohoi¹⁴. Tatăl scriitorului a fost Alecu (Alexandru) Ralet, despre care un contemporan, paharnicul Sion, afirma că a venit cu familia de la Constantinopol în 1819, stabilindu-se la Botoșani¹⁵. Dacă afirmația e greu controlabilă, cert e că, în 1820 Alecu era spătar și dispunea de o oarecare stare materială de vreme ce vindea niște „case cu dugheni de piatră”, situate în tîrgul vechi¹⁶. Se pare că s-a născut prin anul 1783¹⁷, deși după alte surse rezultă, ceea ce e puțin probabil totuși, că ar fi venit pe lume în 1775¹⁸. Recensămîntul efectuat în anul 1832 a constatat că A. Ralet și soția sa Marghioala aveau patru copii: Dimitrie (Dumitrache), viitorul scriitor, Iancu¹⁹, Catinca și Elencu²⁰. Ca posibilități materiale, A. Ralet avea între altele o moie la Bucecea pentru care, la 16 ianuarie 1828, Ioniță Sandu Sturdza îi dădea hrisov să înființeze iarmaroace și zi de tîrg²¹.

Apreciat de contemporani ca posedind „o învățătură temeinică” și fiind înzestrat cu „virtuți sociale” A. Ralet²² a ocupat diferite funcții pe plan local: astfel, în februarie 1828 era, împreună cu aga Alecu Ghica, vornic de Botoșani iar în anul 1832 indeplinea funcția de președinte al judecătoriei Botoșani cît și de inspector al școlii din oraș²³. În funcțiile ce i-au fost oferite a dovedit „iubirea de dreptate prin care au cîștigat respectul compatrioților”, consemnau despre el oficialitățile²⁴. Drept răsplată pentru

¹⁰ Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, vol. III, București, 1960, p. 195.

¹¹ St. Metzulescu, Reprezentări și inscripții religioase aflate pe steagurile din trecutul țărilor românești, 1500–1856, în „Glasul bisericii”, XXI (1962), nr. 9–10, p. 331.

¹² Theodora Rădulescu, Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Tării Românești în secolul al XVIII-lea, liste cronologice și cursus honorum, Direcția generală a Arhivelor statului, București, 1972, p. 305 (13), 309 (17).

¹³ A. D. Xenopol, Istoria partidelor politice în România, București, 1910, p. 95.

¹⁴ Arh. St. Iași, Manuscrise, nr. 1646, f. 18.

¹⁵ Costandin Sion, Arhondologia Moldovei, București, 1973, p. 225.

¹⁶ A. Gorovei, Monografia orașului Botoșani, Fălticeni, 1928, p. 81, 86.

¹⁷ Art. St. Botoșani, Colecția de stare civilă, mitrica bis. Uspenia 1845. Atunci avea 62 ani. Aceeași virștă e menționată și de „Albina românească”, XVIII (1815), nr. 38 din 17 mai, p. 150.

¹⁸ A. Gorovei, op. cit., p. 222. După documentul de aici, în 1836 A. Ralet avea 61 ani.

¹⁹ Aceasta nu trebuie confundat cu alt Iancu, un vîr al său, fiul lui D. Ralet (cf. C. Sion, op. cit., p. 225). Acel Iancu era spătar la 4 dec. 1822 (cf. Surele și izvoade, vol. X, p. 264) și a murit vornic la 20 mart. 1854, avînd mai mulți copii (cf. „Buletinul oficial al Moldovei”, XXVII, 1859, p. 226).

²⁰ A. Gorovei, op. cit., p. 135.

²¹ E. Schwartzfeld, Din istoria evreilor, inpopularea, reimpopularea și întemeierea tîrgurilor și a tîrgușoarelor în Moldova, București, 1914, p. 112–115.

²² „Albina românească”, nr. cit.

²³ A. Gotovei, op. cit., p. 186, 349, 383.

²⁴ „Albina românească”, nr. cit.

activitatea în „îndelungate slujbe” la 8 mai 1842 prin decretul 1482 i s-a conferit rangul de vornic²⁵. S-a stins din viață la 11 mai 1845, fiind înmormântat la biserica Uspenia din Botoșani²⁶.

Revenind la scriitorul Ralet menționăm că anul nașterii sale nu-i cunoscut cu certitudine. Astfel, s-a scris că a văzut lumina zilei în 1816²⁷ sau 1817²⁸. Luind ca bază actul său de deces ne îngăduim să afirmăm că viitorul pașoptist s-a născut în anul 1815²⁹. Incert, de asemenea, e și locul nașterii sale, unii autori fiind de părere că D. Ralet s-a născut la Constantinopol³⁰. În favoarea acestei ipoteze adăugăm două mărturii. Sion, după cum am văzut afirmă că A. Ralet a venit în țară la 1819 de la Constantinopol, deci cînd Dimitrie avea deja cîțiva ani³¹. Pe de altă parte, în anul 1857, la alegerile pentru divanul ad-hoc, Ralet a fost radiat de pe listele electorale deoarece „n-a dat dovezi de împămîntenire”³². Cu alte cuvinte adversarii săi politici știau că Ralet nu se născuse în Moldova și n-au ezitat să utilizeze la maximum acest fapt.

Se pare că instrucția necesară D. Ralet a dobîndit-o la universitățile din Franță³³ întrucît nu apare că ar fi frecventat cursurile Academiei Mihăilene³⁴. Concomitent, dacă avem în vedere aprecierea ce i-o făcea Bolintineanu în 1856 ca fiind „un spirit distins, un caracter integru, o instrucție solidă”³⁵ putem presupune, cu mai multă certitudine că a studiat în străinătate.

După înapoierea în patrie, începînd din anul 1841, D. Ralet a lucrat ca președinte al judecătoriei Botoșani³⁶. Apreciindu-se activitatea depusă aici, la 8 mai 1842 prin decretul nr. 1484 a fost avansat agă³⁷ răminind în acest post pînă în anul 1844 cînd a demisionat³⁸. Încă din această perioadă Ralet se situează de partea opoziției, fiind alături de tineretul progresist animat de realizarea unor înnoiri sociale în Moldova. Astfel, după ce la 31 ianuarie 1844 Mihail Sturdza a aprobat legea privind emanciparea parțială a țiganilor, Ralet a făcut parte, alături de C. Rola, P. Mavrogheni și alții, din deputațiunea tinerilor care l-au felicitat pe domn pentru măsura luată³⁹.

²⁵ Arh. st. Iași, fond Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 341, f. 37 v.

²⁶ Arh. st. Botoșani, fond, cit.

²⁷ Maria Frunză, *Un scriitor ...*, p. 172.

²⁸ N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*, vol. II, p. 54; V. Alecsandri, *Scriitori, însemnări*, București, 1961, p. 11, nota 2; *Dictionar encyclopedic român*, vol. IV, București, 1966, p. 31.

²⁹ Arh. st. Botoșani, fond cit., mitrica bis. Uspenia, 1858. În 1858 D. Ralet avea 43 de ani de unde rezultă că s-a născut în anul 1815.

³⁰ D. R. Rosetti, *Dictionarul contemporanilor din România, 1800—1898*, București, 1898, p. 158; Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gindirea românească în epoca pașoptistă*, București, 1958, p. 309.

³¹ C. Sion, *op. cit.*, p. 225.

³² *Documente privind Unirea principatelor*, vol. I, p. 53.

³³ Maria Frunză, *Un scriitor ...*, p. 172.

³⁴ Arh. st. Iași, fond Academia Mihăileană.

³⁵ I' Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques, par B***, Paris, Imprimerie Bailly, Divry et C°, 1856, p. 140.

³⁶ A. Gorovei, *op. cit.*, p. 385.

³⁷ Arh. st. Iași, fond secretariatul de stat, dosar 344, f. 215 v.

³⁸ „Buletin, foaie oficială”, an. XII, 1841, p. 113.

³⁹ I. C. Filitti, *Domniile române sub regulamentul organic*, București, 1915, p. 659; M. Kogălniceanu, *Opere*, II, *Scieri istorice*, București, 1976, p. 611.

În anii 1847 – 1848 D. Ralet a îndeplinit din nou funcția de președinte al judecătoriei Botoșani⁴⁰. Apreciat de contemporani că a ocupat „un loc însemnat printre bărbații politici de la 1848”⁴¹ Ralet, în afară de scrierea unor lucrări, cunoscute astăzi, îndreptate împotriva regimului opresiv, corrupt al lui M. Sturdza, a participat efectiv la acțiunile pașoptiștilor. Între altele, a luat parte la adunarea revoluționarilor organizată în Casa Mavrocordat de pe Copou. Epilogul acestei adunări e cunoscut. La venirea arnăuților și soldaților comandanți de Dimitrie Sturdza, fiul domnitorului, pentru a inconjura casa respectivă, unii dintre participanți la adunare au reușit să se salveze pe ușile și ferestrele din dosul casei. Între aceștia au fost Alecsandri, Rola, Ralet și alții⁴², ceilalți fiind maltratați, arestați și apoi transportați urgent la Galați spre a fi „deșterați” (exilați).

S-a afirmat⁴³ și s-a presupus că, după reprimarea revoluției de la Iași, D. Ralet, împreună cu alții revoluționari, a urmat drumul exilului la Cernăuți pînă în anul 1849⁴⁴. Sunt însă cîteva dovezi care permit să se tragă concluzia că D. Ralet nu a ales calea exilului, ci a rămas în continuare în Moldova. Astfel, la 9 mai 1848, agentul polon P. Butkiewicz îl întîlnea pe Ralet la Botoșani, scrutîndu-l cu un ochi sever, dar apreciîndu-l ca „amic al libertății”⁴⁵. Mai apoi, la 13 iulie 1848, Ralet se găsea în Iași de unde-i scrisă lui Mihai Czaykowski⁴⁶ despre manifestarea mulțimii ieșene (vreo mie de persoane) care a prezentat o plîngere lui Talaat Efendi. În fine, la 17 august 1848 era la Bucecea, unde și avea moșia și scrisă tribunelui Botoșani că nu se poate prezenta în calitate de epitrop al casei postelnicului Iancu Cananău⁴⁷. Rezultă deci că n-a emigrat, fiind totuși posibil să fi călătorit în Bucovina cu care prilej a fost văzut de Iraclie Porumbescu. Numai aşa se explică faptul că n-a participat la ședințele comitetului revoluționar constituit la Cernăuți. Cu toate acestea e aproape sigur că a ținut legătura cu persoanele aflate acolo, unde se găsea Smărăndița Ralet⁴⁸ — probabil o rudă de-a sa — sau prin corespondență cu Alexandru Hurmuzachi⁴⁹.

Odată cu venirea la domnie a lui Grigore Ghica, D. Ralet este numit în iunie 1849 director în Ministerul Justiției⁵⁰. Salutind numirea sa în acest post cît și a altor pașoptiști în funcții similare (P. Cazimir, C. Rola, I. Silion) ziarul „Bucovina” își exprima convingerea că „spiritul binefăcător ce provine de sus se va propaga și va străbate peste tot”⁵¹.

⁴⁰ A. Gorovei, *op. cit.*, p. 386.

⁴¹ „Con vorbiri literare”, an. XVI, nr. 9, 1882, p. 331.

⁴² D. Vitcu, M. Kogălniceanu și evenimentele din martie 1848 de la Iași în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, Iași, tom. IV, 1967, p. 166.

⁴³ Iraclie Porumbescu, *Amintiri*, ed. îngrijită de Ion Ștefan, ed. Gorjan, f.a.; f. 1; p. 210.

⁴⁴ Teodor Bălan, *Activitatea refugiașilor moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, 1944, p. 5.

⁴⁵ P. P. Panaiteșeu, *Emigratia polonă și revoluția română de la 1848, Studiu și documente*, București, 1929, p. 5. 38.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 52.

⁴⁷ Arh. st. Iași, Col. Documente, p. 850, doc. 50.

⁴⁸ T. Bălan, *op. cit.*, p. 6.

⁴⁹ P. P. Panaiteșeu, *op. cit.*, p. 5.

⁵⁰ „Albina românească”, an. XXI, supl. la nr. 49, din 23 iunie 1849, p. 205.

⁵¹ „Bucovina”, nr. 30, din 16 sept. 1849, p. 168.

La 30 noiembrie 1850 prin afișul nr. 181 a fost numită comisia împlinitoare a condicei civile în care a fost cooptat și D. Ralet alături de Nic. Suțu, C. Rola, M. Kogălniceanu și alții⁵². În cadrul acestui organism, Ralet, competent în materie de drept a întocmit o culegere de legi (dintre 1844–1854) însoțită de o interesantă prefată, lucrarea fiind un util instrument pentru juriști. Strădaniile sale de înalt funcționar sînt răsplătite în anul 1851 prin decorarea cu ordinul Nisan—Eftîhar⁵³ iar în anul următor prin acordarea rangului de vornic⁵⁴. Evaluindu-li-se munca de 11 ani „ca președinte și director”, despre Ralet și Negri un ziar al vremii nota că „nu le-au făcut nime anticameră, au fost și sunt umani cu subordinații și cu răzășii din Țara Moldovei carii îi iubesc și pomenesc. Căldura cu cari îi apărau îi stricără cu mulți”. Același ziar relevă altruismul lui Ralet, bunăvoița ce-o manifesta pentru afirmarea tinerilor capabili dar fără ranguri: „după o mare luptă și intesnit numai de bunăvoița domnului au deschis drumul posturilor și la tineri cari n-aveau alt drept decît cursurile ce făcurează Academie”⁵⁵.

În anul 1854, după ce la 9 noiembrie Ghica a revenit la Iași, D. Ralet a fost numit ministru al cultelor⁵⁶. Odată cu aceasta începea pentru Ralet etapa cea mai fecundă din viața sa de om politic, dăruindu-i-se cu toată energia, dar care, din păcate, avea să-i grăbească sfîrșitul. În calitate de ministru nu-a ezitat să depună eforturi stăruitoare pentru dezvoltarea învățămîntului în Moldova. Astfel, la insistențele sale se alocă pentru școli, în anul 1855 suma de 300 000 lei, preconizindu-se ca în anii următori învățămîntul să beneficieze de cîte 250 000 lei anual⁵⁷. Din păcate, activitatea sa ca ministru al cultelor a luat sfîrșit în 1856, odată cu încheierea domniei lui Ghica, întregul cabinet prezintîndu-și demisia. Personal, în acest scurt interval de timp, reușește să înființeze noi școli⁵⁸ și stimulează elevii silitori acordîndu-le premii din partea sa⁵⁹. De altfel, mai tîrziu, amintindu-și de perioada cât a fost ministru, avea să lase prin testament o sumă de bani pentru fetele studioase, dar lipsite de posibilități materiale⁶⁰. Recunoscîndu-i se meritele, la 3 iulie 1855 a fost ales președinte al „Societății de încreștere la învățătură a junimiei”⁶¹ iar în același an a devenit președinte al Societății de medici și naturaliști din Iași⁶². Avea să locuiască chiar la sediul Societății, cu chirie⁶³, apartamentul său devenind ceva mai tîrziu sediul de adunare al unioniștilor și tot aici avea să se hotărască susținerea alegerii colonelului Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldovei.

⁵² „Zimbrul”, nr. 16, din 7 dec. 1850, p. 181.

⁵³ Ibidem, 1851, p. 221.

⁵⁴ „Gazeta de Moldavia”, an. XXIV, 1852, nr. 47, p. 183.

⁵⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 2, din 8 ian. 1855, p. 7.

⁵⁶ Ion I. Nistor, *Corespondența lui Coronini din Principate, Acte și răjoarte din iunie 1854–martie 1857*, Cernăuți, 1938, p. 308; „Gazeta de Moldavia”, an. XXVI, nr. 89, din 11 nov. 1854, p. 353.

⁵⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 4, 1855, p. 15.

⁵⁸ „Zimbrul”, nr. 130, din 18 iunie 1856, p. 1.

⁵⁹ Ibidem, nr. 135, din 2 iulie 1855, p. 537.

⁶⁰ „Buletinul oficial al Moldovei”, nr. 43, din 28 mai 1859, p. 218.

⁶¹ „Gazeta de Moldavia”, nr. 53, din 7 iulie 1855, p. 209; „Zimbrul”, nr. 137, din 5 iulie 1855, p. 545.

⁶² „Gazeta de Moldavia”, nr. 86, din 31 oct. 1855, p. 341.

⁶³ N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și muzeul istorico-natural din Iași, 1830–1919*, Iași, 1919, p. 106, 109.

Merită amintită misiunea îndeplinită de D. Ralet și C. Negri la Constantinopol în problema veniturilor mănăstirilor închinate, plecind din Iași la 9 iulie 1855⁶⁴. Veniturile respectivelor mănăstiri se ridicau la suma de 200 000 galbeni imperiali (6 300 000 lei) cei doi oameni politici având rolul de a obține ca din această sumă doar o treime să fie trimisă la locurile sfinte, celealte două treimi urmând a fi vărsate în vîsteria statului și să fie, una din ele, utilizată la repararea mănăstirilor și bisericilor din țară⁶⁵. Deși delegația moldovenească a trecut prin București, celor doi bărbați politici nu li s-a alăturat și D. Aristarhi, delegatul Tării Românești, spre a pleda împreună o cauză comună⁶⁶. La Constantinopol, între altele delegația a predat forțelor aliate suma de 50 000 franci, rezultați din subscrierea făcută de moldoveni pentru răniții din războiul Crimeei⁶⁷.

Acționind pe toate planurile pentru îndeplinirea misiunii încredințate, delegația a reușit să fie primită în audiență și de sultan⁶⁸. După încheierea misiunii, Ralet s-a întors la Iași la 23 martie 1856⁶⁹.

Deși timpul petrecut la Constantinopol i-a afectat serios sănătatea⁷⁰, Ralet a continuat să-și slujească țara cu un fierbinte patriotism. La puțin timp după revenirea în țară, Ralet apare ca unul din membrii fondatori ai Comitetului Unirii din Iași, creat la 21 mai 1856⁷¹. Prestigiul său politic era atât de mare încit în iunie 1856, cînd se preconiza constituirea unei căimăcănii, cercurile politice moldovene opinau să fie formată din Mavroene, Ralet și Negri sau V. Sturdza⁷², dar acest proiect, după cum se știe, nu s-a realizat.

În anul 1857 D. Ralet a desfășurat o prodigioasă activitate pentru cauza unirii, contribuind efectiv la conducerea mișcării unioniste din Iași, Bacău și alte localități ținând permanent legătura cu unioniști bucureșteni, demascind acțiunile antiunioniste, contribuind la publicarea corespondenței scandaluoase Vogoride-Musurus⁷³. Așadar Ralet a contribuit din plin atât la anularea alegerilor falsificate din Moldova cît și la coeziunea forțelor unioniste, intervenind cu măsuri care să asigure triumful forțelor progresiste.

La alegerile libere, repetate la 29 și 30 august 1857 D. Ralet este ales deputat în adunarea ad-hoc de către ținutul Botoșani cu 37 voturi pentru, din 40⁷⁴, iar adunarea, în semn de prețuire, l-a ales secretar⁷⁵.

⁶⁴ „Zimbrul”, nr. 141, din 9 iulie 1855, p. 561; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 795.

⁶⁵ „Zimbrul”, nr. 210, din 4 oct. 1855, p. 837.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 258, din 3 dec. 1855, p. 1030.

⁶⁷ Alexandru Marcu, *Conspiratorii și conspirații în epoca renașterii politice a României, 1848–1877*, București, 1930, p. 82.

⁶⁸ „Gazeta de Moldavia”, nr. 19, din 5 martie 1856, p. 73.

⁶⁹ „Zimbrul”, nr. 66, din 24 martie 1856, p. 1.

⁷⁰ „Convorbiri literare”, nr. 9, 1882, p. 331; *Documente privind unirea principatelor*, vol. III, p. 116.

⁷¹ A. D. Xenopol, *Unioniști și Separatiști în An. Acad. Rom., Mem. Sect. ist.*, 5. II, T. XXXI, 1909, p. 750.

⁷² *Surete și izvoade*, vol. X, p. 449.

⁷³ „Convorbiri literare”, nr. cit. *Documente privind Unirea principatelor*, vol. III, indice.

⁷⁴ „Gazeta de Moldavia”, nr. 69, din 2 sept. 1857, p. 270.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 79, din 7 oct. 1857, p. 314.

Preconizînd să plece în luna mai 1858 la Paris spre a susține și acolo cauza unirii, spre „a-și vedea visul cu ochii”⁷⁶ dar și pentru a-și căuta de sănătate, era la Paris la data de 9 iunie ⁷⁷. Fiind la curenț cu mersul evenimentelor din capitala franceză, cheltuindu-și generoș ultimele resurse de energie fizică, la 6 august scria unui prieten ca „din puținul ce ni s-a acordat să știm a profita”⁷⁸. Susținerea intereselor țării nu i-a permis să urmeze cura de care avea nevoie incit presimțindu-și sfîrșitul neîndurător, la 10 septembrie 1858 își redacta testamentul ⁷⁹. Întors în patrie s-a stins din viață la 25 octombrie 1858⁸⁰. N-a avut parte să vadă realizată unirea căreia i se dedicase cu trup și suflet. Soarta i-a refuzat această fericire. Menționăm că, după un raport al lui Coronini, ar fi putut candida la domnie, fiind pe lista întocmită de acesta la nr. 41, adică imediat după Alexandru Ioan Cuza!⁸¹

Din cele succint prezentate, rezultă că la opera modestă a lui Ralet, care a răspuns mai ales unor cerințe sociale momentane se adaugă, ridicîndu-i valoarea, activitatea sa pe tărîm social pusă în slujba realizării marelui ideal național – Unirea Principatelor. Opera și activitatea lui Ralet ne determină să-i acordăm prețuirea cuvenită, smulgîndu-l din uitare.

A N E X E

I. Actul de deces al lui Dimitrie Ralet :

„Data – 25 octombrie 1858; vîrstă – 43 ani; numele răposatului – vornicul și cavelerul Dimitrie Raletu; locul unde s-au înmormânat – la biserică cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Botoșani”.

(Arh. St. Botoșani, col. stare civilă, mitrica bis. Uspenia).

II. Testamentul său :

TESTAMENT

Cuprins de o boală cronică care poate să mă răpească fără veste, am hotărît a-mi face dispozițiile următoare :

1. Averea me este moșiea Bucecea din ținut Botoșani, imposuită cu 2600 galbini pe zece ani, 600 galbini am primit arvonă, care au să scăde din venitul a trei ani începători.

2. Datorii am : 3 000 galbini la d-ei Profira Ralet cu 8 la sută și pe 5 ani, 350 galbini la d-lui spăt. Nicu Gheuca, 250 galbini la fratele meu, 100 galbini la d-lui vorn. T. Ghica, 60 galbini la d. post. P. Asachi, 40 galbini la d-lui Gal, Paris, ulița Dante no. 23.

3. Aceste sume se vor plăti toate în termen de 3 ani de zile, cele mărunte întâi și pe tot anul se va număra suorei mele Catinca 400 galbini pe cît va trăi, iar nepoatele mele se vor da cîte 2 000 galbini fiecare, precum și fratelui meu și nepotului Alecu tot cîte 2 000 galbini fără dobîndă, toate aceste pînă în 6 ani, fiind slobodă sora mea a săde oricind și oricit va voi în casa mea de la Bucecea, avînd în dispoziția sa și toată grădina incungurătoare.

4. Dispozițiile de mai sus să vor pune în lucrare de d.d. vornicii K. Hlurmuzachi și Sevastian Canano, iar la împlinirea acelor 6 ani va trece moșia Bucecea cu tot venitul ei către Departamentul Cultului și a Instrucției Publice, avînd venitul să intrebuiță exclusiv pentru înzăstrarea fetelor care vor fi lipsite de mijloace și care se vor deosebi la concursul shoalei de fete din orașul Iași. Soma care va alcătui zestreala se va sui de la 100 pînă la 400

⁷⁶ *Documente privind Unirea . . . , vol. III, p. 371.*

⁷⁷ *Ibidem*, p. 385–88.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 396.

⁷⁹ „Buletinul oficial al Moldovei”, nr. 43, din 28 mai 1859, p. 218.

⁸⁰ Arh. St. Botoșani, fond. cit., mitrica bis. Uspenia, 1858.

⁸¹ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 912.

galbini. Aceasta fiind voința me ce desăvîrșită, nădăjduiesc că va fi bine primită de Dumnezeu. Vă salut amicilor și vă recomand dragostea intre voi și cătră patria me; salut și pe mine, ființă adorată pentru care am prețuit trista mea viață și mă duc în veci unde-ți voi păstra iubirea mea fără sfîrșit.

1858 septembvr. 10 22 Paris

(iscălit) D. Ralet

Hanul să se vindă, scăzindu-să pe posesori cu chiria după contract și să se deie 200 galbini lui Manolachi, 100 galbini lui Ghiță, 100 galbini slicei medel. Sevastos la măritări, 50 galbini lui Alexandru, 50 galbini grădinariului iar rămășița pomene.

(iscălit) D. Ralet

(iscălit) Asesorul trib. M. Vasilievici

Orășenescul polițmeistru

(iscălit) L. Bodescu

Originalul l-am primit eu

(iscălit) Sevastiean Canano

Principatele Unite

Tribunalul distric. Botoșani

Copia aceasta după colationarea făcută în conformitate cu copia originalului testament a răpos. vornic D. Ralet, aflată în actă, să legalizează de Tribunalupe forme.

(iscăliți membrii judecătoriei)

(l.p.) Director

Ioan

UN COMBATTANT DE L'UNION : DIMITRIE RALET

RÉSUMÉ

Dimitrie Ralet figure parmi les personnalités qui ont lutté pour l'accomplissement des idéaux de la révolution de 1848 et aux premiers rangs des unionistes.

L'étude présente des données recueillies dans les publications de l'époque ainsi que des informations inédites d'archives, constituant un utile et précieux croquis biographique de l'activité d'un militant révolutionnaire moins connu.

SAINT-MARC GIRARDIN ȘI CONTRIBUȚIA SA LA LUPTA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ A ROMÂNIILOR

DE

NICOLAE ISAR

Spre deosebire de alții prieteni francezi ai românilor de la jumătatea secolului trecut — Quinet, Michelet, Vaillant și alții — care au intrat, mai mult sau mai puțin, în atenția cercetătorilor, Saint-Marc Girardin și raporturile sale cu românii nu au făcut în literatura noastră de specialitate obiectul vreunei preocupări științifice speciale¹, aceasta deși, precum vom încerca să arătăm mai jos, contribuția lui Saint-Marc Girardin la lupta pentru eliberarea națională a românilor la jumătatea secolului trecut nu a fost cu nimic mai modestă decât a celorlalți compatrioți ai săi.

Cind, în anul 1836, Saint-Marc Girardin vizita Principatele Române, numele său era bine cunoscut în Franța și în afara hotarelor, ca om de știință și publicist. Profesor la Sorbona de mai mulți ani, mai întîi ca suplinitor la Catedra de istorie, iar apoi titular al unei catedre de istorie a literaturii franceze, el avea să devină în curs de 40 de ani — cît a slujit acestei instituții, — aşa cum apreciază o enciclopedie franceză mai recentă, „unul dintre cei mai celebri profesori ai epocii monarhiei din iulie și ai celui de-al doilea imperiu”².

Născut în anul 1801, debutase în mod strălucit în viața științifică, la numai 21 de ani, obținind un premiu al Academiei franceze pentru studiul despre Lesage, iar apoi, în numai cățiva ani, altele două pentru studiile sale de istorie și critică literară. Din aceste studii de început s-au dezvoltat de-a lungul deceniilor opere massive în multe volume și, bineînțeles, la ele s-au adăugat multe, foarte multe altele³, cu subiecte noi, inclusiv și alte domenii — istoria, pedagogia, morala, filozofia —, toate acestea aducîndu-i

¹ Ar fi de remarcat numai articolul sociologului Radu Tomoiagă, *Legăturile lui I. Heliade-Rădulescu cu Saint-Marc Girardin și alți pedagogi francezi*, în „Revista de pedagogie”, an. IV, nr. 4, 1966, p. 60–68.

² Cf. Lafont-Bompiani, *Dictionnaire biographique des auteurs*, vol. II, Paris, 1958, p. 819.

³ Este necesar să subliniem că o bună parte a lucrărilor savantului francez au circulat la noi la puțină vreme de la apariția lor și se găsesc în bibliotecile românești. Să menționăm aici, pe lîngă unele lucrări la care ne vom referi mai jos, numai altele cîteva: *Essais de littérature et de morale*, Paris, 1815, tom. I; *Cours de littérature dramatique ou de l'usage des passions dans le drame*, IV-e édition, t. I – III, Paris, 1852–1855; *Tableau de la littérature française au XVI-e siècle suivi d'études sur la littérature du moyen âge et de renaissance*. Nouvelle édition, Paris, 1862; *La Syrie en 1861. Conditions de chretiens en Orient*, Paris, 1862.

autorului, în timpul vieții — și, am zice, mai ales în timpul vieții — o incontestabilă reputație. Din anul 1844, prestigiul său științific era definitiv consacrat prin chemarea în rîndurile Academiei franceze, instituție pe care, de asemenea, avea s-o servească cu devotament pînă la sfîrșitul vieții, survenit la 1 aprilie 1873⁴.

Începutul carierei universitare nu-i fusese la fel de facil datorită vedetelor sale liberale, numai revoluția din iulie 1830, căreia îi slujise cu condeul, fiind aceea care i-a deschis porțile Sorbonei. Debutase în publicistică, în 1827, în acest spirit liberal, printr-un articol care a stîrnit senzație, la „Journal des Débats”, unul dintre cele mai vechi și mai durabile ziare franceze, al cărui colaborator fidel avea să rămînă timp de peste o jumătate de secol, pînă la moartea sa. De numele acestui ziar se leagă, de altfel, o latură esențială a activității lui Saint-Marc Girardin, și care interesează în primul rînd cercetarea noastră; în paginile acestuia avea să insereze el numeroase articole prin care a militat pentru emanciparea politică și socială a popoarelor din Imperiul Otoman și, în general, a popoarelor aflate sub dominații străine.

Nu este locul să insistăm aici asupra caracterului contradictoriu al gîndirii social-politice a savantului francez. Ar fi de reținut în această privință numai caracterizarea de „liberal moderat” sau „conservator progresist” făcută lui Saint-Marc Girardin, gînditorul de care, spiritual, ar fi legat, la noi, Heliade-Rădulescu, cum a demonstrat relativ recent un socio-log român⁵.

Contradictorie este desigur și atitudinea lui față de evoluția politică internă a Franței; participant la revoluția din iulie 1830, el va rămîne toată viața un adept al dinastiei de Orléans; atît numai, trebuie adăugat, că Girardin însuși nu s-a socotit niciodată om politic propriu-zis: „Politica — nota el, în 1852, în prefața uneia dintre lucrările sale — nu a fost pentru mine niciodată decît un subiect de observații și de studii”⁶.

Cert este că opera științifică a savantului francez, ca și activitatea lui în general au avut un larg ecou în Principatele Române; că, prin călătoria sa din 1836 și impresiile sale de călătorii, atît de favorabile românilor, publicate ulterior și în volum⁷, el și-a înscriș la un loc de frunte numele în istoria relațiilor româno-franceze; cert este că, mai ales în perioada războiului Crimeii și a luptei pentru Unirea Principatelor, printr-o nouă lucrare despre români,

⁴ Pentru cîteva date asupra vieții și operei sale, vezi *Le livre du centenaire du Journal des Débats. 1789—1889*, Paris, 1889, mai ales paginile 203—213 (articul semnat de A. Vandal), precum și pentru numeroase alte referințe, p. 158—191, 234—243, 454, 531; *Dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire*, publié sous la direction de F. Buisson, I-e partie, t. Second, Paris, Hachette, f.a., p. 2662—2666 (articul scris de G. Lyon); G. Vapereau, *Dictionnaire universel des contemporains*, Hachette, 1870, p. 1608—1609.

⁵ R. Tomoiagă, *op. cit.*

⁶ Cf. Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études*, Paris, Amyot, 1852—1853, p. X (în continuare *Souvenirs*).

⁷ O antologie aproape integrală a scrisorilor publicate în „Journal des Débats” în 1836 găsim la biblioteca Academiei R. S. România, ms. francez, nr. 5. Față de ediția din 1852 — așa cum reiese din acest manuscris, folosit de noi în lipsa colecției „dezbatelor” pentru anul 1836 — scrisorile inițiale cuprindreau o serie de adausuri nu lipsite de interes, ca de pildă, în manuscris citat, la f. 41—42 (față de ed. din 1852, p. 245), f. 69—70 (față de p. 268). Din seria scrisorilor de la 1836, prima a fost publicată în traducere în „Muzeu național”, an. I, nr. 34 din 21 octombrie 1836, p. 133—135.

publicată în 1858, în care va scrie la fel de frumos despre noi, dar și prin numeroasele articole din „Journal des Débats”, care, cronologic, au precedat acest studiu, Saint-Marc Girardin și-a adus o importantă contribuție la lupta pentru Unirea Principatelor, contribuție care merită a fi relevată, pe care au subliniat-o cu tărie mai întii contemporanii săi, mari patrioți români ca Mihail Kogălniceanu, C.A. Rosetti, V. Alecsandri ș.a.

Nu este cazul să insistăm aici asupra observațiilor pe care le face Saint-Marc Girardin în privința originii latine a poporului român⁸. Este vorba de o concluzie care nu lasă nici un dubiu, care exclude orice confuzie sau naivitate, care se bazează pe observația directă a savantului în ce privește limba pe care o aude vorbindu-se, portul, obiceiurile, conștiința însăși afirmată de locuitori și constatătă de el, toate acestea, privite în legătură directă cu resturile arheologice, pe care iubitorul de antichități și învățatul de formăție clasică le caută cu nesaț.

Observațiile sale privind procesul de romanizare, proces care a precedat momentul cuceririi Daciei de către romani; privind colonizarea Daciei — înțeleasă nu ca o soluție administrativ-militară, ci tocmai legată de acest proces — ; și mai ales deducerea corectă de către savant a originii noastre, nu numai de la romani — în ciuda caracterului fundamental romanic al limbii — ci și de la daci, punct important asupra căruia el, Saint-Marc Girardin, se va deosebi de alți autori francezi — de Quinet, de pildă, care sub influența unor opere ardeleni, va afirma originea pur latină⁹ —, toate acestea stau, la 1836, sub semnul adevărului, confirmat ulterior de știința românească.

Comunicarea la Paris în „Journal des Débats” în anul 1836 a acestor note privind caracterul latin al poporului român, sub pana unui scriitor de mare renume, va fi însemnat o importantă chemare adresată oamenilor de știință francezi pentru întoarcerea privirilor spre „frații latini” din Răsărit. „Observând numai originile, notează el, în încheierea uneia din seriozri, Valahia și Moldova fac parte din marea familie a Europei Latine. Ei (românii) poartă nume latin, vorbesc limba latină ; pământul lor a păstrat nume latine, și sub acest raport ei nu au meritat mai mult uitarea savanților și literaților, cu cît sub altul nu au meritat uitarea publiciștilor”¹⁰.

Fără indoială, călătoria lui Saint-Marc Girardin din 1836, așa cum rezultă din multe note care au semnalat-o ulterior — dacă ar fi să ne referim, de pildă, numai la Eliade-Rădulescu, V. Alecsandri, Al. Russo, C. Negri¹¹, ș.a. — a constituit un eveniment căruia i s-a conferit o oarecare senzație, și pe bună dreptate. În cursul ei, unii dintre cărturarii români —

⁸ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs*, I, p. 218—231.

⁹ Edgar Quinet, *Oeuvres complètes. Les Roumains. Allemagne et Italie. Mélanges*, Paris, 1857, p. 97—98 (în continuare *Les Roumains*).

¹⁰ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs*, I, p. 229—230.

¹¹ Despre cei doi din urmă și cunoștința lor cu savantul francez, la care nu ne vom mai referi în continuare, vezi Pericle Martinescu, Costache Negri, București, Edit. Tineretului, f.a. p. 37—38 ; *Istoria literaturii române*, vol. II, București, Edit. Academiei R.S.R., 1968, p. 447 ; V. V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în sec. al XIX-lea*, vol. I, București, 1929, p. 91—92.

Eliade, în primul rind¹² — au avut ocazia să facă cunoștința învățatului, o asemenea imprejurare având un oarecare ecou în activitatea și opera lor viitoare. La rîndul său, Saint-Marc Girardin, păstrînd o frumoasă amintire, a continuat în perioada care a urmat să se intereseze de realitățile românești, mai ales prin intermediul diplomaților francezi aflați în misiune în Principate. Așa se explică, de pildă, că, în 1841, Billecocq într-o scrisoare îi trimitea informații amănunțite, cu detalii și schițe, privind descoperirea de la Pietroasele-Buzău¹³.

Din perioada imediat următoare călătoriei lui Saint-Marc Girardin în Principate datează și primele traduceri din opera savantului francez, datorate lui Eliade-Rădulescu. În 1838, în „Curierul românesc”¹⁴, acesta publică o parte din lucrarea lui Girardin despre Rousseau, sub titlul *Asupra vieții și operilor lui J. J. Rousseau*, traducere menită să popularizeze numele marelui iluminist francez în Principate¹⁵. La această dată, în Franța, preocuparea lui Saint-Marc Girardin în cadrul cursurilor de la Sorbona reducea în dezbatere științifică, de pe poziții moderate, figura ilustrului gînditor și avea să se soldeze mult mai tîrziu cu elaborarea unei voluminoase opere de exgeză¹⁶.

Tot în 1838 Eliade publica și o a doua traducere din Saint-Marc Girardin, și anume sub titlul *Despre starea instrucției publice în Austria. și mai cu deosebire în instrucția ușuală*¹⁷, deci dintr-o lucrare foarte

¹² Despre vizita savantului francez la Colegiul „Sf. Sava” și întîlnirea cu dascali români, vezi relatarea lui Eliade în „Curier rumânesc”, an. VII, nr. 66, din 9 octombrie 1836, p. 261—262.

¹³ Scrisoarea lui Billecocq era publicată de G. Asaki în gazeta sa bilingvă „Spicitorul Moldo-Român Le glaneur Moldo-Vlaque” în numărul din iulie-septembrie 1841, p. 61, sub titlul *Arheologie, împreună cu „lămuririle foarte interesante care au dat asupra acestui obiect Academia inscripțiilor și a frumoaselor litere din Paris”*.

¹⁴ Vezi „Curier rumânesc”, IX, 1838, text bilingv, român și francez, nr. 1 din 1 ianuarie, p. 1—3; nr. 2 din 10 ianuarie, p. 1—4; nr. 3 din 17 ianuarie, p. 1—3; nr. 4 din 24 ianuarie, p. 1—3; nr. 5 din 31 ianuarie, p. 1—3. Același text, integral, este publicat și în „Curier de ambe sexe”, per. I (1836—1838), nr. 13, p. 209—221.

¹⁵ Sensul traducerii era limpede afirmat de Eliade, cînd scria: „Fără îndoială sunt în planurile de educație și de politică ale lui J. J. Rousseau multe sofisme amestecate cu multe adevăruri; fără îndoială că a greșit, și în studiile noastre vom putea cîteodată a pune înaintea lui *Emile* cercetările pedagogiei moderne, și înaintea *Contractului social*, serierile D(ominului) B. Constant. Dar ceea ce noi nu vom putea uita niciodată este moralul ce a dat el omului și libertatea la nord. Iată titlurile lui J. J. Rousseau în admirația viitorimei, și iată pentru ce mă fericesc de a-l studia în anul acesta dinpreună cu dumneavoastră” (cf. „Curier de ambe sexe”, per. I, 1836—38, nr. 13, p. 221). Cîteva date asupra circulației operelor lui J. J. Rousseau, vezi la Al. Duțu, *Explorări în istoria literaturii române*, București, 1969, Cap. „Voltaireanism și rousseauism”.

¹⁶ Saint-Marc Girardin, *Jean Jacques-Rousseau. Sa vie et ses œuvres*, Paris, 1875.

¹⁷ Vezi „Curier românesc”, an. IX, nr. 2 din 9 decembrie 1838, p. 1—4; nr. 9 din 21 decembrie, p. 33—34; nr. 10 din 23 decembrie, p. 40. De observat că în numărul 7, din 18 decembrie 1838, p. 25, se publică o scrisoare adresată „Domnule redactor” în care se face elogiu lucrării lui Saint-Marc, al sistemului de învățămînt din Austria, „o țară unde oamenii sunt tineri subțiri și prieghării sunt blîndă și părintească a stăpînirei”; este vorba, de fapt, după R. Tomoiagă, de o scrisoare apartinînd lui Eliade însuși (*op. cit.*, p. 64).

însemnată, devenită celebră la puțină vreme de la apariție¹⁸, prin care savantul preconiza reorganizarea învățământului secundar francez prin introducerea studiilor reale în programa de învățămînt alături de cele umaniste și care lucrare a constituit obiectul unor însemnate dezbateri în Franța¹⁹, menite să aducă învățatului francez, în epocă, un nou titlu de glorie, de data aceasta în domeniul pedagogiei.

Nu este cazul nici de data aceasta să insistăm asupra unor asemenea aspecte privind circulația operelor lui Saint-Marc Girardin în țările române, ceea ce ar presupune, oricum, o cercetare aparte. Ar trebui, poate, să facem numai observația că explicația acestui interes pentru lucrările pedagogice ale sale nu trebuie legată neapărat și numai de călătoria învățatului francez în Principate, ci ea trebuie privită într-un context mai larg. Este vorba anume de o tradiție, aparte să-i zicem, în ce privește circulația cărții pedagogice franceze în școlile din Principate, și care pornește din secolul precedent; aşa se explică faptul că bibliotecile românești ale epocii captează dintre operele iluministilor francezi — mai apoi ale romanticilor — în primul rînd lucrările cu caracter pedagogic, și că multe dintre manualele dascălilor români din Principate dinainte de 1848 folosesc — ca să nu zicem copiază — asemenea lucrări²⁰.

Așa cum s-a demonstrat, lucrările de pedagogie ale lui Saint-Marc Girardin, la care ne-am referit, vor fi folosite mai tîrziu, în sensul utilizării principalelor concluzii în cadrul dezbatelerilor din anii 1864—1865, legate de reorganizarea învățământului românesc. Alexandru Odobescu, admirator al operei pedagogice a învățatului francez — pe care îl cunoștea de la Paris, cu ani în urmă, în 1850, susținîndu-și bacalaureatul în fața unei comisii al cărei președinte era însuși Saint-Marc Girardin²¹ —, avea să demonstreze în cursul acestordezbateleri necesitatea învățământului real, pelind și la autoritatea lucrărilor învățatului francez²².

★

În afara problemei romanității, o latură importantă a opinioilor lui Saint-Marc Girardin privitoare la Români, legată și ea direct de observațiile făcute de el, mai întii, în cursul călătoriei din 1836, privește perspectivele dezvoltării economice a Principatelor Române în strînsă legă-

¹⁸ Este vorba, cum menționează însuși traducătorul, de un capitol din *Panorama Germanici*, publicată în 1837, care reproducea la rîndu-i, o parte a lucrării publicată în 1835, în urma călătoriei de studii în Germania, Elveția și Austria, anume: *De l'instruction intermédiaire et de son état dans le midi de l'Allemagne*, întregită cu un al doilea volum, publicat în 1839.

¹⁹ Mai tîrziu, în 1817, Saint-Marc Girardin publică o altă lucrare importantă de pedagogie, dezvoltînd teoria învățământului intermediar, lucrare care, de asemenea, a circulat la noi: *De l'instruction intermédiaire et ses rapports avec l'instruction secondaire*. Despre rolul lui Saint-Marc Girardin în aceste dezbateri vezi Emile Durkheim, *Evoluția pedagogiei în Franța*, traducere de Victoria Petrescu și Elvira Balmuș, București, Edit. didactică și pedagogică, 1972, p. 275—276.

²⁰ Despre tradiția circulației lucrărilor franceze de pedagogie, vezi și articolul nostru, *Condillac și ideologia franceză în preocupările lui Nicolae Rosetti-Roznovanu*, în „Revista de filozofie”, t. XIX, nr. 5, 1972, p. 671—679.

²¹ Cf. *Istoria literaturii române*, vol. II, p. 708.

²² Vezi *Raport asupra organizației ce ar fi să se dea învățământului secundar în România*, prezentat Consiliului General de instrucțiune publică, în sesiunea lui din anul 1865, în A. Odobescu, *Opere*, vol. II, ediție M. Anineanu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1967, p. 301—314. Asupra legăturilor lui A. Odobescu cu lucrările lui Girardin, vezi aici și notele de la p. 626, 628—629.

tură cu Occidentul. N. Iorga, în cunoscuta sa Istorie a românilor prin călători, puncta acest interes special al „marelui maestru al gazetăriei franceze”, cum îl numește el, interes pentru chestiunile economice²³, legat, cum vom vedea, de o soluție mai generală pe care Saint-Marc Girardin o dădea rezolvării chestiunii orientale.

Vizitind porturile Brăila și Galați, a căror foarte recentă dezvoltare, în curs de numai cîțiva ani, după tratatul de la Adrianopol, îl impresionează, Saint-Marc Girardin subliniază însemnatatea economică și politică pe care libertatea navegației pe Dunăre o avea pentru viitoarea dezvoltare a Principatelor. Cale principală de legătură cu Europa Centrală și Marea Neagră, menirea Dunării era să realizeze un contact permanent și durabil între Occident și Orient, să fie un instrument de reașezare a Sud-Estului european în sfera civilizației apusene²⁴. Era necesar nu numai să se asigure pur și simplu libertatea navegației pe Dunăre, împotriva tendințelor de dominație ale marilor puteri, ci și să se amenajeze navigabilitatea prin lucrări serioase, în acest sens sesizând, între altele, și importanța pe care ar avea-o construirea unui canal Dunărea-Marea Neagră²⁵. Dacă Dunărea ar deveni, scria el, „marea cale între Orient și Occident, gîndiți-vă ce avantaj va fi pentru Principate de a se găsi pe drumul tuturor călătorilor pe care comerțul, știința, politica, curiozitatea îi conduc în Orient”²⁶. Consecințele ar fi, subliniază el, nu numai de ordin economic propriu-zis, ci și de ordin moral-politic, căci călătorii răspindesc în calea lor ideile și poartă cu ei atenția Europei.

Evident, trebuie subliniat, făcind o scurtă digresiune, că acest interes economic pentru Principate, pe care Girardin — altfel, el însuși născut într-o familie de negustori — îl sugerează burgheziei din Apus, mergea pe linia unor mai vechi observații făcute de călătorii anteriori²⁷. Nou este la Girardin, poate, faptul că o asemenea pledoarie pentru contactul economic între Apus și Răsărit este mult mai imperios formulată în strînsă legătură cu concepția sa privind necesitatea reîntoarcerii populațiilor creștine din Imperiul Otoman în sfera de influență a culturii și civilizației apusene. Nu trebuie să pierdem din vedere că, în călătoriile sale în Orient, profesorul de la Sorbona, cu o predilecție tipică omului de cultură clasică, căuta pretutindeni urmele vechii civilizații române, și că unghiul de abordare a problemelor economice și politice rămîne la el în mod esențial cultural.

Ca și alții contemporani ai săi, Saint-Marc Girardin fusese impresionat profund în deceniul al 3-lea, în anii de exuberanță ai tinereții, de lupta eroică a poporului grec pentru liberate națională, eveniment care va fi fost decisiv în orientarea preocupărilor sale pentru destinul popoarelor din sud-estul Europei. Încă din anul 1830, în studiul său de filozofie a istoriei

²³ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, ed. a doua adăugită, vol. III, București, Edit. „Casete școalelor”, 1929, p. 185.

²⁴ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs*, I, p. 231—232.

²⁵ Ibidem, p. 232. Asupra acestei propunerii, vezi și observația lui P. Cernovodeanu, *Români și primele probe de construire a canalului Dunăre—Marea Neagră (1838—1856)*, în „Revista de istorie”, t. 29, nr. 2, 1976, p. 192, nota 9.

²⁶ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs*, I, p. 243.

²⁷ Pe lingă lucrarea lui Iorga citată mai sus sau lucrarea lui V. V. Haneș, și ea citată, mai vezi P. Cernovodeanu, *Les voyageurs français en présence des réalités roumaines de la période phanariote*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, t. XIII, nr. 5—6, 1974.

*Orientul și Occidentul*²⁸, în care se referea, între altele, și la Principatele Române, el anticipa idei pe care le găsim în impresiile sale de călătorii din 1836 sau din diverse alte lucrări.

Desigur, această latură a gîndirii lui Saint-Marc Girardin privind contactul economic dintre Occident și Orient — revers ea însăși, cum vedem, a concepției privind unitatea culturală a Europei — este amplu reflectată în opera vastă și în activitatea îndelungată a lui Saint-Marc Girardin în chiar privința legăturilor sale cu români. Există, evident, în gîndirea marelui publicist francez o supraevaluare a nsemnatății pe care contactul economic între Apus și Răsărit îl poate avea asupra destinului politic al țărilor aflate sub dominația Imperiului Otoman. Edgar Quinet, în lucrarea sa despre români, publicată 20 de ani mai tîrziu, în 1856, persiflind această absolutizare a economicului, — fără a nu exagera la rîndu-i, în spirit messianic, rolul virtuții —, credem că se referează la Saint-Marc Girardin²⁹.

Oricum, exagerarea și idealizarea odată subliniate, ideea în sine nu rămîne lipsită de importanță. Cînd oamenii de afaceri din Paris și Londra, sau din alte mari orașe, vor avea prilejul să vorbească — în Apus — de afacerile lor comerciale în Principate, cînd numeroșii călători vor vorbi și vor scrie foarte mult în Occident despre români, arată el, în încheierea uneia dintre scrisorile din 1836, atunci „independența lor (a românilor), atît de fragilă și de delicată azi, va fi mai puternică și mai sigură; căci ea va fi pregătită de atenția Europei întregi. Pentru o țară — scrie el în continuare — privirile Europei ațîntîte asupra destinului ei însemnează o apărare și o fortă. Există în aceasta — adaugă el — ceea ce a făcut și fericirea Greciei”³⁰.

Cum arătam, această latură a opiniei lui Saint-Marc Girardin în privința relațiilor cu români este amplu reflectată în opera și activitatea sa, mai ales în anii războiului Crimeii și ai luptei pentru Unirea Principatelor, în numeroasele articole scrise în „Journal des Débats”, cînd el formula această teorie în strînsă legătură cu soluția generală pe care o dădea, într-un spirit moderat, rezolvării problemei orientale. Într-un articol din februarie 1856, reprodus de „Steaua Dunării” și apreciat elogios de M. Kogălniceanu, referindu-se la deosebirile de vederi dintre Franța și Anglia, în ce privește poziția care trebuia să se confere Porții otomane după război în raport cu populațiile creștine, el scrie: „Înainte de a se forma în Orient un stat puternic, sau turcesc sau creștinesc, trebuie să fie o populație activă, matură, intelligentă, unită cu Occidentul prin legăturile industriei și comerțului, însuflată de spiritul Occidentului”³¹. El nu disprețuiește, scrie mai departe, starea politică și diplomatică a Orientului, însă nu este posibil ca Occidentul să fie separat sub raportul dezvoltării industriale de Orient, acel Orient care fusese în antichitate „zona privilegiată a civilizației grecești și romane”; Occiden-

²⁸ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyages*, vol. II, p. 398—407.

²⁹ Edgar Quinet, *Les roumains*, p. 97—98.

³⁰ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs*, I, p. 244.

³¹ Cf. „România literară”, 1856, nr. 17 din 18 februarie, p. 67. Este de reținut că în lipsa colecției „Jurnalului dezbatelor” am folosit pentru analiza articolelor lui Girardin traducările publicate la noi, în lipsa posibilităților de comparație cu originalul, deci, fiind obligați să folosim textul tradus, în spiritul lingvistic al epocii, cu toate eventualele sale stîngăci.

tul, pe calea comerțului și a industriei, trebuie să readucă Europa răsăriteană în sfera civilizației apusene, și în acest punct se află, după el, „marele și comunul interes al Franței, Angliei și Germaniei în Orient”³².

★

Intrinsec legate de această latură a gîndirii lui Saint-Marc Girardin privind dezvoltarea țărilor făcind parte din Imperiul Otoman pe calea legăturilor economice cu Occidentul, se află, desigur, și ideile publicistului francez privind rolul politic pe care Apusul trebuia să-l joace în contactul cu sud-estul european și Orientul apropiat, în sensul tocmai al apărării intereselor economice ale țărilor apusene în aceste zone. Această latură a ideologiei politice a lui Saint-Marc Girardin coincide, în bună parte, cu însăși linia politicii externe oficiale a Franței la jumătatea secolului trecut, anume în chestiunea orientală.

Nu este cazul să insistăm aici asupra teoriei echilibrului european pe care Saint-Marc Girardin o făcea, asupra rațiunilor care în momentul declanșării crizei orientale aveau să determine Franța și Anglia să intervină cu promptitudine în război pentru a apăra integritatea Imperiului Otoman și a evita căderea unora dintre țările sud-est europene sub stăpînirea sau dominația imperiului țarist. Cert este că, independent de interesele proprii, politice și economice, ale țărilor apusene, pe care și Saint-Marc Girardin în numeroasele sale articole politice din „Journal des Débats” nu putea să nu le servească, el, ca și mulți alți publiciști, simpatizanți ai luptei pentru unitatea și independența națională a românilor, a înțeles, cu mult înainte de declanșarea crizei orientale prin izbucnirea războiului în 1853, nu numai că în conflictul dintre marile puteri realizarea unității și independenței naționale a românilor nu era dăunătoare Franței, dar, ceva mai mult, că, în numele unor idei generoase și umanitare, adinc infiripate în conștiința poporului francez, era necesar să se sprijine activ asemenea aspirații ale poporului român. Iată de ce, în foarte numeroasele articole politice din perioada războiului Crimeii și a luptei pentru Unirea Principatelor — cărora presa românească, inclusiv din Transilvania, le-a acordat cea mai mare atenție — Saint-Marc Girardin va trata cauza unirii Principatelor Române ca un punct important în rezolvarea problemei orientale, anticipând de multe ori calea pe care urma să meargă diplomația oficială franceză.

Opiniile lui Saint-Marc Girardin în ce privește sprijinul politic pe care puterile occidentale — Franța în primul rînd — erau date să-l ofere Principatelor Române în numele proprietăților lor interese, inserate în articolele sale din anii 1853—1859 sunt legate, desigur, la rîndul lor, de o altă latură a gîndirii lui politice și numai în legătură cu aceasta ele ar putea fi pe deplin înțelese. Anume, este vorba de concepția, afirmată cu multă vreme înaintea declanșării războiului Crimeii, privind necesitatea reformării Imperiului Otoman. În călătoria sa din 1836, el se convinse în mod învederat de năzuințele de unitate și independență existente în Principate, dar și de noile obstacole care se aflau în calea acestora. Reevaluînd noile raporturi de forță dintre Rusia și Poarta otomană, stabilite în urma tratatului de la Adrianopol, el conchidea, sugerind o soluție generală pentru problema orientală, că însăși Poarta trebuie să-și

³² Ibidem.

reevalueze în mod fundamental politica și relațiile cu popoarele supuse sau vasale din Imperiu, aceasta fiind o condiție absolută a menținerii propriei sale existențe în fața amenințărilor altei mari puteri. Principatele Române, scrie el, pentru Turcia „sînt pierdute pentru totdeauna. Ea nu mai are în privința lor decît un singur lucru de făcut, acela de a le proteja și să susține”³³.

Era desigur acesta un program sugerat Turciei — care nu era nou, în epocă, pe care îl aflăm și la alți gînditori sau oameni politici —, care, în cursul evenimentelor din anii 1848–1849, iar apoi, în așteptările deznodămintului războiului Crimeii, va avea o largă circulație, pe care îl vor adopta, mai ales după înăbușirea revoluției de la 1848 din Principate cu ajutorul intervenției trupelor țariste, și unii dintre patriotii și revoluționari români. În cazul lui Saint-Marc Girardin, trebuie subliniat că această idee a transformării popoarelor din Imperiul Otoman, din popoare subjugate sau vasale, în popoare aliate, cointeresate într-o apărare comună în fața pericolelor altor imperii, a constituit pînă la 1858, pînă la hotărîrile Conferinței de la Paris, ideea de bază pe care Saint-Marc Girardin și-a sprijinit în bună măsură întreaga lui acțiune, pe care o găsim expusă în articolele sale din acești ani.

★

Cum mai arătam, opera lui Saint-Marc Girardin privitoare la români este mult mai întinsă decit se știe și se apreciază de obicei. Numai în perioada care intercalează principalele sale lucrări, între 1852, cînd în volumul *Souvenirs des voyages et d'études* publică din nou scrisorile sale privind călătoria pe Dunăre, și anul 1858, noiembrie, cînd în „*Revue des Deux Mondes*” publică studiul *Les Principautés Danubiennes*, din seria „Călătoriilor în Orient”, aflăm un mare număr de articole publicate în „*Journal des Débats*”, dintre care cele mai multe, dată fiind semnificația care li se atribuia pentru cauza unirii și independenței, au fost reproduse în întregime și comentate de ziarele din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Adunate la un loc, toate aceste articole, multe dintre ele adevărate studii, eseuri de literatură politică, ar constitui o antologie voluminoasă, care ar oglindi mai fidel imaginea filoromânului francez, aportul lui la formarea în apusul Europei a unei opinii publice favorabile cauzei unirii Principatelor Române și progresului poporului român, contribuția lui la lupta de eliberare națională a poporului român la jumătatea secolului trecut.

Cîteva concluzii se pot desprinde din analiza acestor articole. În primul rînd este neîndoelnic că Saint-Marc Girardin a sprijinit cu toată sinceritatea Unirea, și anume unirea deplină a Principatelor. A sprijinit-o și a afirmat-o cu căldură. O făcea nu numai pentru a răspunde pozitiv la dorințele unui popor de care, să zicem, se legase, ci pentru că era adinc convins, cum spune el, că unirea este „bună pentru români, bună pentru turci și bună pentru Occident”. Realizarea unirii era în concordanță deplină cu vechea soluție pașnică pe care el o dădea rezolvării problemei orientale, anume a „renașterii Orientului prin el însuși”.

³³ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs*, I, p. 268.

În al doilea rînd, vom observa din analiza acestor articole că Saint-Marc Girardin nu a pus în acești ani problema independenței totale a Principatelor Române — ceea ce, în mod simplist privind lăcerurile, i s-ar putea reproşa ! Nu a pus problema independenței totale, dar niciodată nu a exclus-o ! Singura legătură care trebuia să mai existe din vechile forme de dominație, între Principate și Poartă, trebuia să fie recunoașterea unei suzeranități formale a sultanului, și aceasta pentru a răspunde exigențelor momentului politic, care reclamau, după el, păstrarea integrității Imperiului Otoman. În lumina acestei concepții, Imperiul otoman trebuia să fie mai degrabă o confederație de state libere ! Restabilirea unei poziții de suveranitate — aproape identică cu independența — decurgind prin vechile privilegii ale Principatelor române — și este interesant de subliniat că chestiunea capitulațiilor a fost arma principală pe care publicistul a folosit-o în apărarea cauzei Principatelor Române, împotriva manevrelor Turciei și Austriei — trebuia să însemneze pentru Principate realizarea unui pas esențial pentru o independență totală. Dar, mai mult decât atât, o soluție moderată, realizarea idealului independenței în etape succesive, iî părea publicistului, în primul rînd, de domeniul posibilului. Din acest unghi de vedere — al posibilului — privea el, de fapt, și problema perspectivelor desăvîrșirii Unirii Principatelor, prin luarea în considerare și a altor provincii locuite de români.

Nicăieri nu și-a explicitat Saint-Marc Girardin mai sintetic vederile în această privință decât în recenziea pe care o făcea la sfîrșitul anului 1855 cărții lui Elias Regnault *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*. E frumoasă, spune el, imaginea unei Româniî în care sunt intrunite toate provinciile locuite de români și care, pe deasupra este și pe deplin independentă ; dar oare se poate ea înfăptui atât de ușor precum se preconizează ? se adresează el lui Regnault. „Mă uncesc cu dînsul — cu Regnault — scrie el — în interesul ce poartă acestei populații latine, care de la Traian s-a păstrat întreagă și nealterată pe țărmurile Dunării ; mă deosebesc de el asupra soartei ce trebuie făcută acestei populații ; dumnealui le face un mare stat, însă numai în viitor și dupre prefacerile rezbelului. Eu, iau statul ce-l au, provizor încă, dar mai bun decât trecutul, și doresc ca Europa să-l cîntăreasă, îmbunătățindu-l. Eu las viitorului toate sănsele sale ; decât numai nu mă grăbesc de a le crea prin lovitură de tun”³⁴.

Evident, opinile lui Saint-Marc Girardin aveau în vedere mai ales acțiunea diplomatică a Europei. Dar peste spiritul moderat al soluțiilor preconizate, trebuie subliniat că acțiunea lui în sprijinul Unirii s-a desfășurat cu perseverență și energie. S-ar putea spune că nici unul dintre marii publiciști filoromâni ai epocii nu a fost atât de prezent în publicistica franceză a anilor 1853—1858, cu prestigiul condeiului său cerind aplicarea hotărîrilor Congresului de la Paris și luînd în repetate rînduri o poziție de riguroasă condamnare a acțiunilor antiunioniste ale Turciei, secondeate de ale Austriei.

*

Nu este greu de observat că articolele lui Saint-Marc Girardin urmează cursul evenimentelor, răspund unor solicitări immediate. Acuitatea lor este reflectată, printre altele, de ecoul larg pe care îl au în presa euro-

³⁴ „Steaua Dunării” din 8 decembrie 1855, p. 120.

peană și în cea românească, ecou menit el însuși să stimuleze mișcarea pentru Unire. În anii 1853—1854, „Gazeta Transilvaniei” sub redacția lui Gheorghe Barițiu și „Telegraful Român” de la Sibiu, sub redacția lui P. Vasici, reproduceau primele articole ale lui Saint-Marc Girardin din această perioadă³⁵, articole care avansau soluțiile date în privința Principatelor de Conferința de la Viena și, apoi, de Congresul de la Paris. La 18 martie 1855, referindu-se la Conferința de la Viena, Saint-Marc Girardin își exprima speranța că aceasta va lua în considerație aspirațiile de independentă ale românilor, că va avea în vedere „dreapta cerere a moldovalahilor pentru naționalitatea consfințită prin vechi tratate”³⁶.

Poziția marelui publicist francez, menită să contribuie la crearea unei stări de spirit în Occident cu totul în favoarea cauzei Principatelor, să stimuleze în acest sens un larg curent favorabil în presa franceză, sau chiar în alte țări, precum și să influențeze activitatea diplomatică, în același sens, era relevată de „România literară” prin condeiul lui Vasile Alecsandri, care, la numai cîteva zile de la apariția unui articol al publicistului francez, în numărul din 20 martie 1855, într-un articol intitulat „Prietenii românilor”, așea în fruntea listei marilor filoromâni fancezi pe Saint-Marc Girardin, ale cărui gînduri frumoase despre viitorul Principatelor fuseseră anticipate, spune el, de ideile exprimate încă din 1836, cind studiase Principatele cu „luarea aminte a unui filozof”. Numele acestor campioni ai României — Saint-Marc Girardin, și alături de el, Colçon, Vaillant, Desprez, Billecocq, Michelet, Ubicini și alții —, scrie el, „sînt adînc săpate în inimile noastre și nu se vor șterge niciodată”, căci, adaugă el, „dintre toate misiile omenești, cea mai nobilă este de a întinde o mînă prietenă națiilor căzute, care aspiră a se ridica în picioare și a lua rînd între celelalte nații mari, glorioase și puternice”³⁷.

Elogiul făcut de Alecsandri viza, evident, peste textul propriu-zis al articolului lui Saint-Marc Girardin, știința poetului român despre interesul special cu care academicianul și publicistul francez privea de multă vreme, cu multă simpatie, pe români, și își pusese, cu multă generozitate, condeiul în slujba cauzei lor; el viza desigur și relațiile directe întreținute cu marele publicist, care, într-un articol, din martie 1855, între altele, mărturisea că a citit cu foarte mult interes mai multe memorii manuscrise despre situația Principatelor, care-i fuseseră trimise: „ele m-au interesat prea mult — notează el — pentru că cu toatele exprimă o nobilă și duioasă simțire, aceea a patriotismului provinut din nenorocirile patriei și din îngrijirile și temerile despre viitorul lor”³⁸. În unele din aceste manuscrise este solicitat să trateze și probleme mai speciale, de ordin intern, cu caracter social — ca, de pildă, problema agrară —, dar publicistul, cu modestie³⁹, aşa cum va face în multe rînduri, își va declina

³⁵ Vezi, de pildă, „Telegraful român”, Sibiu, an I, 1853, nr. 67 din 26 august, p. 265; nr. 68 din 29 august, p. 269—270; an. II, 1854, nr. 87 din 3 noiembrie, p. 347; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 40 din 19 mai 1854, p. 159—160; nr. 41 din 22 mai 1854; p. 162; nr. 88 din 3 noiembrie 1854, p. 352—353; nr. 93 din 20 noiembrie 1854, p. 372—373; nr. 94 din 24 noiembrie 1854, p. 377.

³⁶ „România literară”, nr. 12 din 20 iulie 1855, p. 143.

³⁷ Ibidem, 20 martie 1855, p. 144.

³⁸ „Zimbrul”, an. III, Iași, nr. 5 din 22 martie 1855, p. 217.

³⁹ Ibidem, p. 28, articol tradus de T. Codrescu.

competență pentru probleme care depășeau cadrul propriu-zis al ches-tiunii orientale, în care el însuși se socotea expert.

Néîndoilenic că relațiile cu români, din ale căror manuscrise și corespondențe Saint-Marc Girardin culege date privind stările de lucruri din Principate, s-au înmulțit în perioada emigației. La 25 martie 1855, I. Voinescu II, trimițîndu-i un exemplar din culegerea de poezii din opera lui Alecsandri, întocmită de el la Paris, aducea și el, ca și prietenul său, bardul de la Mircești, un cald omagiu publicistului francez, în care români, spune el, de multă vreme, găsiseră „un apărător plin de dreptate și de știință”⁴⁰. Ați fost primul, ii serie Voinescu, care, după călătoria făcută în Principate, convins de virtuțile locuitorilor întlniți în cale, ați scris că națiunea română, adică română, „care merită cu adevărat acest nume, a servit întotdeauna cauza umanității și a civilizației”. El nu se îndoiește că marele publicist va dărui în continuare, prin condeul său, acele cuvinte călduroase de încurajare, care merg la inima emigației române de la Paris, care sunt întotdeauna primite de ea cu gratitudine⁴¹, care au un puternic ecou în inima poporului de la Dunăre, vizitat cu ani în urmă.

Relațiile lui I. Voinescu II cu Saint-Marc Girardin erau fără îndoială ceva mai vechi. Încă în februarie 1850, într-o scrisoare adresată lui I. Ghica, el arăta că, prin intermediul unui amic comun, publicistul francez se arătase dispus a sluji cauza emigaților români și spera, ca, peste cîteva zile, să facă cunoștință personală cu el, fiindu-i bine recomandat⁴². În ce-l privește pe I. Ghica, acesta, într-o scrisoare din 22 noiembrie 1854, adresată prietenului său Alecsandri, apreciind articolul publicat de Girardin la începutul aceleiași luni în „Journal des Débats” ca fiind „foarte bun”, menționa, între altele, că articolul în cauză fusese redactat de către publicist pe baza notelor trimise de el unui prieten de-al său, Xavier Raymond, cu șase luni în urmă⁴³. Fără îndoială, serviciile aduse de Saint-Marc Girardin cauzei Unirii Principatelor vor fi pe măsura așteptărilor admiratorilor săi români.

Remarcabile sunt articolele lui Saint-Marc Girardin din prima jumătate a anului 1856 din ajunul deschiderii Congresului de la Paris, din timpul dezbatelor acestuia și din lunile imediat următoare. Într-o suită de articole din care un număr de cel puțin 10 sunt reproduse sau amplu comentate în ziarele românești, publicistul francez urmărește desfășurarea evenimentului, punînd în centrul atenției opiniei publice franceze problema Principatelor Române. Un articol al lui din 12 ianuarie 1857, reprodus în „România Literară” — în care se ocupă de considerații politice care, în Franța, dar mai ales în Anglia, infîrziau încheierea păcii — facea,

⁴⁰ Scrisoarea lui I. Voinescu II a fost publicată de Bonifaciu Florescu în „Portofoliul Român”, an. I, nr. 7 din 1881, p. 4—6, după ms. francez nr. 137, f. 9—11, aflat la Biblioteca Academiei R.S. România.

⁴¹ Despre emigație, vezi C. Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în „Studii privind Unirea Principatelor”, București, Edit. Academiei R.S.R., p. 125—166; de asemenea, Dan Berindei, *L'union des Principautés Roumaines*, col. „Bibliotheca Historica Romaniae”, Edition de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, (1967), p. 82—94. Tot în aceasta din urmă, în celelalte capitole, vezi tratate pe larg alte aspecte ale Unirii.

⁴² Vezi *Documente și manuscrise literare*, publicate de Paul Cornea și El. Piru, vol. I, București, Edit. Acad. R.S.R., 1967, p. 352.

⁴³ Biblioteca Academiei R. S. România, serv. msse, coresp. inv. nr. 84979.

cum se scrie în comentariul ziarului din Iași, „o mare senzație în lumea civilizată”⁴⁴. Într-un al doilea articol din aceeași lună, Saint-Marc Girardin, referindu-se la apropiata deschidere a Congresului, își exprima speranța că problema organizării politice a Principatelor va constitui unul din punctele principale ale dezbatelerilor: „dacă Valahia și Moldova trebuiesc să reentre curat și simplu sub suzeranitatea Portii, totuși Europa nu va uita că întoarcerea aceasta la suzeranitatea turcească trebuie să fie pentru Principate o sporire de libertate și de independență și nu restatornicirea vechei servitudine”⁴⁵.

Într-un amplu articol de la sfîrșitul lunii aprilie 1856, Saint-Marc Girardin reia dezbaterea asupra problemei raporturilor dintre Principate și Poartă, respingînd interpretările abuzive și interesante care se dădeau acestora de către adversarii Unirii. „Este oare posibil, se întreabă el, ca pacea din 1856, ca Europa, să dea Turciei un drept pe care războiul nu îl-ar fi putut da? Europa, stăpînește ea Principatele, pentru a le conceda ceea ce vrea? Nu, de o mie de ori nu! Principatele nu sunt ale nimăruii decât ale lor singure. Ele sunt staturi independente, a căror independență, în adevăr nu este deplină, fiindcă ele recunosc suzeranitatea Portii otomane. Însă această independență restrinsă nu este mai puțin protejată de dreptul public al Europei ca independența tuturor celorlalte staturi”⁴⁶. Pacea din 1856, arată el, este menită „să asigure creștinilor din Orient o condiție mai bună: asta este una din condițiile fundamentale a tratatului”.

Articolele lui Saint-Marc Girardin pledînd pentru îndeplinirea hotărîrilor Congresului de la Paris, care demascau în același timp cu vigoare manevrele de la Constantinopol potrivnice Unirii Principatelor, au stîrnit o reacție aproape unanimă de entuziasm printre patriotii români. Mai ales tonul hotărît al articolului publicat la 27 aprilie în „Journal des Débats”, la care ne-am referit, a avut un deosebit răsunet. La 15/27 mai 1856, I. Filipescu, din București, adresindu-se lui C. A. Rosetti, îl informa că a strîns pe o adresă numeroase semnături de mulțumire, care urmează să-i fie comunicate publicistului⁴⁷. La Constantinopol, articolele lui Saint-Marc Girardin, de asemenea, stîrneau vîi dispute. La 4 septembrie 1856, Alexandru G. Golescu, adresindu-se vîrului său Ștefan Golescu, îl ruga să-i trimîtă cîteva din ultimele articole de care auzise vorbindu-se foarte mult⁴⁸. Dar mai ales la Constantinopol, publicistica lui Girardin putea să aducă o serie de nemulțumiri în rîndurile prietenilor devotați ai Turciei. Articolele sale puteau să pară a fi exagerat de critice pentru un publicist care se declara partizan al menținerii — și am văzut în ce sens — a Imperiului Otoman.

În timp ce în Principate „Zimbrul” și „Steaua Dunării”, precum și alte ziară, elogiau pe publicistul francez, apreciindu-i poziția sa ca fiind o contribuție de seamă la cauza Unirii, în timp ce la întrunirile patrio-tice ale partizanilor Unirii din Principate se toasta pentru Saint-Marc Girardin ca pentru un prieten de încredere, la sfîrșitul lunii mai 1856,

⁴⁴ „Steaua Dunării” an. II, nr. 4 din 12 ianuarie 1856, p. 13.

⁴⁵ „Zimbrul”, an. IV, nr. 15, din 20 ianuarie 1856, p. 2.

⁴⁶ Ibidem, nr. 87 din 25 aprilie 1856, p. 2.

⁴⁷ Al. Cretzeanu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. II, 1934, p. 90.

⁴⁸ Ibidem, p. 143.

Eliade-Rădulescu trimitea publicistului francez, la Paris, acea „întunecoașă” scrisoare, menită să fie o replică la criticele adresate de Saint-Marc Girardin Portjii otomane, și la soluțiile preconizate în numele cauzei Unirii Principatelor. Scrisoarea, nesemnată, adresată publicistului cu rugămintea de a fi publicată în „Journal des Débats” făcea lui Saint-Marc Girardin imputări nedrepte, absurde⁴⁹. Scrisoarea se publica într-adevăr în „Journal des Débats” iar apoi, la rugămintea învățatului francez, adresată lui M. Kogălniceanu, și în „Steaua Dunării”⁵⁰.

În „Journal des Débats” scrisoarea se publica, avea să se plingă ceva mai tîrziu Eliade, cu unele omisiuni menite a stîrnî confuzii împotrîvă-i⁵¹; se plingea tot el, deși, textul scrisorii cuprindea, într-adevăr, afirmații cu totul reprobabile, ceea ce făcea pe M. Kogălniceanu ca, la rîndu-i, în „Steaua Dunării” din 28 iulie, să elimine și el unele fragmente din scrisoare. Publicind scrisoarea, scrie Kogălniceanu, „noi ne credem numai datorii a scoate ceea ce se raportează la intrigî așa de complicate încît ni se par a nu fi adevărată, și a căror scop și folos nu-l putem înțelege”. „Corespondentele D. Saint-Marc Girardin — scrie Kogălniceanu mai departe — apără cu căldură Poarta Otomană, și noi voim, ca, publicind, partea epistolei care cuprinde această apărare, să dăm o dovadă de nepărtinirea noastră”⁵².

Kogălniceanu publică, aşadar, în „Steaua Dunării”, extrasele din scrisoarea lui Eliade, împreună cu un amplu comentariu, în care, apărînd pe publicistul francez⁵³, cu spiritul de pătrundere care îl caracteriza, încearcă să sublinieze substratul poziției lui Eliade — altfel, asupra căreia nu ne propunem să insistăm aici —, să estompeze, în numele îndemnului la Unire, gravitatea acestei atitudini⁵⁴. Kogălniceanu nu-și reîne și reproșul: „Nu putem înțelege de care români vorbește corespondențele din Constantinopoli, cînd zice că Români nu vor Unirea; poate că vorbește de prietenii D-sale de acolo; aceasta se poate, dar ei nu fac nația română”⁵⁵.

Nu este în planul acestei lucrări să adîncim aici acest moment care privește relațiile dintre Saint-Marc Girardin și Eliade și nici să lămurim aici în ce constau diferențele de vederi între Eliade și Kogălniceanu în problema Unirii. Vrem să subliniem numai pînă la ce punct publicistica lui Saint-Marc Girardin era menită să aibă ecou în rîndurile diferitelor

⁴⁹ Textul scrisorii este publicat apoi în gazeta „Conservatorul” redactată de M. Locusteanu, secția II, nr. 1 din 1 noiembrie 1856, p. 55—63. În manuscris, scrisoarea se păstrează la Biblioteca Academiei R. S. România, fond. Eliade-Rădulescu, S 12(A) CDXLII.

⁵⁰ „Steaua Dunării”, nr. 51 din 28 iulie 1856, p. 202—203.

⁵¹ „Conservatorul”, s. II, nr. 1, p. 64—77. „Plingerea” lui Eliade, tot anonimă, adresată redacției „Journal”-ului „des Débats” poartă data de 31 august 1856.

⁵² „Steaua Dunării”, nr. 51, 1856, p. 202.

⁵³ Despre legăturile lui Kogălniceanu cu Saint-Marc Girardin, vezi și semnalările lui Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu. 1817—1891. Bibliografie*, București, Edit. Enciclopedică Română — Edit. militară, 1971, p. 44, 50, 53, 64, nr. 295, 340, 375, 478 și a.

⁵⁴ Trebuie menționat pe scurt că acuzația adusă de Eliade publicistului francez, anume că prin articolele sale Saint-Marc Girardin își propunea să servească cauza diplomației țărîste, este în mod notoriu dezmințită de toate articolele sale din această perioadă, precum și de întreaga sa operă istoriografică; mai mult decît atât, ea este flagrant dezmințită de însuși sensul activității și ideologiei politice a învățatului francez.

⁵⁵ „Steaua Dunării”, 1856, nr. 51, p. 202.

grupări ale revoluționarilor români de la 1848, și, respectiv, ale luptătorilor pentru Unire. Ar trebui poate adăugat numai că și Ion Ghica, între alții, și el retranșat după 1848 pe poziții moderate, și el în legătură directă cu Poarta, a respins critica pe care Eliade a făcut-o lui Saint-Marc Girardin, așa cum aflăm dintr-o scrisoare adresată lui Pierre Marie Pietri⁵⁶, care, altfel, ii trimisese și o serie de informații suplimentare privind scrisoarea lui Eliade⁵⁷.

În aceeași lună, iulie 1856, Saint-Marc Girardin recenza în „Journal des Débats” broșura antiunionistă a lui N. Istrati, înălțurînd pe rînd toate „argumentele” aduse de autorul broșurii împotriva Unirii celor două provincii⁵⁸, iar cîteva luni mai tîrziu, la începutul lunii noiembrie, într-un articol, el ia poziție față de zvonurile care circulau privind intenția Austriei de a nu-și retrage trupele din Principate, cerînd guvernului francez o poziție fermă în această privință⁵⁹.

La 8 februarie 1857, felicitînd guvernul francez pentru nota publicată în „Monitor”, prin care guvernul își mărturisea hotărîrea de a nu părăsi cauza Unirii Principatelor, Saint-Marc Girardin scria: „Totdeauna am crezut că unirea Țării Românești cu Moldova este bună pentru români, bună pentru turci, bună pentru toată Europa”⁶⁰, cerînd, din nou, opiniei publice, să respingă încercările Turciei de a încălca hotărîrile Congresului în ce privește consultarea dorințelor poporului român.

Remarcabil, între altele, este și articolul lui Saint-Marc Girardin pe marginea uneia din memoriile lui I. Brătianu, articol pe care-l reproducdea „L’Etoile du Danube”⁶¹ în nr. din 16 mai 1857. Pe de altă parte, așa cum reiese din unele documente, caimacamul Țării Românești, Alexandru Ghica, cum se știe, partizan al Unirii, prin intermediul lui E. Poujade și a altora, furniza și el marelui publicist francez motive pentru articolele sale⁶².

În toamna aceluiasi an, în noiembrie, într-un moment în care cauza românească plutea în incertitudini, datorită poziției marilor puteri, un alt articol al lui Saint-Marc Girardin⁶³, reluat de alte ziară din Apus și din Principate, venea să reangajeze opinia publică — și implicit, oficia-

⁵⁶ Cf. *Catalogul corespondenței lui I. Ghica* de N. Liu, București, Editura Academiei R.S.R., 1962, p. 283, nr. 1 008.

⁵⁷ Despre poziția lui Eliade față de publicistica lui Saint-Marc Girardin, vezi și scrisorile adresate de el, tot din Constantinopol, din 2 și 4 iunie 1856, către Gr. Grădișteanu, căruia îi remitea cunoscuta scrisoare cu data din 30 mai 1856, cu rugămintea de a o comunica redacției „Jurnalului dezbatelor” și a păstra anonimatul ei. (Vezi Ion-Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, cu note de N. B. Locusteanu, București, 1891, p. II, p. 515—516.) De asemenea, vezi și scrisoarea același adresată la 18 august 1856 lui C. N. Racotă, și ea cu vorbe de ocără la adresa publicistului francez (Ion Heliade-Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. G. Potra, N. Simache și G. G. Potra, Edit. Minerva, București, 1972, p. 156).

⁵⁸ „Zimbrul” nr. 155 din 18 iulie 1856, p. 3—4.

⁵⁹ „Gazeta de Moldavia”, an. XXVII, nr. 89, din 8 noiembrie 1856, p. 357.

⁶⁰ Vezi *Ace și Documente relative la istoria renașterii României*, vol. III, nr. 825, p. 117—120, articol reprodus după „Journal des Débats” și de „Concordia”, I, 1857, nr. 2, p. 7.

⁶¹ „L’Etoile du Danube”, Bruxelles, I-e année, 1857, nr. 36 din 16 mai, p. 179.

⁶² Vezi *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III (Corespondență politică, 1855—1859), București, Edit. Academiei R. S. România, 1963, nr. 153, p. 284, scrisoarea lui E. Poujade, de la Plombière, cu data de 29 iunie/9 iulie 1857, adresată lui Alex. Ghica, precum și nr. 154, p. 285—286, scrisoarea către același, anexind o scrisoare a lui Saint-Marc Girardin cu mărturisirea încrederii în cauza Unirii Principatelor.

⁶³ „Secoul”, redactor G. R. Bosuceanu, an. I, nr. 88 din 28 noiembrie 1857, p. 2.

litățile unor mari puteri — pe calea realizării dezideratului poporului român⁶⁴. „Noi dorim cu ardoare succesul unirei Principatelor, pentru că dorim — serie el — pretutindeni succesul dreptății și al civilizațiunii”⁶⁵. Să tot aici, scrie el, anticipind parcă evenimentele, detașindu-se oarecum de propriile sale vederi, sau mai bine zis, anticipind propria sa schimbare de poziție : „Dacă Europa voiește să ține despărțit ceea ce este din natură unit, Valahia și Moldavia, ea nu va putea ține această despărțire, și va veni o zi în care, ca și în Belgia, necesitatea va birui diplomația”⁶⁶.

★

Conferința de la Paris din august 1858 avea să satisfacă într-adevăr numai în parte revendicările românilor, și studiul lui Saint-Marc Girardin, *Les Principautés du Danube*, publicat în „Revue des Deux Mondes” în numărul pe noiembrie 1858, exprimă adîncă insatisfacție a publicistului francez față de soluția dată în cele din urmă cauzei unirii Principatelor de marile puteri⁶⁷. Cei care cred că unirea Principatelor a fost fantezia publiciștilor gresesc, scrie el, căci „publiciștii susținători ai cauzei Unirii au mers pe urma diplomaților, nu înaintea lor”, și dacă ei, publiciștii, au pierdut speranța, au pierdut-o împreună cu guvernul francez !⁶⁸

Trebue subliniat că ideile lui Saint-Marc Girardin exprimate în acest studiu, — care a fost integral tradus și publicat imediat după apariție în „Românul”, de C. A. Rosetti⁶⁹ — nu pot fi înțelese decât în corelare cu toate celealte articole din anii precedenți ; numai astfel se poate surprinde nota de adîncă amărăciune pe care el o exprimă, fiind, în realitate, o adeverată mărturisire de credință, pentru o cauză căreia el însuși i se dăruise. Răzbăt în rîndurile din acest studiu multe note care par a marca o modificare a ideilor de totdeauna ale publicistului. El, care recomandase intotdeauna pacea și diplomația în rezolvarea problemei unirii și ceruse mereu Turciei să fie rezonabilă, condamnând, concesiile care se făcuseră acesteia, pare, acum, a recomanda alte soluții : „Români — scrie el — și-au așteptat, mai intotdeauna, soarta de la diplomația europeană decât să și-o facă singuri printr-un război național”⁷⁰.

Referindu-se la organizarea internă dată de Convenție Principatelor, el face elogiu adunărilor elective, menite să supravegheze puterea executivă și recomandă — spre satisfacția lui Rosetti — dezvoltarea liberală a Principatelor ; își exprimă increderea în capacitatea poporului roman de a-și făuri singur destinul, subliniind că opera începută trebuie dusă mai departe⁷¹.

⁶⁴ Vezi asupra însemnatății acestui articol, Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri din presa europeană (1855—1859)*, Iași, Edit. Junimea, 1971, p. 68.

⁶⁵ „Secoulul”, 1857, nr. 88, p. 2.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Vezi „Revue des Deux Mondes”, an. XXVIII, seconde périodes, t. 18, Paris, 1858 (livraison du novembre, p. 332—351).

⁶⁸ Cf. „Românul”, an. II, nr. 95, 27 noiembrie 9 decembrie 1858, p. 377.

⁶⁹ Pentru traducerea integrală după „Revue des Deux Mondes”, vezi : „Românul”, an. II, nr. 95, p. 376—377 ; nr. 96, p. 282—285 ; nr. 97, p. 285 ; nr. 99, p. 291—292. De asemenea, primele două părți ale studiului sunt publicate și în „România”, sub redacția lui B. P. Hasdeu, Iași, an. I, nr. din 2 decembrie 1858, p. 17—19, și nr. din 4 decembrie, p. 27—31. Ultima parte a studiului era publicată, în traducere, și de „Steaua Dunării”, 1858, nr. 90 din 30 decembrie, p. 267—268.

⁷⁰ „Românul”, nr. 99 din 4/16 decembrie 1858, p. 392.

⁷¹ Ibidem.

Cu îndemnurile sale adresate românilor și mai ales cu reproșurile sale adresate diplomației franceze, studiul lui Saint-Marc Girardin a avut, firește, un deosebit răsunet în Principate și în străinătate. El însemna — în noiembrie 1858 — o încurajare pentru acțiunile unioniștilor. M. Kogălniceanu, mărturisind „recunoștința tuturor românilor, pentru sprijinul ilustrei sale pene”, sublinia, între altele, afirmarea de către acesta a însemnatății adunărilor elective. „Apărătorii de candidaturi de domnie — scrie el — nu cumva vor pretinde că și strălucitul membru al Academiei Franceze, ... este socialist, comunist și republican, fiindcă nu se rostește în favoarea candidaturilor!”⁷².

C. A. Rosetti, la rîndul său, va comenta în mai multe articole studiul lui Saint-Marc Girardin, subliniindu-i însemnatatea în lupta pentru Unirea Principatelor. El reproduce totodată în „Românul” reacții din presa franceză, între care ale unor oficiali, care au fost obligați, aşa cum se întâmpla și în trecut cînd seria Saint-Marc Girardin, să ia poziție încercînd să se apere de acuzațiile aduse și, în orice caz, să se angajeze pe calea reafirmării unei poziții de sprijinire în continuare a Principatelor, în noua lor situație. „Sîntem siguri că cititorii noștri — scrie el — vor vedea ca și noi că d. Girardin n-a servit numai prin cîte a scris în favoarea noastră, ci tot atît, și mai mult poate, prin respunsurile și prin urmare prin legămintele cele noi ce presa guvernului francez au luat în favoarea noastră”⁷³.

Îi va fi fost dat marelui învățat și publicist francez ca să salute, el în primul rînd, în deplină consonanță cu reflectiile sale din „Revue des Deux Mondes” marele act al Unirii Principatelor — al unirii depline — scriind, la 8 februarie 1859, în „Journal des Débats”: „Trebui să recunoaștem că această dublă alegere constituie un mare pas înainte către unirea completă a Principatelor Unite. Este mai ales un protest răsunător împotriva dezunirii; este o doavadă solemnă a perseverenței românilor în dorința lor națională... Iată în sfîrșit că ei acționează singuri, iată că nu mai întreabă Europa: ce trebuie să facem? Ei fac prin ei însiși, fără să consulte Europa, ceea ce socotesc că trebuie făcut. În ce mă privește, nu am curajul de a-i blama pentru acest act de spontaneitate și independentă”⁷⁴.

Ar trebui la această mărturie să aducem altele care există, și care ar dovedi, și ele, că Saint-Marc Girardin a continuat și în vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza⁷⁵ să sprijine cauza Unirii și progresului statului român; a continuat, căci era sincer și adînc atașat poporului român, năzuințelor sale de unitate și independentă, cultură și civilizație⁷⁶.

⁷² „Steaua Dunării”, 1858, nr. 90, p. 267.

⁷³ „Românul” nr. 104 din 20 decembrie/2 ianuarie 1858, p. 413.

⁷⁴ Cf. Cuza Vodă, *In memoriam*, Iași, Edit. Junimea, nr. XVIII, p. 227—228.

⁷⁵ Vezi în această privință cererea lui Baligot de Beygne, șeful de cabinet al domnitorului, adresată la 6 februarie 1864, agentului diplomatic de la Paris, I. Alecsandri, de a păstra legături strinse cu publiciștili francezi, „și mai ales cu Saint-Marc Girardin, care a fost întotdeauna un mare român”. Cf. R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, București, Cartea Românească, 1931, p. 133.

⁷⁶ Între alții, D. Bolintineanu, în acțiunea de sprijinire a lui Al. I. Cuza, s-a folosit de legăturile sale cu Saint-Marc Girardin. Scrisorile adresate acestuia erau în prealabil avizate de domnitor. Cf. T. Virgolici, *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, București, 1971, p. 220—222. De asemenea, vezi, în copii, două dintre scrisorile adresate lui Saint-Marc, din iunie 1861, la Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva A. I. Cuza, S 15/1 1a și b/
LXXV. Publicistica lui Saint-Marc Girardin va face de altfel obiectul preocupărilor gazetei „Dimbovița”, redactată

Contribuția lui Saint-Marc Girardin la lupta de eliberare națională a poporului român rămîne remarcabilă, el fiind, așa cum am încercat să arătăm, un mare prieten al românilor, al cărui nume poate fi așezat alături de aceleia ale lui Edgar Quinet și Jules Michelet.

SAINT-MARC GIRARDIN ET SON APPOINT À LA LUTTE DE LIBÉRATION NATIONALE DE ROUMAINS

RÉSUMÉ

Partant de la constatație que la personnalité de Saint-Marc Girardin — par rapport à d'autres amis français des Roumains du milieu du XIX-e siècle — a été trop peu abordée par l'histoire roumaine, l'auteur présente, tour à tour, les principaux aspects des relations de Saint-Marc Girardin avec les Roumains, soulignant la place importante que le peuple roumain a occupé dans les préoccupations scientifiques et les écrits politiques du savant français.

On relève tout d'abord l'importance du voyage de Saint-Marc Girardin dans les Principautés Roumaines en 1836, qui a suscité un puissant écho parmi les érudits et les patriotes roumains, ainsi que l'importance de ses impressions de voyage publiées à Paris dans „Journal des Débats” qui révèlent sa compréhension et sa sympathie pour les aspirations du peuple roumain à l'unité et à l'indépendance.

On présente ensuite quelques moments importants ayant trait à la circulation de certaines œuvres du savant français dans les pays roumains ; on souligne notamment la signification de la circulation des ouvrages de philosophie et de pédagogie de l'écrivain français, l'intérêt manifesté par divers lettrés roumains envers ses ouvrages scientifiques.

La majeure partie de l'étude porte sur l'apport de Saint-Marc Girardin à la lutte pour l'Union des Principautés, sur le rôle important qu'il a joué dans la réalisation en France d'une option publique favorable aux aspirations des Roumains à l'unité et à l'indépendance. Dans ce contexte, l'auteur analyse de manière succincte de nombreux articles publiés par Saint-Marc Girardin dès les années de la guerre de Crimée, où il a chaleureusement soutenu la cause de l'union des principautés, dénonçant vigoureusement les machinations tramées contre celle-ci. Les articles du grand publiciste ont eu un grand écho dans toute la presse occidentale et ont été publiés pour la plupart dans les journaux de Valachie, de Moldavie et de Transylvanie. Ils ont constitué une arme de plus pour les combattants de l'Union, suscitant l'enthousiasme et la reconnaissance des grands patriotes roumains M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, V. Alecsandri et autres.

L'apport de Saint-Marc Girardin à la lutte de libération nationale du peuple roumain — conclut l'auteur — demeure remarquable, son nom figurant à côté de celui d'Edgar Quinet et de Jules Michelet, considérés comme des symboles des liens spirituels entre les peuples roumain et français, un symbole des aspirations communes de progrès et de civilisation.

---

de poet (vezi, de pildă, încă din prima serie, I, 1858—1859, nr. 38 din 18 februarie 1859, p. 150, un amplu comentariu). Pentru alte legături, de ordin literar, ale lui D. Bolintineanu cu publicistul francez, vezi *Documente și manuscrise literare*, vol. I, p. 106.

OLTENIA ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE REVOLUȚIEI DE LA 1848

DE

PAUL BARBU

Regulamentul organic a fost o lege fundamentală pe baza căruia s-au modernizat unele instituții ale Principatelor Române. El a reorganizat vechile servicii publice și a creat altele noi, a determinat compoziția și competența lor, a organizat un corp de funcționari permanenți, a fixat condițiile de numire, de salarizare și de pensionare, a constituit o știre națională a simplificat sistemul finanțier, bazându-l pe concepția rațională a echilibrării cheltuielilor și veniturilor, a abolid venalitatea funcțiilor, a format o adunare legislativă, a introdus domnia pe viață și a reglementat raporturile dintre proprietari și clăcași. Regulamentul organic a înzestrat, deci, Țara Românească și Moldova, cu o serie de instituții susceptibile de a favoriza dezvoltarea capitalismului și, organizându-le într-o formă aproape identică, a pregătit unirea lor într-un stat modern centralizat. Prin el, s-a creat acestora posibilitatea de a beneficia de toate avantajele pe care le oferea prevederile tratatului de la Adrianopole, mai ales de libertatea comerțului.

Deși această legiuire nu este considerată ca punct de plecare pentru o nouă orinduire social-economică, totuși, din punct de vedere economic, se poate spune că a marcat un salt calitativ pe calea angajării Principatelor Române în angrenajul dezvoltării capitaliste. Totodată, însă, Regulamentul organic a constituit, în mina boierilor, un puternic instrument de exploatare a țăărănimii clăcașe. De asemenea, legiuirea regulamentară a concentrat puterea politică în mina marii boierimi, care era stăpînată pe Obscea Adunare și pe administrație, iar Țara Românească și Moldova erau menținute sub suzeranitatea Portii și sub protectoratul Rusiei țariste. În aceste condiții, dezvoltarea forțelor de producție se lovea tot mai puternic de exigența relațiilor feudale care încătușau întregul progres. Ca urmare, perioada regulamentară a fost martora unor puternice și ascuțite lupte și frământări sociale, ideologice și politice care prevesteau revoluția ca o necesitate vitală pentru răsturnarea dominației clasei boierești și pentru a realiza unirea și eliberarea românilor de sub dominația străină, serios obstacol în afirmarea poporului român ca entitate distinctă.

1. SISTEMUL POLITICO-ADMINISTRATIV, JUDECĂTORESC ȘI MILITAR

În timpul regimului regulamentar, Oltenia și-a menținut împărțirea administrativ-teritorială cunoscută și în perioada anterioară, cuprinsind cele cinci județe de la vest de Olt : Romanați, Dolj, Gorj, Vilcea și Mehedinți. Județele de cimpie erau împărțite în plăși, iar cele de munte în plăși și plaiuri. După reforma administrativă din iulie 1831, Romanați cuprindea cinci plăși (Balta, Mijlocul, Cîmpul, Oltul și Oltețul), Doljul șase (Amaradia, Balta, Dumbrava, Jiul, Gilortul și Cîmpul), Mehedinți șase plăși (Balta, Blahnița, Dumbrava, Motrul, Ocolul) și un plai (Cloșani), Gorjul patru plăși (Amaradia, Jiul, Gilortul, Tismana) și două plaiuri (Vilcanul și Novaci) și Vilcea cinci plăși (Oltețul, Oltul, Otășăul, Rînnicul, Cerna) și două plaiuri (Cozia și Horezul)¹. Cu excepția unor modificări survenite ulterior, îndeosebi în județele Dolj și Romanați, în linii mari, această diviziune s-a menținut pe tot parcursul perioadei Regulamentului organic.

Statistica întocmită în anii 1831—1833 inseră în Oltenia cinci orașe : Craiova, Rîmnic pe Olt (Rînnicul Vilcea), Tg. Jiu, Caracal și Cerneți și nouă târguri : Baia de Aramă (Mehedinți), Brădieeni, Cărbunești (Gorj,) Horezu, Drăgășani și Vel Ocna (Ocnele Mari) în județul Vilcea, Calafat și Tințăreni, în județul Dolj, Balș, în județul Romanați². Statistica lui Fonton de Verrayon, din 1832, ca și o statistică din 1838, indică însă numai patru târguri, și anume : Baia de Aramă, Drăgășani, Horezu și Ocnele Mari³. În clasificarea așezărilor respective în orașe și târguri, s-a avut în vedere importanța politico-administrativă și economică a acestora, centrele urbane menționate fiind așezate la importante incuițări de drumuri comerciale. În anul 1836, pe harta Olteniei mai apare încă un oraș, Severinul, numit apoi Turnu-Severin, în care s-au așezat negustori și meseriași din Cerneți, din târgurile Baia de Aramă, Strehaia și Cleanov și din satele din împrejurimi, de pe o rază întinsă⁴. Craiova era cel mai puternic centru politico-administrativ, economic și cultural al provinciei din dreapta Oltului și al doilea oraș al Țării Românești, după București. Reședință a județului Dolj, dar și a unui însemnat număr de boieri și neguțători, orașul numără în anul 1832 o populație de 11.065 suflete (5.825 parte bărbătească și 5.240 parte femeiască) constituite în 2.211 familii care locuiau în 2.094 case, pe lingă care mai existau 137 case pustii⁵. Referindu-ne la celelalte orașe ale Olteniei, și ele reședințe

¹ Analele parlamentare ale României, tom. II., București, 1891, p. 175—538. Vezi și Descrierea statistică a Principatului Valahici alcătuită în cadrul detasamentului geodezic rus, întocmită între 1831—1833. (Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 395). În tabelul statistic întocmit în 1832 de Verrayon la Vilcea apar săse plaiuri și plăși (ibidem, Diplomatice, nr. 147).

² Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 395, 787, 806, 808, 810, 811.

³ Ibidem, Diplomatice, nr. 147; Ion Donat et G. Retegan, *Ia Valachie en 1838 (d'après une source statistique inédite)*, en „Revue roumaine d'histoire”, tom. IV, rr. 5, 19(5, p. 931.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Contribuționi la studiul originilor și dezvoltării burgherziei române pînă la 1848*, Edit. științifică, București, 1972, p. 91.

⁵ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2 1832, f. 24, vezi și Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 787—796.

de județ⁶, menționăm că Rm. Vilcea, format din 651 gospodării⁷ cu 648 case, era considerat, atât prin poziția geografică cît și prin construcția caselor, ca unul dintre „cele mai frumoase orașe ale Valahiei”⁸; Tg. Jiu era populat de circa 1.100 suflete⁹, grupate în 211 familii¹⁰, ce locuiau în 330 case, din care 18 erau case boierești¹¹; Cernetul număra cu cîteva sute de locuitori mai mult decît Tg. Jiu, avînd în jur de 1.500 suflete¹², constituîte în 589 familii¹³, ce posedau 566 case¹⁴; în Caracal trăiau 2.314 locuitori, posedind 624 case, din care 11 case boierești¹⁵.

În ceea ce privește satele, în anul 1831 se înregistrau în Oltenia 1189 sate, repartizate în felul următor :

Județul	Nr. total de sate	Nr. de sate libere	Nr. satelor libere în procente (%)
Mehedinți	341	134	39,2
Gorj	247	142 1/2	57,4
Vilcea	192	98 1/2	51,0
Dolj	248	57 1/2	22,9
Romanăți	161	26 1/2	16,1
TOTAI :	1189	459	38,6

În Tara Românească se aflau 3.576 sate, din care 902 sate libere, cele din ultima categorie deținînd aici o proporție de 25,2 la sută. Se poate observa că, în cele cinci județe de la vest de Olt, se concentrâu 45,6 la sută din numărul total de sate din Tara Românească. Din numărul satelor libere ale țării, Oltenia deținea 50,8 la sută. Județele oltene cele mai puternic populate cu sate libere erau cele de munte, Gorj și Vilcea, iar cele de cîmpie mai slab populate, îndeosebi Romanăți¹⁶. Pînă la sfîrșitul regimului regulamentar, numărul total al satelor înregistrează un spor însemnat, de vreme ce în anul 1848 se putea constata că în Oltenia existau 1.350 sate¹⁷.

⁶ Din 1811 reședința jud. Mehedinți s-a mutat de la Cernet la Tr. Severin (Arh. Ist. Centrală, Vornicia din Lăuntru, dosar 2644 I/1840, f. 42–43).

⁷ C. C. Giurescu, *Principalele Române la începutul sec. XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistiche pe temeiul hărții ruse din 1835*, Edit. științifică, București, 1957, p. 70.

⁸ Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 808–810.

⁹ Ibidem, c. 810–811.

¹⁰ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 70.

¹¹ Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 810–811.

¹² Ibidem, c. 811–812.

¹³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 70.

¹⁴ Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 811–812.

¹⁵ Ibidem, c. 806–807. Într-o statistică întocmită de Ocirmuirea județului Romanăți, în iulie 1832, în Caracal sînt menționati 3569 locuitori, formînd 848 familii, ce locuiau în 666 case. (Arh. St. Slatina, Ocirmuirea jud. Romanăți, dosar 28 (5477)/1832, f. 7).

¹⁶ Henri H. Stahl, *Contribujiuni la studiul satelor devâlmașe*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1958, p. 34–37. În statistică lui Verrayon se înscriau 3560 sate în Tara Românească, din care 1899 în Oltenia. (Arh. Ist. Centrală, Diplomatici, nr. 147).

¹⁷ Anul 1848 în *Principalele Române. Acte și documente*, București, 1902, p. 504.

Modificările profunde și rapide care au avut loc în această epocă au fost urmate de creșterea numărului satelor mari, a căror importanță a sporit în detrimentul cătunelor sau satelor mici¹⁸.

Populația satelor, târgurilor și orașelor din provincia de la vest de Olt a înregistrat în timpul regimului regulamentar o creștere substanțială pentru acea vreme, astfel încât numai în opt ani s-a produs un spor de 24.431 familii, trecindu-se de la 120.725 familii existente în 1831¹⁹, la 145.156 familii în anul 1838, cînd numărul total al locuitorilor provinciei se ridică la cifra de 533.989 oameni din 1.481.700 locuitori, cîți se recenzau în Tara Românească, repartizați pe județe în modul următor : Romanați 81.612 ; Dolj 107.759 ; Gorj 93.477 ; Mehedinți 149.936 ; Vilcea 101.205²⁰. În procente, deci, Oltenia deținea circa 37,6% din întreaga populație a Țării Românești.

Cum Regulamentul organic a concentrat puterea politică în Tara Românească înmîinile marii boierimi, aceasta a devenit stăpină pe Obșteasă Adunare și pe administrație. Domnul însuși, ales din rîndul marilor boieri, era reprezentantul intereselor acestora.

În Tara Românească obișnuita Obșteasă Adunare se alegea pe cinci ani și se compunea din mitropolit, care era președintul de drept al Adunării, din cei trei episcopi de Rimnic, Buzău și Argeș, din 20 boieri de treapta întîia și 19 deputați aleși dintre boierii din județe, cîte unul din fiecare județ și unul pentru orașul Craiova, fiind în total 42 de deputați. În felul acesta, 70 de boieri mari alegeau 20 deputați, iar 3000 de boieri de treapta a doua și a treia erau reprezentați de 19 deputați²¹.

Județele erau administrate de ocîrmuitori, iar plășile (plaiurile) de subocîrmuitori, care erau numiți dintre boieri pe trei ani, cu facultatea de a fi confirmați pentru noi perioade în cazul cînd dovedeau destoinicie în slujbă, avînd numai atribuții de ordin administrativ²².

Centrele urbane erau administrate de sfaturile sau magistraturile orășenești, compuse din mai mulți membri, aleși de staroștii tuturor corporațiilor²³. Președintele magistratului orășenesc era desemnat de Adunarea Obșteasă dintre boieri. Guvernul numea pe lîngă fiecare sfat orășenesc un comisar, pentru a apăra interesele statului. În anii 1831 și 1832, în Oltenia s-au creat sfaturi orășenești la Rm. Vilcea, Craiova, Cerneți, Caracal, Tg. Jiu și Ocnele Mari²⁴.

Administrația la sate se exercita de sfaturile sătești, formate din aleșii satelor, proveniți din rîndul birnicilor, dar al celor mai înstăriți,

¹⁸ Vezi Ion Donat, G. Retegan, *op. cit.*, p. 934–935.

¹⁹ *Analele parlamentare*, tom. II, p. 475–538.

²⁰ *Ibidem*, tom. IX–1, p. 1162.

²¹ *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei . . . , București, 1963, p. 942 ; I.C. Filitti, *Principalele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, p. 104–106. Vezi și *Analele parlamentare*, tom. II, p. 201–210 ; *Almanah al curții și al statului Prințipatului Valahit pentru anul 1838*, anul al 3-lea, București, p. 34–36.

²² *Regulamentul organic*, București, 1832, p. 85 ; I. C. Filitti, *op. cit.* p. 118.

²³ *Regulament pentru sfaturile orășenești du prin orașele Prințipatului Valahiei*, p. 1–2 ; *Ale obiceiuitei Obșteștil Adunării. Lucrările din anul 1832*, p. 1–4.

²⁴ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 33/1831, f. 78, 85. *Almanah al curții și al statului Prințipatului Valahit pentru anul 1838*, p. 116 ; (C.J.) Kara(dja) și (C.D.) Fortunescu, *Informații despre Oltenia în primul Anuar al Munteniei (1842)*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 27, 1926, p. 374–377.

desemnați cu stirea și aprobarea ocîrmuitorilor de județe și a proprietarilor de moșii²⁵.

Introducind principiul separării puterilor în stat, Regulamentul organic a așezat justiția pe baze noi. Tribunalele de județe, cîte unul în fiecare județ, erau foruri de primă instanță. În Craiova funcționa și un tribunal de comerț²⁶. Împotriva sentințelor tribunalelor județene din provincia din dreapta Oltului se putea face apel la Divanul judecătoresc din Craiova²⁷, singurul drept de altădată care a mai rămas acestei provincii. Divanul judecătoresc din Craiova avea două secții : secția civilă și secția criminală, prima cu cinci membri, cea de a doua cu trei.

Regulamentul organic a creat corpul advocaților pentru apărarea împriținaților și instituția procurorilor pentru paza legii și a ordinei publice. Judecătorii erau numiți pe trei ani, putind fi reconfirmăți. Cu excepția celor ai judecătorilor de comerț, aleși de către cei mai mari negustori, judecătorii se numeau de către domn și judecau în numele lui. Deși n-a stabilit inamovibilitatea magistraturii, Regulamentul a declarat-o de dorit și de realizat după zece ani de la punerea sa în aplicare²⁸.

Pentru aplanarea micilor conflicte ivite în sate, se creau aici „judecătorile de împăciuire”, compuse din preoți și din trei jurați aleși de săteni din rîndul lor, pe un an, putind fi reconfirmăți dacă „satul era mulțumit” de purtarea lor²⁹. La judecarea pricinilor cauzate de stricăciunile produse de vite participa și stăpînul moșiei sau un reprezentant al său.

În aparatul judecătoresc, deși boierimea tindea să pună mină mai ales pe posturile principale, care erau mai bine remunerate, au pătruns și elemente ale burgheziei. Ca să ne limităm la un exemplu, amintim că în anul 1838 găsim pe N. Carada, grefier, Constantin Alboteanu, reghistrator la Divanul judecătoresc din Craiova, secția civilă, pe Ioniță Sultănoiu, avocat, Petrache Eliad, grefier, Ioan Păianu, ajutor de grefier și pe Triandafil Gănescu, reghistrator, la secția criminală, de la aceeași instanță judiciară, toți aceștia fiind elemente ale burgheziei în formare³⁰. Unii dintre funcționarii respectivi, cum a fost de pildă Petrache Eliad, vor participa la revoluția de la 1848.

În reședințele de județe, pe lîngă ocîrmuiiri, magistraturi orășenești și instanțe judiciare, s-au mai constituit prin legiuirea regulamentară și poliții, care aveau în frunte cîte un „polițmaister” sau șef de poliție, pus sub ordinele ocîrmuitorilor de județ. Pe lîngă atribuțiile de menținerea ordinei publice în orașe, în sarcina polițiștilor mai intrau și îngrijirea închisorilor³¹, cum erau cele de la Craiova și Ocnele Mari³².

În timpul Regulamentului organic, în aparatul administrativ, judecătoresc și polițienesc, pus în slujba statului și a intereselor boierimii,

²⁵ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 122.

²⁶ *Regulamentul organic*, București, 1832, p. 73–74, 68–69, 161.

²⁷ *Ibidem*, p. 72, 168.

²⁸ *Ibidem*, p. 154; *Istoria României*, vol. III, p. 943.

²⁹ *Regulamentul organic*, București, 1832, p. 166–167.

³⁰ *Almanah al curții și al statului Principatului Valahiei pentru anul 1838*, p. 140–162.

³¹ *Regulamentul organic*, ed. cit., p. 85–86; I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, p. 124.

³² *Almanah al curții și al statului Principatului Valahiei pentru anul 1838*, p. 196; *Almanah al statului pe anul 1848*, București, 1848, p. 84.

abuzurile erau încă foarte răspindite, constituind o moștenire de la detestabilă administrație și justiție fanariotă. Pe bună dreptate, unul dintre viitorii revoluționari, Nică Locusteanu, care cunoștea bine mecanismul de funcționare al administrației și justiției regulamentare, mai tîrziu nota : „Regulamentul organic, care în privința clăcitorului s-a zis cu drept cuvint condica mizeriei, în privința funcționarilor s-ar putea numi cu mai multă rațiă condica corupției”³³.

În urma încheierii tratatului de la Adrianopole (1829), au apărut condiții favorabile renașterii oștirii pămîntene în Principatele Române³⁴. Reguli precise în această privință s-au înscris în Regulamentul oșteșesc (1831)³⁵.

Conform prevederilor Regulamentului oșteșesc, oștirea era formată din trei regimenter sau polcuri, fiecare regiment cuprinzînd două batalioane de pedestri și două escadroane de cavalerie, cu un efectiv total de 4637 oameni. Oștirea avea următoarele funcții : 1. „paza granițelor pe căi se atinge de negoț și de carantine”; 2. „paza bunei orînduieli și a obștești liniști în Principat”³⁶.

Corpul de comandă se recruta din rîndul boierimii, iar trupa din rîndul sătenilor birnici, prin voluntariat și conscripție. Pe timpul stagiului militar de șase ani, familiile oștașilor beneficiau de scutirea „de orice dajdie”³⁷. În organizarea oștirii se resimte influența străină, îndeosebi cea rusească. În dislocația lor periodică, cele trei regimenter își stabileau garnizoane și în Oltenia, avînd ștabul în orașul Craiova. În tot cursul perioadei regulamentare, înscrierile voluntare n-au contenit în această provincie³⁸. În pofida acestui fapt, familiile unora dintre militari nu erau scutite de capitație, ba chiar se impilau de proprietari și arendași³⁹.

Oștirea fiind pusă în slujba regimului instituit de Regulamentul organic, comandanții de polcuri, batalioane sau escadroane ce staționau în Oltenia, au pus ori de câte ori la dispoziția autorităților administrative pentru înfringerea acțiunilor țărănești. De pildă, în mai multe rînduri, polcovnicul Ioan Solomon a acționat cu militarii din regimentul comandat de el pentru prinderea cetelor de haiduci din Oltenia⁴⁰.

³³ N. Russo, *Incerare asupra dreptului public al românilor sau România și Turcia*, în „Conservatorul”, nr. 1, secția I, 1 noiembrie 1856, p. 144.

³⁴ Despre organizarea oștirii naționale vezi : Ioan I. Anastasiu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, București, 1933 ; Major D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războaielor poporului românesc*, ediția I-a, București, 1928 ; N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. II, ediția II-a, București, 1930 ; Colonel V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române (1830—1930)*, Iași, 1930.

³⁵ Aceasta face parte din Regulamentul organic, capitolul IX și cel din urmă cuprinzînd articolele 379—444. La 11 aprilie 1831, Adunarea extraordinară de revizie a Țării Românești a aprobat „legiuirea pentru recrutarea miliei pămîntenești”, considerată parte a Regulamentului oșteșesc (*Analele parlamentare*, tom. I—I, p. 36, 422, 503).

³⁶ *Regulament oșteșesc pentru milizia pămîntenească a Principatului Valahiei*, p. 5 (Anexă la *Regulamentul organic*, București, 1832).

³⁷ *Ibidem*, p. 9.

³⁸ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 104/1831.

³⁹ Vezi *Ibidem*, dos. 40/1840 ; Arh. St. Rm. Vilcea, Ocirmuirea jud. Vilcea dosar 1/1830 — 1831, f. 5.

⁴⁰ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 17/1832, f. 2, 3, 13, 14, 22 ; dosar 1/1843, f. 369, dosar 19/1844, f. 186.

În afară de forțele armate permanente, s-au creat și formațiuni teritoriale înarmate, compuse din dorobanți și grăniceri (cordonași și potecași). Dorobanții, constituți în cete de cîte zece oameni, fiecare ceată fiind pusă sub comanda unui căprar, slujeau cîte zece zile pe lună, pe lîngă ocîrmuire și subocîrmuire. Din efectivul de dorobanți ai ocîrmuirilor se repartizau și dorobanții necesari la poliții și judecătorii. Toți dorobanții dintr-un județ erau sub comanda unui tist. Numărul lor depindea de întinderea fiecărui județ, în județele mai întinse efectivul acestora fiind mai mare, dar minimum trebuiau să fie în număr de 40. Tistul de dorobanți era ales de ocîrmuitor în înțelegere cu boierii județului. Dorobanții, ca și ostășii din formațiunile permanente, se recrutau din rîndul birnicilor, însă pe termen de trei ani. Casele lor erau scutite de încartiruire, recrutări pentru oștirea permanentă, de plata capitației, ce se dădea din cutiile satelor. Dorobanții, tîștii și căprarii lor primeau leaflă de la stat. Toți erau călări și aveau datoria să-și procure uniforma, care era asemănătoare cu cea a militarilor din oștirea permanentă, hrana și calul⁴¹. În 1832, în Romanați se aflau 72 dorobanți, opt căprari și un tist⁴², în Dolj 87 dorobanți, nouă căprari și un tist⁴³, în Vilcea 84 dorobanți, zece căprari și un tist⁴⁴. Efectivele de dorobanți s-au mărit în același timp cu creșterea numărului populației, dar, după cîte se pare, adaosul se făcea numai cu ocazia alcătuirii unei noi catagrafii a locuitorilor⁴⁵. Nicolae Bălcescu considera că cetele de dorobanți puteau alcătui „oștirei o rezervă minunată”, dacă dorobanții s-ar fi ales îndeosebi „din soldații eșiti din slujbă” sau s-ar fi deprins „ne-ncetat la arme”⁴⁶. Formațiunile dorobânțești au fost folosite pentru menținerea ordinei publice, acționînd adeseori alături de forțele armate permanente.

Grănicerii participau, alături de oștirea permanentă, la paza graniței. Toți sătenii dajnici din satele mărginașe, între 20—50 de ani, în stare de a purta arme, împărtiți în cete de cîte șase oameni, slujeau cu rîndul o săptămînă. Satele de pe marginea Dunării, fiind supuse obligației de a face paza graniței, au fost scutite de a da dorobanți, militari, precum și de diferite dări. Grănicerii primeau arme de la stăpinire. Ei nu erau remunerati pentru serviciul lor⁴⁷.

Familiile dorobanților și grănicerilor nu au scăpat nici ele de abuzurile proprietarilor și arendașilor⁴⁸.

⁴¹ Vezi *Analele parlamentare*, tom. II — 1, p. 407—408, tom. IV — 1, p. 91—97; *Lucrările Obșteștilor Adunări din anul 1833*, p. 14—15; *Regulamentul organic*, București, 1847, p. 122—123.

⁴² Arh. St. Slatina, Ocîrmuirea jud. Romanați, dosar 1423/1831, f. 111—112.

⁴³ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 76/1831, f. 97—98.

⁴⁴ Arh. St. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea, dosar 107/1832, f. 5—6.

⁴⁵ Vezi Arh. Ist. Centrală, Min. Int. Ad-itive, dosar 18/1848 (inv. 314), f. 45; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 50/1845, f.

⁴⁶ N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la intemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, în Opere (vol. I), *Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847. Texte, note și materiale*, ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane, cu reproduceri după manuscrise și stampe, Edit. Academiei, București, 1974, p. 174.

⁴⁷ Vezi *Analele parlamentare*, tom. IV — I, p. 78, 91; „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 26, 10 august 1834, p. 112—113.

⁴⁸ Vezi Arh. St. Rm. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea, dosar 8/1842, 2/1848.

Organizarea formațiunilor teritoriale înarmate a avut o importanță demnă de relevat, deoarece în acest fel s-a creat un instrument mai mult sau mai puțin eficient pentru deprinderea unui număr însemnat de locuitori care nu intrau în oștirea permanentă, de a purta și folosi armele. Renașterea națională a avut o importanță deosebită în istoria poporului român, ea constituind nucleul viitoarei armate a României, care și-a adus din plin contribuția la obținerea independenței de stat.

Datorită compozиiei lor sociale, forțele armate vor fi receptive față de idealurile revoluției de la 1848. Masa soldaților, ca și dorobanții și grănicerii, provenind din rândul țărănimii, era animată de aspirații legate de transformările sociale pe care revoluția le promova, mai ales că unul dintre principalele puncte ale programului revoluționar se referea la rezolvarea problemei agrare. Chiar printre cadrele de comandă se găseau elemente interesante în realizarea acestor transformări, ele aparținând boierimii liberale ale cărei interese coincideau în bună măsură cu ale burgheziei. Forțele armate permanente și formațiunile teritoriale înarmate vor sta la baza creării armatei revoluționare.

2. SITUAȚIA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ

Regulamentul organic a consacrat numeroase articole propășirii economice a țării. Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție și, pe această bază, a diviziunii sociale a muncii, în condițiile descompunerii orînduirii feudale, elementele capitaliste din economie au cunoscut o creștere tot mai însemnată, făcîndu-se un progres evident pe calea angajării țării în angrenajul dezvoltării capitaliste.

Principala ramură economică a Olteniei, ca și a întregii țări, era agricultura, favorizată de cererea crescîndă de produse agricole, pe piața internă și externă, precum și de urcarea într-un ritm similar a prețurilor produselor agricole, dar frinată de relațiile agrare statonice de legea clăcii regulamentare. Obiectivul principal al politiciei agrare a statului a fost promovarea agriculturii, creșterea producției și dezvoltarea comerțului de cereale, în acest sens depunîndu-se străduințe continue și consecvente⁴⁹. Producția de cereale era, în imensa ei majoritate, producția țărănească obținută de pe pămîntul lucrat de clăcași ca prisoase, putîndu-se vorbi de un primat al acesteia asupra producției obținută pe rezerva boierească⁵⁰, care nu se lucra sub forma prisoaselor. Producția țărănească era stimulată de stat și orientată tot mai mult spre piață, ceea ce denotă că ea avea, în bună parte, un caracter comercial. Suprafețele mereu extinse cultivate de țărani clăcași pentru ei cu cereale, mai ales grâu și porumb, peste nevoile gospodăriei și peste obligațiile lor față de proprietate, atestă începutul agriculturii extensive românești⁵¹. Desigur, numai clăcașii de frunte,

⁴⁹ I. Corfus, *Agricultura Țărit Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Academiei ..., București, 1969, p. 193.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 252.

⁵¹ *Ibidem*.

poate și cei de mijloc, aveau posibilitatea să lucreze întinderi mai mari de pămînt, luate în arendă sub formă de prisoase, pe care, la rîndul lor, le subarendau celorlalți clăcași.

Cele mai întinse suprafețe de cultură între cereale și cele mai mari producții erau date de grâu și porumb, care se aflau pe primele locuri. Statul și negustorii, în frunte cu arendașii, acordau cea mai mare atenție producției de grâu, fiind cereala căutată cel mai mult pe piață externă. Unii dintre negustorii olteni, între care Petre Apostol, importau grâu tocmai din Franța pentru îmbunătățirea soiului acestei culturi cerealiere⁵². Cum porumbul era hrana de bază a locuitorilor satelor, țărânamea i-a acordat acestei cereale un interes deosebit. În procesul de extindere an de an a suprafeței cultivate și cel al măririi producției, între grâu și porumb s-a angajat o strinsă concurență. În Oltenia, cu toată extinderea pe care au luat-o cultura și creșterea producției de grâu, decit în rare cazuri au fost concurate cultura și creșterea producției de porumb. În județul Dolj, numai în anul 1834 producția de grâu a deținut întotdeauna asupra celei de porumb, prima fiind de 9 782 366 ocale, cea de a doua de 4 375 854 ocale⁵³. În județul Romanați, doar în anul 1848 producția de grâu a depășit pe cea de porumb, fiind de 10 761 014 ocale față de 5 078 663 ocale⁵⁴. În celealte județe oltene, producția de grâu n-a depășit în nici un an pe cea de porumb⁵⁵. După aceste cereale, urmău orzul, ovăzul și meiul, ale căror suprafețe au crescut alături de cele de grâu și porumb.

Desigur, acoperirea cerințelor de hrănă ale populației, precum și excedentul de cereale care lua drumul comerțului, mai ales al celui extern, era în funcție de recolte. Deși porumbul a constituit planta care a ocupat în toată perioada, ca întindere cultivată și ca producție, primul loc în cultura cerealelor, el n-a fost îndestulător, din cauza condițiilor climaterice defavorabile, în toți anii și în toate județele Olteniei, cerințelor de hrănă ale locuitorilor, ceea ce a făcut ca în exportul de cereale ponderea cea mai importantă să fie deținăă grâul și orzul. De pildă, în județele Dolj și Mehedinți se constată că în mai mulți ani grâul și orzul au dat prisoase însemnante⁵⁶.

În afara de cereale, se mai cultivau fasolea, lînte, boaba, cînepea, inul, tutunul și vița de vie⁵⁷. În anul 1832, cultura viței de vie în județul Dolj se întindea pe o suprafață de 4 327 pogoane, iar în Vilcea pe 4.335 pogoane⁵⁸.

În perioada cercetată, au continuat să fie crescute principalele categorii și rase de animale cunoscute și în perioada anterioară (bovine, cabaline, caprine și porcine). Regulamentul organic a constituit însă, prin pre-

⁵² I. Cojocaru, *Documente referitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. II, București, 1958, p. 906.

⁵³ I. Corfus, *op. cit.*, p. 252.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 311, 313, 319, 327, 335.

⁵⁶ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 45/1831, f. 62, dosar 53/1831, f. 296, 399, 597, dosar 37/1841, f. 89, 90, 121—125, dosar 24/1843, f. 153—154, dosar 75/1844, f. 83, dosar 65/1845, f. 88—89; Arh. St. Drobeta Tr. Severin, Prefectura jud. Mehedinți, dosar 2282/1833, f. 286—287, dosar 2097/1833, f. 286—287, dosar 7214/1834, f. 384—385, dosar 327/1836, f. 387—388, dosar 2237/1838, f. 204—205.

⁵⁷ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 30/1848, f. 833—837, 862—864.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 190, 210; Arh. St. Rm. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea dosar 66/1832, f. 45—46.

vederile sale referitoare la relațiile dintre clăcași și proprietari, o frină în calea dezvoltării creșterii vitelor. Documentele vremii atestă că animalele, în majoritatea lor zdrobitoare, se aflau în posesia țărănimii, fiind crescute pentru muncă, întreținerea casei și negoț. Creșterea animalelor pentru o necesitate sau alta depindea de puterea economică a fiecărei gospodării țărănești. Proprietarii și arendașii nu se ocupau de creșterea animalelor decât sporadic. În general, ei le achiziționau de la țărani, fie din sate, fie din bâlciori și târguri, parte pentru a fi tăiate la zalhanale, în vederea comercializării pe piață internă și externă a produselor rezultate, parte pentru a fi exportate⁶⁰. Unii dintre proprietari sau arendași, care au început să se ocupe cu creșterea animalelor, au făcut și încercări de ameliorare a rasei⁶¹.

Cu toate că animalele, în imensa lor majoritate se aflau în posesia țărănimii, un mare număr de gospodării țărănești un dețineau efectivul de animale care să acopere toate nevoile unei familii și nici măcar una din ele. În primul rînd, în perioada studiată, nu plug nu putea fi utilizat decât cu două — trei perechi de boi și nu toți sătenii aveau numărul necesar de vite pentru a-și constitui singuri un plug. În al doilea rînd, țărani săraci, pălmașii, n-aveau vite deloc, cel mult o vacă ori cîteva oi sau capre. În județul Dolj, de pildă, pălmașii constituiau peste 50% din numărul familiilor birnice⁶². Creșterea vitelor pentru comerț o făcea numai o parte a țărănimii și anume cea instărită, care poate fi considerată componentă a burgheziei sătești în formare⁶³. În circuitul comercial intrau însă și vite ale altor categorii de țărani. Unele familii țărănești, chiar dacă nu creșteau vite pentru comerț, pentru a-și achita obligațiile grele față de proprietari și arendași, mai ales că indatoririle clăcășești erau adeseori convertite în bani, se vedea nevoie să-și vindă însăși vitele crescute pentru întreținerea casei sau chiar vitele de muncă, dacă, aveau⁶⁴.

Catagrafia din 1838 înscrisă în Oltenia 65 532 cai, 148 172 boi, 159 604 vaci, 526 201 oi, 130 227 capre, 206 432 porci, 12 004 bivoli, 268 măgari și 330 catiri. Pe județe, efectivele de animale erau astfel repartizate :

Județul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Porci	Bivoli	Măgari	Catiri
Romanății	20485	27819	34482	181293	19105	32737	7063	110	267
Vilcea	7749	25952	19778	26767	16395	29070	25	8	3
Dolj	14105	32239	40698	130330	21029	31748	2603	123	4
Gorj	7843	23703	22235	33411	19034	41807	471	4	—
Mehedinți	15350	38459	42411	154400	54664	71070	1842	23	56

⁶⁰ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 73/1831, f. 126 — 129 ; Arh. St. Rm. Vilcea, Ocrムuirea jud. Vilcea, dos. 97/1832.

⁶¹ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 47/1843, f. 49 ; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 942 — 944.

⁶² Arh. St. Craiova, mss. nr. 118.

⁶³ Catagrafia județului Romanății din 1838 consemnează nume de țărani instărați cu un efectiv de animale demn de remarcat : Costache Fălcianu din satul Fărcașul de Jos deținea 47 cai, 6 boi, 12 vaci, 3 bivoli, 10 oi, 20 capre, 20 porci ; Nanu Simioncea din Stoenești avea 26 cai, 6 boi, 53 vaci, 125 bivoli, 100 oi, 120 porci (vezi Arh. Ist. Centrală, Catagrafii Tara Românească. Jud. Romanății, dosar 29/1838).

⁶⁴ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 28/1835, f. 81.

Dat fiind că în Oltenia numărul tuturor animalelor se ridică la 1.248.770 capete, iar pe întreaga țară era de 3707610 capete, în această provincie se concentra deci aproximativ 33,6% din întregul efectiv al țării, deținând astfel o pondere însemnată din producția de vite mari și mici a țării ⁶⁴.

În perioada la care ne referim, pe lîngă opreliștea pusă de Regulamentul organic, creșterea animalelor a avut de suferit de pe urma numeroaselor boli care secerau multe capete, provocate de lipsa de asistență sanitar-veterinară, lipsa de furaje, mai ales pe timp de iarnă, de căldurile excesive ale verii în regiunea de cîmpie etc.

Se poate spune că creșterea animalelor a constituit ramura anexă a economiei agrare, rolul principal avîndu-l cultivarea cerealelor, ramura care a stat la baza gospodăriei țărănești.

Înlăturarea prin pacea de la Adrianopole a monopolului turcesc, introducerea unui regim de ordine în interiorul Principatelor Române, dispozițiile legiuirii regulamentare menite să ajute la dezvoltarea industriei și comerțului, acumulările de bani prin exportul de cereale și vite au exercitat, în pofida opreliștii puse de relațiile feudale, o influență favorabilă în dezvoltarea producției industriale ⁶⁵. Deși încet, forțele de producție își creau totuși drum și odată cu ele și relațiile de producție capitaliste.

În Oltenia, ca și în celealte părți ale țării, s-au realizat progrese semnificative în domeniul industriei, producîndu-se extinderea meșteșugurilor, mai ales la orașe, și apariția stadiilor industriei capitaliste: ateliere bazate pe cooperația capitalistă simplă și manufacturile, ultimele apărînd în documentele vremii sub denumirea de „fabrii”. Majoritatea întreprinderilor, deși foloseau munca salariată, erau întreprinderi mici, cu unul sau cîțiva lucrători. Noile stabilimente industriale au apărut în domeniile alimentar, textil, al pielăriei și încăltămintei, al extracției sării și minereurilor de fier și aramă.

Principala ramură industrială era cea alimentară, avînd la bază producția agricolă vegetală și animală. Cele mai numeroase întreprinderi de acest gen erau morile, majoritatea lor fiind puse în funcțiune de forța apei, și avînd 1–3 lucrători. În statistică întocmită de Fonton de Verrayon, în 1832, se arată că în Oltenia funcționau 1202 mori pe apă (în Mehedinți 476, în Vilcea 271, în Gorj 220, în Dolj 165 și în Romanați 70) ⁶⁶. Cum în întreaga țară existau 2 299 mori de apă, Oltenia deținea deci 52,20% din totalul acestora. La sfîrșitul perioadei regulamentare, în județul Dolj se înregistrau 347 mori cu 598 muncitori, cele mai mari producînd anual, fiecare, pînă la 100.000 ocale de făină ⁶⁷. Dintre acestea, 13 mori, cu 47 lucrători, se găseau în Craiova.

Destul de numeroase erau apoi velnițele și povernele, ramura producătoare de vin și rachiu fiind o ramură dezvoltată a industriei alimentare. Statistica amintită mai înainte atestă că în Oltenia se găseau, în 1832,

⁶⁴ Analele parlamentare, tom. IX – I, p. 1167.

⁶⁵ Vezi N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, Edit. politică, București, 1959, p. 80–107; *Istoria României*, vol. IV, Edit. Academiei..., București, 1964, p. 13–15; C. Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, Editura politică, București, 1969, p. 41–45.

⁶⁶ Arh. Ist. Centrală, Diplomatice nr. 147.

⁶⁷ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 19/1851, f. 99–107.

32 velințe și poverne (8 în Mehedinți, 23 în Vilcea și una în Dolj) ⁶⁸. În decursul timpului, numărul lor va crește vertiginos, astfel încit numai în județul Dolj se recenzau, la sfîrșitul perioadei cercetate, 77 poverne cu 144 lucrători. Cele cu o capacitate mai mică dădeau o producție anuală de la 50—3600 vedre de spirt și rachiui, iar cele cu o capacitate mai mare pînă la 7200 vedre de spirt și rachiui ⁶⁹.

În domeniul industriei alimentare un loc dintre cele mai importante 1-au deținut zalhanalele, cea mai mare parte a lor fiind amplasate la sate, înființate mai ales de neguțători. Majoritatea lor lucrau o parte din an, disponind de lucrători salariați. Dintr-o statistică întocmită în 1841, aflăm că în Oltenia existau 41 zalhanale, excluzând județul Gorj (28 în Mehedinți, 8 în Dolj, 3 în Romanați și 2 în Vilcea) ⁷⁰. Se pare că, între ramurile industriei alimentare, zalhanalele dețineau cei mai mulți lucrători. La sfîrșitul perioadei regulmentare, în județul Dolj, unui astfel de stabiliment ii revineau în medie 9 lucrători ⁷¹.

În domeniul industriei alimentare, mai trebuie să amintim „fabricile” de ulei și de bere, teascurile de miere etc. În statistica județului Dolj din 1832, alcătuită de ocîrmuirea locală, se inserau trei „fabri” de ulei, amplasate în Craiova ⁷². În același an, în plasa Amaradia funcționau 12 teascuri de miere cu 8 lucrători (4 teascuri cu 2 lucrători la Florești, 3 teascuri cu 4 lucrători la Almaju Moșneni și 5 teascuri cu 2 lucrători la Simnicul de Jos) ⁷³, iar în județul Vilcea 2 teascuri cu 6 lucrători ⁷⁴.

În cadrul industriei prelucrătoare de produse animaliere, în afară de ramurile din industria alimentară, menționăm tăbăcăriile și „fabricile” de luminări și săpun, amplasate îndeosebi în capitalele județelor, a căror dezvoltare s-a făcut simțită în tot cursul perioadei. Statisticile vremii înregistrează la începutul epocii regulamentare 36 tăbăcării (26 în Dolj, din care 10 în Craiova, 10 în Rm. Vilcea), șase „fabri” de luminări de seu (una în Tg. Jiu, una în Rm. Vilcea, trei în Craiova și una în Caracal), opt de luminări de ceară (două în Rm. Vilcea, șase în satele Doljului) și opt de săpun (două în Rm. Vilcea și șase în Craiova) ⁷⁵. În județul Dolj, spre sfîrșitul perioadei analizate, în tăbăcării intrau în medie cîte 13 muncitori, iar în stabilimentele producătoare de luminări cîte doi lucrători. În cele 14 tăbăcării de aici se găsesau 185 lucrători, iar în cele șapte „luminării” 17 lucrători. Din cele 14 tăbăcării, opt prelucrau anual pînă la 3000 de piei, iar șase pînă la 15 000 de piei, fiecare. Un stabiliment de luminări producea pînă la 50 000 ocale de luminări, pe an ⁷⁶.

Industria textilă se remarcă prin existența a numeroase linării, boiangerii, pive și dîrste. Dacă în județul Dolj se înregistrau, în 1832, trei linării ⁷⁷, la sfîrșitul perioadei cercetate numărul acestora se triplează, ajun-

⁶⁸ Arh. Ist. Centrală, Diplomatice nr. 147.

⁶⁹ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 19 1851, f. 99—107.

⁷⁰ I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 756—758.

⁷¹ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 19/1851, f. 756—758.

⁷² Ibidem, dosar 2/1832, f. 119, 124.

⁷³ Ibidem, f. 109—111.

⁷⁴ Arh. St. Rm. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea, dosar 66/1832, f. 45—46.

⁷⁵ Arh. Ist. Centrală, Diplomatice nr. 147; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2/1832, f. 119, 124; Arh. St. Rm. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea, dosar 66/1832, f. 45—46.

⁷⁶ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 19/1851, f. 99—107.

⁷⁷ Ibidem, dosar 2/1832, f. 19, 124.

gind la nouă liniștiri, în care activau 160 lucrători, spălându-se în fiecare din acestea pînă la 40 000 ocale de lînă anual⁷⁸. În același timp, aici își desfășurau activitate 97 de boiangerii, cu 202 lucrători⁷⁹. Pivele și dîrstele erau repartizate mai ales în zona de munte. În județul Vilcea, bunăoară, se înregistrau în 1832 zece pive pentru dimic⁸⁰.

La începutul anului 1838, I. Tontu a deschis în Craiova o manufactură combinată, care producea, pe lîngă cușite și ulei, frînghii și găitane. „Fabrica” lui Tontu era în atenția permanentă a stăpinirii, încurajînd-o prin scutirea patronului de taxa patentei și prin dispozițiile date neguțătorilor locali de a renunța la importul mărfurilor de genul celor produse de această întreprindere, ce nu erau cu nimic mai prejos acelora din străinătate⁸¹.

O manufactură importantă a fost cea de ceramică a lui Fr. Drexler, creată la Tg. Jiu în 1830, apreciată ca prima întreprindere „perfecționată” din Țara Românească. Stabilimentul își are începaturile, după cîte se pare, înainte de acest an, obținîndu-se primele succese într-un atelier de proporții reduse, cu meșteri aduși din Austria. Proprietarul a angajat apoi și lucrători pămînteni, recrutați din imprejurimile orașului, care aveau experiență în meșteșugul ceramicii, stabilimentul lărgindu-și și mai mult activitatea. La această manufactură exista o diviziune socială a muncii destul de pronunțată, de vreme ce 20 de lucrători pregăteau pămîntul și în odelau vasele, alți 20 efectuau smălțuirea vaselor, iar patru muncitori ardeau vasele în cuptoare. Mai erau angajați lucrători pentru o serie de munci auxiliare: un zidar pentru clădirea cuptoarelor, cărăuși pentru lemnalele necesare arderii vaselor, pentru transportul pămîntului și al pietrei necesare pregătirii pastei, tăietori de lemn și întreținători ai focului din cuptoare. Lucrătorii străini erau salariați. Cei localnici, pe lîngă scutiri fiscale, primeau și echivalentul capitației, 30 de lei pe an, pe care patronul îi depunea fiscului. Lunar se produceau 10 000 de vase. După moartea lui Drexler, între 1837 - 1840, manufactura de ceramică de la Tg. Jiu a rămas moștenire ficei sale, căsătorită cu Dumitache Herescu⁸². În 1848, frații Pojoni, care încercaseră în 1846 să deschidă o a doua manufactură de ceramică la Tg. Jiu⁸³, au preluat foata întreprindere a lui Drexler⁸⁴, cu care prilej domnitorul Gh. Bibescu le-a acordat un privilegiu prin punerea la dispoziție a 30 de familii de țărani, „ca să lucreze cu rîndul și să învețe meșteșugul”,⁸⁵.

O altă ramură a industriei în care s-au făcut progrese evidente a fost cea extractivă. Accentul s-a pus pe extractiile sării, practicată din timpuri

⁷⁸ Ibidem, dosar 19 1851, f. 99 - 107.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Arh. St. Rm. Vilcea, Ocirmuirea jud. Vilcea, dosar 66 1832, f. 45 - 46.

⁸¹ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 4 1843, f. 356; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 69, 717 - 718.

⁸² Vezi pentru amănunte: Vladimir Diculescu, *O manufactură de ceramică la Tg. Jiu (1832 - 1863)*, București, 1956; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 508; Arh. St. Tg. Jiu, Prefectura jud. Gorj, dosar 45/1831, f. 1 - 16; Arh. Ist. Centrală, Min. Int. Ad-tive, dosar 104/1846 (Inv. 314), f. 2.

⁸³ Arh. Ist. Centrală, Min. Int. Ad-tive, dosar 104/1846 (Inv. 314), f. 2.

⁸⁴ G. Zane, *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Academiei..., București, 1970, p. 159.

⁸⁵ Ion Ionescu (de la Brad), *Agricultura română în județul Mehedinți*, București, 1868, p. 107.

îndepărtate, necesară atât consumului intern cît și exportului. Sarea constituia unul dintre principalele articole de export, mai ales în sudul Dunării. În Oltenia, sarea continua să se extragă la Ocnele Mari, capacitatea de extractie a salinei fiind de 14 milioane ocale de sare anual, valorind 1 050 000 lei⁸⁶. Catagrafia din decembrie 1831, întocmită de Ocîrmuirea județului Vilcea, înscria 505 lucrători, repartizați astfel : 453 ciocânași și măglași, 14 meșteri lemnari, patru cirineri, doi bătăturași, doi buștenari și 16 cărbunari, proveniți din rîndul locuitorilor satelor din jur⁸⁷. Salina era o întreprindere de tip manufacturier, în care, aşa cum se observă, exista o diviziune socială a muncii relativ dezvoltată. Cele mai importante categorii de lucrători erau ciocânașii și măglașii, având nu numai rolul primordial în producție, ci și ponderea numerică cea mai mare. Dat fiind că la toate cele trei saline din Țara Română se extrăgeau anual 30 de milioane ocale de sare, în valoare de 4,5 milioane lei și munceau 1.153 lucrători⁸⁸, se poate constata, deci, că Ocnele Mari concentrău 45,20 % din numărul lucrătorilor de la ocne și dădeau 46,60 % din producția de sare a țării.

Condițiile de lucru ale muncitorilor din ocne erau extraordinar de grele, zdrobirea membrelor în urma prăbușirii blocurilor de sare fiind foarte frecventă⁸⁹.

Un alt sector al industriei, în care începuse să se utilizeze munca salariată, a fost acela al extractiei și prelucrării minereurilor de fier și aramă. Ne referim, desigur, la exploatarea minieră de la Baia de Aramă, începută în 1836 de căminarul St. Moschin⁹⁰, dar pusă în valoare încă din timpul lui Mircea cel Bătrîn. Numărul angajaților, peste doi ani de la deschiderea exploatarii de către Moschin, era format din : un epistat, un chirurg, un cantaragiу, un hatman, cinci ciocânași nemți, 25 ciocânași români, 22 ciocânași robi, doi timplari români, un fierar, patru ajutoare de fierari, săpte argați la boi și cai, un curier șef, patru curieri, un chelner, fiind toți salariați⁹¹. Așadar, și în mina de la Baia de Aramă se poate constata existența unei diviziuni sociale a muncii.

În același timp au continuat să se mențină și să se dezvolte meșteșugurile sătești, de o mare varietate. Industria casnică țărănească, în cadrul căreia se torcea și se țesea în războaie lîna, inul, cinepa, bumbacul și borangicul, deținea o pondere însemnată în cadrul industriei textile. În sate, erau femei specializate numai în tors, aşa-numitele „torcătoare”, pomenite în catagrafile vremii. În 30 de sate ale plășii Tesluiul, județul Romanați, se înregistrau în 1838 circa 166 de „torcătoare”⁹². În Oltenia se afla un număr foarte mare de războaie de țesut, aproape la fiecare casă existind „un război primitiv”⁹³. Din papură, răchită sau păr de capră se împleteau, respectiv, rogojini, coșuri sau traiste ; se tăbăceau pieile pentru opinci sau se argăseau

⁸⁶ Arh. Ist. Centrală, Diplomatice nr. 147.

⁸⁷ Arh. St. Rm. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea, dosar 89/1831. f. 46—54, dosar 54/1842, f. 1—158.

⁸⁸ Arh. Ist. Centrală, Diplomatice nr. 147.

⁸⁹ N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 48.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 105.

⁹¹ *Ibidem*, p. 106.

⁹² Arh. Ist. Centrală, Catagrafia Țara Românească. Jud. Romanați, dosar 32/1838.

⁹³ D. Z. Furnică, *Industria și dezvoltarea ei în Țările Românești*, București, 1926, p. 219.

pentru confectionarea căciulilor ori cojoacelor ; se prepara carneă, uleiul de vegetale, săpunul și luminările ; se făcea cărămidă și sindrilă ; se practicau dulgheria, rotăria, dogăria sau chiar confectionarea de unelte agricole⁹⁴. Meseriile din sate și orașe erau grupate în corporații.

Ca urmare a creșterii producției de mărfuri, județele Olteniei și-au adus o contribuție de seamă la dezvoltarea comerțului intern și extern. Creșterea substanțială a numărului de târguri și bilciuri⁹⁵ este concludentă pentru dezvoltarea negoțului intern de produse agricole, vegetale și animale⁹⁶. Între 1831 — 1848, au apărut un număr impresionant de bilciuri și târguri, proprietarii și arendașii asaltind stăpînirea cu cereri pentru înființarea acestora⁹⁷. Creșterea vertiginosă a numărului de bilciuri și târguri este pusă în evidență încă din primii ani ai perioadei regulamentare. În ianuarie 1834, în județul Dolj se recenzau 30 de bilciuri și sase târguri, dintre care multe aparuseră după 1831⁹⁸. În plasa Balta, de pildă, din nouă bilciuri, șapte erau „noi”⁹⁹. Numărul lor era ridicat și în județul Vilcea. În 1839, aici existau 42 de bilciuri și cinci târguri¹⁰⁰. Cu timpul, s-au impus bilciurile cele mai mari și mai vestite, în așa fel încât bilciurile mici au decăzut, pierzând din însemnatate și dispărind. Astfel că, la sfîrșitul perioadei studiate, în 1848, în întreaga Oltenie funcționau numai 36 de bilciuri (unsprezece în Mehedinți, zece în Gorj, opt în Romanați, patru în Dolj și trei în Vilcea), din totalul de 108 bilciuri aflate în Țara Românească¹⁰¹.

Pe piață internă se desfăceau anual importante cantități de produse agricole vegetale și animale, miere, pește, lemn etc., din cota repartizată negoțului. În 1832, de pildă, din Vilcea erau scoase spre vinzare 95 750 ocale de brinză, 14 355 ocale de seu, 9 759 ocale de unt¹⁰². În 1834, din plășile Cimpul, Balta și Jiul, județul Dolj, s-au desfăcut pe piață Munteniei 300 care de grâu¹⁰³. La cele două bilciuri organizate în Tg. Jiu, în lunile mai și august 1846, s-au vindut 564 boi și vaci și 334 cai¹⁰⁴.

Din Oltenia, s-au scos peste graniță, în Transilvania și în Peninsula Balcanică, însemnate cantități de sare, cereale și mai puține vite și derivate.

⁹⁴ Ileana Petrescu, Vladimir Osiac, *Anul revoluționar 1848 în Oltenia*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1973, p. 4.

⁹⁵ Vezi Georgeta Penelea, *Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848*, Editions de l'Académie, București, 1973, p. 60—115;

⁹⁶ Vezi Ioan I. Neacșu, *Comerțul intern cu cereale în perioada regulamentară*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. IV, Editura Academiei, București, 1973, p. 273—372; Corina Pătrașcu, *Comerțul intern cu sare din Țara Românească în perioada regulamentară*, în loc. cit., p. 405—426; Idem, *Comerțul intern cu luminări de seu în Țara Românească (1829—1859)*, în loc. cit., p. 427—462; Liana Dumitrescu, Corina Pătrașcu, *Comerțul intern al Țării Românești cu vite și carne între anii 1829—1859*, în loc. cit., p. 374—404.

⁹⁷ Vezi Arh. S. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 7/1832, f. 152; „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 7, 8 februarie 1840, p. 25; nr. 15, 28 martie 1840, p. 58; nr. 16, 1 aprilie 1840, p. 62—63; nr. 25, 11 mai 1840, p. 8.

⁹⁸ Arh. S. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 7/1832, f. 275, 285, 286.

⁹⁹ Ibidem, f. 262 v.

¹⁰⁰ Georgeta Penclea, op. cit., p. 163—166.

¹⁰¹ Almanah al statului pe anul 1848, p. 166—170.

¹⁰² Arh. St. Rm. Vilcea, Ocirmuirea jud. Vilcea, dosar 87/1832, f. 49—50. Vezi și Arh. St. Drobeta Tr. Severin, Prefectura jud. Mehedinți, dosar 1844/1831, f. 244—245, 426 v; Arh. St. Slatina, Ocirmuirea jud. Romanați, dosar 1791/1831, f. 1, 36—37; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 30/1832, f. 407—408.

¹⁰³ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 12/1831, f. 283—284, 297, 302.

¹⁰⁴ Arh. St. Tg. Jiu, Primăria orașului Tg. Jiu, dosar 25/1836, f.2.

Comerțul extern era favorizat și de existența unor schele pe teritoriul provinciei din dreapta Oltului : Bechet, Calafat, Tr. Severin, Vîrciorova și Islaz. În 1832, județul Dolj a dat pentru comerțul extern 3 350 chile grâu, 800 chile porumb, 10 000 ocale unt, 2 000 vaci, 2 500 oi, 200 000 ocale carne de vită, 50 000 ocale seu, 20 000 ocale miere¹⁰⁵. Datorită ampoarei pe care o luase comerțul extern de cereale, în octombrie 1836, la Craiova a luat fiindcă o societate românească de transport a cerealelor pe Dunăre, cu șlepuri trase de două remorchere, până la Brăila¹⁰⁶. După 1829, datorită libertății comerțului, balanța comercială a fost continuu excedentară¹⁰⁷.

Cu toate că relațiile capitaliste își croiau drum atât în agricultură cât și în industrie, dezvoltarea pe mai departe a economiei pe calea capitalistă era frinată de existența relațiilor feudale în agricultură, care încătușau întregul progres. Problema agrară devenise atât de acută la mijlocul secolului al XIX-lea, încât se impunea în mod obiectiv schimbarea radicală a structurii proprietății funciare. De rezolvarea acestei probleme depindea nu numai dezvoltarea pe mai departe a agriculturii, ci și a celorlalte ramuri ale economiei țării pe calea capitalismului. Economia își putea găsi, pentru toate ramurile ei, un cadru mai larg de afirmare numai în condițiile instaurării unui nou mod de producție, cel capitalist, desigur în limitele impuse de orice orînduire bazată pe exploatare. Îndepărțarea relațiilor de producție feudale și instaurarea orînduirii burgheze nu se puteau realiza decât prin revoluție, aceasta devenind o necesitate stringentă pentru Țările române.

Forțele de producție în ascensiune au ajuns într-un conflict acut cu relațiile feudale, ce deveniseră o frină în drumul dezvoltării țării pe calea capitalistă, feudalismul intrînd într-o criză acută, ceea ce a avut repercusiuni puternice asupra claselor sociale.

Boierimea, în rîndurile căreia se produceau adinci prefaceri, era clasa privilegiată, principală beneficiară a regimului regulamentar, și pe lîngă faptul că deținea ranguri și posturi de conducere în stat, devinea stîpină absolută asupra unei treimi din moșie, transformată în proprietate de tip burghez.

În Oltenia, majoritatea zdrobitoare a boierilor se afla încadrată în treapta a două și a treia, adică în rîndul boierimii mijlocii și mici. Catagrafia din 1831 înscria aici 164 boieri și 161 feciori de boieri¹⁰⁸ iar cea din 1838, 386 boieri¹⁰⁹. Mult mai mare era numărul mazililor, neamurilor și postelniciilor, cele din urmă ramuri ale boierimii ce se bucurau de privilegii „de nobilitate mică”, dar nu puteau face parte din Obșteasca Adunare¹¹⁰.

Mazilii intrau chiar în rîndul dajnicilor, plătind anual cîte 45 lei¹¹¹. În 1831, în județele oltene se aflau 1009 boieri de neam, 492 postelnicei și

¹⁰⁵ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2/1832, f. 215, dosar 12/1831, f. 173 – 174.

¹⁰⁶ Constantin C. Giurescu, *Contribuționi la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, p. 116.

¹⁰⁷ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834 – 1848*, București, 1915, p. 190 – 214.

¹⁰⁸ Arh. Ist. Centrală, Min. Int. Ad-tive, dosar 2/1831, f. 11 – 12. Statistica lui Verrayon indică 135 boieri (Ibidem, Diplomatie nr. 147).

¹⁰⁹ *Analele parlamentare*, tom. IX – 1, p. 1164 – 1165.

¹¹⁰ *Regulamentul organic*, București, 1832, p. 33; Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 478.

¹¹¹ Ibidem.

1342 mazili¹¹², iar în 1838, 1757 boieri de neam și postelnicei și 2416 mazili¹¹³.

Regimul regulamentar a consolidat poziția marii boierimi prin instituirea dominației ei nestingherite în stat, aşa cum s-a mai amintit, ceea ce a creat nemulțumiri în rîndul celoralte pături ale ei, dar mai ales în rîndul celoralte clase și categorii sociale. În general, reprezentanții boierimii mici și mijlocii nu constituiau în Adunarea Obștească decât o minoritate neputincioasă în apărarea intereselor lor.

Boierii din Oltenia, ca și cei din alte părți ale țării, în marea lor majoritate trăiau în reședințele de județe. Astfel, în 1832, în Craiova locuiau 75 boieri, 90 „cocoane”, 86 feciori de boieri și 79 fete de boieri¹¹⁴, în Tg. Jiu, 10 boieri, 15 „cocoane”, 12 feciori de boieri și 13 fete de boieri¹¹⁵, în Carașal, 28 boieri, 33 „cocoane”, 50 feciori și 42 fete de boieri¹¹⁶. Însă boierii de neam, postelniceii și mazilii locuiau cei mai mulți la sate. În 1844, de pildă, în satele doljene trăiau 117 boieri de neam cu 139 fii ai lor, 12 postelnicei cu 17 fii și 222 mazili, iar în Craiova, 46 boieri de neam, 66 fii de boieri de neam, 13 postelnicei, 9 fii de postelnicei și 35 mazili¹¹⁷.

În general, întreaga clasă boierească trăia din exploatarea țărănimii, rezumindu-și existența la lux și trîndăvie pe seama muncii clăcașilor¹¹⁸. Boierii cu dregătorii aveau lefuri mari, cu care-și completau veniturile de la moșii.

Cei mai mulți boieri din Oltenia nu-și administrau singuri moșiiile, ci le arendau. Preocupată în măsură tot mai mare de a obține funcții administrative sau politice, precum și de o viață parazitară, o parte tot mai însemnată a boierimii oltene, în schimbul arenzii încasată anual, se desprinde de procesul de producție agricolă¹¹⁹. Numărul boierilor care își administrau singuri moșiiile a cunoscut o ușoară creștere în timpul domniei lui Bibescu, cînd, datorită intensificării exportului de cereale, ei au trecut însăși la acest mod de exploatare a pămîntului.

O parte a miciei și mijlocii boierimi, deținînd suprafețe mai reduse de pămînt, se deosebea de burghezie numai prin privilegi și titluri, dat fiind că averile multor elemente din rîndul acestora erau mult mai mici ca ale unor familii burgheze mai bogate. Acești boieri își administrau singuri pămînturile, erau interesați în dezvoltarea comerçului și a relațiilor capitaliste în agricultură. Unii boieri mici și mijlocii, pe lîngă moșiiile pe care le

¹¹² Arh. Ist. Centrală, Min. Int. Ad-tive, dosar 2/1831, f. 11–12; Statistica lui Verrayon indică 1199 neamuri și postelnicei și 1919 mazili (Ibidem, Diplomatică nr. 147).

¹¹³ Analele parlamentare, tom. IX – 1, p. 1164–1165.

¹¹⁴ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2/1832, f. 24.

¹¹⁵ Arh. St. Tg. Jiu, Prefectura jud. Gorj, dosar 29/1832, f. 7–8.

¹¹⁶ Arh. St. Slatina, Ocîrmuirea jud. Romanați, dosar 28/1832, f. 7.

¹¹⁷ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, registrul nr. 14/1844.

¹¹⁸ Într-un document contemporan găsim o caracterizare cît se poate de reală a boierimii: „Din păcate, se spune în acest document, nu se poate spune bine despre ei (...). Banii sunt singurul lor resort, iar vanitatea și zgîrcenia trăsăturile care-l deosebesc; ei sunt la fel de risipitori, pe cît sunt de lacomi, iar pentru a cîștiga bani nu munca, nu stăruință, ci orice mijloace erau socotite permise (...). Cu astfel de concepție, desfîrul trebuia numai de cît să fie general și urmările lui distrugătoare s-au răspîndit cu iușeală în întreaga țară” (Arh. Ist. Centrală, Microfilme U.R.S.S., rola 4, c. 479, 484, 485).

¹¹⁹ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 30/1843, f. 261–586; Arh. St. Rm. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea, dosar 92/1831, f. 119, 115, 122, 125, 129, 142, 152.

posedau, căutau să scoată venituri și din stabilimentele industriale ce le înființau, apropiindu-se și pe această cale de burghezie. Elementele respective formau burghezia liberală, adversară a marii boierimi, care va acționa alături de burghezie pentru victoria revoluției.

Alte elemente ale boierimii mici și mijlocii, prin crearea de stabilimente industriale, intrau în rîndul burgheziei, adică se înburghezeau, adoptînd nu numai mentalitățile ci și condițiile de viață burgheze. Si elemente din rîndul boierilor de neam, postelniceilor și mazililor intrau în rîndul burgheziei.

Libertatea comerțului cu produse agricole a atras după sine sporirea numărului arendașilor de moșii. În condițiile în care o parte tot mai importantă a boierimii abandona procesul de producție agricolă, în schimbul arenzii percepută anual, procesul exploatarii moșilor boierești prin sistemul arendăsiei se amplifica, devenind o caracteristică a structurii social-economice a Olteniei, ca și a întregii țări. Arendăsia constituia o întreprindere rentabilă. Sistemul ei s-a generalizat treptat în întreaga provincie. În 1837, de exemplu, toate moșiiile boierești și mănăstirești din plășile Balta și Gilort, județul Dolj, erau arendate¹²⁰. Catagrafia din 1831, înregistra în orașele și târgurile provinciei de la vest de Olt 81 arendași (9 în Caracal, 71 în Craiova și unul în Drăgășani)¹²¹. Numărul lor înregistrează o creștere sporită. Astfel că numai în Craiova, în 1840, se aflau 94 arendași¹²². Aceștia provineau din rîndurile elementelor negustorii¹²³ îmbogățite, mai ales prin comerț și camătă, dar și din rîndul boierimii mici și mijlocii, al boierilor de neam, mazililor și postelniceilor¹²⁴. Între arendași se găseau și elemente provenite din rîndul funcționarilor¹²⁵, și uneori al moșnenilor sau clăcașilor mai înstăriți¹²⁶, care constituau elementele burgheziei sătești în formare¹²⁷. Tendința generală a arendașilor era de a obține cantități tot mai mari de cereale, în scopul desfacerii lor pe piață, indiferent de sistemul în care exploatau moșiiile. Deci, prin practicarea arendăsiei, exploatarea țărănimii clăcașe s-a agravat și mai mult¹²⁸.

Țărănamea, „cea mai numeroasă și mai importantă clasă socială din acea perioadă și, în același timp, cea mai oropsită și mai obidită”¹²⁹, cuprindea mai multe pături sociale : țărănamea clăcașe, cea liberă și lucrătorii agricoli zilieri salariați. Clăcașii constituau principala categorie socială a țărănimii. La începutul perioadei regulamentare, din totalul de 1189 sate

¹²⁰ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 72/1837, f. 390—394.

¹²¹ Arh. Ist. Centrală, Min. Int. Ad-tive, dosar 2/1831, f. 3—8.

¹²² Vladimir Diculescu, *Bresle, negustorii și meseriași în Tara Românească (1830—1848)*, Edit. Academiei, București, 1973, p. 117.

¹²³ Vezi Arh. Ist. Centrală, Catagrafii Țara Românească. Jud. Romanați, dosar 29, 30, 31, 32/1838 ; Constantin Corbu, *Tărănamea din România în perioada 1848—1864*, Edit. științifică, București, 1973, p. 53.

¹²⁴ Vezi Arh. Ist. Centrală, Catagrafii Țara Românească. Jud. Dolj, dosar 50/1843.

¹²⁵ „Buletin. Gazetă oficială”, nr. 19, 17 iulie 1835, p. 75.

¹²⁶ Constantin Corbu, *op. cit.*, p. 54.

¹²⁷ În 1838, un clăcaș din Brîncoveni — Romanați era înregistrat între arendași, patențiar de clasa a treia (Arh. Ist. Centrală, Catagrafii Țara Românească. Jud. Romanați, dosar 30/1838, f. 181—192).

¹²⁸ Despre arendăsie vezi Apostol Stan, *Arendăsia în Tara Românească în epoca reglementară (1831—1848). Aspekte social-economice*, în „Studii”, nr. 6, 1967, p. 1177—1198.

¹²⁹ Nicolae Ceaușescu, *120 de ani de la revoluția din 1848. Cuvîntare rostită la adunarea populară din Capitală*. 29 iunie 1968, Edit. politică, București, 1968, p. 7.

existente în Oltenia, 61,4 % erau sate clăcașesti, iar restul de 38,6 % moșnești¹³⁰. Județele cu ponderea cea mai mare de clăcași erau Dolj și Romanății¹³¹. În anul 1848, bunăoară, în județul Dolj din cele 36 392 familii de țărani, 30 700 erau de clăcași (84,3 %) și 5 692 de moșneni (15,7 %)¹³².

Prin Regulamentul organic se repartiza clăcașilor o suprafață de pămînt neîndestulătoare gospodăriei lor¹³³ și li se îngrădea dreptul de strămutare în scopul de a-i determina să lucreze rezerva boierească. Pentru suprafața de pămînt primită în folosință, clăcașii erau datori să presteze 12 zile de clacă pe an (cu normă), o zi de plug, un transport de lemne cu carul de la pădure la locuința boierului, să dea dijmă din produse și slugi. Aceste îndatoriri puteau fi convertite și în bani¹³⁴. Datorită unui complex de imprejurări, dar mai ales rezistenței țărănimii clăcașe la munca pentru boieri, legea clăcii regulamentare n-a putut fi aplicată în litera sa, clăcașii neprestând clacă în muncă ci plătind-o, de regulă, în bani. De aceea, rezerva boierească s-a lucrat, în general, în contul zilei de plug, sau, de cele mai multe ori, s-a dat țăranoilor sub formă de prisoase¹³⁵.

În cele mai multe cazuri, clăcașii din satele Olteniei și-au achitat îndatoririle către proprietate prin invoieli încheiate cu proprietarii sau arendașii, adesea în condiții foarte oneroase. Prin acestea, în afară de clacă¹³⁶, și alte îndatoriri clăcașesti au fost achitate, de obicei, în bani¹³⁷, constituind un venit însemnat pentru proprietate. Convertirea îndatoririlor țărănimii clăcașe în bani constituie o dovedă concluzantă a gradului înalt de descompunere a relațiilor feudale și un pas important în trecerea spre relațiile capitaliste în agricultură. Dar principalul venit al proprietarilor l-a constituit dijma, percepută din toate produsele, forma predominantă a rentei feudale în perioada cercetată, acest venit fiind incomparabil mai multe decât cel realizat din munca clăcașilor. Uneori, și dijma din unele

¹³⁰ Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 37.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 54 1848, f. 376—379, 381—387, 391—394, 396—398, 462—463, 467, 492, 496—501, 503—504, 462—463.

¹³³ Clăcașii din fiecare categorie primeau cîte săpte prăjini loc de casă, curte de grădină, precum și trei pogoane de pămînt de arătură. Pe lîngă acestea, clăcașul de frunte mai primea două pogoane și jumătate de pășune și trei pogoane de fineață, totalizînd opt pogoane și 19 prăjini; mijlocașul mai primea un pogon și jumătate de pășune și un pogon și 19 prăjini fineață, totalizînd șase pogoane și 14 prăjini, iar cea de a treia categorie mai primea 12 prăjini de pășune și 15 de fineață, totalizînd patru pogoane și 10 prăjini (*Regulamentul organic*, București, 1847, p. 77).

¹³⁴ *Regulamentul organic*, ed. cit., p. 74—88.

¹³⁵ I. Corfus, *op. cit.*, p. 77—107, 145—166.

¹³⁶ Despre convertirea clăcii în bani vezi: Arh. Ist. Centrală, Vornicia din lăuntru, dosar 4262 I/1836, f. 486, dosar 2238/1839, f. 1, dosar 898/1841, f. 5, dosar 908/1842, f. 5; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 53/1831, f. 518, dosar 12/1833, f. 151, dosar 12/1836, f. 1500, dosar 20/1838, f. 612, 620, dosar 26/1840, f. 367, Subocirmuirea pl. Amaradia, dosar 3305/1831, f. 319, 328, Subocirmuirea pl. Dumbrava, dosar 5738/1833, f. 46; I. Corfus, *op. cit.*, p. 88.

¹³⁷ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 13/1836, f. 30, 40, 1176, dosar 28/, 1835, f. 304, 307, 780, 801, 837, dosar 12/1833, f. 151, dosar 2/1832, f. 628, dosar 19/1838, f. 617 620, dosar 93/1838, f. 259, 617, 620, dosar 26/1840, f. 461, 591, 632—650, Subocirmuirea pl. Amaradia, dosar 3305/1831, f. 319, 328, dosar 5846/1843, f. 13. Subocirmuirea pl. Dumbrava, dosar 5738/1833, f. 4—6; Arh. Ist. Centrală, Vornicia din lăuntru, dosar 1717 I/1831, f. 98, 241, dosar 4262 I/1836, f. 385, 386, 838, 839, dosar 2212/1839, f. 5, dosar 895/1842, f. 19; I. Corfus, *op. cit.*, p. 95.

produse era percepută în bani, îndeosebi cea de fin¹³⁸ și cea de porumb în anii secetoși sau cind porumbul nu era căutat în comerț¹³⁹.

Pretutindeni în satele Olteniei achitarea obligațiilor clăcașești a fost însoțită de o serie de ilegalități al proprietarilor și arendașilor, care beneficiau de concursul autoritaților administrative, judecătoarești și militare¹⁴⁰. Fenomenul este caracteristic pentru întreaga țară¹⁴¹.

Dacă țărani clăcași n-au fost forțați să lucreze rezerva, în contul zilelor de clacă, ei au fost în schimb siliți pretutindeni, datorită îngrădirii dreptului de strămutare și a lipsei de pămînt, să lucreze moșia prin sistemul învoielilor pentru prisoase de pămînt luate de ei în arendă, pentru care dădeau dijmă și sume grele de bani¹⁴². Asemenea învoieli erau foarte apăsătoare pentru țărani, fiind la bunul plac al proprietarilor și arendașilor, deoarece nu erau reglementate de lege. La mijlocul secolului trecut, cea mai mare parte a moșilor boierești și mănăstirești din Oltenia au ajuns în mîinile clăcașilor, sub formă de prisoase luate în arendă¹⁴³.

Învoiurile încheiate de clăcași cu proprietari sau arendașii, fie pentru îndatoririle clăcașești, fie pentru prisoase, în condiții din cele mai grele, au devenit în mîna celor din urmă un puternic instrument de exploatare, agravînd și mai mult sistemul relațiilor agrare statuat de Regulamentul organic. Față de epoca anterioară, în ajunul anului 1848, exploatarea țărănimii clăcașe a cunoscut un înalt grad de intensitate. „Niciodată țărani român, spunea Nică B. Locusteanu, n-a fost aşa de împilat de abuzurile ce s-au comis cu proprietatea ca de la 1830 încoa, sub Regulamentul numit organic”¹⁴⁴.

Condițiile în care s-a dezvoltat economia de mărfuri în perioada destămării feudalismului au contribuit la creșterea inegalității economice în rîndul gospodăriilor clăcașești, la stratificarea socială a țărănimii clăcașe. Acest fenomen este oglindit în însăși legiuirea regulamentară, care a luat drept criteriu de dare în folosința clăcașilor a pămîntului numărul de vite pe care îl posedau. Țărani fără vite de muncă și fără pămînt, în special în județele de munte ale Olteniei, trăiau mai ales din munca cu plată la cei bogăți, deci munca salariată. Pe aceștia îi găsim ca slugi cu sîmbrie¹⁴⁵, ca lucrători agricoli angajați¹⁴⁶ nu numai la proprietari și arendași ci și la clăcașii mai înstăriți¹⁴⁷. În 1838, în Oltenia se aflau 2200 slugi¹⁴⁸. Unele

¹³⁸ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2/1832, f. 607, dosar 20 1838, f. 335, 350, 617, 620, dosar 20/1842, f. 1270, dosar 29 bis/1843, f. 340, 351; Arh. St. Drobeta Tr. Severin, Pretura pl. Bicleș, dosar 2247/1838, f. 140–143.

¹³⁹ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 20/1838, f. 335.

¹⁴⁰ Vezi Ibidem, dosar 28 1835, f. 81; I. Corfus, *op. cit.*, p. 103–107; „Buletin. Gazetă oficială” nr. 65, 21 iulie 1843, p. 258–259.

¹⁴¹ I. Corfus, *op. cit.*, p. 103–107.

¹⁴² Vezi Ibidem, p. 162–192.

¹⁴³ Vezi Ibidem; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 30/1843, f. 261–586.

¹⁴⁴ (N. Locusteanu), *Proletariatul în România*, în „Conservatorul”, nr. 5–6, 1856, p. 155.

¹⁴⁵ Arh. St. Tg. Jiu, Prefectura jud. Gorj, dosar 29/1832, f. 7–8; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2/1832, f. 24; Arh. St. Slatina, Ocîrmuirea jud. Romană, dosar 28/1832, f. 7.

¹⁴⁶ Apostol Stan, *Arendăria în Țara Românească în epoca regulamentară (1831–1848)*, în loc. *cit.*, p. 1183; I. Corfus, *op. cit.*, p. 70–71.

¹⁴⁷ I. Corfus, *op. cit.*, p. 69.

¹⁴⁸ *Analele parlamentare*, tom. IX – 1, p. 1161–1165.

elemente din rîndul clăcașilor îmbogătiți, pe lîngă faptul că foloseau munca salariață, luau în arendă întinse prisoase de pămînt și creșteau un număr apreciabil de vite pentru comerț¹⁴⁹. De altfel, aşa cum s-a mai spus, creșterea animalelor în acest scop mai mult aceștia o practicau. Alți clăcași intrau în rîndul patentarilor. În 1837, în plasa Oltul din județul Romanați se înregistrau 27 patentari¹⁵⁰, iar în plășile Jiul și Dumbrava din județul Dolj, 183 patentari¹⁵¹.

Unele gospodării clăcășesti din județele de munte mai trăiau din cărăușie, altele din pomicultură¹⁵², altele din diferite meserii (olăria, dogăria, rotăria, confectionarea de donițe, de cherestea, de pietre de moară etc.), precum și din extracția sării¹⁵³.

În rîndul țărănimii libere (moșnenii) se produc modificări importante, referitoare atât la proprietatea acesteia, cât și la ponderea ei numerică. Proprietatea moșnenească constituia o țintă permanentă a moșierilor și arendașilor. Categorيا moșnenilor fără pămînt își sporea numărul cu clăcașii fugiți de pe moșii și cu moșnenii ale căror pămînturi fuseseră însușite de vecinii lor mai puternici, boieri și arendași, și chiar moșneni mai înstăriți sau pierdute pentru diverse datorii. Pe aceeași cale, unii dintre țărani liberi sunt transformați în clăcași. O parte a moșnenilor a reușit să-și păstreze pămînturile, printr-o continuă și dirză luptă. Moșnenii care reușiseră să acapareze sau să cumpere pămînt se apropiau prin întinderea suprafeței lor de mica boierime¹⁵⁴.

Datorită faptului că revoluția de la 1848 va înscrie în programul său și rezolvarea problemei agrare, ca unul din punctele de căpetenie, masele țărănești vor constitui un aliat de nădejde al burgheziei și o puternică forță a revoluției.

Paralel cu dezvoltarea întreprinderilor de tip capitalist, a crescut numărul burgheziei. Statisticile vremii relevă pregnant acest fenomen, cel puțin pentru prima decadă a regimului regulamentar. Dacă în anul 1831 se înregistrau în orașele și târgurile Olteniei 2359 patentari¹⁵⁵, în 1835 numărul acestora ajunge la 2515¹⁵⁶. În ceea ce privește evoluția ulterioară a numărului patentarilor, procesul este greu de urmărit, întrucât nu mai disponem de catagrafii generale amănunțite pentru toate județele Olteniei. Totuși, existând date pentru județul Doj, se poate constata o ușoară scădere a numărului patentarilor în al doilea deceniu al perioadei cercetate. Fenomenul se datorează concentrării capitaliste, patentarii mai bogăți

¹⁴⁹ În unele sate învoielile pentru prisoase se încheiau de clăcașii cei mai bogăți cu proprietarul sau arendașul, în condițiile pe care aceștia le stabileau, și erau apoi impuse tuturor locuitorilor (Arh. St. Drobeta Tr. Severin. Pretura pl. Bicles, dosar 2247 1838, f. 148—151). Catagrafia din 1838 înregistrează în Romanați nume de clacași din categoria celor care creșteau multe vite (Vezi Arh. Ist. Centrală, Catagrafii Tara Românească. Jud. Romanați, dosar 29 1838).

¹⁵⁰ Arh. St. Slatina, Ocârmuirea jud. Romanați, dosar 275 1837, f. 72—74.

¹⁵¹ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, registrele 3 și 4 1837.

¹⁵² I. Corfus, *op. cit.*, p. 69.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 71.

¹⁵⁴ Constantin Corbu, *op. cit.*, p. 47—48.

¹⁵⁵ Repartizații astfel: 1378 în Dolj, 296 în Mehedinți, 293 în Vîlcea, 225 în Romanați și 167 în Gorj (Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Tara Românească (1831—1848)*, p. 107).

¹⁵⁶ În Dolj erau 1317, în Vîlcea 399, în Mehedinți 338, în Romanați 261 și în Gorj 200 (*Ibidem*, p. 112—113).

înlăturind prin concurență pe cei săraci. Astfel, în 1844, în acest județ se recenzau 1173 patentari (481 negustori și 682 meseriași)¹⁵⁷, față de 1317 căți fuseseră înscriși în 1835. În Oltenia, patentarii, organizați în cinci clase, cuprindeau în 1831, 62 de meserii și ramuri comerciale, din domeniile alimentar, textile și îmbrăcăminte, pielărie și încălțăminte, construcții și prelucrarea lemnului, prelucrarea metalelor etc.¹⁵⁸.

În rîndul patentarilor — elementele burgheziei în formare — au pătruns tot mai multe elemente din rîndul boierimii, neamurilor, postelniceilor și mazililor, dar și din rîndul sătenilor înstăriți¹⁵⁹. Burghezia își îngroșa rîndurile și prin reprezentanți, din ce în ce mai numeroși, ai profesiunilor libere. A crescut numărul profesorilor, preceptorilor și directorilor de pensioane, al inginerilor și al arhitectilor, al medicilor și farmaciștilor sau spițerilor, al avocaților și al agentilor de asigurări¹⁶⁰. Exceptând profesiunile libere, Oltenia concentra circa 16 % din numărul total al patentarilor existenți în Tara Românească. „Burghezia era interesată în sfârșimarea îngrădirilor feudale, în cucerirea unor libertăți și drepturi democratice, care să-i permită să-și consolideze poziția economică și politică în societate”¹⁶¹.

Paralel cu dezvoltarea numerică a burgheziei s-a produs și creșterea numerică a muncitorilor salariați din atelierele bazate pe cooperăția capitalistă simplă și din manufacturi. Ei provineau din rîndul tăranilor fugiți la orașe și al meșteșugarilor săraci. În timpul Regulamentului organic nu poate fi însă vorba de un proletariat modern de fabrică. În bună parte, lucrătorii erau încă legați de agricultură, dispunind adeseori de o gospodărie proprie, pe care n-au abandonat-o. De aceea, în timpul epocii regulalementare, ei vor lupta nu atât împotriva exploatarii capitaliste, cit și a celei feudale. Fiind abia în stare embrionară, muncitorimea nu putea juca un rol politic independent, ci va fi folosită de burghezie în lupta împotriva rînduielilor feudale perimate, aşa cum vor fi și meseriașii, constituind împreună cu masele tăăranești principala forță a revoluției de la 1848¹⁶².

3. FRĂMINTĂRI SOCIALE, LUPTE IDEOLOGICE ȘI POLITICE

Perioada Regulamentului organic a fost martora unor puternice frămîntări sociale, lupte ideologice și politice, care s-au manifestat pe tot cuprinsul țării, deci și în Oltenia, numită pe atunci Valahia Mică și considerată, în mod îndreptățit, „pămîntul clasic al mișcărilor naționale”¹⁶³. Tăărânamea olteană a luptat în mod ferm și hotărît împotriva aplicării clăcii regulalementare, contra exploatarii și terorii dezlanțuite de proprietari și arendași, ce se bucurau de concursul autorităților civile și militare. Ea a

¹⁵⁷ Arh. Ist. Centrală, Catalogării, dosar 57/1844 (inv. 501).

¹⁵⁸ Vezi Vladimir Diculescu, *op. cit.*, p. 100–107.

¹⁵⁹ Vezi Arh. Ist. Centrală, Catalogării, dosar 57/1844 (inv. 501); Arh. St. Slatina, Ocîrmuirea jud. Romanați, dosar 275/1837, f. 72–74; Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, registrele 3 și 4/1837.

¹⁶⁰ Constantin C. Giurescu, *Contribuționi la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, p. 191–192.

¹⁶¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Iași consacrată aniversării revoluției de la 1848. 4 mai 1973*, Edit. politică, București, 1973, p. 8.

¹⁶² *Programul Partidului Comunist Român de sfârșire a societății sociale multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 16.

¹⁶³ N. B. Locusteanu, *Amitințiri din trecut*, Craiova, 1896, p. 55.

folosit o gamă variată de mijloace de luptă, de la cele mai simple pînă la cele mai complexe. Pentru a-și exprima nemulțumirile, clăcașii au recurs foarte frecvent la jalbe, îndeosebi în timpul administrației ruse și al domniei lui Alexandru Dimitrie Ghica, dar și după aceea. Numărul impresionant de jalbe trimise de clăcași, începînd de la cel mai mic slujbaș și pînă la domnitor, constituie o mărturie vie a vieții fizice a acestora și a crunetei exploatarii feudale la care erau supuși¹⁶⁴.

Fuga ocupă și ea un loc însemnat, fiind îmbrățișată de un număr foarte mare de clăcași. Pentru a scăpa de exploatare, deseori clăcașii din satele oltene au recurs la fugă, în interiorul țării, dintr-un sat în altul, sau la orașe, mai ales în Craiova, dar și peste Dunăre, unde obligațiile mai ușoare (numai birul către stat și dijma către proprietate) au constituit un imbold continuu, îndeosebi pentru clăcașii de margine, de a-și părăsi vîtrelle în căutarea unor condiții de viață mai bune pe meleaguri străine¹⁶⁵. Speranțele lor erau însă zadarnice, de vreme ce în multe cazuri familiile care se strămutau peste Dunăre, după cîțva timp, reveneau în țară¹⁶⁶.

Caracteristice perioadei regulamentare sunt însă formele active ale luptei de clasă. Clăcașii olteni, ca și cei din restul țării, au depus o rezistență fermă și continuă îndeplinirii îndatoririlor față de proprietate. Reclamațiile proprietarilor și arendașilor sunt deosebit de concluzante în această privință. Cea mai dirză împotrivire au manifestat-o clăcașii față de prestarea zilelor de clacă sau a altor îndatoriri ale lor în muncă, precum și față de încheierea și respectarea învoielilor în care se înscriau condiții foarte grele pentru ei. Așa au reacționat, de pildă, în diferiți ani, clăcașii din satele Comoșteni, Prisaca, Murgași (Dolj), Tîntaru, Cosovățu (Mehedinți), Oboga (Romanăți) și din multe alte localități ale Olteniei¹⁶⁷. Deosebit de semnificativ pentru atitudinea țăranilor este însă cazul țăranilor clăcași din satul Padinile (Mehedinți), care manifestau o așa de dirză împotrivire, încît nici pînă în anul 1839 nu trecuseră la aplicarea legii elăciilor¹⁶⁸. Nesupunerea țăranilor s-a manifestat și sub alte forme, semănind și cosind fără consimțămîntul exploatatorilor sau nesocotind monopolurile acordate acestora. Astfel, clăcașile de pe moșiile Ostroveni, Orășani, Giormanele și Grindenii (Dolj) arau „în silnicie” livezile de finețe și suhaturile proprietarilor, fiind niște oameni „rău nărvăți” așa cum îi calificau stăpinii de moșii sau arendașii¹⁶⁹. În același județ, clăcașii din Belcinu, Tunari, Rumâni coseau finul proprietarilor¹⁷⁰, iar cei din Bărca și Călărași vindeau

¹⁶⁴ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 33/1831, dosar 53/1832; Alexandru Bălănescu, *Problema fărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea. Documente*, București, 1967, p. 67–70, 90–93, 101–106.

¹⁶⁵ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 28/1835, f. 137, 155, 194, dosar 6/1836, f. 3, 223, 255, 331, dosar 10/1837, f. 36, 37, 55, 123, 160, 164, 176, 672, 675, 693, dosar 1/1838, f. 2–4, 79, 124, 165, 254, 328, 617, dosar 5/1838, f. 129, dosar 20/1838, f. 414, dosar 94/1844, f. 107, Arh. St. Drobeta Tr. Severin, Prefectura jud. Mehedinți, dosar 3477/1831, f. 577, dos. 2035/1831, f. 531; I. Corfus, *op. cit.*, p. 108–121.

¹⁶⁶ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 15/1842, f. 21, 11/1848, f. 127, 133, 200, 203.

¹⁶⁷ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 26/1840, f. 285, dosar 53/1831, f. 504, Subocirmuirea pl. Amaradia, dosar 3305/1831, f. 375; Arh. St. Drobeta Tr. Severin, Pretura pl. Bică, dosar 2247/1838, f. 279; Arh. St. Slatina, Ocirmuirea jud. Romanăți, dosar 509/1838, f. 180; Arh. St. Rm. Vilcea, Ocirmuirea jud. Vilcea, dosar 39/1840, f. 96.

¹⁶⁸ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, Pretura pl. Bică, dosar 2247/1838, f. 279.

¹⁶⁹ Arh. St. Craiova, Subocirmuirea pl. Amaradia, dosar 5846/1831, f. 375.

¹⁷⁰ Idem, Prefectura jud. Dolj, dosar 12/1833, f. 48, dosar 30/1832, f. 605.

vin pe moșie¹⁷¹. Cei mai mulți clăcași din județul Vilcea își comercializau rachiul obținut din prune pe moșile unde erau așezăți¹⁷². Locuitorii satelor Pleșoiu, Amărăști, Fărcași, Giorocel, Grecești, Goicea de Mijloc (Dolj), Cimpeni, Băjoiul și Popînzălești (Romanați) tăiau lemn din pădurile proprietarilor, chiar din locurile poprite de către aceștia, fără a puțea fi aduși la supunere¹⁷³. O formă însemnată de încălcare a monopolurilor proprietății era aceea de a pescui în lacurile și heleșteele de pe moșii, nu numai pentru trebuințele gospodărești ci și pentru negoț. În acest mod acționau îndeosebi clăcașii de pe linia Dunării, între care și cei din Nedeia (Dolj)¹⁷⁴. Enumerarea cazurilor de nesupunere, sub o formă sau alta, la regimul instituit de legea clăcii regulamentare poate continua, ele intilnindu-se pretutindeni în satele din provincia de la vest de Olt¹⁷⁵. În felul acesta, țărani clăcași nu numai că își apărau drepturile lor dar, în același timp, produceau pagube însemnate proprietarilor și arendașilor.

Un mijloc eficace, folosit în mod frecvent de țărani clăcași pentru a se răzbuna împotriva exploatatorilor și a autorităților care le acordau sprijin și prin care le produceau acestora daune considerabile, îl constituie incendierea de bunuri. În decursul timpului, se înținse frecvente căzuri de incendiere a nutrețurilor proprietarilor și arendașilor, ale alesilor, pircălabilor și logofetilor din satele Cerăt, Padea, Mischii, Dobrești de Sus, Goicea Mare, Bârcuța, Tălpășu, Rast, Breasta, Ciulnița, Livezile de Jos, Mălaia, Zăvalu, Sadova, Fratoștița, Piscurile, Călărași (Dolj) și Corlătești (Romanați)¹⁷⁶. Desigur, au fost incendiate și alte bunuri ale exploatatorilor, precum cîrciumi, mori, păduri, case și conace, aşa cum s-a întîmplat de exemplu, pe moșile Mărăcinele, Prundul Gol, Urzicuța de Jos, Tălpășu, Sitoaia, Coșoveni, Malu Mare, Urzica Mare (Dolj) și Horezu (Romanați)¹⁷⁷. Incendierile s-au întîrit în timpul domniei lui Gh. Bibescu, cînd, datorită intensificării exportului de cereale, s-a înăsprit și mai mult exploatarea țărănimii clăcașe, atât prin stoarcerea a cît mai multă dijmă, cit și prin intensificarea exploatarii forței de muncă pe rezervă. Chiar din primul an al domniei acestuia numărul incendiilor a început să crească. Pentru anul 1843, notăm incendiile provocate la finețele și grajdurile proprietarilor sau arendașilor din satele Locusteni, Urzicuța, Goicea Mare, Portărești, Amzulești de Jos, Coșovenii de Mijloc (Dolj) etc.¹⁷⁸. Uneori bunurile celor bogăți erau aprinse în fiecare an. În aprilie 1839, bunăoară, arendașul moșiei Mălaia (Dolj) reclama ocîrmuirii locale că locuitorii satului vecin,

¹⁷¹ Ibidem, dosar 2/1832, f. 569.

¹⁷² Apostol Stan, *Forme de luptă ale țărănimii muntene sub Regulamentul organic pînă la revoluția din 1848*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1961, p. 100.

¹⁷³ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 53/1831, f. 138.

¹⁷⁴ Ibidem, dosar 1/1843, f. 369.

¹⁷⁵ Vezi Ibidem, dosar 2/1832, f. 603, 626, 652, 655, 657, dosar 12/1833, f. 67, 209, dosar 28/1835, f. 408, dosar 12/1836, f. 99, 1337, 1635, dosar 30/1843, f. 5, Subocîrmuirea pl. Amardia, dosar 3305/1831, f. 1, 6, dosar 5738/1833, f. 18, 30, dosar 5816/1834, f. 6, 65, 223; Arh. St. Slatina, Ocîrmuirea jud. Romanați, dosar 6341/1833, f. 2.

¹⁷⁶ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 26/1832, f. 1–340; dosar 19/1842 f. 200; Arh. St. Slatina, Ocîrmuirea jud. Romanați, dosar 1685/1833, f. 1–6, dosar. 2935/1833 f. 1–3.

¹⁷⁷ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 26/1832, f. 25, 35, 65, 66, 88, 101, 156, 212, 239; Arh. St. Slatina, Ocîrmuirea jud. Romanați, dosar 1794/1833, f. 1–3.

¹⁷⁸ Alexandru Bălințescu, *op. cit.*, p. 198, 199, 203, 204.

Cerățul, „în toți anii” îi provocau incendierea finețelor și a altor bunuri¹⁷⁹. Datorită solidarității țărănilor, în majoritatea zdrobitoare a cauzelor, incendiatorii rămîneau nedescoperiți¹⁸⁰. În consecință, proprietarii și arendașii, după propria lor mărturisire, nu aveau siguranță asupra produselor lor obținute de pe moșii¹⁸¹.

Pentru a-și apăra drepturile, țărăni au recurs adeseori la amenințări și la bătaie, ținta lor fiind, ca și în cazul incendierilor, nu numai proprietarii și arendașii, ci și slugile lor, dorobanții și chiar slujbașii administrației care acordau exploataatorilor ajutorul solicitat. Cu acest prilej, cei bătuți de țărani se aflau uneori în pericol de a-și pierde chiar viața. La 30 septembrie 1831, sătenii din Urzica Mare (Dolj) intrînd în pădurea de la Nedeia pentru a tăia lemne și întimpinînd împotrivire din partea arendașului, „l-au bătut de moarte”¹⁸². În satul Hobița (Gorj) se aflau cîțiva săteni cunoscuți de autoritățile locale ca instigatori ai locuitorilor împotriva proprietarului, săvîrșind multe „zurbalcuri”. În ianuarie 1832, nemulțumiți de atitudinea pircălabului satului adoptată față de țărani, aceștia „s-au pus pă dinsul, bătîndu-l și călcîndu-l în picioare pînă mai să moară”¹⁸³. La 19 martie 1843, arendașul moșiei Buzducu reclama ocîrmuirii de Romanați că Diaconul Ilie și feciorii săi, după ce slugile le luaseră vitele care produseseră stricăciuni la finețe, l-au bătut foarte rău, ca și pe slugi, după care și-au luat vitele înapoi¹⁸⁴.

În perioada regulamentară, o ampolare însemnată a luat și haiducia, în pofida tuturor măsurilor aspre luate de stăpînire pentru prinderea și distrugearea cetelor de haiduci. Cea mai de temut ceată care acționa în județele oltene era aceea a lui Ioan cel Mare, care a săvîrșit repetate atacuri la conacele proprietarilor și arendașilor¹⁸⁵. Intervenind polcovnicul Ioan Solomon și însuși pașa de la Vidin, haiducii acestei cete au fost prinși, iar ceata s-a destrămat¹⁸⁶.

Desigur, lupta țărănimii din Oltenia împotriva exploatației feudale a luat, pe alocuri, și aspectul răscoalei. De altfel, lupta clăcăsimii de aici împotriva legii clăcii regulamentare a fost deschisă printr-o răscoală, provocată în vara anului 1831 de către țărăni din mai multe sate românești — Amărăștii de Jos, Amărăștii de Sus și Dobrotești — care au ucis pe arendașul Hagi Grigore, aruncîndu-l apoi într-o groapă de bucate părăsită, deoarece acesta îi asuprise peste fire cu datoriile de bani¹⁸⁷. Țărăni din satele Purceleni și Scoarța (Gorj) plănuiau în taină o puternică răscoală, pronunțînd „vorbe mari împotriva stăpînirii” și cugetînd „de a omori breasla boierească”, zicind că „Tudor au înviat”¹⁸⁸. Cu alte cuvinte, țărănamea dorește și acționa pentru reeditarea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu. În anul 1833, s-au răscusat țărăni clăcași din satul Cornetu (Dolj). Înspăimîntat, proprietarul moșiei reclama ocîrmuirii locale că a fost

¹⁷⁹ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 26/1832, f. 214.

¹⁸⁰ Vezi Ibidem, f. 124, 292, dosar 19/1842, f. 200.

¹⁸¹ Ibidem, dosar 19/1842, f. 200.

¹⁸² Ibidem, dosar 44/1831, f. 2.

¹⁸³ Arh. St. Tg. Jiu, Prefectura jud. Gorj, dosar 3/1832, f. 3.

¹⁸⁴ Arh. St. Slatina, Subocîrmuirea pl. Cîmpu, dosar 343/1843, f. 108.

¹⁸⁵ Vezi Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 17/1832, f. 2, 3, 13, 14, 22.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Vezi Alexandru Bălăintescu, *op. cit.*, p. 70 *passim*.

¹⁸⁸ Arh. Ist. Centrală, Vornicia din lăuntru, dosar 251/1831, f. 41.

„răscoală la tot satul și prăpădenie mare”, după care solicita desperat ajutor pentru a nu se da „pildă i dezghinare și altor sate”¹⁸⁹. În anul următor, s-au răzvrătit țărani clăcași din Ilovăț¹⁹⁰, iar în 1838 cei de pe moșia Bicleș (Mehedinți), cînd au fost bătuți și dorobanții ce veniseră în ajutorul arendașului pentru a potoli răscoala¹⁹¹. O mare răscoală s-a plănuit în 1842 de locuitorii satelor Băilești și Poiana (Dolj). Aceștia au luat legătura cu cetele de haiduci care acționau în partea de sud a Olteniei. În toiu pre-gătirilor, planul a fost însă descoperit, fiind apoi arestați și închiși la poliția din Craiova 40 de oameni¹⁹². O remarcabilă răscoală s-a produs în anul 1845 la Islaz (Romanăți), cînd 300 de țărani din acest sat s-au hotărît să por-nească în masă spre București pentru a infățișa stăpinirii nemulțumirile lor, dar subocîrmitorul a chemat dorobanții pentru a-i opri cu forță¹⁹³. În 1846, în plaiul Cloșani (Mehedinți), de unde pornise și revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, s-a plănuit o răzvrătire, fiind implicați și mieii boieri de pe Valea Motrului și din Cerneți. Planul răzvrătirii a fost însă descoperit de autorități, de vreme ce domnitorul Gh. Bibescu a ordonat arestarea capilor ei, și anume: Dineă Șomănescu, Gheorghe Lideșanul, Costea Hildan, preotul Dinu, Fotea Cirstoi, Constantin sin Șärban, Nicolae Timbru, care au fost acuzați pentru „duh de răzvrătire”¹⁹⁴.

În preajma anului 1848, în conștiința țărănimii a apărut chiar ideea necesității luptei pentru schimbarea regimului agrar regulamentar. În deceniul premergător revoluției de la 1848, lupta țărănimii pentru atingerea acestui obiectiv a fost puternic impulsionată de mișcarea ideologică și politică a vremii, îndeosebi de mișcarea revoluționară din 1840, care își înscrisese în program, între reformele fundamentale, și problema agrară. Țărănamea se gîndeau la o nouă legiuire agrară, fapt recunoscut de domnitor însuși. Astfel, Gh. Bibescu în ofisul domnesc din 27 aprilie 1843, le arăgea atenția țărănilor că, „rezemindu-vă pe nădejdi zadarnice, așteptați alte pravili”, după care ținea să le precizeze că, „pentru datorile între proprietari și clăcași, alte pravili nu s-au făcut, ci tot aceleași sunt în ființă ce s-au legiuist ... acum zece ani”¹⁹⁵.

În timpul Regulamentului organic, după cîte se vede, Oltenia a fost una dintre cele mai frămătate zone ale Țării Românești, unde țărănamea s-a aflat într-o permanentă stare de efervescentă revoluționară, gata în orice moment de a se ridica la luptă de mare amploare împotriva rînduielilor feudale perimate. Lupta țărănimii olteene împotriva proprietarilor și arendașilor, putem spune, n-a putut fi înfrîntă și a înregistrat unele succese, de vreme ce legea clăcii regulamentare n-a putut fi aplicată în litera sa, adică scopul urmărit prin îngădirea dreptului de strămutare a clăcașilor n-a putut fi atins, deoarece această legiuire pe parcursul aplicării ei n-a

¹⁸⁹ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2/1832, f. 667.

¹⁹⁰ Arh. St. Drobeta Tr. Severin, Prefectura jud. Mehedinți, dosar 3477/1831, f. 555.

¹⁹¹ Idem, Pretura pl. Bicleș, dosar 2247/1838, f. 108.

¹⁹² Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 2/1842, f. 64.

¹⁹³ *Istoria României*, vol. IV, p. 21.

¹⁹⁴ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XI, *Cercetări și reșeste documentare*, București, 1906, p. 253—254; I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1848*, p. 346.

¹⁹⁵ Arh. St. Craiova, Documente, CCLXXXII/12.

putut îngusta pămîntul folosit de clăcași, prin distribuția lui prin măsurătoare, și nici forța pe clăcași să lucreze restul moșiei (rezerva) pentru proprietari, cea mai mare parte a proprietăților boierești rămînind astfel la dispoziția lor, sub forma prisoaselor de pămînt luate în arendă.

Ideile de propășire națională care vizau realizarea celor mai ardente și legitime aspirații ale poporului român — înlăturarea rînduelilor feudale și reorganizarea societății românești pe baze sociale și economice noi, infăptuirea unității și independenței naționale — au găsit în Oltenia un teren prielnic de afirmare. Ca urmare a dezvoltării învățămîntului în limba națională, a apariției și dezvoltării presei periodice și a altor publicații, masele orășenești și chiar o pătură numeroasă a tăranilor au putut și ele să-și asimileze atât elementele cele mai vii ale culturii epocii cât și pe acelea ale ideologiei revoluționare. În răspîndirea noii ideologii daco-română și democratică, un rol deosebit de important i-a revenit școlii românești, slujitorilor acesteia. În provincia din dreapta Oltului, cel mai strălucit centru de răspîndire a ideilor înaintate ale vremii 1-a constituit Școala centrală din Craiova¹⁹⁶, considerată, pe bună dreptate, al doilea colegiu din țară¹⁹⁷, după cel de la Sf. Sava din București, acest lăcaș de lumină fiind creat nu numai pentru orașul Craiova sau pentru județul Dolj, ci pentru întreaga provincie, care-și îndrepta privirile spre cetatea Băniei. Școala centrală s-a bucurat de privilegiul de a fi slujită de dascăli luminați, oameni de o vastă cultură, patrioți înaintați și luptători fermi pentru eliberarea socială și națională a poporului român, pentru unirea și ridicarea lui prin cultură, între care Stanciu Căpățineanu, Grigore Pleșoianu, Aaron Florian, Constantin Lecca, Ioan Maiorescu, Vasile Puiianu, Grigore Mihăescu și alții. Aaron Florian, Ioan Maiorescu, precum și alții dascăli români veniți din Transilvania și statornicii la frații lor de peste Carpați, fac parte din eroica pleiadă de ardeleni care au venit în Țara Românească și au contribuit la statornicirea băzelor școlii și gîndirii pedagogice românești, angajindu-se, totodată, în mod plenar în lupta pentru realizarea celor mai arzătoare năzuințe ale națiunii române.

Ioan Maiorescu, profesor și inspector al Școlii centrale timp de un deceniu, între 1837—1848, cu o întrerupere de un an, 1842—1843, putea constata cu o îndreptățită satisfacție că întregul corp profesoral considera că o datorie supremă „de a pregăti patriei bărbați răspunzători” îndeplinirii celor mai legitime aspirații ale poporului român¹⁹⁸.

Profesorii Școlii centrale, ca și celealte cadre didactice din Oltenia, și-au expus ideile înaintate nu numai de la catedră, ci și în cadrul activităților obștești, prin viu grai sau în scris și, „ca adevărați apostoli naționali, au vehiculat ideologia revoluționară”¹⁹⁹, pregătind tineretul și masele pentru viitoarea revoluție. Acestora le revine un merit deosebit în răspîndirea presei periodice și a altor publicații în Craiova, precum și în celealte

¹⁹⁶ Vezi Paul Emanoil Barbu, *Rolul Școlii centrale în răspîndirea ideologiei revoluționare în perioada premergătoare anului 1848*, în *Omagiu liceului „Nicolae Bălcescu” din Craiova*, Craiova, 1977, p. 393—401.

¹⁹⁷ N. Iorga, *Craiova și Unirea*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 65—66, 1933, p. 5.

¹⁹⁸ „Foante de mînte, înimă și literatură”, nr. 13, 1841, p. 19—20.

¹⁹⁹ Florea Stănculescu, *Școala din Țara Românească în sprijinul revoluției de la 1848*, în „Studii”, nr. 3, 1973, p. 461.

orașe sau sate din Oltenia. Aici circulau cu intensitate „Curierul românesc”, „Curierul de ambele sexe”, „Învățătorul satului”, „Magazin istoric pentru Dacia” și chiar gazetele tipărite de George Barițiu la Brașov, „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură”. Mulți dintre intelectualii și viitorii revoluționari olteni erau abonați cunoscuți ai acestor periodice, amintind pe: serdarul Gh. Magheru, căpitanul Nicolae Pleșoianu, profesorii Gh. Călinescu, C. Lecca, Chirilă Barbu (Barbovici), Dimitrie Serghei, Radu Tempea, Ioan Procopie, locotenentul N. Păianu, maiorul Chr. Tell, Costache Romanescu și mulți alții²⁰⁰. Un rol demn de relevat în răspândirea foilor editate de Barițiu l-a avut Ioan Maiorescu, susținător al acestor gazete, sfătuitor de taină, mediator în acordarea unui sprijin bănesc din Principate, neobosit în recrutarea prenumeranților, prieten de nădejde al lui Barițiu, care lucra „învederat pentru folosul neamului”. Principalele periodice românești din Transilvania puneau în contact pe patrioții olteni cu năzünțele românilor de la nord de Carpați. De aceea, după cum îi scria Maiorescului Barițiu, ele erau primite „ca un organ național”²⁰¹. Dacă în decembrie 1840, la „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură” erau 29 de abonați olteni, în anul următor numărul lor s-a ridicat la 50²⁰². Ioan Maiorescu spera, și nu fără temei, ca numărul abonaților să cunoască o creștere continuă. Demn de relevat este faptul că la cele două gazeze erau abonați însăși elevii Școlii centrale, din clasa a III-a de „umanioare”²⁰³.

Prin strădaniile profesorilor de la colegiul din Craiova, au apărut organe de presă și în acest oraș. Spre exemplu, între 3 octombrie 1838 și 25 septembrie 1839, C. Lecca a editat gazeta „Mozaicul”, în 52 de numere²⁰⁴, în tipografia deschisă de el în 1837, care era așezată pe lîngă Școala centrală, cheltuiala ei fiind trecută în bugetul școlii. În „Mozaicul” s-au publicat istorioare cu caracter moralizator, povestiri literare, lucrări istorice, didactice, religioase, geografice, fabule și poezii, traduceri și adaptări ale lui C. Lecca, după scriitorii germani mai ales, și cîteva lucrări originale²⁰⁵.

În martie 1839, inginerul Alexandru Popovici a încercat, fără a reuși însă, să editeze la Craiova un jurnal lunar, de patru coli, sub titlul semnificativ „Dacia veche și nouă”²⁰⁶. Peste cîțiva ani, în 1844, profesorimea craioveană, în frunte cu Maiorescu, a cerut stăpînirii aprobare pentru a scoate „un jurnal politic și literar” insitulat „Foaia Olteniei sau a Miciei României”, ceea ce stăpînirea a refuzat, pretextind că puteau „izvorî necuviințe din necenzurarea articolelor”²⁰⁷.

²⁰⁰ George Bariț și contemporanii săi, vol. I, *Corespondență primită de la Aaron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu*, ediție de Stefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș și Titus Moraru, Edit. Minerva, București, 1973, p. 245; Arh. St. Craiova, Gh. Magheru, XL bis/2; Arh. St. Rm. Vilcea, Ocîrmuirea jud. Vilcea, dos. 10/1842, f. 4; Apostol Stan, Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, Edit. științifică, București, 1969, p. 47, 55.

²⁰¹ George Bariț și contemporanii săi, vol. I, p. 245.

²⁰² Ibidem, p. 242.

²⁰³ Ibidem, p. 226.

²⁰⁴ Vezi „Mozaicul”, anul I, nr. 1–52, 1838–1839.

²⁰⁵ Nicolae Andrei, *Anii de lumină. Istoria liceului „Nicolae Bălcescu” Craiova*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1976, p. 314.

²⁰⁶ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800–1864*, tom. II, București, 1892, p. 143.

²⁰⁷ Arh. St. Craiova, Prefectura jud. Dolj, dosar 12 A/1844, f. 365; Arh. Ist. Centrală, Vornicia din lăuntru, dosar 1438/1843, f. 1–5.

Meritul principal al tuturor publicațiilor românești din cele două decenii premergătoare revoluției de la 1848, a fost, pe lîngă deosebita lor importanță patriotică și literară, de a fi dat expresie tuturor genurilor de presă periodică românească și de a fi contribuit prin constatăriile și îndemnurile lor de natură social-politică la crearea unei atmosfere revoluționare, a unei tradiții publicistice luptătoare²⁰⁸.

Datorită intensei activități ideologice desfășurată în provincia de peste Olt, principalele mișcări politice din perioada premergătoare anului revoluționar 1848, au găsit în acest străvechi pămînt românesc un puternic ecou. Nu este deloc întîmplător faptul că Ioan Cîmpineanu, conducătorul mișcării antifeudale inițiată în 1838²⁰⁹, mergind la Constantinopole, „ducea cu sine plingeri contra situației țării, îscălită mai ales de craioveni”²¹⁰.

Numele Olteniei se leagă și de mișcarea revoluționară din 1840, în fruntea căreia s-au aflat invățatul bănățean Eftimie Murgu, căminarul Mitică Filipescu, profesorul francez J.A. Vaillant, tînărul Nicolae Bălcescu, cadet în oștire, și oameni modești ca Marin Serghiescu și Constantin Teleșescu. Mișcarea avea un caracter „democratic și republican, burghez”²¹¹. Ea își propunea instaurarea unei structuri economice și politice noi, bazate pe principiul „domniei democrației” și în care „tot românul să fie liber și egal în drepturi în țara lui”²¹². Urma ca noul stat să fie independent, în condițiile unor garanții internaționale. Pentru răsturnarea vechilor rînduieli și pentru apărarea celor noi trebuia să se constituie „o oștire revoluționară”, care să reprezinte „o mare putere militară”²¹³. Mișcarea era concepută sub forma unui atac armat, pornită atât din București cât și din provincie. Trebuia chemat „norodul a să rădica în revoluție”²¹⁴. Noilor ocîrmuitori de județele revenea misiunea ca neîntîrziat să formeze „oștiri”²¹⁵. Conducătorii mișcării se bazau mai mult pe înarmarea țărănimii, îndeosebi a celei din Oltenia, subestimînd în schimb aportul maselor orășenești. Pentru recrutarea voluntarilor trebuiau să activeze Grigore Rodoșanu, Costache Baronescu, Ioniță Voitescu și alte elemente din Oltenia, inițiate în mișcare. O parte a forțelor înarmate urma să se concentreze într-o tabără militară ce avea să se organizeze pe o moșie în apropiere de București, arendată în acest scop²¹⁶. Pentru oștirea revoluționară s-a hotărît cumpărarea treptată de „arme și praf”, precum și confecționarea unor tunuri din lemn de cires²¹⁷. Printre comandanți ar fi fost probabil și cei 50 de căpitanii de panduri²¹⁸, cu care fruntașii mișcării trebuia să ia legătura.

²⁰⁸ Vasile Netea, *Presă în timpul revoluției de la 1848, în Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii*, redactori coordonatori N. Adăniloaie și Dan Berindei, Edit. Academiei, București, 1973, p. 175.

²⁰⁹ Vezi Constantin Vlăduț, *Ion Cîmpineanu*, Edit. științifică, București, 1973, p. 126 – 17..

²¹⁰ I. C. Filitti, *Turbărî revoluționare în Țara Românească între 1840 – 1843*, București, 1912, p. 8.

²¹¹ Vasile Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1973, p. 41.

²¹² N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, tom. I, partea a II-a, ediție critică adnotată cu o introducere de G. Zane, București, 1940, p. 103.

²¹³ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 58, 81.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 60.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 58.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 62.

Planul mișcării a fost amplu dezbatut între capi și inițiați. Totuși, pînă în cele din urmă, în octombrie 1840, fruntașii mișcării au fost denunțați, arestați și condamnați²¹⁹.

Eșuarea mișcării revoluționare din 1840 dovedea că încă nu se cristalizaseră condițiile favorabile unei revoluții antifeudale și naționale, sau, după cum se exprima N. Bălcescu, timpul revoluției „nu sosise”²²⁰.

O intensă activitate politico-ideologică s-a desfășurat în cadrul societăților revoluționare care au apărut în preajma anului 1848. Prin străduințele lui Ioan Maiorescu, la scurtă vreme după venirea sa la Craiova, a luat ființă în acest oraș o societate, care urmarea nu numai scopuri literare ci și politice, așa cum acționa și „Societatea Filarmonică” din Capitală, I.C. Filitti considerind că „societatea de peste Olt” era „o iamgine redusă a celei din București”²²¹. La întîlnirile lor, în cadrul ședințelor societății literare, profesorii și alții participanți își împărtășeau opinile cu caracter social și își clarificau reciproc convingerile politice. Astfel că, societatea literară din Craiova devenise o tribună importantă de răspîndire a ideilor politice înaintate ale vremii.

În stabilirea principiilor directoare ale luptei revoluționare, un rol de căpătenie l-au avut lucrările istoriografice ale lui N. Bălcescu, care dezbatreau aspectele cele mai caracteristice ale istoriei poporului român, legate de înlăturarea rînduielilor feudale și instaurarea unei noi orînduirî, de realizarea unității și independenței poporului nostru. Pentru realizarea concepției sale sociale și politice²²², Bălcescu a înființat la București, în toamna anului 1843, împreună cu vechiul său prieten Ion Ghica, cu căpitanul Chr. Tell și cu poetul C. A. Rosetti, societatea revoluționară secretă „Frăția”²²³. În scurt timp de la înființare, „Frăția” și-a lărgit cadrul, primind în rîndurile ei și alții membri, militari și civili, între care căpitanul N. Pleșoianu, locotenentii Ioan Deivos și Alexandru Cristofi, preotii Radu Șapcă de la Celei, Oprea Dumitru și Gheorghe de la Islaz, ocîrmitorul de Romanați, Gh. Magheru, ajutorul de subocîrmitor Nică Locusteanu din satul Leu și alții²²⁴. I. G. Bibicescu afirmă că, în momentul izbucnirii revoluției la Paris, societatea „Frăția” cuprindea „pe toți tinerii doritori de reforme”²²⁵. Această societate a organizat pe luptătorii pentru progres și a condus masele populare de la orașe și sate către revoluție. Societatea „Frăția” în general, și membrii ei olteni, în special, au avut un rol deosebit în pregătirea și declanșarea revoluției în Oltenia.

²¹⁹ Despre mișcarea revoluționară din 1840 vezi G. Zane, *Nicolae Bălcescu. Opera. Omul. Epoca*, Edit. Eminescu, București, 1975, p. 139–217.

²²⁰ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în op. cit., tom. I., partea a II-a, p. 103.

²²¹ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834–1848*, p. 255.

²²² Vezi Vasile Maciu, op. cit., p. 39–92.

²²³ *Ibidem*, p. 48.

²²⁴ Alex. Cristofi, *Amintiri și fapte generoase din viața mea publică*, Craiova, 1897, p. 1; P. Constantinescu-Iași, *Popa Radu Șapcă – un conducător de frunte al revoluției din 1848*, București, 1945, p. 14; Cornelia Bodea, *Curențe și opinii în sinul emigranților la 1848. I. Memoriile colonelului Pleșoianu*, în „*Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*”, Bălcești pe Topolog, 1971, p. 406; A. M. Pirvulescu, *Contribuții la revoluția de la 1848 în Oltenia. Rolul preotului Radu Șapcă și al altor fețe bisericești în această mișcare*, în „*Arhivele Olteniei*”, nr. 79–82, 1935, p. 182.

²²⁵ I. G. Bibicescu, *1848 în România*, București, 1898, p. 61.

Eforturi stăruitoare se depuneau și peste granițe, mai ales în capitala Franței, pentru a atrage statele europene din Occident de partea Principatelor Române. În acest sens, un rol deosebit i-a revenit Societății studenților români din Paris²²⁶. În iunie 1846, cînd era deja format ca istoric și ca democrat revoluționar, N. Bălcescu a mers la Paris pentru a conduce lupta revoluționară a românilor aflați aici²²⁷.

Deși condițiile interne erau coapte pentru ca revoluția să fie victorioasă în Țările Române, românii așteptau cu nerăbdare ca însăși Europa să fie cuprinsă în flăcările revoluției, dîndu-și seama pe baza îndelungatei experiențe a mișcării lor revoluționare, că numai astfel se puteau realiza sarcinile antifeudale și naționale ale luptei poporului român pentru progres²²⁸, de vreme ce eram înconjurați de cele trei mari imperii absolutiste și retrograde ale vremii. Momentul avea să sosescă în primele luni ale anului 1848, cînd revoluția izbucnind la Paris, va cuprinde repede cea mai mare parte a popoarelor din continentul european.

L'OLTÉNIE PENDANT LA PÉRIODE PRÉCÉDANT LA RÉVOLUTION DE 1848

RÉSUMÉ

S'appuyant sur une ample information, pour la plupart inédite, l'étude présente les traits caractéristiques de la situation sociale et économique de ces vieilles contrées roumaines à l'époque du Règlement Organique (1831—1848).

On y traite également des remous sociaux de cette période, de la lutte idéologique et politique.

Dans la partie finale de l'étude on relève que cette étape historique représente une période d'accumulations et de mûrissement des prémisses du déclenchement du bond révolutionnaire de 1848, moment décisif dans l'histoire moderne des Roumains.

²²⁶ Vezi Vasile Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845—1848 : La Société des Étudiants Roumains de Paris*, în „Nouvelles Études d'Histoire”, vol. III. Publicată la ocazia Congresului de științe istorice Viena, 1965, Edițiile Academiei de la Republica Socialistă România, București, 1965, p. 243—270.

²²⁷ *Ibidem*, p. 56—57.

²²⁸ Vasile Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, p. 114.

www.dacoromanica.ro

V I A T A   S T I I N T I F I C A

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A FACULTĂȚII DE ISTORIE-FILOZOFIE A UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI CONSACRATĂ ÎMPLINIRII A 60 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

Apropiata aniversare a 60 de ani de la formarea statului național unitar român a prilejuit cadrelor didactice, cercetătorilor și studenților facultății de istorie-filozofie a Universității din București, omagierea evenimentului în cadrul unei sesiuni științifice, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 31 octombrie – 1 noiembrie 1978.

În cuvîntul de deschidere, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul facultății de istorie-filozofie, relevind însemnatatea jubileului, a făcut un amplu istoric al ideii de unitate a poporului român, a permanenței acesteia, marcînd etapele importante care au stat la baza făuririi statului național unitar român (Unirea realizată, în 1600, de Mihai Viteazul, revoluția din 1848, Unirea Principatelor din 1859, proclamarea independenței de stat în 1877), confințarea ei prin actul Unirii de la 1 decembrie 1918. Această realizare – a spus vorbito[r] – a reprezentat încununarea aspirațiilor și luptei de veacuri a poporului român pentru eliberarea națională și unitatea statală.

Conf. dr. Gh. I. Ioniță, în comunicarea *Lupta necurmată a poporului român pentru unitate, independentă și suveranitate națională reflectată în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu*, a relevat semnificația evenimentului istoric de acum șase decenii așa cum este înfășurat în lucrările secretarului general al partidului. Analizînd imprejurările care au dus la formarea statului național unitar român, vorbito[r] a subliniat contribuția claselor sociale la realizarea dezideratului unității statale, evidențînd caracterul larg, de masă, al acțiunilor acestora. Totodată, el a pus în adevărată lumină rolul covîrșitor pe care l-au avut masele largi populare în făurirea actului de la 1 decembrie 1918. „Unirea din 1918 – a spus vorbito[r] – a fost rezultatul voinței ferme al luptei duse de cele mai înaintate forțe politice ale vremii, opera întregului popor”. În încheiere, Gh. I. Ioniță a arătat că Unirea din 1918 și-a dobîndit semnificația abia în condițiile României socialiste.

Lector dr. Maria Totu, în comunicarea *Din lupta tineretului pentru libertate și unitate națională. Periodicele studențești și caracterul lor mobilizator (1851– 1918)*, a evocat lupta studențimii române pentru libertate și dreptate națională reflectată în periodicele studențești, principal mijloc de mobilizare a tineretului, care au susținut cu ardoare cauza națională. Gazete ca „Junimea română”, „Dacia viitoare”, „Tribuna”, „Alarma deșteptării naționale”, „România rurală”, „Chemarea studențească”, „Lumea”, „Fulgerul studențesc”, „Zorile” și altele au înținut treză, în paginile lor, ideea de unitate și dreptate națională și socială. Vorbitoarea a relevat, de asemenea, rolul conferințelor studențești în lupta pentru unitatea națională și statală a poporului român, activitatea neobosită în pregătirea tineretului studios în acțiunea de făurire a statului național unitar român.

Dr. Dan Berindei, cercetător științific principal, în comunicarea *Crearea statului național român modern – preludul Unirii*, a arătat că Unirea a constituit ideea forță a poporului român, care s-a impus odată cu revoluția lui Tudor Vladimirescu și și-a lărgit aria de acțiune pe linie politică prin societățile secrete, iar pe linie culturală prin activitatea neobosită a unor patrioți ca Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu și alții. Vorbito[r] a marcat însemnatatea revoluției de la 1848 în afirmarea ideilor de libertate și unitate, faptul că revoluționarii de la 1848 au avut înscris pe standardul lor de luptă ideea Unirii, dorința românilor de a trăi într-un singur stat. Deși marile puteri au încercat să pună piedici în calea Unirii națiunea română și-a impus voința realizând unirea de la 5 și 24 Ianuarie 1859, prin desemnarea ca reprezentant al întregii națiuni a colonelului Alexandru Ioan Cuza. În continuare, în material s-a arătat că Unirea din 1859 și crearea statului modern român au permis o apropiere sub aspect economic, dar, mai ales cultural, a românilor de pe ambele

versante ale Carpaților, conchizind că prin schimburile de idei, prin venirea a numeroși intelectuali la București și Iași a fost posibilă netezirea drumului către *Unirea cea mare din 1918*.

Demonstrând că „idealul dacoromân” — cum apărea în presă vremii — a constituit o prezență vie în conștiința politică, dr. Apostol Stan s-a referit, în comunicarea sa *Desăvîrșirea unității statale în conștiința politică românească între Unire și Independență*, la modul cum s-a reflectat ideea unirii tuturor românilor într-un singur stat în conștiința politică a epocii. Vorbitul a relevat faptul că în propagarea, cultivarea și încercarea de concretizare a „idealului dacoromân” s-a remarcat, în mod deosebit, gruparea liberal-radicală, activitatea politică desfășurată de aceasta avind o importanță capitală pe planul luptei pentru dezvoltarea conștiinței naționale, a spiritului de solidaritate și unitate dacoromână.

Dr. Nichita Adăniloae, cercetător științific principal, în comunicarea *Cucerirea independenței — premiza a desăvîrșirii unității statale* a relevat însemnatatea deosebită pe care a marcat-o dobândirea independenței în rindurile poporului român de o parte și de alta a Carpaților, faptul că aceasta a dat un puternic impuls mișcării de eliberare națională din Transilvania, constituind premsa desăvîrșirii unificării statale. Vorbitul s-a opus asupra principalelor momente ale mișcării de eliberare națională (înființarea P.N.R., în 1881, activitatea reprezentanților românilor în Parlamentul de la Budapesta, apariția „Tribunei” în 1884, Memorandum etc.), arătind că dobândirea independenței de stat din 1877–1878 a impulsionat dezvoltarea economică și socială a țării, ca și mișcarea de eliberare națională. Adevărul progres social și național — a spus în încheiere vorbitul — a fost posibil numai în anii regimului nostru democrat-popular.

În comunicarea sa *Activism și pasivism în lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania*, dr. Alexandru Porțeanu a analizat originea și rolul pozitiv al dezbatelor politice ale celor două curente și tacticii amintite, în găsirea căilor și metodelor de luptă ce vor conduce la acut istoric din 1918. Vorbitul a apreciat că pasivismul reprezenta opozitia aripii radicale a burgheziei naționale, subliniind că în practica politicianii electorale, această grupare, deși propagă abținerea de la alegerile parlamentare, participă activ la cele locale, comitatense. Ca și activismul, pasivismul era o experiență politică necesară ce permitea clarificarea obiectivelor și afirmarea propriei. „Atunci cind doctorul Ioan Rațiun, adept fervent și exponent de seamă al pasivismului, rostea că un apogeu al procesului Memorandumului de la Cluj din mai 1894, fai moasele cuvinte „Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă!”, el exprima de fapt că mai autentic activism politic, cu rezonanță direct revoluționară” conchide Alexandru Porțeanu, propunind data amintită ca punct de cotitură, înaintea celui din 1905, în ceea ce privește trecerea la „noul activism”.

Referindu-se la starea de spirit din rindurile opiniei publice față de realizarea dezideratului unității statale, Paul Oprescu, cercetător științific principal, a demonstrat în comunicarea *Lupta pentru desăvîrșirea unității statale în opinia publică românească în preajma primului război mondial (1910–1914)* că în perioada premergătoare războiului, întreaga opinie publică românească, de o parte și de alta a Carpaților, era pătrunsă de ideea necesității realizării unității statale și chiar de apropiata ei înșăptuire. Vorbitul a analizat rolul societăților culturale, în primul rînd al ASTREI, în afirmarea problemei naționale, precum și activitatea desfășurată prin presă, întruniri și congrese de personalități marcante ale vieții noastre politice. Între acestea s-au remarcat N. Iorga, Vasile Lucaciu și Octavian Goga, care prin întreaga lor activitate din această perioadă au militat neobosiți, susținând cu ardoare în rindurile opiniei publice ideea luptei pentru unirea Transilvaniei cu România, pentru înșăptuirea unității statale a poporului român.

Dr. Mircea Iosă, cercetător științific principal, în comunicarea *Reformele agrară și electorală în perspectiva desăvîrșirii unității statale (1913–1918)* a analizat condițiile în care a fost adoptate reformele. Pornind de la scrisoarea-manifest a șefului partidului național-liber din 8 septembrie 1913, vorbitul a făcut o lungă incursiune asupra istoricului reformelor, arătind poziția partidelor și grupărilor politice față de acestea, considerind că atât reforma agrară, cât și cea electorală erau indisolubil legate de perspectiva realizării dezideratului unității statale, izvorau din necesitatea de reinnoire a societății românești, adaptării ei la noile condiții de dezvoltare a României din preajma săvârșirii statului național român unitar, săvârșire în care masele largi populare aveau să aibă rolul hotăritor.

Sintetizând într-o lumină nouă, convingătoare *Achiziția națională și internațională a lui Nicolae Iorga pentru înșăptuirea și consolidarea statului român unitar*, Nicolae Liu, cercetător științific principal, a reliefat în preocupările marii istorice, fie de ordin științific literar, cultural sau politic, permanența ideii unității naționale și statale a poporului român. Comunicarea a evidențiat, utilizând și prețioase informații inedite, interdependența luptei pentru unitatea spirituală românești pe baze populare ca aceea pentru unitatea politică, ecoul lor amplu și profund pe plan național și internațional.

Studentul Stan Constantin, în comunicarea *Contribuția studenților Universității din București la Unirea Transilvaniei cu România în anii 1914–1918* a analizat caracterul mișcării naționale de la începutul secolului nostru, exprimându-se pe larg asupra activității studenților bucureșteni în anii primului război mondial. El s-a referit pe larg la rolul intrunirilor și al congreselor studențești din anii războiului, precum și al moțiunilor de solidaritate cu lupta pentru libertatea românilor de dincolo de Carpați; de asemenea, vorbitorul s-a opus asupra acțiunilor studențești din teritoriul aflat sub ocupația Puterilor Centrale, precum și în favoarea participării României la războiul alături de Antantă, care promitea satisfacerea realizării idealurilor de unitate statală.

Analizind împrejurările în care s-au constituit noile organisme naționale, care au proclamat dreptul națiunilor la autodeterminare a cehilor, croaților, slovenilor, polonezilor și românilor, conf. dr. Gheorghe Cazan, în comunicarea *Desfășurarea evenimentelor revoluționare în monarhia habsburgică în octombrie-noiembrie 1918*, s-a referit pe larg la situația revoluționară din monarhia austro-ungară, demonstrând neputința claselor dominante de a menține cu forță popoarele în cadrele acesteia. Vorbitorul a relevat rolul decisiv al mișcării revoluționare, al clasei muncitoare și al țărănimii în lupta pentru dreptul popoarelor din monarhie de a dispune singure de soarta lor. Totodată, el s-a referit la demonstrațiile de masă care au cuprins întregul teritoriu al monarhiei și care au dus la separarea districelor popoare și la crearea statelor independente.

Lector dr. Ioan Seurtu, în comunicarea *Consolidarea și dezvoltarea statului național român în primul deceniu de după unirea din 1918*, a infășurat cadrul nou creat prin constituirea statului național unitar român și care a permis desfășurarea luptei revoluționare a maselor. Vorbitorul a demonstrat faptul că principalele beneficiare ale noii situații au fost burghezia și moșierimea, care au folosit unirea pentru consolidarea pozițiilor lor de clasă. Pe plan social s-a afirmat, ca principala forță, clasa muncitoare, purtătoarea progresului social; de asemenea, țărănița avea să joace un rol tot mai însemnat mai ales după legiferarea, în iunie 1921, reformei agrare, care, în esență avea un caracter unitar. În continuare, el s-a referit la noua regurpare a partidelor politice, între care se ducea o luptă acerbă pentru putere, relevând rolul istoric, hotăritor, al Partidului Comunist Român în luptă pentru democrație și progres social, pentru destinele țării. În încheiere, arătând că prin Unirea din 1918 s-a realizat un progres pe calea dezvoltării economice și sociale a României, vorbitorul a arătat că orinduirea burghesă nu putea crea condițiile pentru afirmarea plenară a individului, că acest lucru a fost posibil abia în anii socialismului.

Prof. dr. Aron Petric, în comunicarea : *Consecințele și însemnătatea făuririi statului național unitar român pentru dezvoltarea economică și social-politică a țării noastre*, a arătat că noul cadru geografic și social-politic a deschis calea progresului științific și cultural, a permis intensificarea afirmației clasei muncitoare, care a constituit fermentul luptei pentru progres. Procesul transformărilor innoitoare în viața economică și social-politică a spus vorbitorul – s-a desfășurat anevoios; principalele beneficiare ale noului cadru au fost clasele dominante, care au considerat că unirea le deschidea noi posibilități de consolidare a situației lor, de exploatare a maselor populare. De aici și puternicele antagonisme de clasă (13 decembrie 1918, Greva generală din octombrie 1920, greva de la Lupeni, din 1929, grevele muncitorilor celeriști și petroliști din Ianuarie-februarie 1933) care au culminat cu insurecția națională armată, antifascistă și antiimperialistă din August 1914. În continuare, vorbitorul a analizat situația claselor sociale și a partidelor politice, relevând rolul de însemnatate covîrșitoare al Partidului Comunist Român, înființat în 1921, care a marcat o etapă nouă, superioară în mișcarea revoluționară din România, referindu-se, totodată, la mișcarea de idei a epocii, la tendințele noi și la disputele care aveau loc în legătură cu căile de dezvoltare a țării. În încheiere, vorbitorul a arătat că înfăptuirea statului național unitar a dat un nou și puternic imbold forțelor progresiste, revoluționare în lupta lor pentru dezvoltarea României pe o cale democratică.

În concluziile sale, conf. dr. Radu Manoleșeu a apreciat sesiunea drept un omagiu adus de cadrele didactice, cercetători și studenți luptei de veacuri a poporului nostru pentru unitate, independență și suveranitate națională. Remarcind nivelul științific corespunzător exigențelor actuale al comunicărilor, vorbitorul a arătat că sesiunea oglindește realizarea procesului de integrare a învățământului cu cercetarea și de atragere a studenților în munca de cercetare, de înfășurare a rezultatelor științifice din facultate.

Mircea Iosă

PRIMA ÎNTÎLNIRE A COMISIEI MIXTE A ISTORICILOR DIN R. S. ROMÂNIA ȘI R. D. GERMANĂ

Înființarea comisiei mixte a istoricilor din R. S. România și R. D. Germană, în noiembrie 1977 la București, a constituit realizarea uneia din prevederile Declarației comune semnată, cu ocazia vizitei delegației de partid și de stat a R. S. România în R. D. Germană în iunie același an, de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., și de către tovarășul Erich Honecker, secretarul general al C.C. al P.S.U.G.

În Protocolul încheiat la constituirea comisiei se arată : „Obiectivul principal al Comisiei bilaterale este promovarea multilaterală a relațiilor dintre istorieii ambelor țări, îndeosebi prin organizarea de coloivii științifice pe teme ce interesează ambele țăruri, prin recomandări făcute editurilor în scopul publicării traducerilor stabilite de comun acord, prin mijlocirea de contacte cu redacțiile revistelor științifice, precum și prin facilitarea cercetării în arhive și biblioteci”.

Potrivit prevederilor aceluiași I rocol, între 11–13 octombrie 1978 au avut loc în R.D.G., la Erfurt, lucrările primului coloiviu științific al Comisiei mixte a istoricilor din R.S.R. și R.D.G. pe tema : *Legături și comparații într-o mișcările revoluționale-democratice ale anului 1848 din România și Germania*.

În referatul principal, prezentat din partea istoricilor din R.D.G. de către prof. dr. H. Bleiber pe tema *Masele populare și revoluția de la 1848–49 în Germania* au fost prezentate rezultatele obținute de istoriografia din R.D.G. în cercetarea acestei teme, rezultate care s-au concretizat în „dovedirea faptului că, în revoluția germană din 1848–49, masele populare au acționat ca principală forță motrice, atingind nivelul cel mai înalt de dezvoltare a forțelor lor creațoare în istoria germană dintr-o războiul (ărănesc german din 1525 și revoluția din noiembrie 1918”. Tocmai această desfășurare „în chipul cel mai larg” a forțelor creațoare ale maselor populare – apreciază autorul – situează revoluția de la 1848–49, în ciuda înfrângerei ei finale, „între cele mai însemnante evenimente progresiste ale istoriei germane”. Temeința argumentare a acestei teze constituie nu numai o corectă rezolvare, de pe pozițiile materialismului istoric, a rolului maselor populare în revoluția de la 1848 din Germania, dar și înțeleptul, în acest timp, o anulare a părerilor istoricilor burghezi, dintr-o perioadă mai îndepărtată sau mai apropiată, care merge de la a considera că masele populare ar fi fost prea inactive în cursul revoluției, din care pricină liberalii nu ar fi avut posibilitatea ca, în alianță cu democrația, să se impotrivească reacționii, până la cealaltă extremă : masele populare s-ar fi manifestat prea revoluționar, obligind prin aceasta pe liberali la o întoarcere politică spre dreapta.

Arătând că sarcina principală a revoluției a constituit-o abolirea sistemului de guvernare aristocratico-monarhic și înfăptuirea dominației politice a burgheziei, într-un stat național burghez unitar, prof. Bleiber a consacrat o mare parte a referatului său prezentării acțiunii fiecărei clase sau categorii sociale, denumite îndeobște prin noțiunea de mase populare, pentru realizarea obiectivelor fundamentale ale revoluției.

Se cuvine să menționăm aici faptul că prof. Pleiber nu consideră burghezia germană ca făcind parte, la 1848, din masele populare „deși ea a jucat în Germania, pînă cără sfîrșitul perioadei de transformări burgheze, în 1871, un limitat rol progresiv”, deoarece „în calitatea sa de clasă exploatatoare, burgheziei, i-a lipsit, încă de la începutul existenței sale, acel și dîce calitativ pe care îl considerăm drept criteriu de bază în privința apartenenței unei clase, respectiv categoriei sociale, la masele populare : ea nu a fost niciodată o clasă muncitoare”. În acest sens, și fără a exista o unanimitate de păreri în rîndurile istoricilor din R.D.G., autorul cuprinde în categoria de mase populare numai clasa muncitcare, (ărănește și mica burghezie).

În referat se accentuează asupra faptului că forțele motrice ale revoluției germane de la 1848 au înregistrat un sprijin important prin participarea proletariatu lui „clasa muncitoare a constituit pretutindeni nucleul propriezis în conflictele armate și a fost susținătoarea cea mai energetică a revendicărilor revoluționar-democrațice”. Totodată, se reliefază în portanță deosebită a revoluției în procesul de maturizare politică-ideologică a clasei în creștere germane. La delimitarea față de democrația mică-Lurgheză și la radicalizarea ideologiei în cîmpiere au contribuit, în măsură substanțială, influența elementelor înaintate în asociațiile naționale și cîmpierești din diferite orașe, precum și activitatea revistei „Neue Rheinische Zeitung”.

În sfîrșit, mai subliniem din acest referat aprecierea potrivit căreia evoluția revoluției ar al maselor populare nu s-a transformat într-un succes hotăritor datorită elargirii unei „crize de hegemonie” în revoluția germană, și ales că pă evenin entele din martie 1848. În legătură cu acest aspect, autorul notează : „Burghezia a respins această sarcină, după ce în martie 1848 i-a revenit o cotă de participare la putere. Clasa muncitoare nu era încă nici obiectiv, nici subiectiv aptă să-și manifeste hegemonia în revoluția burghezo-democratică. Mica burghezie s-a dovedit incapabilă să îndeplinească această misiune”.

Puncte de vedere, deosebit de interesante, în încercarea de clarificare a problemei conducerii în revoluția germană, a adus dr. Walter Schmidt în coreferatul său intitulat „Asupra problemei hegemoniei în revoluția burgheză”. Autorul arată că burghezia, prin compromisul cu nobilimea și monarchia încheiat după victoria revoluției din martie, s-a desolidarizat de misiunea comună cu masele populare împotriva reacțiunii semifeudale și, prin aceasta, a renunțat la rolul său de hegemon în revoluție. Subliniind ideea potrivit căreia capacitatea unei clase de a conduce societatea depinde în mod hotăritor de poziția ei economică și socială în societatea respectivă dr. W. Schmidt conchide „Dacă se ia drept criteriu pentru capacitatea de conducere a unei clase sociale, în procesul de trecere la orinindirea burgheză, legătura ei strinsă cu producția capitalistă de mărfuri, atunci se exclud principial categoriile sociale legate de producția simplă de mărfuri ale societății burgheze în devenire: mica burghezie și țăraniile ca hegemon al procesului de transformări burgheze”. În baza același criteriu se explică și participarea nobilimii liberale și a iunkerimii la conducerea revoluției ca forțe sociale strîns legate de elementele capitaliste care se dezvoltaseră în agricultura germană. „Problema care se pune mai curind este ce fracțiune de clasă deține preponderența în alianța dintre burghezia industrială sau manufacturieră pe de o parte și nobilimea îmburghezită pe de altă parte”. Din acest punct de vedere „în întregul ciclu al revoluției germane iunkerii care se transformau în capitaliști agrari, s-au aflat la cîrmă, iar burghezia industrială s-a situat la remorca lor”. Această situație explică o serie de momente sau fenomene din evoluția ulterioară a istoriei poporului german, în epoca modernă și contemporană.

Din partea delegației istoricilor din R.D.G. au mai prezentat coreferate: dr. Rolf Weber *Democrația mic-burgheză în procesul revoluționar german, 1848–1849*; dr. Jürgen Hoffmann *Asupra unor probleme privind rolul burgh-ziel prusace în revoluția burghezo-democratică de la 1848–1849*; prof. dr. Eberhard Wolfram *Mișcării revoluționare în anii 1848–1849 în sud-estul Europei*; prof. dr. Klaus Bochmann *Interferențe germano-române în revoluția de la 1848–1849*.

Referatul principal din partea delegației române a fost susținut de prof. dr. docent Titu Georgescu pe tema: *Revoluția de la 1848 – moment fundamental în evoluția României moderne*. Concepțul intr-o notă de elevată ținută științifică, bazat atât pe o bogată și riguroasă argumentare cit și pe o pertinensă discernere materialist-istorică a sensurilor evoluției istorice a poporului român în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, referatul a urmărit, într-o vizion de ansamblu, lupta poporului român pentru realizarea obiectivelor revoluției de la 1848, surprinzând în mariile momente ale făuririi României moderne tradițiile progresiste și, totodată, profund patriotice ale revoluționarilor pașoptiști.

Ceilași membri ai delegației au susținut următoarele coreferate: *Revoluția română de la 1848 în context european* de prof. dr. C. Nuțu, *Interferențe româno-germane în revoluția de la 1848* de dr. docent Carol Göllner, *Revoluția de la 1848 și mișcarea muncitorească din România* de dr. Gh. Unc, *Problema agrară și rolul țărănimii în revoluția de la 1848 în Țările Române* de C. Paraschiv. În cadrul lucrărilor colocviului a fost prezentat și coreferatul *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale a românilor* elaborat de Ioan Chiper, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, secretarul părții române în comisia mixtă (autorul nu a putut efectua deplasarea, fiind bolnav).

Membrii delegației române au subliniat în cursul reuniiii științifice, în spiritul Programului partidului, al ideilor cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, faptul că revoluția de la 1848 a marcat un moment crucial în trecerea României de la feudalism la capitalism, a dat un puternic impuls conștiinței de sine a poporului român, deschizind și pregătind calea spre înfăptuirea marilor acte istorice: realizarea Unirii din 1859, cucerirea Independenței de stat, făurirea statului național unitar român în 1918.

Referatele și coreferatele, prezentate alternativ din partea celor două delegații, au fost urmate de animata discuții, intervenții, completări, întrebări și răspunsuri, la care au participat atât membrii comisiei, cit și istorici și cadre didactice care au urmărit lucrările colocviului. Majoritatea celor care au luat cuvântul, pornind de la specificul dezvoltării social-economice și politice a Germaniei și României la jumătatea secolului trecut, au făcut o paralelă între desfășurarea procesului revoluționar în cele două țări, identificind asemănările dar și fenomenele particulare, proprii desfășurării sau semnificațiile procesului revoluționar într-o țară sau alta.

În concluziile pe care le-a formulat la sfîrșitul reuniiii, prof. dr. Fritz Klein, președintele părții germane în comisia mixtă, a apreciat că în cadrul colocviului s-a făcut un fructuos schimb de opinii, a subliniat importanța contactelor directe dintre istoricii celor două țări, contribuția acestor întâlniri la mai bună cunoaștere a istoriei celor două popoare și țări, la progresul științei istorice în general.

Atât lucrările colocviului științific propriu-zis cit și programul reuniiii în ansamblu s-au bucurat de un cadru organizatoric favorabil, asigurat cu competență de dr. Margot Hege-

mann, secretara părții germane în comisia mixtă, cunoscută cercetătoare a istoriei poporului român.

Prin protocolul ce a fost semnat la încheierea lucrărilor colocviului se consemnează rezultatele reuniișii științifice, se reafirmă interesul și stăruința celor două părți pentru transpunerea în viață a prevederilor protocolului de înființare a comisiei mixte și se stabilește ca următoarea întâlnire a comisiei să aibă loc în România, în prima jumătate a lunii iunie 1979, pe tema *Mișcarea socialistă și muncitorească din Germania și România pînă la sfîrșitul primului război mondial și relațiile dintre ele*.

În timpul șederii în R.D.G., delegația română a vizitat institut de cercetare și învățămînt, muzeul de istorie antică din Berlin, orașul Erfurt, a participat la o excursie documentară în orașul Eisenach unde a vizitat muzeul dedicat istoriei mișcării muncitorești germane, casa-muzeu Bach, precum și castelul Wartburg.

Constantin Paraschiv

A III-a SESIUNE A COMISIEI MIXTE ROMÂNO-POLONE DE ISTORIE

În zilele de 28 mai — 1 iunie 1978, s-au desfășurat la Torun lucrările celei de a treia sesiuni a Comisiei mixte de istorie româno-polone. Delegația română, condusă de prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de Istorie „N. Iorga”, a fost alcătuitură din membri permanenți ai amintitei comisii — dr. Șerban Papacostea și dr. Ilie Corbus de la Institutul de Istorie „N. Iorga”, dr. Milică Moldoveanu, cercetător principal la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lingă C. C. al P.C.R., — cărora li s-au alăturat prof. dr. Vasile Ionescu, rectorul Institutului de învățămînt superior din Suceava, dr. Fl. Constantiniu, cercetător principal la Institutul de Istorie „N. Iorga” și Lidia Simion de la Academia de Științe Sociale și Politice. Partea polonă a fost reprezentată de o delegație, condusă de prof. dr. Tadeusz Jedruszczak, redactor-șef al revistei „Kwartalnik Historyczny”, și alcătuitură din membrii permanenți ai Comisiei, prof. dr. Marian Wijciechowski, dr. doc. Wiesław Balcerak, director adjunct al Institutului pentru țările sociale ale Academiei Polone de Științe, precum și dintr-un grup numeros de istorici de la Institutele de învățămînt superior și centre de cercetare de la Torun, Varșovia și Wrocław.

Ordinea de zi a sesiunii a inclus două probleme : 1) Transformări sociale în România și Polonia după cel de al doilea război mondial; 2) Probleme actuale ale învățămîntului superior în România și Polonia.

Transformările sociale postbelice din cele două țări au făcut obiectul rapoartelor prof. dr. Vasile Ionescu, consacrat României, și dr. doc. A Skrzypek, privind Polonia. Autorii au analizat trăsăturile specifice ale revoluției populare și ale consecințelor ei pe planul structurilor societății române și a celei polone; o atenție deosebită a fost acordată problemelor industrializării și transformării sociale ale agriculturii, văzute din unghiul de vedere al impactului lor asupra claselor și categoriilor sociale din ambele țări.

Problemele actuale ale învățămîntului superior în România și Polonia, cu specială privire asupra predării istoriei, au fost prezentate în rapoartele prof. dr. Ștefan Ștefănescu și, respectiv, dr. doc. J. Serezyk, care au examinat soluțiile date problemelor complexe ale predării istoriei în condițiile adevărării revoluției pe care o străbate această știință.

Dr. Milică Moldoveanu și dr. Șerban Papacostea din partea română și dr. doc. S. Kalembka din partea polonă au prezentat lucrările de istorie publicate în cele două țări în anul scurs de la întâlnirea precedentă.

Sesiunea a oferit un excelent cadru de discuție, prilejuind un secund schimb de opinii, desfășurat în spiritul obiectivității științifice și al colaborării puse în slujba adevărului istoric.

Florin Constantiniu

MANOLE NEAGOE, *Problema centralizării statelor feudale românești*
Moldova și Tara Românească, Edit. Serisul românesc, Craiova, 1977,
273 p.

Problema centralizării statului în țările române în evul mediu ca fenomen istoric a fost abordată de istorici pînă în prezent din două puncte de vedere, mai întîi în legătură cu formarea statului feudal apoi în legătură cu crearea instituțiilor acestuia. Multă vreme, datorită lipsei unei documentări riguroase și a unei cercetări aprofundate, s-a acordat un credit exagerat tradiției descalecatului pentru a explica apariția primelor state feudale de sine stătătoare în spațiul carpato-dunărean și s-a subliniat prea mult influența instituțiilor bizantine asupra acestor state. În ultimele decenii însă progrese remarcabile s-au înregistrat în aceste două direcții de cercetare, astfel că în prezent istoriografia românească dispune de studii substanțiale care ne pun la dispoziție explicații științifice atît asupra procesului de formare a statului feudal în evul mediu cît și a modului său de organizare.

Și totuși există încă o oarecare neconcordanță între părerile specialiștilor cînd este nevoie să se facă precizări din punct de vedere cronologic a momentului apariției statului feudal centralizat pe teritoriul țărilor române. Așa de exemplu, pînă nu de mult s-a susținut că procesul de constituire a statului medieval centralizat s-a prelungit pînă în a doua jumătate a secolului al XV-lea pentru a se încheia, în timp ce alții afirmă că în evul mediu timpuriu n-au existat decit formațiuni politice prestatiale și că abia în secolul al XIV-lea a apărut statul feudal independent centralizat. De aceea considerăm că apariția relativ recentă a unei monografii consacrată problemei centralizării unor state feudale românești, Moldova și Tara Românească este binevenită, mai ales că autorul ei, un asiduu cercetător al evului mediu românesc, a dovedit de întotdeauna interes deosebit pentru probleme mai mult sau mai puțin lămurite de către specialiști.

Înainte de a analiza conținutul lucrării de față ne permitem să facem cîteva mici observații generale asupra acesteia. De la început aruncînd o privire sumară atît asupra titlului lucrării cit și asupra cuprinsului ei ne-a izbit modul particular de tratare a acestei

probleme de către autor și de aceea ne întrebăm de ce M. Neagoe a restrîns tema sa numai la Tara Românească și Moldova? Oare îi era prea greu să cuprindă aici și Transilvania și Dobrogea mai ales că sănt studii asupra acestor două țări românești. Avînd o vizionă mai largă asupra problemei cercetate credem că se putea discuta despre „statul centralizat din țările române” sublinîndu-se eventual particularitățile fiecăruia din ele în parte.

O altă observație este aceea relativ la utilizarea metodei comparative în abordarea problemei. Din acest punct de vedere este recunoscut faptul că istoricul specialist al oricărei perioade are o imagine mai clară asupra problemelor cercetate dacă situațiile din țara noastră sunt comparate cu cele similare din alte țări europene. Procedeul aplicat de autor în lucrarea de față pe care o recenzăm trebuie apreciat ca meritulu, deoarece și cititorul și autorul însuși își explică mai bine anumite fenomene istorice și cu mai multă ușurință.

Totuși ne întrebăm de ce problema fără-mitării și centralizării statului feudal din cele două țări românești a fost comparată *numai* cu fără-mitarea și centralizarea feudală din Europa apuseană? Oare nu era mai bine să se fi comparat și cu fără-mitarea și centralizarea feudală din Europa răsăriteană și eventual centrală? Un exemplu în această direcție, cunoscut de altfel de autor, ni-l oferă cercetările lui Ion Bogdan care a studiat acest fenomen petrecut în Polonia și Ungaria. Prilejul era nimerit pentru M. Neagoe de a studia comparativ fenomenul fără-mitării și centralizării de la noi cu cel din Lituania, Rusia, Polonia și Ungaria. În Rusia după cum se știe statul centralizat a fost constituit în secolul al XV-lea pe timpul lui Ivan al III-lea, contemporan cu Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

A treia observație este aceea asupra limitelor cronologice alese de autor, respectiv secolele XIV—XVI. Oare problema centralizării statelor feudale românești și-a găsit rezolvarea la sfîrșitul secolului al XVI-lea? După cercetări recente, cunoscute și de autor, acest fenomen istoric și-a continuat existența

și după secolul al XVI-lea, mai ales că nici nu s-a încheiat vreo dată în țările române în formele lui clasice pe care le-a cunoscut în alte state europene.

În fine a patra observație se referă la o inadvertență dintre titlul lucrării și unele probleme de bază dezbatute în cuprinsul acesteia (fărămițare și centralizare). Dar credem că este bine de ținut seama că aceste mici observații au în vedere concepția metodologică preferată de autor și că ca cunoaștere forme diferite în măsura în care vizuinea celui ce întreprinde investigația temei respective are un orizont mai larg sau mai restrins.

Cum era și firesc autorul lucrării de față a abordat de la început aspectul istoriografic al problemei. În acest fel cititorul dornic să se informeze poate să cunoască pozițiile proprii ale lui M. Neagoe asupra acestei teme de mare importanță pentru istoricii în special. Meritul acestui capitol mai este și acela că problema centralizării statului feudal românesc este strîns legată de aceea a fărămițării, cele două noțiuni științifice condiționându-se una pe alta într-o epocă mult frântătată din trecutul patriei noastre. Redactind acest capitol autorul nu a întâmpinat în general greutăți prea mari de informare deoarece principalele lucrări privind această problemă i-au fost bine cunoscute, mai ales că el însuși a abordat-o în lucrări relativ recent apărute consacrate unor personalități politice și militare din Țara Românească în evul mediu (Vlad Tepeș, Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab). În schimb au fost greutăți de interpretare a unor aspecte mai puțin cunoscute ale acestei probleme presărate îci și colo în operele monografice și de sinteză ale unor istorici de renume ca A.D. Xenopol, N. Iorga, I. Bogdan, C.C. Giurescu, P.P. Panaiteșcu etc. și mai ales că asupra noțiunii de feudalism românesc sunt puține referiri în vechea istoriografie.

După cum se știe problema feudalismului românesc a fost în schimb abordată în lucrări temeinice apărute în ultimele decenii și de aceasta a ținut seama autorul care a trecut în revistă în mod critic cele mai semnificative realizări în această direcție. Citeva prefe-riță autorului pentru studiile lui B.T. Cimpina nu este explicabilă din două puncte de vedere și anume: mai întii că istoricul menționat a fost unul din puținii care au abordat problema fărămițării și centralizării statului feudal românesc, apoi că tot acesta a lăsat drumul deschis pentru cercetări ulterioare, după ce realizase studii remarcabile de care trebuia ținută seama de către cei care ar fi continuat aceste cercetări.

De fapt în această parte a capitolului relativ la istoriografia problemei autorul face o profundă analiză lucrărilor lui B.T. Cimpina,

care în deceniul al VI-lea al secolului nostru a fost unul din medieviștii care a căutat — după afirmația autorului „să schițeze un tablou al societății noastre feudale”, bineînțeles în care problema fărămițării și centralizării statului occupa un loc foarte important și căreia cu mijloacele de informare de atunci a reușit să prezinte specialiștilor o imagine apropiată de realitatea concretă. În acest sens M. Neagoe a fost obligat să parcurgă cu atenție nu numai unele studii în care se utilizează de către B.T. Cimpina metoda statistică în analiza documentelor interne medievale românești, dar și acele capitole din tratatul de istorie a României consacrate problemei fărămițării feudale în Țara Românească și Moldova în perioada de înflorire a societății noastre feudale. Pentru un nespécialist observațiile critice ale lui M. Neagoe la adresa acestor studii sunt oarecum utile, dar lucrarea de față nu este adresată unor astfel de cititori, dimpotrivă istoricilor de profesie.

De aceea aceste sublinieri nu constituie o surpriză deoarece nu mai este nici un secret pentru nimeni că tezele lui B.T. Cimpina sunt în prezent depăsite de noile cuceriri realizate de istoriografia românească în ultimele două decenii datorită în primul rînd lărgirii bazei de informare și apoi unor noi interpretări a materialului documentar. Sunt convins că însăși istoricul B.T. Cimpina ar fi renunțat la multe din ideile sale dacă, fiind în viață ar fi continuat cercetările sale în această direcție. Ceea ce însă nu înțelege un specialist este faptul că la acest capitol autorul lucrării de față a oprit investigația sa la tezele lui B.T. Cimpina cu precădere deși acesta au fost preluate, după moartea acestuia în 1959, în sinteza *Istoria medie a României*, partea I-a (secolul X—sfîrșitul secolului al XVI-lea) București, 1966, aparținând lui St. Pascu, I. Ionașcu, C. Ciuhodaru, Gh. Georgescu-Buzău. După aceea problema centralizării statului medieval românesc a mai fost abordată în marile sinteze: Miron Constantinescu, C. Daicoviciu, St. Pascu, *Istoria României. Compendiu* (București, 1969), *Istoria poporului român* sub redacția lui A. Oțetea, (București, 1972), apoi monografia lui P. P. Panaiteșcu, *Introducere la istoria culturii românești* (București, 1969). De asemenea autorul avea obligația să țină seama de părerile unor specialiști care au concentrat cercetările lor asupra *Istoriei Transilvaniei* (1960), și *Istoriei Dobrogei* (1971).

În fine credem că se mai putea ține seama de concluziile la care a ajuns semnatarul acestui recenzie în 1975 cind a fost publicat un studiu consacrat problemelor formării statului centralizat în țările române. După părerea noastră, credem că M. Neagoe ar fi trebuit să fi insistat mai mult asupra tezelor lui Fl. Constantinu privind fărămițarea feudală confir-

mată mai ales din punct de vedere teritorial, cu toată comparația forțată între boierii Craiovești și Carol Temerarul, ducele Burgundiei. De asemenea acest capitol necesita o concluzie mai amplă din cără se să intrevadă propriile teze ale autorului schițate într-o manieră succintă care să pună capăt controverselor de pînă acum.

Ca mulți istorici M. Neagoe a amplasat tema sa principală – problema centralizării statelor feudale românești – într-un cadru internațional european, deoarece, cunoscind principalele elemente ale acestui fenomen în alte țări se pot face mai ușor considerații asupra aspectelor pe care le-a cunoscut pe teritoriul țării noastre. Această metodă comparativă își are o largă practică în munca de cercetare științifică, nu numai în domeniul privind elementele de suprastructură, ci și de bază, de exemplu privind dezvoltarea principalelor sectoare de producție în economia unei țări. În concepția autorului utilizarea acestei metode de investigație are un aspect particular, deoarece fenomenul istoric al centralizării statului feudal este limitat la formele pe care acesta le-a cunoscut numai în partea occidentală a continentalui nostru, autorul afîndu-se sub influența lucrărilor lui A. D. Xenopol privind această problemă sau a unor istorici mai tineri din zilele noastre.

Tot particular este și un alt aspect general al acestui capitol (Fărămițarea și centralizarea feudală în Europa apuseană) și anume acordarea unui spațiu chiar mult prea mare fărămițării feudale (un subcapitol de 18 pagini) și unul mult prea mic centralizării statului feudal (un subcapitol de 7 pagini). Poate că ar fi fost bine și aşa dacă autorul ar fi respectat în conținutul acestui capitol planul enunțat în titlu, dar cititorul mult interesat să afle concluzii noi privind modul cum fenomenul istoric abordat a apărut în unele state europene occidentale va suferi o decepcie parcurgind acele pagini consacrate apariției statului feudal și constituiri Imperiului lui Carol cel Mare pe de o parte, iar pe de alta destrămării acestui imperiu (cu toate cele trei etape ale sale), care este un exemplu clasic în istoriografia problemei relativ la fărămițarea feudală. Dar nu numai atit; fenomenul fărămițării feudale mai este urmărit și în Anglia, deși amănuntele sunt mai puține în comparație cu acelea relativ la consecințele social-economice și politice ale destrămării Imperiului lui Carol cel Mare. Din această cauză cititorul va obține prea puține informații din lucrarea de față cu privire la centralizarea statului feudal în Europa apuseană și acestea mult prea generale. Mai mult, nu se accentuează suficient unificarea teritorială și progresul economic care au determinat acest fenomen istoric, ci numai alianța rega-

lității cu biserică și orășenii. În fine chiar în acest subcapitol (Centralizarea statului feudal) sunt abordate din nou aspecte ale fărămițării feudale.

După părere noastră bogăția materialului consultat de autor a fost mult prea mare și l-a copleșit pe acesta în așa măsură încit nu i-a mai dat posibilitatea să-l sistematizeze armonic și să sublinieze principalele trăsături ale fenomenului centralizării statului feudal. Credem de asemenea că cititorul ar fi fost mai cîștagat să cunoască acest fenomen istoric dacă ar fi parcurs o altă lucrare consagrată centralizării statului în Europa de apus în secolele XI–XV apărută în cadrul unor prelegeri universitare în 1973. Aceasta în legătură cu ceea ce există în lucrarea de față. După părere noastră el nu este complet pentru că autorul a omis cercetarea același fenomen istoric în partea răsăriteană și centrală a continentului nostru adică în Ungaria, Polonia, Lituania, Rusia, ale cărui trăsături sunt mult mai apropiate de modul cum același fenomen istoric – centralizarea statului feudal – a luat ființă pe teritoriul țării noastre. Parcurgind literatura de specialitate autorul ar fi putut așa că de exemplu în Ungaria procesul fărămițării feudale a cunoscut punctul culminant prin acordarea Bulei de aur (1222) de către rege nobilimii maghiare, că la începutul secolului al XIV-lea a început perioada de anarhie feudală, că începind de atunci regele Ungariei s-a sprînjinit treptat pe orășeni, nobilimea mică și mijlocie, pe biserică, că acest proces istoric care întărcea puterea monarhiei încă nu se încheiașe la sfîrșitul secolului al XIV-lea și avea să continue în secolele următoare.

În privința statului centralizat rus acesta s-a constituit în secolul al XV-lea ca rezultat al strînselor legături multilaterale dintre diferitele cnezate rusești și în condițiile luptei de apărare contra tătarilor. Atunci s-a realizat unitatea teritorială a unei mari părți din Rusia în jurul marelui cnezat al Moscovei prin alipirea Novgorod-ului, Tver-ului, Riazan-ului, Cernigov-ului, Svers-ului, în special pe calea armelor dar și pe cale diplomatică. Datorită acestui fapt în 1480 s-a obținut independența rușilor față de tătari, iar procesul istoric al centralizării s-a continuat și sub Vasile al III-lea Ivanovici cind la Rusia s-a alipit Pskov-ul, Smolensk-ul și sub Ivan al IV-lea cind la același stat centralizat s-au mai alipit Kazan-ul și Astrahan-ul.

În privința Marelui ducat al Lituaniei cu capitala la Vilna constituît în prima jumătate a secolului al XIV-lea, centralizarea statului a fost rezultatul concentrării într-un singur hotar a micilor principate lituane și a unor cnezate slave vecine, fenomen istoric care a luat naștere în condițiile luptei dușmanilor din afară, a cavalerilor teutoni.

În ceea ce privește crearea statului centralizat în Polonia se știe că acest proces istoric concretizat la sfîrșitul secolului al XIV-lea sub amenințarea agresiunii Cavalerilor teutoni, și a pus capăt perioadei de fărăimițare feudală cu care pîrlej s-a trecut la unificarea teritorială a lituanenilor în condițiile unui progres economic, a adîncirii exploatarilor țărănimii. Atunci după cum se știe Polonia mică s-a unit cu Polonia mare într-un singur stat cu capitala la Cracovia, monarhia sprijinindu-se numai pe nobilime (sleahă), deoarece orășenimea încă nu era puternică.

Dar nu numai atât. Autorul ar fi putut cunoaște și instituțiile nou create ale statului centralizat din Europa răsăriteană și centrală care sănt foarte asemănătoare cu cele din țările române din aceeași vreme (sfatul domnului, oastea cea mare, dregătorii mari numiți în fruntea unor diviziuni teritoriale, acordarea de danii bisericiei pentru a fi alături de puterea centrală etc.).

Acordind 1/5 din lucrare acestor aspecte generale ale problemei, am considerat inițial că autorul și-a echilibrat în mod echitabil expunerea și că în restul paginilor trebuie să fie expuse părările sale privind centralizarea statului feudal românesc în Moldova și Tara Românească. Această convingere a fost numai și parte reală deoarece mai bine de 2/5 din lucrare cuprinde o analiză a unor aspecte ale fărăimițării și centralizării feudale (militar, economic, instituitional) în cele două țări românești urmărate de două subcapitole, unul consacrat problemei prin excelență fărăimițării feudale în Moldova și Tara Românească în secolele XIV-XVI și altul problemei centralizării statului feudal în aceleași țări românești (secolele XIV-XVI). Desigur că autorul a fost îndreptățit să analizeze aceste aspecte ale problemei (centralizarea statului feudal) și considerăm că exemplele menționate și discutate în mod critic nu sunt lipsite de valoare. În economia lucrărilor însă spațiul acordat vechii organizări militare românești este mult prea mare, iar al problemelor relativ la imunitatea feudală mult prea mic. În schimb lipsesc acele știri despre evoluția pe care a cunoscut-o orășenimea, tîrgoveștii, biserică, mica boierime, aliații firești ai domniei în procesul de centralizare a statului. În fine, se cuvenea ca M. Neagoe să vorbească în lucrare despre particularitățile generale ale acestui fenomen istoric în țările române în evul mediu, despre durata acestuia, despre problemele unității teritoriale infăptuită numai o singură dată, sub Mihai Viteazul, la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Este firesc să se întrebe oricare cititor neavertizat de ce M. Neagoe a acordat un spațiu atât de mare problemei vechii noastre organizații militare. Oare era necesar în această monografie să se vină cu atîtea argumente

pentru a dovedi că domnii din Moldova și Tara Românească au reușit să creeze o oaste puternică pe care să se sprijine împotriva tendințelor centrifuge ale marilor boierimii? După părerea noastră, nu; atîta timp cit în literatură de specialitate sunt tipărite monografii consacrate unor aspecte ale acestor probleme și de dată recentă. Convingerea noastră este că autorul a studiat mai pe larg această problemă în cadrul altor preocupări — din care a și publicat o parte — și că cu toate eforturile sale n-a reușit să strecoare în lucrarea de față numai concluziile — cum era și firesc — pentru a oferi cititorului numai esențialul, dovada graitoare a urmărilor infăptuirii de către domn și statului feudal centralizat; armata a devenit în mintea domnului un instrument pentru menținerea unității teritoriale, pentru lichidarea anarhiei boierilor, pentru întărirea unei domnii autoritare.

Dar capitolul consacrat vechii organizări militare românești mai are un inconvenient și anume că materialul documentar oglindește mai mult fenomenul de fărăimițare feudală decit pe acela al centralizării statului feudal. De asemenea, concluziile la care se ajunge relativ fie la cetățile boierești, fie la curțile boierești, fie la oastea cea mare, fie la oastea cea mică au darul să-l determine pe cititor să se întrebe: de ce M. Neagoe nu s-a preocupat mai întîi de caracterul stăpinirii pămîntului de către domnie, boierime, țărănimie pentru că numai astfel își poate explica oricine ce profil aveau relațiile feudale. Așadar să se explică mai întîi care erau principalele elemente ale bazei în Tara Românească și Moldova și apoi care erau acelea ale suprastructurii (de ex. armata), adică să se înceapă cu o expunere privind evoluția vieții economice, a structurii sociale să se continue cu o imagine a domniei boierimii, țărănimii, bisericii. În lucrare o parte din elementele bazei sunt incluse în capitolul despre domeniul feudal, dar ele nu sunt suficiente pentru a oferi cititorului o noțiune clară de ceea ce se înțelege prin relații feudale, asupra aspectelor pe care le-a luat renta feudală, despre nivelul economic al principalelor clase sociale fundamentale din societatea medievală, despre condițiile istorice în care orășenii, tîrgovești și țărăniminea s-au alăturat domniei. Fără aceste elemente nu pot fi înțelese domniile autoritare — destul de numeroase în perioada feudalismului dezvoltat — din țările române și nici eforturile domniei pentru lichidarea anarhiei marilor boierimii.

Meritoriu în lucrarea de față este totuși faptul că autorul a făcut o analiză a unor noțiuni intrate de mult în circuitul științific istoric și anume rezerva feudală, domeniul feudal, imunitatea feudală utilizând în argumentarea tezelor sale — care de altfel sunt cunoscute de specialiști — un mare număr de docu-

mente interne și de lucrări de specialitate. Concluziile la care ajunge autorul, nici acestea absolut noi, confirmă inexistența rezervei feudale în perioada istorică cercetată (secolele XIV—XVI), proporțiile modeste ale domeniului feudal care n-au pus în primejdile puterea centrală, inexistența imunității feudale înainte de formarea statelor feudale de sine stătătoare.

Cu toate acestea ne exprimăm unele rezerve cu privire la concluzia la care ajunge M. Neagoe referitoare la unele aspecte ale problemei principale care a stat în atenția sa (centralizarea statului feudal în Moldova și Tara Românească) și iată de ce. Mai întii că în limitele cronologice alese (secolele XIV—XVI) procesul istoric al centralizării statale nu s-a încheiat, după cum nu s-a încheiat nici în secolele următoare, timp în care rezerva feudală începe să-și facă apariția timid și apoi să ia forme substanțiale, timp în care domeniul feudal de proporții mai mari începe să ia ființă ocupind mari suprafețe pe teritoriul celor două țări românești, timp în care regimul de imunitate feudală continuă să existe. Aceasta însă nu înseamnă că suntem de acord cu autorul în privința unor particularități pe care le-au cunoscut aceste instituții la noi în comparație cu situația din unele țări din Europa occidentală. Dar mai adăugăm că unele din aceste particularități sunt foarte asemănătoare cu cele relevante de specialiști care au studiat procesul formării statului centralizat în Europa centrală și răsăriteană (Polonia, Lituanie, Rusia și Ungaria).

Așa cum s-a mai spus, în lucrarea de față există un capitol intitulat *Fărămișarea feudală în Moldova și Tara Românească în secolele XIV—XVI*. Cînd cu atenție cele cuprinse în acesta ajungem la concluzia că, de fapt, autorul nu face o expunere asupra acestui subiect ci, din punct de vedere, combate existența acestuia și afirmațiile unor specialiști cu care nu este de acord pentru susținerea tezei sale. De altfel și aici autorul se repetă în unele privințe, deoarece și în capitolele anterioare a combatut pe aceeași istoricii în același probleme. În acest capitol există un final în care autorul discută problema existenței fărămișării feudale în spațiul locuit de români, înainte de întemeierea statelor feudale de sine stătătoare. Lui M. Neagoe și este astfel clară existența unui proces de fărămișare în secolele X—XIII (datorită prezenței cnezatelor, voievodatelor în Transilvania, Tara Românească și Moldova, și Dobrogea adăugăm noi) care însă nu are caracterul fărămișării feudale, ci al unei fărămișări politice și teritoriale. După părerea noastră, autorul ar fi trebuit să acorde o atenție mai mare acestei probleme, să facă o analiză mai adâncă pe baza materialului documentar, pe care de altfel îl cunoaște, (documente, izvoare literare, arheologice) să insiste mai

mult asupra fărămișării teritoriale făcind totodată o comparație mai reușită cu situația similară nu din Europa occidentală, ci din Europa centrală și orientală. Numai așa se poate explica de ce în începutul secolului al XIV-lea, se începe procesul de centralizare a statului medieval în țările române.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat în exclusivitate problemei centralizării statului feudal în Moldova și Tara Românească în secolele XIV—XVI. Autorul începe însă prin a discuta problema din punct de vedere teoretic pe baza studiilor întreprinse în secolul trecut și la începutul secolului nostru de Fr. Engels și V.I. Lenin pentru ca apoi să combată studiile unui valoros istoric, B.T. Cîmpina dispărut în urmă cu două decenii, în care fusese abordată cu curaj prima dată la noi aspecte diferite ale problemei statului centralizat românesc. Punctul de plecare în această confruntare de idei îl constituie politica lui Iancu de Hunedoara față de țările române care la vremea respectivă (secolul al XV-lea) a incercat ca din cele trei țări românești să constituie un front unic antotoman.

Apoi investigația autorului se concentrează asupra rolului pe care l-a avut domnia în perioada cercetată în făurirea statului feudal centralizat, studiind fenomenul istoric comparativ cu ceea ce s-a realizat în Europa apuseană. Primele concluzii la care se ajunge se referă la faptul că tîrgurile și orașele românești din secolul al XV-lea n-au jucat rolul pe care l-au îndeplinit orașele din apusul Europei în opera de centralizare a statului feudal. După părerea noastră M. Neagoe are dreptate privind situația de la noi, dar el ar fi fost mai cîștigat, ca și oricare cititor, dacă ar fi făcut comparație cu situația din Polonia unde în secolele XIV—XV orașele n-au avut nici un rol în constituirea statului centralizat polon. Dar în Polonia a existat un stat centralizat dar fără sprijinul monarhiei de către orașe!

În ceea ce privește demonstrația privind existența unei domnii autoritare în Tara Românească și Moldova în momentul întemeierii statelor feudale de sine stătătoare, nu era absolut necesară, deoarece aceasta a fost dovedită de specialiști în lucrări pînă acum apărute.

Tot așa despre domeniul eminent. Autorul mai întreprinde în lucrarea de față o analiză asupra domeniului domniei care totuși ar fi fost mai completă dacă s-ar fi reușit să se arate începuturile acestuia înainte sau în momentul constituirii statului feudal centralizat. În privința prerogativelor domnului de a percepe impozite, de a judeca, de a comanda armata cunoașterea lor în prealabil era absolut necesară pentru ca cititorul să înțeleagă mai

ușor că în secolul al XIV-lea Țara Românească și Moldova au fost de la început state feudale centralizate.

La capătul acestei treceri în revistă a părerilor lui M. Neagoe cu privire la problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească se cuvin unele constatări generale. După cum se știe, centralizarea statului feudal și constituirea statului centralizat în evul mediu sînt două noțiuni diferite, sferele noțiunilor lor nesuprapunîndu-se perfect. În condițiile istorice cunoscute de țările române cele două fenomene istorice au coexistat, completindu-se unul pe celălalt. Dar procesul constituiri statului centralizat a luat naștere și, a cunoscut inițial forme particulare, poporul român avînd trei astfel de state centralizate, poate și chiar patru (dacă menționăm și Dobrogea). Unele din ele au durat mai mult, altele mai puțin, dar în cursul vremii odată constituit statul feudal centralizat, s-a trecut și la centralizarea puterii domnești creîndu-se instituțiile de bază care au existat în tot evul mediu. În privința constituirii unui stat centralizat românesc care să cuprindă toate teritoriile locuite de același popor acest proces a început în secolul al XIV-lea prin unirea temporară a Țării Românești cu Dobrogea, apoi, a fost reluat mai tîrziu la sfîrșitul secolului al XVI-lea și finalizat de Mihai Viteazul prin unirea Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei sub o singură conducere. Destrămat scurt timp după aceea, statul unitar românesc a rămas în conștiința generațiilor următoare și multe din acțiunile domnilor din Țara Românească și Moldova s-au concentrat pentru a se crea instituții similare foarte necesare pentru relaarea procesului de formare a statului unitar al românilor însăptuit parțial la 1859 sub Alexandru Ioan Cuza și definitiv în 1918 la 1 decembrie la Alba Iulia. După cum se vede a fost un proces istoric de lungă durată care nu s-a finalizat în formele clasice cunoscute în alte țări europene în evul mediu, ci în epoca modernă într-o haină burgheză.

Ceea ce ar mai fi trebuit să fi insistat M. Neagoe se referă la unele forme specifice pe care statul centralizat feudal le-a luat în Tara noastră. Ne referim la statul nobiliar boieresc din secolul al XVII-lea. Într-o recentă confațuire a unor medieviști din București s-a discutat problema statului nobiliar

boieresc din țările române cu care prilej specialiștilor și-au spus cuvîntul. Din discuții a reesit că această formă de stat face parte integrantă din procesul de centralizarea a statului feudal românesc, că în evul mediu existența celor trei state centralizate românești (Transilvania, Țara Românească și Moldova) a generat procesul de unire a lor într-un singur hotar, fie pe cale diplomatică și pe cale militară, că în tot acest timp în cadrul fiecăruia stat domnii sau principii au creat instituții menite să întărească puterea centrală lichidînd anarhia feudală, că acele perioade în care s-a reușit întărirea puterii centrale corespund domnilor autoritare (Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Ioan vodă cel Viteaz, Mihail III Radu), că în acele perioade în care marea boierime și nobilitate a dominat pe domni s-a constituit statul nobiliar boieresc așa cum era și în Polonia.

Ceea ce a scris M. Neagoe în lucrarea de față trebuie privit cu multă atenție. Mai intîi trebuie recunoscut faptul că autorul a întreprins o cercetare riguroasă asupra unei probleme de mare importanță din istoria poporului nostru, în cadrul unei monografii mai consistente decit studiile lui B. T. Cimpina, fapt pentru care a trebuit să parcurgă o bogată literatură de specialitate și mai ales documente interne medievale interpretate de pe pozițiile cercetătorului hotărît să restituie adevărul istoric. Meritul autorului constă și în faptul că s-a gîndit să întreprindă un studiu comparativ cu fenomenul similar petrecut în alte țări europene, respectiv Europa apuseană, și să prezinte acest material mai sistematic de cit o făceau alți istorici pînă acum. În privința sistematizării lucrarea ar fi avut mai mult de cîștigat dacă era precedată de o analiză a societății medievale din cele două țări românești sub aspect economic, social, politic și cultural. De aceea cu toate curențele pe care le cuprinde lucrarea considerăm că M. Neagoe a făcut un început bun, dar că nu a rezolvat problema în ansamblul ei, că vizinnea pe care o are cititorul la capătul lecturii în legătură cu problema dezbatută nu este completă; în fine că noi cercetări sunt necesare pentru ca în istoriografia românească să figureze la loc de cînste o monografie științifică consacrată acestei teme.

Constantin Șerban

ION STĂVĂRUS *Povestiri medievale despre Vlad Țepeș-Draculea. Studiu critic și antologie*, Edit. Univers, București, 1978, 201 p. + 17 pl. (nenumerate)

La bogata literatură dedicată celui mai celebru dintre voievozii români s-a adăugat de curînd o nouă lucrare datorată unui critic literar. Scopul declarat al autorului este acela

de a analiza geneza și răspîndirea legendelor despre domnul român, ca și ecoul pe care acestea l-au suscitat (p. 197).

„Din nevoie de a avea o proaspătă reconstituire a cadrului istoric, cu sapte și date la care să poată fi raportat imediat conținutul fabulațiilor ce constituie, de fapt, obiectul principal al lucrării”, autorul a trebuit să dea atenția cuvenită și „demersului istoric propriu-zis, privind eroii și epoca sa” (p. 6).

Așa se face că I. Stăvărău își începe cartea cu un capitol de istorie, în care prezintă pe scurt viața, domniile și realizările notabile ale lui Drăculea (p. 7–25), insistând asupra politiciei de întărire a statului (numită impropiu de autor „centralizarea puterii țării”, p. 11), ca și a relațiilor cu Transilvania și Imperiul otoman, fără să omită, se înțelege, celelalte aspecte ale politiciei lui Tepes.

Deși foarte scurt, capitolul introductiv cuprinde o serie de erori datorate în primul rînd lipsei de pregătire istorică a autorului, ca și unei pronunțări idealizări a personalității lui Tepes. Din prima categorie amintim: la p. 8 se afirmă că Vlad Dracul a fost întemnițat de turci în 1444 (cind armata sa a luptat la Varna), în loc de 1442; armistițiul de care vorbește autorul la p. 10 nu a intervenit în 1452, ci cu un an mai devreme și în el se prevedea că Vladislav nu va putea să schimbe pînă în 1454, ceea ce explică poziția lui Iancu de Hunedoara (care nu „recomandă amînarea planului”). Feudele Amlasul și Făgărașul nu au fost încredințate lui Vlad Tepes după ce i-au fost confiscate lui Vladislav, cum spune autorul pe aceeași pagină; nu existau în Transilvania burguri „ale sașilor și secuilor” (p. 12); nu s-au trimis „rapoarte permanente” despre îsprăvile lui Tepes în Transilvania, cum spune autorul la p. 15; greșit prezentată este și atitudinea Porții, care – în această perioadă cel puțin – nu-și putea permite „să ceară oricît și să jefuiască oricind bogatele ținuturi valahе” (p. 17). Celebra crisoare a lui Tepes e datată 11 februarie 1462 (nu Ianuarie, p. 18). „Neunirea forțelor” Ungariei și Moldovei cu acelea ale Țării Românești la 1462 rămîne „o enigmă a istoriei” numai pentru autor (p. 22); în lucrări recent apărute „enigma” a fost explicată. Nu se poate susține că detenția lui Vlad Tepes a constituit „una din cauzele înrăutățirii relațiilor dintre Matei Corvin și Ștefan cel Mare” (p. 24), deoarece relațiile celor doi suverani erau condiționate de alte cauze, pe care nu le putem analiza aici¹.

Personalitatea lui Vlad Tepes este mult idealizată: „el își îndeamnă supușii la un efort general de prosperare”, duce o politică dreaptă spre binele maselor poporului, „oprește surgearea bogăților peste granițe introducind vămi”

¹ Vezi Șerban Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XV-e siècle: la campagne de Matthias Corvin en Moldavie (1467)* („Revue roumaine d'histoire”, VIII, 1969, nr. 6, p. 967–979).

(!) (p. 16), este „prieten” cu Matei Corvin (p. 14) „răsplătește cu generozitate voievodala pe cel demn, harnici, drepti, patrioți, viteji” (p. 12) etc. Nu se spune nimic despre aspirația excesivă a domnului și nu se explică prea bine politica sa economică.

În sfîrșit, rămîne puțin cam neclară poziția autorului față de rezultatul luptei din 1462: la p. 22 afirmă că sultanul ar fi plecat „nealungat de nimene” din Țara Românească (!); la p. 25 admite că prima bătălie pe care a pierdut-o Vlad Tepes „cu adevărat” este cea finală din 1476 (deci pe cea din 1462 nu a pierdut-o !). Cu toate acestea, în nota 46 de la p. 104, autorul îl acuză pe semnatarul acestor rînduri că, „folosind o selecție vicioasă a documentelor”, a conchis că „turcii au fost înfrânti ... , iar domnia voievodusului a pierdut-o ulterior, numai din pricina boierilor care l-au trădat”.

Mai întîi, nu înțeleg de ce selecția e „vicioasă”, cind – cu excepția cronicilor turcești – toate celelalte izvoare recunosc înfringerea sultanului. Ar trebui oare să dăm crezare cronnicilor turcești? Întrucât autorul consideră concluzia mea fără acoperire logică, pentru că să înțeleagă că există totuși o logică în atitudinea boierilor, care părăsesc un domn învingător dar incomod, îl recomand să citească explicația foarte convingătoare dată acestui fenomen de Florin Constantiniu în „Studii și materiale de istorie medie”, VIII, 1975, p. 103–104, unde se spune printre altele: „Părăsirea domnului de către boieri a avut loc după înfringerea invadatorilor turci, atunci cind: 1) exista pentru boieri primejdia unui spor de putere și de autoritate a domnului; 2) înfrint în încercarea de a lua în stăpînire directă teritoriul românesc – ceea ce implica introducerea regimului timariot (deci confiscarea moșilor boierești – N.S.) – sultanul era nevoit să caute colaborarea politică a boierimii pentru a elibera un domn îndezirabil Porții, fiind deci obligat să accepte condițiile acestei boierimi ... Condiția fundamentală a acestei acceptări era menținerea – și deci recunoașterea de către Poartă – a structurilor economice și sociale românești, care asigurau marilor stăpini de pămînt poziția dominantă în societate”.

Capitolul se încheie cu constatarea perfect intemeiată că „abia în epoca contemporană nouă se reușește a se impune adevărată imagine a personalității lui Vlad Tepes” (p. 25); în nota 62 de la p. 106 se face însă trimitere la ... I. Bogdan, nu la lucrările recente din care autorul a luat numeroase date, fără să le citeze.

Obiectul principal al lucrării îl constituie – după mărturia autorului – legendele despre Vlad Tepes și eoul acestora în posteritate. Se începe cu legendele germane (p. 26–39) care urmăreau să-l blameze și să-l compromită pe

domnul care luase măsuri aspre împotriva negustorilor săi.

I. Stăvăruș compară textul unora din aceste povestiri cu acela al scrisorilor lui Dan al III-lea, arătind că ele prezintă „îzbitoare asemănări” (p. 29). D-sa consideră această afirmație drept o „teză originală” (p. 198), omisind desigur faptul că o asemenea constatare au făcut-o și alții înaintea d-sale, N. Iorga, în primul rînd (vezi „Converbirile literare”, 1901, p. 151), ca și autorul acestor rînduri.

De altfel, nu este singurul caz în care autorul susține că este original și că nimeni înaintea d-sale nu a mai făcut descoperiri similară; la p. 184 se afirmă, de pildă, că „nimeni” nu a semnalat încă o culegere independentă de legende turcești și bizantine, deși această problemă a fost tratată pe larg de Ștefan Andreescu care a susținut „ideea unei tradiții orale pozitive asupra lui Vlad Tepeș, răspândite pe întreaga aria a sud-estului European” (*Prémières formes de la littérature roumaine en Transylvanie de la version slave de récit sur le voivode Dracula*, în „Revue des études sud-est européennes”, XIII, 1975, nr. 4, p. 511–524). Am putea înmulți numărul exemplelor în care autorul își însușește ideile altora fără să-l citeze, dar nu acesta este scopul recenziei noastre.

Prezentarea nărațiunilor slavone formează obiectul cap. III (p. 40–49); aceste nărațiuni sint comparate cu cele germane, arătindu-se că primele au altă optică, „uneori diametral opusă aceleia pe negativ a versiunii germane” (p. 42). Povestirile sunt grupate după conținut în trei categorii: cu caracter istoric, justițiar și moralizator.

Consider că autorul ar fi trebuit să discute mai pe larg fondul folcloric care a stat la baza tuturor legendelor despre Vlad Tepeș. După căderea acestuia existau deja două categorii de povestiri despre faptele fostului domn al Țării Românești: unele – ca cele auzite de N. de Modrussa de la regele Matei Corvin – care urmăreau să pone greasă pe domn, și altele – de genul celor aflate de același episcop de la foștili ostaș sau boieri al lui Vlad Tepeș – care erau favorabile viteazului domn, ale cărui fapte de arme le preamăreau. Astfel stind lucrurile, nărațiunile slavone nu mai pot fi considerate drept o „replică polemică” la cele germane (cum afirmă autorul la p. 42, urmând pe P.P. Panaiteșcu) și nici ca fiind (unele din ele) tributare spiritului nărațiunilor germane (p. 47). Este vorba de două moduri diferite de a prezenta viața și isprăvile lui Vlad Tepeș, moduri care reflectă fiecare poziția unui anumit grup social și etnic și care nu aveau cum să se influențeze.

Cred că după acest capitol ar fi trebuit să armeze un altul (care lipsește), în care să se

rezinte o altă zonă folclorică, cea a sud-estului European, în care predomina viteză voievodului. În felul acesta am și avut mai clară imaginea geografică a zonei europene în care Vlad Tepeș este cunoscut prin prisme diferite: în Europa centrală domină trăsăturile de *cruzime nemotivată*, în cea răsăriteană domnul este un *suveran aspru dar drept*, modelul suveranului autoritar, iar în cea sud-est europeană se scoate în relief *viteză neasemănătoare* a lui Tepeș, viteză în față căreia pălesc acuzațiile de cruzime.

Capitolul al IV-lea prezintă pe scurt povestirile românesti despre Vlad Tepeș (p. 50–56). Autorul a aflat din lucrarea subsemnatului de faptul că Georgeta Ene a strins o serie de povestiri din zona Argeș, dar curiozitatea sa s-a oprit aici, considerind că materialul „așteaptă să fie publicat” (p. 52). Între timp, însă, G. Ene a publicat un articol despre acest material (*Romanian folklore about Vlad Tepeș*, în „Revue des études sud-est européennes”, 1976, nr. 4, p. 581–590), pe care autorul nu-l cunoaște și fără de care concluziile sale sunt incomplete.

Capitolul al V-lea urmărește un scop ambițios, și anume de a dovedi că nucleul folcloric arhitectual al povestirilor medievale despre Vlad Tepeș ar fi fost constituit în mediul românesc. Autorul nu reușește să ne convingă întrucât utilizează ca material de bază legendele publicate de Petre Ispirescu, care – aşa cum a arătat A. Balotă în „Studii și cercetări de lingvistică”, 1962, nr. 1, p. 96–97 – sănătățile culte tîrziu, fiind preluate din povestirile slavone sau din nărațiunile germane. Afirmând aceasta, nu negăm existența unui folclor medieval despre Vlad Tepeș care să traducă (cum spune autorul la p. 59) „cultul poporului nostru pentru eroul său”; el nu poate să căută însă în legendele lui P. Ispirescu, ci în acelea scrise în limba slavonă de un român din sec. XV, ca și în acele strînse de Georgeta Ene și care s-au dovedit a nu fi de proveniență cultă.

Lucrarea se încheie cu un lung și bine informat capitol privind ecourile povestirilor despre Tepeș în literatura și arta universală și românească (p. 61–97). După ce arată că aprigul voievod a devenit „cel dintil erou de stirpe românească intrat în atenția literaturii universale” (p. 61–62), autorul urmărește în primul paragraf modul cum a fost prezentat eroul nostru mai întâi de contemporanii săi străini: Niccolò de Modrussa, papa Plus al II-lea, cronicarul Unrest, rapsodul M. Beheim, cronicarul Antonio Bonfini etc., apoi de diversi alți scriitori, dintre care un rol de seamă îl ocupă Bram Stoker, scriitorul ce î-a asigurat lui Drăculea o tristă și neinerită fată.

Tratarea în același paragraf a tuturor producătorilor străini relative la Vlad Tepeș, indiferent de vremea în care au fost scrise, nu mi

se pare prea judicioasă ; mai întii, operele unor contemporani ai lui Vlad Tepeş (de pildă episcopul de Modrussa) nu pot fi considerate „ecouri ale povestirilor” despre Tepeş, deoarece autorul înregistrează povestirile direct din spusele unor martori oculari, nu ca ecouri ale unor povestiri. Nici *Comentariile* lui Plus al II-lea nu pot fi considerate „ecouri” ale acestor povestiri, cind se ştie că ele cuprind primele înregistrări ale narăriunilor germane. Ce să mai spunem de lucrările lui Radu Florescu și R.T. Mc Nally, bazate (cum spune autorul la p. 78) pe o „vastă documentare și cercetare”? Pot fi acestea considerate simple „ecouri”? De aceea cred că era mult mai bine dacă autorul și-ar fi intitulat altfel capitolul cu privire la aşa-numitele „ecouri”.

Dincolo însă de această mărunță observație de metodă, trebuie să subliniem bogăția de informații a autorului în acest domeniu unde se simte în largul său. Deosebit de interesantă mi se pare analiza făcută de I. Stăvăruș românului lui Bram Stoker, ca și a imprejurărilor care au dus la crearea acestei opere care a pus în umbră adevarata imagine a lui Vlad Tepeş. Fiind vorba și de literatura istorică, nu ar fi fost rău ca — pentru întregirea imaginii — autorul să citeze și alți scriitori străini, în primul rînd pe orientalistul I. Hammer, pe J. Carra, W. Wilkinson etc.

Bine informat se dovedește și autorul și cu privire la prezentarea personalității lui Tepeş în literatura română, începînd cu umanistul Nicolaus Olahus și terminînd cu Marin Sorescu și Mihai Beniuc. Poate nu ar fi fost rău ca I. Stăvăruș să fi arătat că, în general, literatura română a păstrat o cu totul altă imagine despre Vlad Tepeş decît literatura apuseană despre Dracula.

Urmează apoi un scurt paragraf despre Vlad Tepeş în arta universală și românească (p. 94—97). Observăm și aici că reprezentările viteazului domn în artă nu pot fi considerate „ecouri ale povestirilor”. În plus, paragraful este în mare parte tributar lucrării lui Ștefan Andreescu.

Sintem întru totul de acord cu autorul cînd spunem că cinematografia românească a rămas datore cu o „replică viguroasă împotriva atitor mistificării” (p. 97); după cum știm, un asemenea film a și apărut pe ecrane la începutul anului.

În anexele cărții sale autorul prezintă pentru prima oară împreună textul narăriunilor germane (după ed. Strassburg, 1500), al celor slave (după ed. Pandele Olteanu), al povestirilor românești (cele mai multe după P. Ispirescu), precum și extrase din cronicile turcesti și bizantine. Prin publicarea lor (îndeosebi a celor germane cu traducere), autorul a făcut un mare serviciu publicului larg, dornic să cunoască aceste povestiri. Cred că ar fi fost bine ca la traducerea povestirilor germane să se fi identificat unele personaje și localități; astfel Laslo este Vladislav (p. 136), Offen este Buda (p. 144) etc. Nu era lipsită de interes și traducerea poemului lui Behaim.

Cu toate lipsurile semnalate sau punctele de vedere ce ne deosebesc de autor, considerăm cărtea lui I. Stăvăruș o lucrare utilă mai ales pentru publicul larg de cititori care va găsi aici multe lucruri interesante privind faima de care s-a bucurat Drăculea, ca și textul a numeroase povestiri despre celebrul și viteazul nostru volevod

Nicolae Stoicescu

J. DEMEL, *Aleksander Jan Cuza książę Rumunii* (Alexandru Ioan Cuza, principe al României), Edit. Institutului Național „Ossoliński”, Wrocław, 1977, 244 p.

Institutul „Ossolineum” din Wrocław desfășoară o amplă și fructuoasă activitate de popularizare a istoriei. Aceasta se face prin două cicluri de publicații, primul fiind cel de istorie generală, în care a apărut, în 1970, și *Istoria României* în limba polonă, al doilea, cel de biografii, în care a văzut lumina tipărirului carteia ce formează obiectul recenziei de față. Ambele opere aparțin istoricului polon Juliusz Demel, excelent cunoscător al limbii și istoriei noastre, profesor la Universitatea din Wrocław.

Alexandru Ioan Cuza, principe al României este înainte de toate o caldă evocare a personalității domnului Unirii noastre și o

reușită operă de popularizare a remarcabililor sale fapte în rîndurile publicului polonez iubitor de istoric. Autorul folosește, am putea spune, întreaga informație ce î-o oferă literatura istorică polonă și română a epocii, fapt ce se poate constata și din principalele indicații bibliografice ce le dă separat, la sfîrșitul lucrării. Găsim în această literatură și material documentar nou de proveniență polonă, necunoscut pînă acum biografilor români ai lui Cuza. Aceasta, ca și folosirea relațiilor poloneze contemporane privitoare la ilustrul domn român, dau o valoare deosebită lucrării, făcînd-o cu atât mai folositore cercetării noastre istorice.

domnul care luase măsuri aspre împotriva negustorilor săși.

I. Stăvăruș compară textul unora din aceste povestiri cu acela al scrisorilor lui Dan al III-lea, arătind că ele prezintă „fzbitoare asemănări” (p. 29). D-șa consideră această afirmație drept o „teză originală” (p. 198), omițind desigur faptul că o asemenea constatare au făcut-o și alții înaintea d-sale, N. Iorga, în primul rînd (vezi „Convorbiri literare”, 1901, p. 151), ca și autorul acestor rînduri.

De altfel, nu este singurul caz în care autorul susține că este original și că nimenei înaintea d-sale nu a mai făcut descoperiri similare; la p. 184 se afirmă, de pildă, că „nimeni” nu a semnalat încă o culegere independentă de legende turcești și bizantine, deși această problemă a fost tratată pe larg de Ștefan Andreescu care a susținut „ideea unei tradiții orale pozitive asupra lui Vlad Tepeș, răspindite pe întreaga arie a sud-estului Europei” (*Premières formes de la littérature roumaine en Transylvanie de la version slave de récit sur le voivode Dracula*, în „Revue des études sud-est européennes”, XIII, 1975, nr. 4, p. 511–524). Am putea înmulți numărul exemplelor în care autorul își însușește ideile altora fără să-i citeze, dar nu acesta este scopul recenziei noastre.

Prezentarea narațiunilor slavone formează obiectul cap. III (p. 40–49); aceste narațiuni sunt comparate cu cele germane, arătindu-se că primele au altă optică, „uneori diametral opusă aceleia pe negativ a versiunii germane” (p. 42). Povestirile sunt grupate după conținut în trei categorii: cu caracter istoric, justițiar și moralizator.

Consider că autorul ar fi trebuit să discute mai pe larg fondul folcloric care a stat la baza tuturor legendelor despre Vlad Tepeș. După căderea acestuia existau deja două categorii de povestiri despre faptele fostului domn al Țării Românești: unele – ca cele auzite de N. de Modrussa de la regele Matei Corvin – care urmăreau să pone greasă pe domn, și altele – de genul celor aflate de același episcop de la foștili ostași sau boieri ai lui Vlad Tepeș – care erau favorabile viteazului domn, ale cărui fapte de arme le preamăreau. Astfel stind lucrurile, narațiunile slavone nu mai pot fi considerate drept o „replică polemică” la cele germane (cum afirmă autorul la p. 42, urmând pe P.P. Panaiteanu) și nici ca fiind (unele din ele) tributare spiritului narațiunilor germane (p. 47). Este vorba de două moduri diferite de a prezenta viața și îsprăvile lui Vlad Tepeș, moduri care reflectă fiecare poziția unui anumit grup social și etnic și care nu aveau cum să se influențeze.

Cred că după acest capitol ar fi trebuit să armeze un altul (care lipsește), în care să se

rezinte o altă zonă folclorică, cea a sud-estului European, în care predomină viteja voievodului. În felul acesta am fi avut mai clară imaginea geografică a zonelor europene în care Vlad Tepeș este cunoscut prin prisme diferite: în Europa centrală domină trăsăturile de *cruzime nemotivată*, în ceea răsăriteană domnul este un *suveran aspru dar drept*, modelul suveranului autoritar, iar în ceea sud-est europeană se scoate în relief *viteja neasemănătoare* a lui Tepeș, viteje în fața căreia pălesc acuzațiile de cruzime.

Capitolul al IV-lea prezintă pe scurt povestirile românești despre Vlad Tepeș (p. 50–56). Autorul aflat din lucrarea subsemnatului de faptul că Georgeta Ene a strins o serie de povestiri din zona Argeș, dar curiozitatea sa s-a oprit aici, considerind că materialul „asteaptă și publicat” (p. 52). Între timp, însă, G. Ene a publicat un articol despre acest material (*Romanian folklore about Vlad Tepeș*, în „Revue des études sud-est européennes”, 1976, nr. 4, p. 581–590), pe care autorul nu-l cunoaște și fără de care concluziile sale sunt incomplete.

Capitolul al V-lea urmărește un scop ambicios, și anume de a dovedi că nucleul folcloric arhetipal al povestirilor medievale despre Vlad Tepeș ar fi fost constituit în mediul românesc. Autorul nu reușește să ne convingă întrucât utilizează ca material de bază legendele publicate de Petre Ispirescu, care – aşa cum a arătat A. Balotă în „Studii și cercetări de lingvistică”, 1962, nr. 1, p. 96–97 – sănătă creștini culte tîrzii, fiind preluate din povestirile slavone sau din narațiunile germane. Afirmand aceasta, nu negăm existența unui folclor medieval despre Vlad Tepeș care să traducă (cum spune autorul la p. 59) „cultul poporului nostru pentru eroul său”; el nu poate fi căutat însă în legendele lui P. Ispirescu, ci în acelea scrise în limba slavonă de un român din sec. XV, ca și în acele strîns de Georgeta Ene și care s-au dovedit a nu fi de proveniență cultă.

Lucrarea se încheie cu un lung și bine informat capitol privind ecourile povestirilor despre Tepeș în literatura și arta universală și românească (p. 61–97). După ce arată că aprigul voievod a devenit „cel dintâi erou de stirpe românească intrat în atenția literaturii universale” (p. 61–62), autorul urmărește în primul paragraf modul cum a fost prezentat eroul nostru mai întâi de contemporanii săi străini: Niccolò de Modrussa, papa Pius al II-lea, cronicarul Unrest, rapsodul M. Beheim, cronicarul Antonio Bonfini etc., apoi de diversi alți scriitori, dintre care un rol de seamă îl ocupă Bram Stoker, scriitorul ce l-a asigurat lui Drăculea o tristă și neimeritată fatmă.

Tratarea în același paragraf a tuturor producțiunilor străine relative la Vlad Tepeș, indiferent de vremea în care au fost scrise, nu mi

se pare prea judicioasă ; mai întii, operele unor contemporani ai lui Vlad Tepeş (de pildă episcopul de Modrussa) nu pot fi considerate „ecouri ale povestirilor” despre Tepeş, deoarece autorul înregistrează povestirile direct din spusele unor martori oculari, nu ca ecouri ale unor povestiri. Nici *Comentariile* lui Pius al II-lea nu pot fi considerate „ecouri” ale acestor povestiri, cind se stie că ele cuprind primele înregistrări ale nărațiunilor germane. Ce să mai spunem de lucrările lui Radu Florescu și R.T. Mc Nally, bazate (cum spune autorul la p. 78) pe o „vastă documentare și cercetare”? Pot fi acestea considerate simple „ecouri”? De aceea cred că era mult mai bine dacă autorul și-ar fi intitulat altfel capitolul cu privire la așa-numitele „ecouri”.

Dincolo însă de această mărunță observație de metodă, trebuie să subliniem bogăția de informații a autorului în acest domeniu unde se simte în largul său. Deosebit de interesantă mi se pare analiza făcută de I. Stăvăruș romanului lui Bram Stoker, ca și a imprejurărilor care au dus la crearea acestei opere care a pus în umbră adevărata imagine a lui Vlad Tepeş. Fiind vorba și de literatura istorică, nu ar fi fost rău ca — pentru întregirea imaginii — autorul să citeze și alii scriitori străini, în primul rînd pe orientalistul I. Hammer, pe J. Carra, W. Wilkinson etc.

Bine informat se dovedește și autorul și cu privire la prezentarea personalității lui Tepeş în literatura română, începînd cu umanistul Nicolaus Olahus și terminînd cu Marin Sorescu și Mihai Beniuc. Poate nu ar fi fost rău ca I. Stăvăruș să fi arătat că, în general, literatura română a păstrat o cu totul altă imagine despre Vlad Tepeş decît literatura apuseană despre Dracula.

Urmează apoi un scurt paragraf despre Vlad Tepeş în arta universală și românească (p. 94—97). Observăm și aici că reprezentările viteazului domn în artă nu pot fi considerate „ecouri ale povestirilor”. În plus, paragraful este în mare parte tributar lucrării lui Ștefan Andreescu.

Sîntem întru totul de acord cu autorul cînd spun că cinematografia românească a rămas datoare cu o „replică viguroasă împotriva atitor mistificări” (p. 97); după cum știm, un ascmenie film a și apărut pe ecrane la începutul anului.

În anexele cărțil sale autorul prezintă pentru prima oară împreună textul nărațiunilor germane (după ed. Strassburg, 1500), al celor slavone (după ed. Pandele Olteanu), al povestirilor românești (cele mai multe după P. Ispirescu), precum și extrase din cronicile turcești și bizantine. Prin publicarea lor (îndeobîtă a celor germane cu traducere), autorul a făcut un mare serviciu publicului larg, dornic să cunoască aceste povestiri. Cred că ar fi fost bine ca la traducerea povestirilor germane să se fi identificat unele personaje și localități; astfel Laslo este Vladislav (p. 136), Offen este Buda (p. 144) etc. Nu era lipsită de interes și traducerea poemului lui Beheim.

Cu toate lipsurile semnalate sau punctele de vedere ce ne deosebesc de autor, considerăm cartea lui I. Stăvăruș o lucrare utilă mai ales pentru publicul larg de cititori care va găsi aici multe lucruri interesante privind faima și care s-a bucurat Drăculea, ca și textul a numeroase povestiri despre celebrul și viteazul nostru volevod

Nicolae Stoicescu

J. DEMEL, *Aleksander Jan Cuza książę Rumunii* (Alexandru Ioan Cuza, principe al României), Edit. Institutului Național „Ossoliński”, Wrocław, 1977, 244 p.

Institutul „Ossolineum” din Wrocław desfășoară o amplă și fructuoasă activitate de popularizare a istoriei. Aceasta se face prin două cicluri de publicații, primul fiind cel de istorie generală, în care a apărut, în 1970, și *Istoria României* în limba polonă, al doilea, cel de biografii, în care a văzut lumina tipăriștilor carteaua ce formează obiectul recenziei de față. Ambele opere aparțin istoricului polon Juliusz Demel, excelent cunoscător al limbii și istoriei noastre, profesor la Universitatea din Wrocław.

Alexandru Ioan Cuza, principe al României este înainte de toate o caldă evocare a personalității domnului Unirii noastre și o

reușită operă de popularizare a remarcabililor sale fapte în rîndurile publicului polonez iubitor de istoric. Autorul folosește, am putea spune, întreaga informație ce i-o oferă literatura istorică polonă și română a epocii, fapt ce se poate constata și din principalele indicații bibliografice ce le dă separat, la sfîrșitul lucrării. Găsim în această literatură și material documentar nou de proveniență polonă, necunoscut pînă acum biografilor români ai lui Cuza. Aceasta, ca și folosirea relațiilor poloneze contemporane privitoare la ilustrul domn român, dau o valoare deosebită lucrării, făcînd-o cu atit mai folositoare cercetării noastre istorice.

„Ideeoa conducătoare a acestui studiu — scrie autorul în al său cuvînt înainte — a fost să-l înfățișeze pe eroul său pe căt este cu puțină sub toate fețele și fără părtinire, în realizările și eșecurile, în înălțările și căderile, în strălucirile și umbrele sale”. Telul a fost atins de autor, și acest lucru îl spunem cu toată convingerea.

Cartea cuprinde trei capitole, fiecare cu subîmpărțirile sale. În primul capitol, *Drumul spre tron*, materia este tratată în patru subcapitole. În cel dinții, intitulat „Tineretea”, autorul se ocupă de originea, anii tineretii, studiile și căsătoria lui Cuza. Iată și portretul acestuia, aşa cum îl schițează autorul: „din relațiile contemporane păstrate, ce-i drept puțin numeroase și nu prea întinse, apare imaginea unui bărbat tinăr, de statură mijlocie, bine făcut, frumos, cu un aspect exterior fermecător. Fața cu trăsături regulate, bărbătești, nasul și gura proeminente, ochii albaștri-verzui, părul lucios, ușor buclat. Maniere politicoase, elegante, comportare amabilă, neslită. L-a caracterizat o via inteligență, o ușurință în exprimare, o promptitudine și caușicitate în replică, vorba de duh nelipsită de ironie, adesea usturătoare, căci nu-i plăcea să-și ascundă părerea. Avea o fire sinceră, curajoasă, strânsă de ipocrizie, aviditate, dorința de a se ridica în dauna altora. Pe lîngă aceasta, o natură activă, plină de energie, de mobilitate, de spontaneitate, ostilă ceremoniei umflate, rigide” (p. 10–11). În subcapitolul al doilea „Patria”, se face o scurtă incursiune în istoria Principatelor de la întemeiere piñă la unire și se schițează situația lor politică, economică și socială, precum și evoluția burgheziei în perioada din preajma unirii. Aici se cer însă unele retușări. Mai întîi, în legătură cu situația politică internă se spune că potrivit acordului de la Balta-Liman din 1849 în Principate adunările boierești, eligibile piñă atunci, au fost înlocuite cu „divanuri” convocate pentru sarcini definite, adică „ad-hoc” (p. 42). Este vorba de o confuzie ce o face autorul între „divanuri”, în sens de parlamente boierești, și „divanurile ad-hoc”, care au fost convocate pentru un scop definit o singură dată în 1857, și anume acela de a se cunoaște de către puterile europene garante doleanțele românilor în legătură cu viitoarea organizare a Principatelor, potrivit hotărîrillor tratatului de la Paris, și în care au fost reprezentate toate clasele sociale, inclusiv țărânești. În ceea ce privește situația economică, autorul, influențat prea tare de relațiile contemporane de proveniență polonă, scrie despre țărani români că „trăiau în condiții materiale miserabile, se gospodăreau în mod primitiv și își acopereau cerințele fundamentale în cadrul acestei economii naturale. Lipșeau de cultură, ei vegetau în umbra curților boierești și în

cea a reprezentanților, în general brutali și demoralizați, ai autoritatii de stat și ai bisericii” (p. 18). O imagine, după noi, prea sumbră și depărtată de realitate și care se potrivește mai curind țărânimii din Galicia și din alte țări vecine decit celei din Principate, știut fiind, mai ales din recentele cercetări în acest domeniu, că gospodăria țărânească românească depășise de mult stadiul economici naturale și intrase în contact strîns cu piața. Analiza autorului se extinde și asupra românilor din Transilvania, arătând că aceștia constituiau 2/3 din totalul populației acestei țări, dar că erau reduși la rolul de masă dependentă și exploatață, indeosebi țărânească. Acolo, în aspirație luptă pentru drepturile naționale fundamentale, s-a cristalizat mișcarea națională modernă românească, care a căutat sprîjini și și-a pus speranță în viitorul țărilor române de la sud și răsărit de Carpați și care a trasat calea ideii de unitate politică a tuturor românilor. Si cultura românească își găsește locul cuvenit în expunerea autorului, după care, noile realizări culturale, înșăpătuite prin efortul comun al tuturor țărilor române, într-o colaborare din ce în ce mai strânsă, au avut o mare însemnatate pentru fundamentarea și generalizarea sentimentului de comunitate națională, deschizînd cel mai de vreme drumul ideii de unitate politică și de unificare teritorială. Mai departe, autorul arată că în această epocă existau anumite legături între destinele poporului român și cele ale poporului polon. Ambele luptau pe căi și în condiții diferite pentru același tel: independență și unitatea națională. În acest context autorul se ocupă de refugiații poloni după insurecția din 1830–1831 și răscoala din Cracovia și Galicia din 1816 în țările române care au format pentru ei un teren ospitalier de activitate politică. Al treilea subcapitol, „Cariera”, trece în revistă activitatea publică a lui Cuza începînd cu anul 1842 piñă la unire, inclusiv rolul jucat de el în revoluția de la 1848 în țările române a cărei desfășurare și ale cărei legături cu emigratiile polone sunt redate succint. Expunerea este impletită cu evenimentele care s-au succedat în istoria Principatelor și în cea a relațiilor polono-române, care au cunoscut o nouă animare cu prilejul războiului Crimeii și în perioada imediat următoare. Ultimul subcapitol, „Unirea” este dedicat acestui important eveniment din istoria noastră, la care s-a ajuns prin dubla alegere a lui Cuza ca domn al Principatelor Unite. Cu obiectivitatea cunoscută, care constituie o calitate de bază a autorului, este redat ecoul unirii în sinul emigrației polone. Se arată, aşadar, că dubla alegere a lui Cuza a fost primită de unii poloni cu netă antipatie, aceasta pentru motivul că ei vedea în

ea, și nu fără temei, înainte de toate un act politic îndreptat împotriva intereselor și voinței Turciei. În ajutorul căreia polonii își puseșeră mari speranțe pentru recistigarea independenței patriei lor. De aici și sprijinul dat în 1859 de un grup de emigranți poloni lui Grigore Ghica în complotul acestuia de a-l înlătura pe Cuza. Întîlnind în poloni o forță potrivnică lui și care se sprijinea pe dușmanii săi, Cuza a adoptat față de ei o atitudine de neincredere și antipatie, lucru considerat natural de autor, care arată însă că, în principiu, domnitorul a fost și a rămas binevoitor față de acești neastimpărați și incomozii oaspeți de la nord, pentru care a avut multă înțelegere și îngăduință. Subcapitolul se încheie cu descrierea triumfalei călătoriei făcute de Cuza după alegerea sa la București și înapoi la Iași.

Al doilea capitol, „*Domnia*”, cuprinde și el patru subcapitole. În primul, sub titlul „*Începuturile*”, se scot în evidență eforturile depuse de domnitor pentru a obține confirmarea și recunoașterea internațională a dublei sale alegeri și călătoria sa în acest scop la Constantinopol (1860); greutățile întâmpinate și învinse în munca sa de organizare și unificare a administrației nouului stat; tratativele sale cu emigrația revoluționară maghiară împotriva Austriei; soarta căsnicii sale cu doamna Elena. Subcapitolul următor „*Adversități*” se ocupă de anii de luptă constituțională și de administrația țării sub guvernele Catargiu și Cretzulescu, de încercarea hoierimii conservatoare de a soluționa în favoarea ei problema agrară, fără împroprietărirea țărănilor prin proiectul de reformă votat de Cameră dar respins de Cuza (1862), de creșterea opoziției parlamentare (1862–1863), de atitudinea ei tot mai violentă, de monstruoasa coaliție, de tranzitul armelor rusești pentru Serbia, de intensificarea aceleiași opoziții, de guvernul Kogălniceanu, de secularizarea averilor mănăstirești, de activitatea guvernamentală și parlamentară după secularizare, de lupta domnitorului cu majoritatea conservatoare din Cameră, ostila împroprietării țărănilor, de lovitura de stat, noua lege electorală și legea rurală.

Dar cel mai original și care ar putea suscita mai mult interesul istoricilor români este subcapitolul intitulat „*Polonii*”, în care autorul analizează activitatea emigrației polone din Principate în timpul insurecției din Regatul Poloniei rusești din 1863/1864. Cu această ocazie se dă un scurt istoric al acestei emigrații începând ca anul revoluționar 1848 pînă la sfîrșitul domniei lui Cuza, efectivul ei (500 de persoane în 1860 în Principate, 300 în Dobrogea), proveniența socială, ocupația și vederile politice ale emigranților, gataoricind să pornească o nouă acțiune pentru eliberarea

patriei lor. Se descrie apoi cu lux de amănunte activitatea colonelului Z. Milkowski având ca misiune crearea unei „legluni” pe teritoriul Moldovei. Milkowski, care se afla de mai mult timp la noi și care ne cunoșteau bine limba, a reușit în 1862 să grupeze în jurul său circa 100 de poloni, mulți dintre aceștia venind de la scoala militară polonă din Genova. Intensificarea afloanei polonilor a neliniștit autoritățile românești deoarece acțiunea polonă, desfășurată destul de pe față și tolerată la început de români, n-a fost trecută cu vederea de puterile vecine. La intervenția lor, guvernul român a interzis concentrarea polonilor în centre urbane mai mari, ca București și Iași, și a dat ordin celor ce n-aveau pașaport să părăsească țara. Ba mai mult, la mijlocul lui ianuarie 1863, cînd în Regatul Poloniei pregătirile pentru insurecție erau terminate, autoritățile românești au trecut la stăruința consulilor puterilor vecine, la arestările și expulzările de emigranți poloni. Atunci și Milkowski, numit de conducerea insurecției polone „comandant militar în Rutenia și Orient”, cu misiunea de a lăua legătura cu guvernul român, a fost silit să părăsească Moldova și să-și găsească un punct de sprijin la Tulcea, în Dobrogea, pe atunci sub stăpinirea turcească. Autorul recunoaște că guvernul român a luat asemenea măsuri pentru a nu fi acuzat de călcarea neutralității țării de către refugiații polonici care se concentrau de-a lungul frontierei și colaborau cu compatrioții lor, care se aflau în stare de război cu una din puterile vecine. Izbucrenirea insurecției și lupta polonilor pentru libertate au fost salutate cu multă simpatie de populația românească. S-au strîns fonduri pentru poloni. În primăvara anului 1863, odată cu schimbarea în bine a poziției Franței față de insurecția polonă, s-a inducît și atitudinea guvernului român față de emigranții poloni. Aceștia n-au mai întâmpinat dificultăți în trecerea lor spre cîmpul de luptă și în scurt timp un mare număr dintre ei a părăsit țara. S-au recrutat voluntari, s-au transportat și s-au făcut depozite de arme la frontieră țării, s-a fabricat munitione pentru insurgenți, ba s-a proiectat să li se dea și armele franceze ce se aflau la Iași și care fusese destinate anterior maghiarilor împotriva Austriei. Dar cînd s-a schițat posibilitatea intervenției puterilor apusene în favoarea Poloniei, pentru români a renăscut primejdia din partea Austriei, căci pentru a cîștiga această putere pentru cauza Poloniei, diplomația polonă și cea franceză au reactualizat vechile planuri de recompenzare teritorială pentru monarhia habsburgică în Principate, în schimbul unei eventuale renunțări la Galicia. Reprezentanții diplomației polone au căutat, fără succes însă, să obțină pentru acest tîrg și acordul Angliei.

În această chestiune firește că partea polonă nu s-a putut aștepta la vreo concesie din partea română, iar Cuza a declarat reprezentantului Guvernului Național al insurecției că și va apăra țara cu arma în mină. Iar la sfîrșitul lui mai același an de partea polonă se nota că domnitorul ar fi răspuns refugiaților că nu va admite trecerea lor în număr mai mare și înarmăți prin țară spre cimpurile de bătăie ale insurecției. Totuși, Mîlkowski, la ordinul autorităților acesteia, a continuat să organizeze grupuri înarmate în Tulcea, de unde urma să pornească expediția militară polonă în sus pe Prut, spre miazănoapte. Marsul său prin România Mîlkowski îl concepea însă mult mai amplu decât ca o simplă acțiune militară; el vedea în el înainte de toate o „forțare a trecerii” prin țară, o „deschidere a echuzelor canalului ajutorului din afară” pentru insurecția polonă. După el, „importanța internațională a chestiunii” constă în trecerea pe față, în mod deschis, a unui detașament polon armat prin România, adică în violarea dreptului internațional în cel mai sensibil punct pentru diplomația europeană, pentru chestiunea orientală. Și aceasta, pentru motivul că faptul ca atare al trecerii cuarma în mină prin țară ar atrage România, și prin ea Turcia, iar prin aceasta din urmă Europa, în sfera unei participări active la insurecția polonă” (p. 144).

Era vorba deci de o acțiune politică, de provocare a unui conflict internațional. Cu atât mai mult, cu cât expediția, în caz de reușită, nu s-ar fi mărginit numai la trecerea în sine, ci Mîlkowski intenționa să pună chiar stăpniire pe o parte de teritoriu din nordul Moldovei, ideea la care a renunțat numai din cauza că n-avea forțe suficiente. Potrivit planului final, detașamentul urma să plece din Tulcea, să treacă Dunărea în sudul Basarabiei, apoi Prutul la Gogești, să se imbarce în trăsuri și să se îndrepte spre Iași, acolo să ia armele din arsenal, să treacă apoi din nou Prutul și să se îndrepte spre Hotin. Expediția a avut aprobată Guvernul Național polon. Autorul arată că principală greșeală a comandanțului expediției a fost aceea că n-a luat în considerație amploarea riscului ei. El a contat pe faptul că românii nu-i vor tăia calea, căci era doar vorba de patria polonă, de apărarea ei. Cu obiectivitatea ce-i face cinstă, autorul ia, pe bună dreptate, în apărare poziția românilor, reproșind, în schimb, lui Mîlkowski că „n-a recunoscut dreptul identic al celeilalte părți (adică a celei românești) la apărarea patriei sale de primejdie, mai cu seamă pe propriul ei pămînt” (p. 146). Cuza știa de pregătirile polonilor. El le-a sugerat chiar o soluție ce n-ar fi compromis România și anume trecerea prin teritoriul ei în grupuri mici, care să ia armele abia la frontieră de

nord a țării din depozitele răspîndite acolo. Probabil că și-a dat chiar consumămintul să ia arme din Iași. Mîlkowski însă l-a respins propunerea, care ar fi eliminat scopul politic al expediției sale. Domnitorul și guvernul său se temeau de intervenția Rusiei, dacă ar fi permis trecerea armatelor, a polonilor prin țară. Autorul consideră juste asemenea temeri. „Tragică situație — observă domnia sa — a constat în faptul că pe lingă convergență fundamentală a tendințelor ambelor popoare, polon și român, care luptau pentru neînfrângere, au avut loc și ciocniri imediate de interes”. Căci acum, în timpul insurecției polone, un conflict european a constituit o speranță pentru poloni și un pericol pentru români; primii ar fi putut spera să-și redobindească independența țării, cel de al doilea să-și piardă independența relativă, abia obținută. Pentru poloni actual, în raport cu situația politică din Europa sud-estică, era sloganul „cu cît mai rău, cu atât mai bine”, cîtă vreme pentru români o stabilizare a relațiilor internaționale le crea perspective mai largi pentru viitor (p. 148). Cu toate acestea, expediția lui Mîlkowski a avut loc. Autorul urmărește în amănunte desfășurarea ei: Pornită din Tulcea în noaptea de 11 spre 12 iulie stil nou 1863, cu un efectiv abia de 213 oameni, bine însă înarmăți, aceștia au trecut Dunărea pe un vapor englez, dar n-au putut pătrunde prin rejeaua trupelor române; urmăriți de un detașament de soldați români de cîteva ori mai puternic și refuzind să depună de bunăvoie armele, ei au respus la 15 iulie, la Costangalia Bojenari atacul românilor, dar două zile mai tîrziu, după trecerea Prutului, au fost siliți să capituzeze la Rînzeszti, unde au fost dezarmați. Cuza a dat imediat ordin ca ei să fie tratați cît mai bine din toate punctele de vedere. Cei răniți la Costangalia au fost îngrijiti în spitalul din Galați, iar cei bolnavi, care au depus armele la Rînzeszti, în spitalul din Bîrlad. Cei căzuți din partea polonă au fost înmormântați cu onoruri militare. În continuare, autorul arată că ciocnirea de la Costangalia a fost o întâmplare nefericită atât pentru insurecția polonă cît și pentru guvernul român, stîrnînd consternare și foarte diferite reacții în România și în sunul emigrației polone. Și din partea polonă părerile au fost foarte împărțite. Unii spună că expediția a dat rezultate pozitive intrucît a făcut să crească în societatea românească simpatia pentru insurecția polonă, iar acest fapt a determinat autoritățile românești să-și schimbe oarecum atitudinea. Alții și-au manifestat dezamăgirea. În sfîrșit, reprezentanții aristocrației polone din emigrație au condamnat acțiunea lui Mîlkowski ca una care a indispuș pe Cuza față de poloni. „Polonilor — spune autorul — le-a fost greu să recunoască inopportunitatea acțiunii lor” (p.

151). De aceea, cei mai mulți și-au manifestat decepția și reproșul față de români. Pe altă parte, ținind seama de atitudinea Franței, care susținea insurecția, Cuza a căutat să șteargă impresia defavorabilă ce o provocase incidentul cu poloni. Milkowski, chemat de el, n-a scăpat de reproșuri și a afirmat că va fi expediat, împreună cu cel mai mulții dintre soldații săi, în Turcia, și numai la rugămintea sa domnitorul a permis ofițerilor și unei părți din subalterni să plece pe nevăzute, în grupuri mici, în Polonia. Tot atunci a permis să restituie armele depuse de răsculați și a fost de acord să elibereze pe toți polonii, stabiliți în țară și arestați în legătură cu expediția. Mai tîrziu, domnitorul a promis polonilor să le înlesnească tranzitul de arme și de oameni, ba chiar să le dea voie să-și organizeze o trupă de atac la hotarul de nord al țării, în cazul însă numai dacă francezii ar fi continuat să susțină cauza polonă, și eventual să încheie o înțelegere formală româno-polonă în septembrie 1863.

Dar în toamna aceluia an situația polonilor s-a înrăutățit. Încercările Franței de a organiza o intervenție în favoarea Poloniei s-au izbit de rezulțat Angliei și de rezistență mascată a Austriei. Și din nou Guvernul Național și politicienii poloni din emigrație au revenit la planurile lor anterioare de compensare a Austriei cu teritoriul românesc. Cu toate acestea, România a servit mai departe de teren comod pentru multe acțiuni ale insurenților poloni. Guvernul român s-a făcut că nu vede crearea de noi centre de concentrare polonă în Moldova, dar a fost mai deosebit de impotriva organizării pe teritoriul țării de detașamente înarmate. Partea polonă s-a revansat față de români printr-o atitudine binevoitoare în problema secularizării averilor mănăstirești. Datorită relațiilor ramificate ale emigratiei și diplomației polone cu cercurile conducătoare din Franța și Anglia, precum și cu presa din aceste țări, ajutorul polonilor în acest domeniu a avut o însemnatate cu totul reală. Ca răspuns domnitorul și doamna s-au angajat personal în acțiunea de ajutorare a refugiaților poloni. Situația lui Cuza a devenit însă mai încurcață când Franța a dat înapoi în față unui conflict armat european și a insucceselor insurecției din Polonia. De aceea, cu toată bunăvoiețea sa și în general a românilor față de poloni, asistența pentru aceștia, deși a continuat, a slăbit treptat. Perspectiva înfringerilor insurecției a creat o nouă situație, care a introdus în relațiile polono-române elementul nelinăscriderii reciproce crescînd. Guvernul român a fost silit să se adapteze politicii puterilor vecine față de insurecția polonă, în schimb de partea polonă s-a decis să se recurgă la măsuri radicale atât în Polonia cit și în

România. La București unii emigranți au lansat proiectul provocărilor de ciocniri armate la granița româno-rusă pentru a se duce la ocuparea României, iar prin aceasta la izbucnirea mult doritului conflict european. Unii insurenți poloni s-au gîndit chiar la înlăturarea lui Cuza. Aceste proiecte și întreprinderi au provocat neliniștea și aversiunea guvernului român, care a dizolvat grupările din Moldova și a limitat activitatea polonilor în țară. Toate acestea au dus la răcirea raporturilor dintre poloni și domnitor. „Partea polonă – continuă autorul – l-a acuzat de schimbarea atitudinii, de inconsanță, de neținerea promisiunilor. Fără îndoială că politica lui Cuza față de evenimentele polone a trecut prin diferite faze, la fel ca și politica tuturor statelor interesate. Ea a prezentat deci o linie în zigzag, fiind rezultanta situației date a problemei polone pe arena internațională, a poziției Franței și a puterilor vecine, iar într-o anumită măsură și a situației interne din România. Elementele ei permanente au fost apărarea intereselor naționale și simpatia sa personală pentru cauza polonă. Politica sa externă a fost însă variabilă, dependență de factorii umintiți, de gradul de adaptare a intereselor de atunci române și polone, uneori contrare proprietăților intenției ale domnitorului. Aceste complicații n-au fost observate adesea de partea polonă” (p. 161).

Poloni au avut, prin urmare, mult de a face în epoca lui Cuza cu România și cu problemele ei, indirect, iar adesea și direct. Sute dintre ei s-au perindat atunci prin țările române, între care și o seamă de personalități marcante din istoria Poloniei. Au rămas urme de aceste contacte, și anume impresii, observații, reflexii, cuprinse în corespondența oficială sau în cea privată, declarări publice, documente, memorii, toate referitoare la Principate, la societatea românească și la persoana domnitorului. Pe baza acestui material, autorul urmărește modul cum au privit poloni pe țarul românesc, economia țării, starea comunicățiilor, a comerțului, a orașelor, viața cotidiană, situația sanitară etc. Multe lucruri din România li s-au prezentat altfel decât în țările din Europa apuseană și centrală. În societatea românească de atunci au observat înainte de toate enormă prăpastie între boierime și țărânie, starea înapoiată a clerului, caracterul blind și liniștit al poporului, nivelul scăzut al învățămîntului, huzurul clasei boierești. Nu le-a scăpat din vedere înapoierea în domeniul relațiilor social-politice. Chiar și acelora care au apreciat pozitiv schimbările în relațiile politice interne românești, nu totdeauna le-a plăcut direcția lor, mai ales în lumina evenimentelor polono-române din 1863–1864,

interpretate unilateral de ei. Sunt citate personalitățile mai de seamă din România de atunci care au făcut o bună impresie asupra polonilor. Pentru poloni mai importantă a fost politica externă a lui Cuza și poziția sa personală față de cauza lor. S-a subliniat deci că această politică n-a fost cu totul independentă. În schimb, atitudinea domnitorului față de poloni a fost considerată aproape de toți drept binevoitoare. Iar despre țara pe care au vizitat-o, de care s-au interesat și în care soarta i-a făcut să petreacă adesea un timp îndelungat, aproape toți polonii au rămas cu cele mai bune amintiri.

Al patrulea subcapitol, intitulat „Reformele. Cîrmuirea personală. Căderea”, se ocupă de evenimentele care au dus, după luptura de stat din 2/14 mai 1864, la votarea, prin plebiscit a statutului și a legii electorale, la promulgarea legii rurale și la înfăptuirea reformei agrare. În continuare, se examinează administrația guvernului Kogălniceanu, activitatea politică, noile legi, preludiile căderii primului ministru și demisia sa, domnia autoritară a lui Cuza, situația financiară, acțiunea opoziției, mișcarea din august 1865 din București, complotul și abdicarea domnitorului.

Ultimul capitol, *Epilog*, cuprinde două subcapitole: „Crepusculul” și „Moștenirea”. În primul se prezintă ultimii ani ai vieții lui Cuza petrecuți în surghiun în străinătate, mai întîi la Viena și Paris, apoi la Ober-Döbling lingă capitala Austriei și în sfîrșit la Florența, de unde a plecat la Heidelberg și unde, la sosire, a murit, și se încheie cu aducerea rămășițelor sale pămînteni în țară și cu înmormîntarea fostului domn la Rugininoasa. În al doilea se vorbește de amintirea lui Cuza și de judecata posterității asupra personalității și faptelelor sale. Lucrarea se încheie cu un indice de nume și cu o listă de ilustrații ce o împodobesc.

Prin bogăția informației, prin temeinicia argumentării și prin nepărtinirea cunoscută a autorului, opera prezentată în paginile de mai sus apare ca o valoroasă realizare a istoriografiei poloneze. Ea se recomandă în același timp atenției specialiștilor noștri ca una din cele mai frumoase cărți de istorie ce s-au scris vreodată în străinătate despre români.

Ilie Corbus

GABRIEL ȘTREMPEL *Catalogul manuscriselor românești. Biblioteca Academiei Române, 1—1600.* Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 429 p.

Cercetătorii apreciază în mod deosebit apariția primului volum din proiectatul Corpus al Catalogelor manuscriselor românești din Biblioteca Academiei R.S.R., întocmit de Gabriel Ștrempel.

Volumul cuprinde pe lîngă un Cuvînt înainte (p. 5—8) și o listă de abreviaționi (p. 9), un număr de 1600 de cote de manuscrise (p. 13—379). La sfîrșit indicele general (p. 383—429) încheie lucrarea. Deci după cum se poate constata din numărul mare de manuscrise descrise, în volumul de față sunt *concentrate* cele patru volume de Cataloge tipărite mai înainte, volumele I, II și III apărute cu mai bine de o jumătate de veac în urmă, sint de mult epuizate. Începînd cu ms. 1381 pînă la 1600 sint descrise aici *pentru prima dată 220 de codice*, numai ele singure putind constitui un al V-lea volum de manuscrise românești.

Toți cei care au folosit cataloagele de manuscrise cunosc prea bine cum se prezintă primele trei volume. Caracterul heteroclit al colecției de manuscrise de pînă la cota 1062, așa cum reiese mai ales din volumul al III-lea, unde predomină documentele istorice legate în tomuri, corespondență și arhivele particulare, a impus

reorganizarea fondului de manuscrise întreprinsă la Biblioteca Academiei R.S.R. între anii 1954—1956 de profesorul Alexandru Elian și de Florica Moisil, inițiativă care s-a dovedit într-înălțat justificată.

Această măsură nu mai putea fi aplicată retroactiv, dar începînd cu cota 1062 înainte, ea s-a impus pentru întregul fond. Golarile produse de transferul de materiale, care nu puteau fi considerate propriu-zis ca manuscrise, au fost completate cu manuscrise achiziționate în perioada 1950—1956 și apoi cu fondul de manuscrise Gaster, care avea inventar separat și era considerat ca un fond distinct, în afara fondului de manuscrise românești. Dacă nu s-ar fi operat această selecție, ar fi fost înglobate în continuare în cataloge mii de documente, de dosare de corespondență și de arhivă personală.

În recentul volum au rămas prin forța lucurilor toate aceste tomuri numai pînă la cota 1062, dar pe cît a fost posibil într-o formă comprimată.

Reeditarea celor trei volume într-o ținută științifică se impunea deci, așa că și metoda de lucru folosită în descrierea manuscriselor a suferit și ea modificări, în comparație cu aceea

a tomurilor I, II și III, modificări absolut necesare conform cu exigențele actuale ale cercetării codicologice.

Metoda adoptată de Ion Bianu la vechile volume se apropia foarte mult de cea care a stat la baza întocmirii Bibliografiei vechi românești, unde sunt redate în întregime prefețele și postfetele, ceea ce face parte din obligațiile celui ce descrie cărțile vechi românești.

Folosind sistemul în uz curent al marilor biblioteci din străinătate, aplicat acum de Gabriel Strempeal, descrierea manuscriselor cuprinde în general patru părți.

În prima parte, imediat după cotă sunt menționate următoarele elemente: vîrstă codicelui (dacă anul lipsește se indică secolul căruia îi aparține cu aprecieri aproximative: început, mijloc sau sfîrșit al secolului), numărul filelor constatat de bibliotecă, adică paginația mecanică, alături de numărul original (dacă există) stabilit de copist sau de autor, dimensiunile în centimetri ale manuscrisului.

A doua parte se ocupă de conținutul codicelui. În cazul frecvent al miscelaneeelor sunt numerotate toate operele, inclusiv cele fragmentare. Nu sunt redate însă capitolele operelor, nici prefețele și nici epiloagele și aceasta este una din deosebirile esențiale față de vechile metode de descriere. Acest fapt a permis concentrarea într-un singur volum a 1600 de cote de manuscrise, în loc de 300–350, cîte pot fi descrise normal după metodele clasice. Titlurile formulate de autor, acolo unde ele lipsesc sau este vorba de texte fragmentare, sunt așezate între paranteze unghiuare.

Transcrierea însemnărilor pe care le cuprind codicile constituie la treia parte. Însemnările de oarecare însemnatate pentru cultura românească, ca de pildă cele ale copiștilor, cele istorice, meteorologice, de stare civilă, de posesor, de lectori, cele referitoare la elaborarea codicelui sau la circulația acestuia, sunt redate în întregime.

Ultima parte a descrierii privește grafia, cerneala, ilustrațiile, ornamentele, legătura și proveniența fiecărui manuscris.

În ce privește bibliografia, au fost citate numai lucrările care au reprobus fie în extenso sau parțial, însuși textul manuscriselor incluse în prezentul volum sau lucrările care au descris aceste codice înainte de apariția acestuia.

Indicele general ce încheie volumul este nu mai un indice onomastic și de nume geografice dar și unul pe materii.

Oricine răsfoiește acest volum constată aplicarea unor criterii cu adevărat științifice în prezentarea manuscriselor, iar numeroasele îndreptări ale greșelilor strecturate în cele trei tomuri apărute cu decenii în urmă, aduc reale servicii cercetătorilor. Pe lîngă precizările și corectările de dateare la cele mai multe din acest lot de manuscrise, se fac și precizări cu privire la ilustrațiile și ornamentările, care

deseori lipsesc în vechile cataloage. Îndreptările sunt și mai importante atunci cînd ele se referă la însuși conținutul codicelui. Iată exemple edificatoare. La ms. rom. nr. 2 corectările sunt esențiale. Codicica nu aparține bisericii Patruzece de sfînti și nu datează din anul 1798, cum apare în vechiul volum¹, ci este vorba de o „condică de veniturile și cheltuielile unei gospodării boierești dintre anii 1820–1827”. Și tot pentru acest codice lipsește din același vechi catalog identificarea „Rețetelor medicale” și a „Inventarului de veselă” de la filele 33–34 și 36. Un alt exemplu: codicele nr. 180 nu este copiat de mîna mitropolitului Antim Ivireanu, cum apare în vechiul catalog². Exemple de acest fel sunt numeroase și nu este cazul să insistăm aici. Însemnările îndreptări pe fond s-au făcut codicelor cuprinzătoare de cronică, unde descrierea operelor este adusă la zi conform cu ultimele cercetări.

Autorul precizează ori de cîte ori este necesar, din ce fond sau din ce bibliotecă ori în ce mod a fost achiziționat cutare codice; de asemenea, se menționează vechea cotă, cînd aceasta a fost schimbată. Cazurile de dezmembrări ale unor codice, suferind modificări și ca număr, sunt indicate pentru fiecare manuscris în parte.

Printre manuscrisele descrise în volumul de față sunt unele intrate mai de curind în colecțiile Bibliotecii Academiei. Dintre acestea cităm doar cîteva mai importante: *Dicționarul Junimea* (ms. rom. 1488) și *Album cu autografe ale membrilor Junimii* (ms. rom. 1489), Vasile Alecsandri, *Doină și poezii* (ms. rom. 1497), piese de teatru originale de Costache Caragiale, Grigore Alexandrescu, Matei Millo și Vasile Alecsandri (manuscrisele românești nr. 1449, 1452 și 1454), traduceri de Hesiod efectuate de Alexandru Dobrescu (ms. rom. 1523). Tot achiziții mai recente ale Bibliotecii Academiei sunt și codicele 1457 și 1459. Primul cuprinde versuri de Conachi, Vasile Bob-Fabian, A. Hrisovorghi, Ion Eliade-Rădulescu, Costache Negruzzii, Grigore Alexandrescu, iar cel de al doilea cuprinde fragmente literare și documente privitoare la Ion Creangă. O serie de volume provin din bibliotecile unor istorici, filologi și specialiști ai culturii românești de odinioară ca acelea din biblioteca episcopalului de Buzău Dionisie Romano, a căpitanului Constantin Oltețeanu, a mitropolitului Moldovei Iosif Naniescu, sau ale profesorilor Constantin Erbiceanu, Grigore Crețu, Nicolae Iorga și alții.

Autorul — conștient de munca imensă care îl așteaptă în continuare și presimtind dificultățile și inerentele lacune — arată în „Cuvîn-

¹ Ion Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, tom. I, București, 1907.

² Ibidem.

tul introductiv" că este bucuros și că va reține observațiile cercetătorilor pentru volumele viitoare. În acest sens li sugerăm ca la sfîrșitul volumelor următoare să figureze o listă în ordine numerică crescindă cu manuscrisele dezmembrate, iar în prezent numerotate cu alte cote, pentru ca cercetătorii care le-au folosit și citat cîndva în lucrările lor cu vechile numere, să le poată găsi mai ușor. Aceste liste ar putea cuprinde și codicele dezmembrate sau cu număr schimbat din prezentul volum.

Și în fine o nelămurire. Pentru manuscrisele nr. 1416 și nr. 1571 de la p. 322 și 372 se spune că provin din Biblioteca Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, iar pentru cele de la p. 376 – 377 manuscrisele 1587, 1588 și 1589 se arată că provin din Biblioteca lui

„N. Iorga”. Credem că e vorba de una și aceeași bibliotecă.

Exigența, minuțiozitatea și precizia cu care au fost descrise aici cele 1600 de codice, fără să mai socotim eforturile cerute de reconstituire și identificarea diverselor opere, sunt demne de toată atenția și lauda celor care vor consulta și vor folosi volumul. Nu putem decât să urăm autorului puterea de muncă și perseverența necesare spre a duce la bun sfîrșit noul proiect al Corpus-ului de cataloage de manuscrise românești atât de necesar și atât de așteptat de cercetători.

Aurora Ilie

R E V I S T A R E V I S T E L O R

„Apulum XV”, Alba Iulia, 1977, 781 p.

Anuarul Muzeului din Alba Iulia, publicație cunoscută de circa patru decenii atât în țară cât și peste hotare, a ajuns în anul aniversarul unui secol de la cîștiagarea prin grele jertfe a independenței de stat a României, la cel de-al 15-lea volum. Așa după cum este cunoscut din conținutul numerelor precedente și acest tom recent apărut oglindeste prin majoritatea articolelor din sumar, profilul multilateral al activitățil colectivului de muzeografie din județul Alba. Dar și de această dată, conform unei împămintenite tradiții a colegiului redațional, n-au fost omise nici colaborările externe, multe din ele purtind semnaturile unor istorici de prestigiu din centre științifice românești (București, Cluj-Napoca Brașov), sau străine (Honolulu, Statul Hawaii, S.U.A., Lyon, Franța, Köln, R.F. Germania, Brežice, R.S.F. Iugoslavia).

Scoaterea la iveală de sub mantia solului sau din dosarele de arhivă a unor materiale arheologice și documente ce se referă cu precădere la evoluția economico-socială și politico-culturală a societății umane care a viețuit în cursul multelor veacuri pe meleagurile alba-iulene, activitate desfășurată cu competență, probitate și pasiune de întregul personal de specialitate al Muzeului Unirii și al muzeelor din Sebeș, Aiud și Blaj, e cît se poate de fidel relevată prin articolele care dețin covîrșitoarea majoritate a spațiului revistei.

Capitolul cu cea mai mare extindere (p. 19 – 585), intitulat „Studiî”, cuprinde 27 de articole, dintre care mai mult de jumătate aparțin cercetătorilor din județul Alba. Fiecare din studiile respective dezbat subiecte de larg și real interes, abordînd aproape toate epociile și perioadele istorice, de la epoca pietrei piină în contemporaneitate.

Istoriei vechi și sint rezervate patru materiale, dintre care trei sint redate integral în limba germană: „Die Beziehungen der Vinča A Phase zu Nordessalien und dem Südbalkan” de arheologul din Cluj-Napoca, Gheorghe Lazarovici; „Zur Erforschung der neolithischen Kulturen im südlichen Teil der Bundesrepublik Deutschland”, semnat de Walter Meier-Arendt din Köln, și contribuția lui Mitja Guštin

(Brežice), „Beiträge zu den vorgeschichtlichen Verbindungen zwischen Slowenien und Basarabi”. Articolul în limba română se intitulează „Contribuții la cunoașterea metalurgiei cuprului și bronzului în nord vestul României” fiind semnat de Carol Kacsó.

Sinteză întocmită cu rigurozitate și cu ometicuoasă tipologie a ceramicei vînciene, de către Gh. Lazarovici, reprezintă o finalizare a deja îndelungatelor cercetări întreprinse în aria sud-vestică a României de către autorul materialului. Avînd în vedere că sub semnatura sa au apărut în diverse anuare muzeistice românești mai multe articole pe această temă, ni se pare salutară inițiativa de a oferi celor interesați de peste hotare, acest studiu redat într-o limbă de circulație universală. Nu împărtășim însă ideea de a se publica într-o altă limbă articolele cercetătorilor străini, pe motiv că acesteia, oferind spre publicare respective studii unei reviste românești, aveau în primul rînd scopul de a se face cunoscute cititorilor din țara noastră. Or, se pot ivi nedonate interpretări eronate a conținutului pe motivul lesne de înțeles că nu toți cei ce se preocupă de studierea epocilor străvechi sint în egală măsură a face o traducere riguroasă exactă, așa cum se cere atunci cînd este vorba de un studiu de specialitate. Opinia noastră este că în viitor să fie editate în limbi străine de largă accesibilitate un număr corespunzător dintre articolele din cuprins, și anume cele redactate de cercetători români, în vreme ce studiile primite de peste hotare să fie publicate în limba română.

Epocii romane cu așezările sale urbane și rurale de pe actualul cuprins al județului Alba, i se acordă un corespondător număr de pagini, în raport cu frecvența descoperirilor. Toate cele cinci materiale reprezintă contribuții proprii ce scot în evidență diferențe aspecte ale împămintenirii la nordul Dunării de jos a culturii de esență latină. Remarcăm contribuțiiile axate pe materiale arheologice apărute în zonă, „Cîteva obiecte de bronz și argint de la Apulum”, de „veteranii” colectivului de cercetători din Alba Iulia, Alexandru Popa și Ion Berciu, precum și „Monumente epigrafice și sculpturale descoperite la Apulum”, care poartă

semnătura lui Vasile Moga. De același sprijin interes se bucură și materialul „*Sigilla mortarium apulensi*” întocmit de experimentatul specialist în studiul obiectivelor ceramice de epocă romană, Closca L. Băluță. La rîndul său, cercetătoarea de reputație europeană Stéphanie Boucher, în studiul redat în limba franceză, „*Les bronzes figures dans la monde romain. Ateliers et datation*” trece în revistă principalele elemente de care e necesar să se țină seamă în cercetarea artei figurative mărunte a cărei produse sint o serie de divinități ale pantheonului greco-roman. Cele 26 de imagini miniaturale din bronz, însășiind statuete ce se păstrează în diverse colecții de pe continentul european, toate de un real folos în stabilirea de analogii cu piese similare din Dacia romană, ar fi fost bine dacă se reproduceau nu în pagină, ci pe planșe aparte tipărite pe hîrtie care să asigure o imagine fotografică cit mai clară.

Colaborarea „*Săpăturile arheologice de la Sînmiclăuș (com. Șona, județul Alba), 1974*”, a celor doi specialiști în perioada post-romană, Gheorghe Anghel și Mihai Blăjean, face tranziția către o altă etapă istorică, aceea a formării poporului român. Cercetările lor se concretizează în articolul citat prin acesta că se „introduce în circuitul științific două așezări noi, una prefeudală și alta feudală timpurie, care se integrează în mulțimea celorlalte descoperirii românești și românești din perioada migrațiilor și de formare a feudalismului timpuriu pe teritoriul Transilvaniei”. Săpăturile arheologice cu caracter de salvare au fost întreprinse pe platoul numit Gruișor, situat pe malul stîng al Tîrnavei Mici și pe malul opus în punctul desemnat cu apelativul Răstoci. Obiectivele urmărite prin această cercetare constau din „verificarea stratigrafică a elementelor de fortificație semnalate, depistarea zonelor cu densitate maximă de locuințe și precizarea fazelor de locuire”. Multitudinea și deosebita diversitate a urmelor de cultură materială scoase la iveală din ambele puncte, au permis efectuarea unor concluzii observații referitoare la atribuirea etnică și la încadrarea cronologică a acestui complex. Privitor la ceramică se constată că „olăria prefeudală lucrată la roată rapidă de tradiție romană cuprinde o cantitate însemnată de ciburi și grunțuroase de culoarea sură-gri”. De asemenea sunt de constatat tot în acel loc, „cîteva fragmente de cărămizi romane precum și fragmente de vase romane provinciale, din pastă fină roșu portocalie. Referitor la tipologia recipientelor se apreciază că „formele de vase întinute în locuință (oală-borcan, cană cu toartă), după profilul marginilor și ornamentele sunt de tradiție romană, păstrând ele nealterate pînă în perioada prefeudală elementele de tehnică, pastă, ardere, tipologie și

ornamentație caracteristice olăriei române provinciale”.

Cit privește eventuala durată în timp a aşezării de la Gruișor, se preconizează ființarea sa pe parcursul a circa trei secole (sec. XI – XIII) iar ca apartenență etnică există toate indicările că era a unor comunități cu un pronunțat caracter sedentar, caracteristică ce-i definește pe băstinașii români. O mulțime de elemente ca tipurile de locuințe, obiectele de uz casnic, și mai cu seamă olăria „presază analogă cu descoperirile similare făcute în cetățile bizantine de la Dunărea de Jos, sau cu cele din Moldova”.

O secvență a aspectului orașului medieval ne-o oferă articolul „*Un monument de arhitectură gotică din cetatea Alba Iulia: biserică Băthory*”, de Ioan Șerban. Edificiul ecclastic, demolat în vara anului 1898, este studiat de autor pe bazat „fotografiilor păstrate, a mărturisirilor scrise sau a fragmentelor de plastică arhitectonică care au ajuns în colecțiile muzeului din Alba Iulia. Sunt atestate mai multe faze stilistice apartinătoare goticului, fiecare reflectând cîte o etapă de refaceri. În toate acestea însă și-au pus amprenta condițiile locale care de altfel influențaseră evoluția arhitecturii întrugului ev mediul transilvan.

Realităților demografice din Transilvania secolului al XVIII-lea îl se aduc interesante contribuții de către Ion Rîanca și Liviu Moldovan în „*O conscripție necunoscută de la 1748 a populației românești din scaunul Gheorghieni*”. Conscripția analizată cuprinde populația românească din zece localități ale scaunului ce mai era cunoscut și sub denumirea de Giurgeu, pe care-l găsim consemnat și în diploma dată de Mihai Viteazul la 7 martie 1600. Textul actului, redat integral în anexa de la paginile 340 la 354, „constituie un important document scris despre statornicia elementului românesc în scaunul Gheorghieni, în cursul veacurilor, ... deschizind un cîmp larg pentru investigații și studii onomastice și istorice”.

Inestimabilul fond de carte rară pe care-l posedă bibliotecile din Alba Iulia, conferă noi și interesante date ce ne sunt prezentate în două valoroase studii redactate de Eva Mărza și Lucia Hațeganu. În „*Colecția de carle vechi de la biserică ortodoxă română Maieri II Alba Iulia*”, cercetătoarea Eva Mărza prezintă cîtitorilor anuarul „bălgărean” o detaliată privire asupra „unei interesante colecții de tipărituri, necercetate pînă acum”, aceea de la lăcașul de cult continuator al activității mitropoliei românești de la Alba Iulia. Se insistă mai ales asupra importanței documentare a tipăriturilor existente în colecția de la Maieri II, a ex-librisurilor și a notițelor olografice. Catalogul celor 37 de cărți vechi românești (p. 359 – 368) este o cîte se poate de utilă informație bibliografică care așteaptă ca noi cercetări să-l dezvăluiască în continuare tainele.

La rîndul său, Lucia Hațeganu, aduce la cunoștință generală cea de-a IV-a parte a extinse și profundei investigații „Cartea veche românească din biblioteca Muzeului Unirii din Alba Iulia”. În această secvență sunt cuprinse volume editate în intervalul anilor 1780–1830 la tipografiile mănăstirilor Neamț și Rîmnic, precum și la Sibiu, Viena și Buda (Osen). Se menționează că toate aceste lucrări se aparțin literaturii vechi au ajuns în biblioteca muzeului prin achiziționarea unor prețioase colecții particulare. Pe lîngă conținutul propriu-zis de o însemnatate cu totul aparte sunt numeroasele însemnări existente pe filele acestor cărți. Sub aspectul limbii, aceste rînduri ale cărților, aduc elemente lexicale utilizate în satele de pe un perimetru apreciabil ce avea ca centru cultural polarizator orașul Alba Iulia. Nu în rare cazuri aceste inscripții pe filele cărților dezvăluiesc surprinzătoare amănunte locale referitoare la evenimente istorice petrecute în zona respectivă, detaliu care nu sunt cuprinse în documentele oficiale ale acelor timpuri.

Problematica corălată de căștigarea independenței de stat a României ocupă un loc însemnat în cadrul grupului de studii. Grupajul este început de articolul „Contribuții privind solidaritatea românilor din județul Alba cu lupta pentru cucerirea independenței de stat a României (1877–1878)”, redactat de Nicolae Josan. Se subliniază că „solidaritatea românilor transilvăneni cu cauza dreptă a poporului român, la 1877, reprezintă, fără îndoială, una din cele mai frumoase pagini ale istoriei noastre moderne. În posida tuturor persecuțiilor și opreliștilor stăpinirii dușmanoase, toată susflarea românească – de la Brașov, Făgăraș și Sibiu la Oradea, Satu Mare și Sighet, de la Năsăud și Bistrița la Reșița, Timișoara și Arad, – a vibrat profund pentru acțiunea politico-militară de însemnatate crucială a patriei-mamă, căreia l-a acordat întregul său sprijin moral și material”. Sunt identificate pe cuprinsul județului Alba nu mai puțin de 50 de localități din care s-au colectat ajutoare bănești și materiale sanitare ce au fost expediate armatei române de pe frontul din Balcani. Capitularea Plevnei a reprezentat și pentru români din Transilvania „expresia bucuriei sincere pentru triumful neamului, era o afirmare indirectă a dorinței desăvîrșirii unității naționale românești”.

Aceeași emulație a maselor populare române din Transilvania solidare cu cauza dobândirii independenței României, e redată și în studiul lui Romulus Felea, „Mărturii noi privitoare la ecoul războiului de independență în Munții Apuseni”. În ciuda multiplelor opreliști ale oficialităților austro-ungare „mulți tineri moți trec granița și intră ca voluntari în armata română, participind la luptele de peste Dunăre”. La prefectura județului Turda, în data după anunțarea căderii Plevnei soseau șiruri de rapoarte în care se consemnau aşa-zisele de către autorități, „manifestații antipatriotice” care avuseseră loc la Câmpeni, Bala de Arieș și Sohodol.

Nici cunoscutul centru cultural românesc care era Blajul, n-a fost în afara sferei manifestărilor de simpatie cu cauza întregului popor român de la anul 1877. Articolul „Ecouri ale războiului pentru independență la Blaj”, de Teodor Seiceanu, o confirmă prin culegerea de creații literare create și recitate de către elevii gimnaziului blăjean. Desigur că și aportul de natură materială constă în sume de bani și medicamente, este scos în evidență prin date semnificative. „În luna iulie 1877 se trînuit: 512 florini, 4 napoleoni, 8 galbeni imperiali, 17 guldeni, 51 kg scame, 48 triunghiuri și făși”, se arată în conținutul articolelui citat.

De o cu totul aparte atenție credem că se bucură contribuția lui Ioan I. Șerban, „Date privind atitudinea lui George Bariț față de problema recunoașterii internaționale a independenței de stat a României (1878–1881)”. Spicuind fapte din activitatea de gazetar a cunoscutului fruntaș politic transilvăean, sint evocate lăurile de poziție în favorul cauzei juste a românilor ce au luptat pe cîmpile Bulgariei și cărora puterile europene încercau să nu le recunoască sacrificiile. Cu ochi de experimentat jurist, Bariț sublinia în paginile ziarului ce-l edita la Sibiu, „Observatorul”, că în conjunctura politică a vremii de după război o bază temeinică a României pentru dobândirea drepturilor sale în Europa, o constituia activitatea sa diplomatică. Cu o deosebită grijă față de satisfacerea largului și aprofundatului interes al românilor din Transilvania față de mersul evenimentelor internaționale corelate îndeobște de soarta statului român, conferea cătorului documente materiale informative. În aceste articole își exprima propria opinie ce era în fapt o competență analiză a înăptuirilor diplomaticiei românești aflate într-o foarte vie activitate. De asemenea gazeta editată de Bariț, avea o fermă poziție de demascare în fața opiniei publice și de condamnare a manevrelor curților imperiale a căror scop era înălțarea corpului diplomatic român de la masa tratativelor de pace. În termeni aspri dar pe deplin justificați de adevărul cauzei susținute, combată politica de sănătate și presuni dusa față de poporul nostru ce a dat grele jertfe de singe pentru dobândirea neașternării, care cătau să î-o refuze.

Aducind în discuție principalele cauze ale emigrăției din secolul trecut spre Lumea Nouă de peste Atlantic, Stelian Popescu, în materialul „Emigrarea română în America de Nord pînă la primul război mondial”, face un amplu și cuprinzător tablou al situației țăranilor români din Imperiul habsburgic. Se demonstrează prin date arhivești concludente că greutăților de ordin material derivează din lipsa de pămînt li se adaugă și lipsa celor mai elementare drepturi politice. Cît privește viața românilor emigranți, noua conținută social-economică – arată autorul – n-a dus la asimilarea în conglomeratul de națiuni, ei păstrîndu-și etnicitatea și obiceiurile

tradiționale, și mai ales au întreținut în permanentă legături cu meleagurile natale.

Evocările „Andrei Birseanu (1858—1922)“ de Eugen Hulea și „Gavril Todica (1877—1946). Un răspinditor al științei și culturii românești în Transilvania“, de Ioan-I. Șerban și Corina Oargă, readuc în memoria viață și activitatea celor doi intelectuali care pe măsură priceperii și pregătirii fiecăruia au contribuit la culturalizarea maselor populare în deceniile de la cumpăna dintre secolele XIX și XX. Despre fiul plaiurilor brașovene, A. Birseanu, se face remarcă că în pleiaada cărturilor români care au ilustrat cultura națională pe parcursul a mai mult de o jumătate de secol, n-a fost o stea de primă mărimire, dar personalitatea sa atrage atenția posterității prin caracterul său integru și multilateralitatea activității desfășurate pe planul vieții noastre naționale. Se evidențiază neobositole-i străduințe depuse pentru reușita marilor adunări populare de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918. Cât privește anii de după Unirea Transilvaniei cu România, el a orientat „Asociațiunea“ spre realizarea unor obiective culturale ce n-au fost ordonate sau impuse de autorități și n-au avut nici o tangență cu partidele politice.

Evenimentele esverescente care au precedat Unirea, sunt prezentate în articolul „Protocolul agendelor Consiliului Național Român din Blaj, 1918—1919 (Cronica revoluției de la Blaj)“, de Viorica Lascu. Întreprindând un amănuntit studiu în arhivele din Blaj și Cluj-Napoca, unde se păstrează documentele C.N.R.-ului blăjean, autoarea extrage cele mai semnificative elemente și fapte petrecute în orașul de pe Tîrnava Mare. Din analiza materialului faptic rezultă că masele au avut inițiativa și rolul hotărîtor în pregătirea Adunării de la 1 decembrie 1918, cit și la menținerea ordinei în localitățile din ținut. Relevantă este constituirea spontană a Sfaturilor Naționale și a gărzilor acestora. Din datele extrase din paginile protocolului blăjean reiese că numai într-o singură zi, în 6 noiembrie, se constituiseră Sfaturi Naționale în localitățile Biia, Doștat, Păuca, Presaca, Pănade, Roșia, Tiur și Teiuș. Diferitele acte de justiție întreprinse de populația din ținut, aveau ca stimул nu un caracter naționalist ci erau expresia majoră a unor revendicări social-economice care le-au fost refuzate secole de-a rîndul. Minia maselor era îndreptată în egală măsură împotriva tuturor acelora ce-i exploataseră pe țărani: groși, negustorii din sate, instituțiile care posedau păduri, notarii incorecti, indiferent de naționalitatea lor. Acțiunile proletariatului din anii de după Unire, le este dedicat materialul semnat de Vasile Șchiopu, „Congresul Partidului Social-Democrat din Ardeal și Banat de la Sibiu din 19—20 ianuarie 1919, mijloc însemnat de afirmare a muncitorilor români în viața social-politică a fărit și de unificare a organizațiilor muncitorești“. Nerezolvarea problemelor social-economice de către autoritățile statului român

burghezo-moșieresc, a făcut ca cei mai conștienți militanți ai proletariatului român să înțeleagă necesitatea și importanța impletirii luptei pentru revendicări cu caracter general-democratic, cu necesitatea luptei în vederea instaurării unei noi ordini și orfinduri sociale, care să transforme din temelii societatea românească, să o așeze pe noi baze, socialiste, în vederea asigurării unui viitor prosper oamenilor muncii, întregului nostru popor. Pentru realizarea acestui deziderat a fost necesar să se acționeze o bună perioadă de timp, de către toți socialistii din provinciile românești luând astfel amploare un important proces de unificare și centralizare a mișcării maselor sociale-liste la nivel național (1 dec. 1918 — 8 mai 1921).

După cum se știe, la 1 Decembrie 1918 — se arată în articol — socialistii români care au participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, s-au constituit într-o conferință socialistă hotărind înființarea Partidului Social Democrat din Ardeal și Banat, organizație politică independentă de Partidul Social-Democrat din Ungaria. Necesitatea ținerii unui congres era iminentă, evenimentul politic dorit și așteptat de masele muncitorești.

Într-adevăr, „Parlamentul muncitorilor români“, cum a fost apreciat cel de-al X-lea Congres al social-democrației române din Ardeal și Banat, înființat la Sibiu în zilele de 19—20 ianuarie 1919, a adus hotărîri decisive pentru viitorul social-politic al mișcării sociale din aceste teritorii românești. Congresul a fost la înălțimea chemării sale și prin adoptarea programului Partidului Social-Democrat din Ardeal și Banat, inspirat din *Proiectul de Program* al Partidului Socialist din România, a reafirmat o serie de principii fundamentale ale *Declarației de principii* din 9 decembrie 1918. Astfel s-a realizat un pas important spre recunoașterea unui unic program ideologic și politic de acțiune pentru organizațiile muncitorești din întreaga țară. Congresul de la Sibiu a hotărît realizarea, într-un cadru organizat, a unor prime apropieri între reprezentanții socialistilor români, maghiari și germani, luându-se angajamente de întărire a colaborării dintre toți muncitorii, indiferent de naționalitate, ceea ce va avea drept urmare unirea muncitorilor în organizații unice revoluționare, pas însemnat pe calea unificării într-un singur partid muncitoreșc, la scara întregii țări. Cele preconizate la Sibiu s-au înșăptuit doi ani mai tîrziu, în memorabila zi de 8 mai 1921.

Încheierea capitolului de studii este făcută prin două materiale de etnografie, „Artă cojocăritului pe Tîrnave“, de Constantin Catrina și „Tescături populare românești pentru decorarea interiorului din zona Valea Ampoiului“. Ambele studii aduc o remarcabilă contribuție în materie prin bogăția datelor culese și prin profunzimea analizei acelor inestimabile valorii. Dacă cel puțin o parte din mate-

rialul ilustrativ era redat color, credem că aducea un plus de vigoare și viață în cele comentate, fapt util îndeosebi pentru cititorul de peste hotare mai puțin familiarizat cu minunata cromatică a portului popular românesc.

Din capitolul „Comunicări și note”, ce insu-mează nu mai puțin de 16 subiecte, enunțăm cîteva din titlurile ce ni se par mai semnificative: „Piese turdășene de influență orientală” (N. Vlassa), „A Tribune of Cohors III Capmestris” (M. Speidel), „Gravorii în lemn de la Blaj (1750–1830) Gravorul Petru Papavici tipograf rîmnicean” (C. Tatai-Baltă), „Marea răscoală a șăraniilor din 1907 reflectată în zarele aiudene „Alsófeher” și „Közérdek” (M. Takkacs) și „L'élevage bi-pendulaire dans les zones de fenaisons de l'Europe (N. Dunăre).

„Cronica”, în care I. Berciu, evocă activitatea regretatului orientalist Aurel Decei (1905–1976) și rubrica „Recenzii și note bibliografice” încheie acest consistent și dens volum care cu siguranță se înscrie între anualele instrumente de lucru pentru o largă categorie de cercetători din țară. Pentru cititorul de peste hotare, prin intermediul articolelor publicate în limbi de largă circulație și prin rezumatele apreciabil de explicite, *Apulum XV* este încă o posibilitate de cunoaștere mai aprofundată a adevărului istoric despre poporul român și contribuțiile sale la progresul și cultura universală.

Liviu Mărghitan

www.dacoromanica.ro

ISTORIA ROMÂNIEI

COSTACHE NEGRI, *Scrisori social-politice*, Studiu introductiv, antologie, note și comentarii de Emil Boldan, Edit. politică, București, 1978, 278 p.

În seria de manifestări dedicate aniversării a 120 de ani de la Unire se înscrie și publicarea de către Editura Politică a unei antologii de scrisori ale lui Costache Negri, pașoptist și unionist cu merite însemnate, diplomat de prestigiu al românilor într-o epocă în care soarta acestora atîrnă destul de mult de interesele puterilor europene.

Lucrarea este structurată în modul următor: Studiu introductiv (p. 5–59), în care Emil Boldan prezintă elemente ale biografiei lui Costache Negri, punind accent mai ales pe latura politică a vieții boierului moldovean; prin Nota asupra ediției (p. 60–62) editorul încearcă să argumenteze lucrarea și structura pe care i-a dat-o. Antologia (p. 65–241) cuprinde 104 documente din care 57 sunt inedite (doc. V, XXXVI, XXXVII, XLVIII, LII–CIV), iar 47 au mai fost editate relativ recent: două (doc. I, IV) în C. Negri, *Scrisori*, vol. I, Editura pentru Literatură, București, 1966; două (doc. II, III) în Documente, ediția Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, Virginia Isac, Editura Minerva, București, 1973; în fine, 43 în lucrarea Documente privind Unirea Principatelor, vol. III, Editura Academiei, București, 1963. Următorul capitol, Note și comentarii (p. 242–268), fost alcătuit „pentru a-i indica cititorului sursa documentelor, pentru a-i da unele lămuriri asupra unor evenimente și persoane la care se referă Negri”. Sunt reunite aici atît notele relative la Studiul introductiv cit și cele privitoare la documente. Ultima secțiune a lucrării – Bibliografie selectivă a scrisorilor de și despre Costache Negri (p. 269–272) – este alcătuită pe baza criteriului cronologic.

Importanța lucrării rezidă în primul rînd în suita documentelor publicate aici pentru întîia oară. Majoritatea lor sunt scrisori din perioada 14–26 decembrie 1859 (doc. LII) – 16/28 mai 1865 (doc. CIII), adresate de Negri, „dublu reprezentant al Principatelor” la Înalta Poartă, domnitorului Al. I. Cuza. Documentele intregesc în mod fericit imaginea activității diplomatice a Principatelor Unite

în vederea recunoașterii deplinei unirii și a rezolvării problemei atît de importante a mănăstirilor închinate. În spînă, este vorba de activitatea prodigiosă a lui Costache Negri la rezolvarea acestor deziderate ale națiunii sale, în condițiile în care „tendența de imixtiune, prin care, din nefericire, cea mai mare parte a puterilor garante, dacă nu chiar toate, dau un evident concurs Sublimei Porti”, nu era de natură să „contribuie la menținerea de fapt a autonomiei noastre” (doc. LIII). Așa, de exemplu, este cazul scrisorii din 10/22 iulie 1860 (doc. LXV), în care Negri îl anunță pe Cuza că a înmînat oficialităților turce, cit și ambasadelor la Poartă, un memoriu în legătură cu problema spinoasă a mănăstirilor închinate. Discuțiile reprezentantului român cu ambasadorii puterilor la Poartă sunt relatate de multe ori cu lux de amănunte. Dar în afara acestor probleme, care ne intereseză pe noi în cel mai înalt grad, în documente există informații bogate relative la relațiile internaționale din această perioadă (1859–1865), un mare accent punându-se pe problemele sud-est europene, și de asemenea informații privitoare la viața vechiului imperiu aflat în decădere. Acestea din urmă cunosc o gamă foarte largă; iată de exemplu în scrisoarea din 12/24 august 1860 (doc. LXXI) Negri prezintă domnului său prețurile cailor pe piața Istanbuliotă (în legătură cu vizita ce se pregătea pentru Cuza la Poartă) sau faptul că pe fondul crizei financiare „bazarurile sunt tot mai pline de vase de argint, de bijuterii, de cărți vechi și de alte lucruri de valoare, care se vind însă pe prețuri derizorii”. Aceste informații sunt interesante mai ales ca piese ale imaginii pe care o are un om politic român din a doua jumătate a veacului al XIX-lea despre Imperiul Otoman, despre viața capitalei sale.

Lucrarea se distinge printr-o valoare documentară certă; ea reprezintă un instrument util oricărui cercetător al epocii imediat următoare Unirii, mai ales datorită documentelor inedite pe care le prezintă.

Studiul introductiv prezintă desigur interes pentru publicul larg, căruia îi face accesibilă biografia omului politic de la Mînjina. Împlinirea datelor biografice citatele din documente dă un dublu avantaj lecturii: pe de o parte ariditatea posibilă a înșiruirii de date

este înălțată prin stilul direct, personal al scrisorilor; pe de altă parte scrisoarea ca document de epocă își găsește lămuriri istorice și sociale.

În final, observăm cu părere de rău că lucrarea nu respectă o serie de norme privind editarea documentelor. În primul rînd lipsesc regulele, a căror necesitate nu este cazul să o argumentăm. În al doilea rînd, o parte din datele esențiale privind fiecare document în parte se găsesc în capitolul de note și nu la sfîrșitul fiecărui document, cum ar fi fost normal. Editarea textelor în original (în limba franceză, care nu au fost redactate direct în românește) însoțite de traducerile respective, ar fi dat lucrărîi un plus de valoare științifică. De altfel Emil Boldan nu specifică în pagina de titlu că este și traducătorul textelor redactate de Negri în limba franceză. Nu putem admite „pentru a nu altera stilul epistolierului”, unele „construcții mai puțin corecte” ca: „mai multe famili î se pregătesc să-și trimită familiile în străinătate” (p. 167) sau, dat fiind faptul că nu avem în față ochii textul în original, nu putem să ne dăm seama dacă documentul LXXIV din 26 august/7 septembrie 1860 se referă la „covertă”, cum declară în două rînduri autorul ediției, sau la corvetă, cum ar fi fost normal. La acestea se adaugă mulțimea citatelor, relativ scurte, fără trimiteri exacte la documente (vezi p. 38, 45, 51, 55). Supăratoare este mulțimea de inadvertențe între numerele date documentelor în ediție și numerele date acelorași documente, cum reies din notele la studiul introductiv, iată un exemplu, în nota 42 (p. 244) scrisoarea din 23 martie/4 aprilie 1859 este socotită a fi documentul nr. XIV, în antologie, același document are numărul XIII. Toate aceste trimiteri sunt greșite. La nota 54 se face trimiterea la un document care nici măcar nu există, în ediția de față, adică scrisoarea din 31 ianuarie/12 februarie 1860, indicată ca fiind doc. LVI. În lucrarea de față la acest număr se găsește o scrisoare din 15/27 februarie 1860 ...

Cu toate acestea lucrarea rămîne pentru istoric un instrument de lucru necesar, dat fiind faptul că 57 din cele 104 documente publicate aici, sunt inedite.

Andrei Busuioceanu

IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ, Corespondența lui Alexandru Papu Ilarian, Edit. Dacia, Cluj, 1972, vol. I, 316 p., vol. II, 495 p.

Intelectual cu multiple valențe, Alexandru Papu Ilarian a semnificat în contextul evoluției spiritual-politice românești a veacului

al XIX-lea, o personalitate ale cărei idei și fapte polarizaseră atenția unei opinii întregi. Între contemporanii săi dar și în rîndul urmașilor, numele acestuia s-a bucurat de un interes deosebit.

Abordind într-o manieră elevată problematica cercetării istorice Hasdeu reclama insistentă cărturărilor și istoricilor îndeobsebi, redactarea monografialor al căror rol era și este și acum primordial în scrierea sintezelor istorice. Reluând discuția pe un fond mai amplu, A.D. Xenopol, în discursul său de recepție la Academia Română își manifestă nemulțumirea pentru inexistența unor preocupări serioase în acest sens, fiind acela ce reimprospăta ideea asupra monografialor.

La începutul secolului nostru, viitorul savant de reputație internațională, Vasile Pârvan, exprima, într-un studiu conceptual-valore impecabil, intitulat „Rolul monografialor în scrierea istoriei”, (publicat într-un număr al „Luceafărului” din 1903), clar și concis metoda și calea ce trebuie urmată în direcția acestor realizări, indispensabile istoricului de sinteză. Am încercat această paranteză, în preambulul prezenterii celor două volume epistolare ilariene, întrucât actualitatea cercetărilor de tipul celui exprimat de Xenopol sau Pârvan, este vădită. Deci, referindu-ne la monografii, trebuie să subliniem că ultimele decenii au adus satisfacții editoriale de prim ordin, însă reactualizând ideea exprimată de meritosul istorograf leșean Al. Zub, afirmăm că în afara Școlii Ardelene, a lui N. Bălcescu și adăugăm noi și M. Kogălniceanu, abordarea sistematică a cercetărilor asupra personalităților politice și istorice se dovedește încă insuficientă. De aceea considerăm salutare inițiativele intelectualilor noștri de a publica epistolare sau colecții de documente ce s-au dovedit și se vor mai dovedi un instrument de lucru indispensabil pentru realizările de sinteză ce le urmăzează. Corespondența lui Alexandru Papu Ilarian se înscrise în acest context având meritul de a fi dezvăluit aspecte din cele mai interesante, de senzație chiar, ale omului ce în urmă cu un secol a reprezentat principalele idei călăuzitoare ale națiunii. Ne referim desigur la 1848, la 1859 ca și la deceniul ce a succedat acestei două evenimente de anvergură, timp în care Papu Ilarian „a activat excesiv de intens”, dăruindu-se „pentru binele obștesc al românilor din patru unghii”, aşa cum remarcă istoricul Ion Clopoțel într-o spectaculoasă demonstrație realizată în lucrarea „Al. Papu Ilarian în fața problemelor românești contemporane” și publicată în anul izbucnirii celui de-al doilea război mondial.

Despre tribunul de la '48, sau despre autorul operei *Istoria românilor din Dacta Superioară*, au apărut rînduri bine documentate și publicate în anul Vicențiu Babeș, Ioan Rațiu, George Bogdan-

•Dulcă, Nicolae Bănescu, Vasile Pârvan, Ion Clopoțel, Enea Hodoș, Coriolan Suci, Ștefan Pascu și mulți alții; însă o monografie de înaltă științifică, care să înmănușcieze studiul bazat pe document cu cel istoricografic, care să pătrundă sensurile pline de conținut ale direcțiilor istorico-filosofice Ilariene, nu s-a realizat. Încercarea harnicului cercetător Nicolae Albu, nu e neglijabilă. Iată că, revenind la epistolarul publicat de clujenii I. Pervain și I. Chindriș, merită cu prisosință să-i acordăm o atenție sporită, căci „realizat după ultimele canoane ale științei, va fi unul din principalele puncte de pornire” în investigația amănunțită pe care istoriografia noastră contemporană și-a propus-o și-n cazul lui Papiu Ilarian, ca și-n cel al lui G. Barăi, T. Cipariu, A. Florian, V. Maniu, V. Babeș, D. Bojincă etc.

Legăturile ce le-a întreținut cu Simion Bărnuțiu, August Treboniu Laurian, Al. Sterca Șuluțiu, Al. Sandor, I. Fekete Negruțiu, George Barăi, Timoteli Cipariu, Iosif Hodos și alții, legături despre care cele două volume ne dau nenumărate inedite, ilustrează momente de maximă importanță în ceea ce privește evenimentele politice de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului trecut. Aidoma corespondenței bărișiene, ceea de față ne oferă știri, pînă în detaliu, asupra mișcării spiritualității românești. Interesul pentru cultură, face ca scrisorile, fie cele pornite din condeul lui Papiu, fie cele primite de acesta în nenumărate puncte în care a domiciliat, să conțină elemente definitorii privind preocupările științifice, publicistice, editoriale, ale cărturarilor. Faptul acesta va comporta dese raportări la corespondența Ilariană. Colaborarea lui Alexandru Papiu Ilarian, colaborare politică și științifică realizată cu Barăi, Cipariu sau Laurian edifică întreaga viață de culise a celor mai de vază societăți și personalități, completând, într-un mod fericit am spune, colecțiile de documente ce altfel ar suferi din pricina lipsei de detaliu.

Preocupările lui Papiu Ilarian, aşa cum se deduc și din corespondența sa „par de o diversitate derulantă... ele se subdornează unui singur țel a marelui patriot transilvan, aceea de a duce înainte, în condiții politice vitrege, crezul social și național pentru care s-a jertfit generația de la 1848”.

Fără a fi o întreprindere comodă, ediția acestei corespondențe a necesitat cercetări minuțioase de arhive și biblioteci, dificultățile serioase ivindu-se, ca deobicei, în normele generale de transcriere interpretativă și aceasta pentru că epistolariul datează dintr-o perioadă în care s-a scris în alfabet chirilic, de tranziție și latin, după canoane ortografice foarte deosebite. Beneficiul efortului depus de cercetătorii care semnează ediția este imensitatea și noutatea datelor oferite despre fră-

mântările unui secol atât de bine reliefat de ilustrii săi oameni de cultură.

V. A. Neumann

* * * *România revoluționară (Revoluția de la 1848 și artele plastice)*, Edit. Meridiane, București, 1978, 24 p. + 76 pl. foto.

Împlinirea, în 1978, a 130 de ani de la revoluția din 1848, moment de cotitură în istoria noastră modernă, a prilejuit editurilor din țara noastră ocazia realizării și tipăririi unor apariții consacrate acestui remarcabil eveniment.

Receptivă, ca de obicei, la imperativele culturale pe care societatea noastră socialistă le pune în față instituțiilor de cultură, Editura Meridiane a publicat albumul cu titlul de mai sus. Lucrarea beneficiază de o succintă dar competență prefață aparținând criticului de artă Virgil Mocanu și de un număr de 76 reproduceri-foto (selecția efectuată de Marin Mihailescu) după diverse opere artistice consacrate momentului istoric pașoptist.

Pentru informarea cititorului specificăm că volumul menționat conține atât reproduceri după operele unor artiști contemporani cu evenimentele tratate (circa 20 de imagini), cât și o selecție (56 fig.) ale operelor unor artiști de la începutul secolului sau creatori contemporani.

Așa cum subliniază cu justiță în *Prefață* Virgil Mocanu „privită diacronic, evoluția reprezentării revoluției de la 1848 reface, la o scară amplificată pe plan conceptual și stilistic, tendința schițată de artiștilor contemporani cu evenimentul, ceea ce conferă actualitatea imaginilor realizate atunci și confirmă sensul lor premonitoriu. În acest fel se constituie arcul de interes, pasiunea ardentă, responsabilitatea politică și umană, militantismul fervent, ce legă prin permanență mesajul emis de generațiile succese de cei 130 de ani petrecuți de la revoluție” (p. 13).

Parcurgerea albumului menționat relevă cititorului comportamentarea sa în două mari secțiuni: o primă parte grupează reproduceri după lucrări execute de artiști aparținând generației de la 1848 precum și celei post-pașoptiste (C.D. Rosenthal, Barbu Iscovescu, Ion Negulici, Mîșu Popp, Costache Petrescu, Gh. Tătărescu).

Al doilea comportament conține redarea grafică a operelor unor artiști contemporani, creatori care și-au desfășurat și își desfășoară activitatea în anii socialismului (C. Piliuță, Virgil Almășanu, Brăduț Covaliu, Paul Vasilescu, Romul Ladea, Ion Vlasiu, Iftimie Bîrleanu și alții).

Se poate remarca în general predilecția artistilor din ambele categorii menționate pentru portrete de personalități și militanți revoluționari; o mențiune aparte se cuvine a fi făcută pentru interesul suscitat de figura eroinei luptătoare de la 1848 Ana Ipătescu.

De asemenea, în selecția volumului se poate observa o mai slabă prezență a luptătorilor din Moldova, accentul principal în lucrări căzind pe evenimente sau militanți din Tara Românească și Transilvania (N. Bălcescu, Gh. Magheru, Cezar Bolliac, Avram Iancu, Simion Balint, Simion Bărnuțiu și alții).

Tinem, totodată să semnalăm alcătuito- rilor lucrării și existența unei vădite inadver- tențe între titlu și conținutul volumului, căci în pofta titlului, albumul *România Revolu- tionară* conținește reprodusă după opere sculp- turale, creații aparținând artelor monumen- tale.

Aceste mici observații nu împiedică totuși asupra valorii artistice a volumului și a meri- telor echipei de realizatori.

Executat în excelente condiții grafice și beneficiind de o judecătoareă bună în temă, lucrarea la care ne-am referit constituie încă o izbutită realizare în sirul aparițiilor girate de Editura Meridiane.

Marian Stroia

LEONID BOICU, GHEORGHE PLATON,
La voie des roumains vers l'indépendance,
 Edit. științifică și enciclopedică, București,
 1977, 103 p.

Apărută în anul 1977, anul sărbătoririi centenarului independenței de stat a României sub semnatura a doi cunoscuți istorici ieșeni Gheorghe Platon și Leonid Boicu, lucrarea pe care a prezintă înfățișea lungul și spinosul drum către independență parcurs de poporul român de la făurirea primelor state feudale în secolele al XIII-lea pînă la împlinirea acestui deziderat în urma evenimentelor de acum un secol.

Un prim capitol al cărții consacrat „Luptei pentru independență și pentru menținerea entității de stat” în perioada cuprinsă între secolul XIII și începutul secolului XIX este folosit de cei doi autori pentru a arăta că lupta pentru păstrarea independenței și apoi pentru recucerirea ei este o constantă a istoriei poporului român deși acesta a fost permanent confruntat cu forța militară a unor mari imperii vecine.

Analizindu-se lupta pentru independență din această perioadă în context se subliniază că ea s-a desfășurat în strînsă interdependență

cu lupta pentru unitate și nu odată țările române au făcut front comun împotriva invadatorilor sub conducerea unor mari comandanți de oști cum au fost Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul. Aceasta a făcut ca statele române să nu-și piardă nici un moment entitatea de stat curățindu-se întimplat cu statele vecine, avînd în cadrul sistemului politic otoman un statut aparte în raport cu celelalte provincii. În sprijinul celor de mai sus vine și faptul că o bună perioadă de timp tributul nu a avut decât semnificația „cumpărării păcii”, a liniștei externe precum și argumentul că nici în perioada când dominația otomană a ajuns la apogeu, în timpul domniilor fanariote, Moldova și Tara Românească nu și-au pierdut autonomia.

Odată cu secolul al XVIII-lea, în condi-țiile ascuțirii contradicțiilor dintre Imperiul otoman în declin, cel țarist și austriac în expansiune în Balcani, problema Principatelor ajunge în atenția marilor puteri începînd cu congresul de la Nemirov din 1737 vehiculându-se ideea unui stat tanăr într-unul dintre cele trei imperii (regatul Daciei). Rivalitatea acestor imperii a oferit românilor un vast cîmp de manevră diplomatică în lupta lor pentru indepen- dență. Totodată autorii subliniază meritul cronicarilor, al lui Dimitrie Cantemir și a reprezentanților Școlii Ardelene – în afirma- rea unității etnice a românilor, a necesității unirii lor politice, concepție deja cristalizată în conștiința poporului român la sfîrșitul sec. XVIII și începutul celui următor.

Capitolul al doilea „Lărgirea și consolidarea autonomiei. Preinîse ale independenței de stat” se deschide cu anul 1821 considerat ca mar- cind o nouă fază a luptei pentru independență. După ce se amintește că problema eliberării naționale a figurat și în înțelegerea dintre Tudor și Eterie de la București, ne sunt înfă- țisate succint diferite demersuri, memorii făcute de boierii munteni și moldoveni pe lingă marile puteri pentru unire și independen- tă. Se arată în continuare că după Adrianopol și introducerea Regulamentului Organic vasalitatea față de Poartă se reduce la plata unui tribut și interdicția de a duce politica externă independentă, fapt ce semnifică un nou pas spre independență intensificînd intervențiile pe lîngă marile puteri. Totodată transformările de ordin economic, social, ideologic, cultural acceleră procesul formării națiunii române, lupta pentru unitate și independență națională a românilor intrînd în fază sa de maturitate. După ce arată că lupta pentru unitate și indepen- dență a cunoscut un nou moment important în timpul revoluției de la 1848 cele două dezide- rate fiind prezente în programele și acțiunile revoluționare și amintesc de afirmația lui Bălcescu că în fața românilor după 1848 mai

stau donă revoluției una de făurire a unui stat național și altă de cucerire a independenței autorii se opresc asupra momentului 1859 arătind condițiile în care s-a infăptuit Unirea și greutățile create de marile puteri noului stat creat sub conducerea lui Cuza. Sint subliniate înțelepciunea și tactul politic de care a dat dovadă domnul în conjunctura crizei internațională dificilă, eforturile sale de modernizare a nouului stat precizindu-se că instituirea de decorații și emiterea de monedă proprie, încheierea de tratate, înființarea agențiilor diplomatice, lichidarea jurisdicției consulare sint reale manifestări de independență.

Venirea pe tronul României în 1866 a unui principă străin este o nouă manifestare a voinei de independență a poporului român și de încălcare a prevederilor Convenției de la Paris.

Arătindu-se mai departe că noul principă a continuat calea deschisă de Cuza, de obținere treptată a independenței, autorii se opresc în ultimile pagini ale capitolului asupra repetărilor încercări ale conducătorilor politicii externe românești de a obține independența cum au fost cele din anii 1868, 1873–1874 a lui V. Boerescu, remarcindu-se în cadrul acestor eforturi și importanța convențiilor comerciale încheiate cu Austro-Ungaria în 1875 și Rusia în 1876.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat evenimentelor din anii 1875–1877 în urma cărora România și-a văzut înconunată lupta seculară numărindu-se printre țările libere ale Europei. Este analizată mai întâi poziția României în contextul redeschiderii „crizei orientale“ în 1875 subliniindu-se complexitatea situației în perspectiva unui conflict ruso-turc- și încercarea esuată a lui Lascăr Catargiu

de a obține din partea marilor puteri recunoașterea independenței României. Este urmărită în continuare intensa activitate diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu în condițiile gravării „crizei orientale“, tratativele cu Rusia materializate în convenția de la 4/16 aprilie 1877, efectul produs asupra factorilor politici români și asupra opiniei publice de eșecul conferinței de la Constantinopol și de textul noii Constituției otomane care consideră România parte a Imperiului otoman. Urmând firul evenimentelor ce se precipitau, autorii se opresc mai pe larg asupra momentului proclamării independenței la 9 mai 1877 și asupra contribuției armatei române, a întregului popor, la luptele din Balcani îndeosebi cele de la Plevna, asupra ecoului lor în țară, peste munți în Transilvania, peste hotare. Este prezentată succint atitudinea marilor puteri față de România la Congresul de la Berlin și consecințele ei, congres care a recunoscut totuși independența țării.

În încheiere autorii arată că în fața românilor stătea acum sarcina făuririi statului național unitar infăptuită în 1918 precum și faptul că adevărată independență și-a cucerit-o poporul român în anii socialismului sub conducerea Partidului Comunist Român.

Deși redusă ca paginație, lucrarea celor doi istorici ieșeni prin conținutul bogat în idei, prin punctarea principalelor momente ale luptei pentru independență se impune ca o lucrare deosebită în popularizarea peste hotare a istoriografiei noastre. Excelente condiții grafice, numeroase ilustrații, bine alese, întregesc reușita volumului de față.

Mihai Oprîșescu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri în trei exemplare, trimitările infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SÉRIE BEAUX-ARTS
  - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- NICOLĂESCU-PLOPSOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p. + XXXIV p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI L. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448), vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, Vlad Tepeș, 1976, 280 p., 20 lei.
- Acad. ANDREI ȘTETEA, ION POPESCU-PUTURI (sub redacția) Documente privind marea răscoală a țărănilor din 1907, 535 p., 38 lei.
- * * * Independența României, 1977, 526 p., 39 lei.
- * * * Arta și literatura în slujba independenței naționale, 1977, 238 p., 28 lei.
- IONEL GAL (coordonator), Independența României, Documente, vol. I, 1977, 420 p., 33 lei.
- ȘTEFAN PASCU ș.a., Documenta Romaniae Historica D. Relații între Țările Române, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p. 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII — XV), vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planse, 36 lei.
- Acad. ANDREI ȘTETEA, Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism), 1977, 168 p., 11 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, Contribuții la istoria problemei agrare în România, Învoilele agricole (1866—1882), legislație și aplicare, 1977, 169 p., 11 lei.
- LEON ȘIMANSCHI (redactor coordonator), Petru Rareș, 1978, 328 p., 20 lei.
- LUCIAN BOIA, Relationships between Romanians, Czechs and Slovaks (1848—1914), 1977, 159 p., 12 lei.
- * * * Răscoala secuilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări, 1978, 336 p., 19 lei.
- FLOREA MOGOȘANU, Paleoliticul din Banat, 1978, 152 p., 11 lei.
- PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, Cultura Baden în România, 1978, 159 p., 18 lei.

RM ISSN CO — 3870

I. P. Informația c. 639

43 856

Lei 10